This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

Harvard College Library

FROM THE BEQUEST OF

GEORGE FRANCIS PARKMAN

(Class of 1844)

OF BOSTON

A fund of $25,000, established in 1909, the Income
of which is used

"For the purchase of books for the Library"

Harvard College Library

FROM THE BEQUEST OF

GEORGE FRANCIS PARKMAN

(Class of 1844)

OF BOSTON

A fund of $25,000, established in 1909, the income of which is used

"For the purchase of books for the Library"

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS

VAN DEN

NEDERLANDSCHEN BOEKHANDEL.

BIJDRAGEN

TOT DE

GESCHIEDENIS

VAN DEN

NEDERLANDSCHEN BOEKHANDEL

UITGEGEVEN

DOOR DE

VEREENIGING TER BEVORDERING VAN DE BELANGEN DES BOEKHANDELS.

7e DEEL.

AMSTERDAM,
P. N. VAN KAMPEN & ZOON.
1896.

NAGELATEN GESCHRIFTEN

VAN

Mr. W. P. SAUTIJN KLUIT.

HET ALGEMEEN HANDELSBLAD, 1828—1865. —
GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE DAGBLADPERS TOT 1813.

AMSTERDAM,
P. N. VAN KAMPEN & ZOON.
1896.

INHOUD.

Bladz.
W. P. SAUTIJN KLUIT. Het Algemeen Handelsblad, van 1822 tot 1865. 5

——————— Geschiedenis der Nederlandsche dagbladpers tot 1813 87

NAGELATEN GESCHRIFTEN

VAN

Mr. W. P. SAUTIJN KLUIT.

EEN WOORD VOORAF.

Mr. W. P. Sautijn Kluit was tot op den laatsten dag zijns levens, 19 September 1894, toen hij des avonds zoo onverwacht uit ons midden werd weggenomen, nog bezig geweest met onderzoekingen naar de geschiedenis van het Handelsblad. Wel had hij heel wat bladen volgeschreven met hetgeen hij de moeite waard keurde daaromtrent te laten drukken, maar de studie was niet voltooid, en natuurlijk bleek niet welke punten nog nader onderzoek vorderden. Maar wat daarvan geschreven was, kwam ons bij herhaald nalezen zoo belangrijk voor, even degelijk en zorgvuldig bewerkt als zijne talrijke andere bijdragen tot de geschiedenis der Nederlandsche dagbladen, dat het verlangen zich bij ons ontwikkelde dit stuk, al is het ook helaas een fragment, te zien uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels.

Onmogelijk zou het zijn voor een ander dit stuk te voltooien op dezelfde breede wijze, waarop het is opgezet, en de vele afgebroken nasporingen te vervolgen. De schrijver heeft toch, evenals met de meeste zijner andere monographieën het geval is geweest, geput uit de brochures en

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS

VAN DEN

NEDERLANDSCHEN BOEKHANDEL.

I.

HET ALGEMEEN HANDELSBLAD,

VAN 1828 TOT 1865.

Jacob Willem Van den Biesen, de man, aan wien ontegenzeggelijk het Nederlandsche Journalisme een nieuw ingetreden tijdperk van hervorming en verbetering te danken heeft, werd geboren in Amsterdam den 11den Februari 1798" [1]). Nauwelijks had hij de kostschool verlaten, toen hij reeds op 16-jarigen leeftijd, in het jaar 1814, waardig gekeurd werd aan de Amsterdamsche Beurs op te treden als Makelaar in het vak van tabak, en als zoodanig associé te worden van zijnen vader Jan Van den Biesen, sedert 1795 in hetzelfde vak werkzaam [2]). Bovendien maakt hij zelf melding van zijne „ijverige behartiging van eenen eigenen inlandschen commissiehandel" in het jaar 1820 [3]). Weldra vestigde de chef van „een der eerste, oudste en aanzienlijkste handelshuizen", de Heer J. C. Wächter, het oog op hem, en met 1 Januari 1822 trad de bijna 24-jarige Van den Biesen op als deelgenoot in het kantoor van Wäch-

---

1) „Herinneringen uit een' dertigjarigen omgang met Jakob Willem Van den Biesen" cet cet. „door een onpartijdige", blz. 1.

2) Zie Naamwijzer en Adresboek voor het jaar 1821, blz. 58.

3) „Aan mijne land- en stadgenooten." blz. 20.

ter en Comp. Ongelukkig genoeg overleed de Heer J. C. Wächter reeds in ditzelfde jaar 1822, hetgeen ten gevolge had dat Van den Biesen, op verzoek van de Wed. Wächter, in het belang harer beide nog jeugdige zoons, de zaken alleen voortzette. Toen evenwel beide zoons ook waren overleden, bestond er voor de Weduwe Wächter geen reden om de zaken van het huis aan te houden, en daar het Van den Biesen aan middelen ontbrak om het kantoor over te nemen, liquideerde de zaak met 1 Januari 1827. Met dien dag werd natuurlijk ook de uitgave gestaakt van de gedrukte handelsberichten, 26 bij 22 centimeters [1]) groot, waarin het huis J. C. Wächter & Co. sedert Juli 1825 tweemalen 's maands een overzicht gaf van de prijzen der voornaamste handelswaren, en waaraan weldra eene beursprijslijst werd toegevoegd [2]).

Reeds door menigeen benijd, werd het aan Van den Biesen eerlang door velen zeer euvel geduid, dat hij, „in jeugdig opbruischende regtlievendheid, (zich) durfde vermeten met een gedrukt geschrift — „De Regten en Pligten, mitsgaders Misbruiken, van het Makelaarschap. Door een Handelsvriend. Amsterdam. Gedrukt bij A. Zweesaardt, 1827" — op te treden tot aanwijzing strekkende van de veelvuldige, als een kanker den handel verknagende, en (hem) in (zijne) handelsbeschikkingen dagelijks voorkomende *misbruiken der Makelaardij*". — „Den onmin van anderen haalde (hij zich) op den hals door (zijne) niet ontveinsde afkeuring van de bezwarende handelsusantiën, waaraan, in weerwil van de pogingen van helderziende leden van de Kamer van Koophandel en anderen, nog velen stijf gehecht bleven." — En „de openbaarheid der handelsverrigtingen zelve, zooals die in den aanleg lag" van het weldra door

1) In de Arnhemsche Courant van Zaterdag 29 December 1877, No. 7374, blz. 2, kol. 3, „Uit de hoofdstad" beschreven als 26 bij 22 *deci*meter groot, en opgegeven als verschenen in 1824 en 1827.

2) Zie het artikel in het feestnummer van Dinsdag 1 November 1881, No. 16117, en hieruit overgenomen in „Amsterdam, Gids met Platen en Plattegrond," 1882, blz. 200—206.

hem uit te geven Algemeen Handels-Blad, „was eene nieuwigheid, waarover niet weinigen gebelgd waren" [1]).

Toch ontbrak het destijds niet aan zekere openbaarheid op het gebied van den handel. Immers sedert April 1795 verschenen bij J. H. Marlof, op het Rokin bij de Beurs de *Koophandel en Zeevaart-Tijdingen* die zich, tot op de liquidatie der firma Marlof & Zoon, staande hielden tot No. 40, van Zaterdag 15 Februari 1873, Jaargang 79. — Verder had men de *Prijs-Courant der Effecten*, sedert 1 Augustus 1796 door N. Cotray uitgegeven, thans nog steeds bestaande onder den titel van *Amsterdamsch Effectenblad.* — Dan de *Algemeene prijs-Courant van Koopmanschappen, Speciën, Wissels- en Assurantiepremiën, in de Hollandsche, Fransche en Duitsche talen*, bij H. Blikman, de op 1 Mei 1815 weder herleefde uitgave der „Cours van Coopmanschappen" die reeds in 1613 bestond [2]), met 1 December 1811 was opgeheven, en door de firma Blikman en Sartorius tot het einde van 1884 in het leven is gehouden, toen de Kamer van Koophandel en Fabrieken meende eene dergelijke uitgave te moeten bezorgen; van die „wekelijksche Amsterdamsche Prijscourant" heette het in het jaar 1828, dat ze „in een jaar niet dikwijls (scheen) te worden veranderd" [3]). — Ook het *Manifest der Lading van binnenkomende schepen*, sedert 1816 of 1817 door de Erven J. F. Heyman uitgegeven, sedert 1824 of 1825 door N. Cotray, sedert 1832 of 1833 door A. Bakels, sedert 1835 of 1836 door T. Geers Jzn., sedert 1845 of 1846 door Geers en Kergenaar, sedert 1846 of 1847 door Kergenaar alleen, en waarvan ik het spoor in 1850 of 1851 uit het oog verlies. — Bovendien het *Amsterdamsch Beursblad*, bevattende het meest belangrijke in den Handel, als de lijsten der aangekomene Schepen in Texel, Helder, Terschelling, het Vlie, Helvoetsluis, Goeree, enz., met derzelver lading en bestemming, benevens de

1) „Aan mijne land- en stadgenooten", blz. 20.
2) Zie mijne studie in Nijhoff's Bijdr. N. R., deel 8, blz. 58—66.
3) De Recensent ook der Recensenten, 1828, deel 21, stuk 1, blz. 212.

jongste Binnen- en Buitenlandsche Marktberigten, Wisselcoursen en al wat tot een commercieel Nieuwsblad behoort, sedert Juli of Augustus 1818 tot, naar ik vermoed, het einde van November 1829 door Schmidt en Comp. uitgegeven; kortweg „het Beursblad", dat volgens den reeds vermelden Recensent „zoo dikwijls onjuist (was), doorgaans fouten (behelsde) en nooit iets van Amsterdam". — Eindelijk *De Nederlandsche Hermes*, Tijdschrift voor Koophandel, Zeevaart en Nijverheid, sedert October 1826 tot het einde van 1830 bij M. Westerman verschenen. Een en ander te zamen kostte veel geld om het zich aan te schaffen, zoodat de uitgave van een, nog wel tweemaal 's weeks verschijnend, blad, waarin alles wat voor den handel van belang was, werd opgenomen, het kennisnemen van die afzonderlijke uitgaven overbodig maakte. Want de Amsterdamsche Courant, nog wel „de stads Courant van Amsterdam, (bemoeide) zich weinig met den handel, die wel eene eerste plaats moest bekleeden in het Nieuwsblad van 's Rijks hoofdplaats" [1]).

Het was in het laatst van 1827, dat Van den Biesen met het Prospectus van het Algemeen Handelsblad voor den dag kwam. „Door de bekende uitgebreidheid (zijner) betrekkingen, vond (hij) ruime en geschikte gelegenheid om (zich) alle tot de zamenstelling van dit Blad benoodigde vaste particuliere correspondenten op alle voorname handelsplaatsen te verschaffen, en wel zoodanige op wier kunde en ongekreukte handelstrouw (hij zich) volkomen kon verlaten" [2]). Zoo verscheen dan op Zaterdag 5 Januari 1828 het eerste nummer van het „Algemeen Handelsblad" met het adres: „Te Amsterdam, ter Boekdrukkerij van B. Barteling", 4 blz. fol., in 2 kol., met een $2^1/_2$ c. Buitengewoon-Zegel Noord-Holland; en tegelijkertijd reeds dadelijk een Bijvoegsel, evenzoo 4 blz. fol., in 2 kol., met dito zegel, maar met het adres: „Amsterdam, ter Boekdrukkerij van

1) De Recensent ook der Recensenten 1828, deel 21, stuk 1, blz. 210.
2) „Aan mijne land- en stadgenooten", blz. 20.

J. G. Rohloff" [1]). Onder het hoofd las men: „De uitgave van dit Blad geschiedt des Woensdags en Zaterdags bij P. den Hengst & Zoon, te Amsterdam, Wed. van der Meer & Verbruggen, te Rotterdam", enz. enz. „Alwaar men zich voor drie maanden tegen *f* 4.50 kan abonneeren. — Handels-Advertentiën (volgens Berigt) worden tegen 30 cents iederen regel geplaatst. — Belangrijke den Handel betreffende bijdragen, zullen altoos met dankbaarheid ontvangen en met genoegen geplaatst worden." Welke reden er bestond dat hoofdblad en bijvoegsel op verschillende drukkerijen werden bewerkt, is mij evenmin bekend als dat ik eene nadere mededeeling kan doen omtrent de drukkerij van Barteling. Intusschen werd, waarschijnlijk ter bekorting, reeds onder No. 8, van Woensdag 30 Januari, het „Te Amsterdam, bij P. den Hengst & Zoon. Ter Boekdrukkerij van B. Barteling," en onder het Bijvoegsel van No. 9, van Zaterdag 2 Februari, het: „Te Amsterdam bij P. den Hengst & Zoon, ter Boekdrukkerij van J. G. Rohloff" geplaatst. Dat, evenals bij andere dagbladen in het begin van 1828, ook bij het Algemeen Handelsblad op No. 17, van Zaterdag 1 Maart 1828 een tweede zegel-stempel „Koningrijk der Nederlanden, Buitengewoon te zegelen" te voorschijn komt, trekt wel de aandacht, maar is toch van minder beteekenis dan dat het blad met No. 23, van Zaterdag 22 Maart 1828, reeds een ander hoofd kreeg, waarin een vignet was aangebracht, bestaande uit zinnebeelden aan den handel ontleend, en daaronder de woorden: „Lux et Libertas;" uit de mededeelingen naast dit vignet geplaatst blijkt, dat de abonnementen met het begin van elke maand konden ingaan.

Toen het Algemeen Handels-Blad drie maanden had bestaan, verscheen in de Recensent ook der Recensenten van

1) Friedrich Arnold Brockhaus, die in 1817 te Leipzig den algemeen bekenden boekhandel van dien naam stichtte, begon zijne loopbaan te Amsterdam, waar hij zich op 15 October 1805 vestigde onder den naam der firma Rohloff en Co, waarvan hij de ziel, de boekdrukker, J. G. Rohloff de naamgever was.

1828, deel 21, stuk 1, blz. 209—214, eene beoordeeling, later, blz. 436—444, voortgezet over de maanden April, Mei, en Juni. Hierin werd er op gewezen, hoe bij de verschijning van het Prospectus en bij het nagaan der onderscheidene afdeelingen, waaruit het blad zou bestaan, de gedachte was opgekomen, dat men moeielijk aan het beloofde zou kunnen voldoen; maar dat, wanneer ook slechts de helft dier belofte vervuld werd, en de Redactie in bekwame handen kwam, deze onderneming zeker groot nut stichten, en in eene, tot nog toe, op deze plaats te lang verzuimde behoefte zoude voorzien. Daarom was het den beoordeelaar aangenaam in de eerste nummers te zien, dat de redactie woord hield, en soms de verwachting overtrof. Immers men vond in het blad alles wat voor den handel van belang was: den aanvoer van goederen, de prijscourant der waren, den wisselkoers, den prijs der effecten, de premie der assurantie, de carga-lijsten van Amsterdam, Rotterdam, en Antwerpen, verslag der veilingen en den prijs der goederen in de voornaamste handelsplaatsen. Vele wenken vond men in het blad, die voor den handel van belang waren, — in één woord, het blad overtrof verre alles wat men van dien aard gezien had. Het was daarom te verwonderen, dat deze onderneming ook al tegenwerking had ontmoet, vooral bij hen die gaarne alles wat tot den handel behoorde met eenen zekeren sluier van geheimzinnigheid zagen bedekt; het was waar dat dit in vroeger tijd nuttig kon zijn, toen Amsterdam de eerste handelsplaats der wereld was, en zij zich niet naar andere plaatsen behoefde te schikken; maar nu Amsterdam zoovele mededingsters had, was het voor haar van belang niet alleen dagelijks een overzicht te hebben van den handel, maar ook andere plaatsen met den stand der Amsterdamsche markt bekend te maken. Deze opmerking klemde nog meer, als men in overweging nam dat vroeger in geen blad van andere handelsplaatsen van Amsterdam werd gerept; het scheen of Amsterdam voor den handel dood was; nu daarentegen zag men, na de uitgave van het Handelsblad, geregeld den stand der Amster-

damsche markt opgegeven in de bladen, niet alleen van onze binnenlandsche handelsplaatsen, zooals Antwerpen, Brugge, Gent, maar ook in die van Parijs, Havre, Hamburg, Frankfort, Bremen, enz. — Bij het voortzetten zijner beoordeeling noemde de Recensent het Handelsblad „het grootste en fraaiste van alle Hollandsche bladen", en verklaarde verder: „de Schrijvers, namelijk, of Redacteurs houden zich bij eene strenge onpartijdigheid; de daadzaken geven zij op, maar niet dan zelden hun eigen gevoelen, voor noch tegen". Met het oog op den inhoud werd men in het bizonder gewezen op No. 30 (van Woensdag 16 April), waarin voorkwam een verslag omtrent de Maatschappij van Landbouw in Zuid-Carolina, waaruit de voordeelen bleken die te halen waren uit den handel met nieuwe rijst, welk belangrijk stuk later door de meeste Fransche en Duitsche bladen werd overgenomen. Verder op No. 32 (van Woensdag 23 April), waarin was medegedeeld „het traktaat tusschen Hamburg en Brazilië", welke mededeeling een nieuw bewijs was voor de zekere bronnen waaruit de redactie gewoon was te putten, daar het niet dan lang daarna in de Staats-Courant werd opgenomen. Maar „van nog grooter belang, immers in de toenmalige omstandigheden, was het in No. 37 (van Zaterdag 10 Mei) vermelde besluit des Konings van *Engeland*, waarbij de scheepvaart op de Kaap aan anderen dan Engelschen werd ontzegd. Met een opgekropt gemoed lazen wij", zegt de Recensent, „het stuk, en konden onze verontwaardiging niet onderdrukken. De Kaap niet alleen voor ons verloren, maar wij zelfs behandeld als vreemdelingen aan de Kaap!! Het verbaasde ons echter, en (naar wij later hoorden) de gansche Amsterdamsche beurs met ons, (hoewel, den hemel zij dank! die beurs nog al niet spoedig verbaasd is) dat men nergens elders dan in het *Algemeen Handelsblad* dat besluit vermeld vond. Nergens elders vond men eenig berigt, dat de vaart op de Kaap gestremd was. Van hier dan ook dat Nederlandsche schepen — een wenk voor alle belanghebbenden, om een opzettelijk *Handelsblad* van *Amsterdam* wat meer te lezen tot eigen voordeel, — helaas!

met dat besluit onbekend, zoo gerust naar de Kaap stevenden, als weleer de Spaansche vaartuigen koers zetteden, toen zij eensklaps door de Engelschen aangegrepen en opgebracht werden; en dat die Nederlandsche schepen, aan de Kaap gekomen, zeer vreemd opzagen, dat zij hunne inhebbende goederen niet meer vermogten te lossen. Toen moesten zij koers naar *Java* zetten, alwaar zij aankwamen met aangestokene waren, en welke zij niet konden kwijt raken dan tegen spotprijs; zoodat zij een aanmerkelijk verlies leden. Anderen waren gelukkiger geweest; door het *Handelsblad* nog in tijds gewaarschuwd, hadden zij hunne halve ingenomene ladingen weder gelost, en openden zij geene reizen naar *het onherbergzame land*." — En wat volgens den Recensent der Redactie bizonder tot eer verstrekte, was de onpartijdigheid in hare opgaven en beursberichten, hoewel men zeker wist, dat verscheidene deelhebbers aan het blad zelf pakhuizen hadden opgepropt met goederen.

Reeds met No. 52, van Woensdag 2 Juli 1828, nam het blad een grooter formaat aan; uit de mededeelingen in het hoofd blijkt nu ook hoe voor elders de prijs van het blad was franco *f* 4.80 in de drie maanden. En zoo trekt het ook de aandacht dat met No. 57, van Zaterdag 19 Juli 1828, het allereerste adres: „Te Amsterdam, ter Boekdrukkerij van B. Barteling" weder te voorschijn komt. Maar nog in hetzelfde jaar werd met No. 87, van Zaterdag 1 November, het hoofd ingekort, terwijl in de mededeelingen onder het hoofd nu ook wordt gewezen op de „algemeene Goederen-Prijscourant" die reeds sedert Januari elke maand bij het blad werd uitgegeven. Zeker niet van belang ontbloot is het dat aan het einde van den jaargang een „Register der voornaamste, in het Algemeen Handels-Blad, over het Jaar 1828, behandelde zaken" 4 blz. fol., in 3 kol. werd gegeven.

Een dergelijk „Register der voornaamste, in het Algemeen Handels-Blad, over het eerste halfjaar van 1829, behandelde zaken", 2 blz. fol., in 3 kol., vond ik ook in den jaargang 1829 van het exemplaar van dit blad in het bezit van de

Nederlandsche Handel-Maatschappij, waarvan mij de beide eerste zeldzaam voorkomende jaargangen [1]) bereidwillig op de Universiteits-Bibliotheek alhier werden ter inzage verstrekt. — Uit de mededeeling boven de berichten in No. 1, van Zaterdag 3 Januari van dit jaar 1829, en verder bij voortduring, blijkt dat het blad „des avonds, tusschen 7 en 10 uur vóór den dag der uitgave" te Amsterdam aan de abonnenten werd bezorgd. — Welke de reden was dat met No. 48, van Woensdag 17 Juni 1829, het adres werd: „Te Amsterdam, ter boekdrukkerij van J. G. Rohloff en P. Ellerman", is mij niet bekend. — Maar aandacht verdient het nog dat uit de iets of wat meer uitgebreide mededeeling onder het hoofd van No. 77, van Zaterdag 26 September 1829 blijkt, dat toen reeds voor bijdragen „op verlangen, een billijk honorarium toegestaan" werd. — Zoo blijkt ook uit het „Berigt" in No. 97, van Zaterdag 5 December 1829, en volgende nummers, dat in 1830 maandelijks bij het blad zou worden uitgegeven eene „Alphabetische Lijst van alle Advertentiën — gedaan — van Interestbetalingen — van uitlotingen van Effecten" enz. Voorts zou het blad ook van „elke publieke verkooping van Effecten" mededeeling doen, en 's Woensdags van de veiling van vaste goederen 's Maandags in het Heeren-Logement gehouden. — Of het „Register der voornaamste, in het Algemeen Handelsblad, over het tweede halfjaar van 1829, behandelde zaken" voorkomende in den jaargang 1830 van het exemplaar op de Universiteits-Bibliotheek, het laatste van dit soort van stukken is geweest, durf ik niet beslissen.

„Als een Staatkundig, Wetenschappelijk, Letterkundig Tijdschrift" omvattende „alle Binnen- en Buitenlandsche aangelegenheden van algemeen Financie-beheer, Landbouw, Fabrijkwezen, Nijverheid en Kunstvlijt; met één woord: alle takken van Staathuishoudkunde met betrekking tot den Handel", zette het Algemeen Handels-Blad in 1830 zijn

1) Blijkens Verslag 1891, blz. 168, zijn ze intusschen ook voorhanden op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, herkomstig van de Algemeene Rekenkamer.

bestaan voort. Advertentiën werden, zooals nu de bekendmaking luidde, tegen 30 cents de regel geplaatst.

Zooals Van den Biesen zelf verklaart [1]) zag hij ook spoedig zijne „pogingen beloond door de algemeene erkentenis dat zoo wel (zijne) buiten- als binnenlandsche handelsberigten en de zich daarop betrekkende politieke tijdingen, naar waarheid, echt en onpartijdig bevonden werden, zoodat het A. H. B. eene belangstelling verwierf, welke (hij) naauwelijks, in zoo korten tijd, had durven verwachten, en waardoor juist hetzelve mede op den stand der prijzen en markten, inzonderheid (te Amsterdam), eenen merkbaren invloed moest hebben. Doch juist deze, voor den weldenkenden, regtschapen Handelaar zoo welkome en gewenschte omstandigheid, hinderde daarentegen niet slechts sommige van onze Huizen, maar ook ettelijke Makelaars en vooral zoogenoemde Commissionnairs, die binnenlandsche betrekkingen hadden en door de openbaarheid van de berigten in het A. H. B. niet zelden hunne bijzondere inzigten tegengewerkt zagen. — In weerwil van hun ongenoegen, verkreeg het A. H. B. in het korte tijdsbestek van één jaar een waarlijk verbazend vertier, dat in het vervolg nog steeds toenemende bleef, doch diegenen, die (Van den Biesen) om de opgenoemde redenen onvriend waren, (hem) geenszins meer genegen maakte.''

„Hierbij kwamen verdrietelijkheden van andere zijde. Zoolang de rust in ons vaderland was ongeschokt gebleven, zoo lang nog geene dreigende wolken den staatkundigen horizon verduisterden, bepaalde zich ook het A. H. B. minder regtstreeks tot de politiek, en was het in deszelfs redactie in de eerste plaats en voornamelijk (Van den Biesen's) bedoeling dienstbaar te zijn aan de bevordering van den bloei en de welvaart van alle takken van Nijverheid en Handel; maar toen de eerste zaden van twist en tweedragt in de belgische bladen begonnen verspreid te worden; toen de belgische factie steeds voortging met geene poging onbeproefd te laten

1) „Aan mijne land- en stadgenooten", blz. 21—23.

om de grondslagen onzer wettige Regering te ondermijnen en bij de natie tweedragt en muitzucht te stooken, kon het A. H. B. geen lijdelijk aanschouwer blijven van alle de heillooze woelingen, die de (toenmalige) onheilen hebben voorbereid; toen scherpte (hij zijne) pen om de oproerige aanvallen der belgische dagbladen af te weren, en 's Lands Regering tegen den steeds toenemenden euvelmoed dier dagbladen te verdedigen en hare eer te wreken. Van toen af was het (hem) derhalve tot duuren pligt, de politieke drogredenen en valsche tijdingen te bestrijden van welke die dagbladen dagelijks vol waren; en toen nu eindelijk de onzalige opstand was uitgebarsten, was het voor het A. H. B. niet meer de zaak om handel en nijverheid maar wel de staatkundige gebeurtenissen en aangelegenheden die op dien handel en die nijverheid eenen onmiddelijke(n) invloed uitoefenden of liever van welke zij geheel afhingen, als op den voorgrond te behandelen. Nu was het (Van den Biesen's) eerste pligt den Handel en het Publiek in het algemeen gelijken tred te doen houden met de dagelijks zwaarder en zwaarder op ons toedrijvende onweerswolken; met één woord, nu was zijne taak geheel omgekeerd en de politiek was en (bleef) nu het eenige hetwelk voor het A. H. B. en inderdaad voor alle andere instellingen en aangelegenheden in de eerste plaats belangstelling (konde) hebben. De opstand moest, natuurlijkerwijze, door deszelfs aart en schrikwekkenden voortgang alle onze belangen van handel en nijverheid geweldddadig schokken en aan alles eene andere, helaas tot dus verre maar al te noodlottige rigting geven. (Van den Biesen's), zoo even gezegd, verdedigen onzer wettige Regering berokkende (hem) dan bij de dienstelingen der factie, onvatbaar voor het begrip dat iemand belangeloos de zaak des vaderlands zoude kunnen voorstaan, den zoo te eenemaal ongegronden smaadnaam van *ministerieelen soldeling*, en beleedigingen van allerlei aard in de openbare bladen, zoo verre gaande, dat een der belgische bladen zich niet ontzien heeft (hem) op ééne lijn te stellen met vreemdelingen, die, van welk nut ook hunne dienst mogt zijn, nogtans met regt te

achten waren niet anders dan om den gelde partij te hebben gekozen."

„Dat zelfde A. H. B." nu heette na 24 Augustus 1830 „eensklaps (te zijn) herschapen in een werktuig der belgische factie!" — men erkende „ja, van aanvang aan in het A. H. B. den uitmuntendsten geest van Konings- en Vaderlandsliefde", maar voegde er dan aanstonds bij: „*sedert twee maanden is het omgedraaid en den opstand dienstbaar geworden.*"

„Nietigheid" toch was in die maanden het „bijzondere kenmerk van de officiele Staatscourant" [1]). Dat „stilzwijgen der Staatscourant" ontmoette „de meeste algemeene berisping". „Alle onze noord-nederlandsche redeneerende tijdschriften, van welke kleur anders ook, (de belgischgezinde *Standaard* [2]) misschien alleen uitgezonderd) lieten zich afkeurenderwijze over dat stilzwijgen" uit, en verlangden „dat men toch *weten* mogt wat er omging, alzoo de zekerheid van een onheil nog altoos minder pijnigende (was) dan de bange onvoldane twijfeling en gissing."

„Gaf de Staatscourant nog eenig berigt uit de oproerige gewesten, dan was het geput uit de dagbladen der muitelingen zelve. Het A. H. B. daarentegen (had) zich beijverd om zoo veel mogelijk overal zijne eigene particuliere correspondentiën te hebben, en was daarom in tijdingen meestal andere nieuwsbladen voor. *Het is sedert twee maanden de Jobsbode geweest*, zoo (spraken) sommigen. Maar goede hemel! was het dan de schuld van het A. H. B. dat in die twee maanden schier geene andere dan ongunstige tijdingen (waren) ontvangen? Immers men (had) die ook in de andere nieuwsbladen gelezen; alleen omdat het A. H. B. die meestal het eerst gaf, bleef het verdriet, hetwelk niet de mededeeling, maar de staat van zaken verwekte, altijd meer bijzonder het A. H. B. aangerekend."

„Daarbij (had) het A. H. B. het zich nogtans tot den

1) „Aan mijne land- en stadgenooten", blz. 16, 17.
2) Het blad van Mr. Dirk Donker Curtius, 18 Sept. 1830 tot 30 Sept. 1832.

duursten pligt gesteld zich steeds zoo veel immer mogelijk omtrent de zekerheid van eenig ontvangen berigt te vergewissen. Vooral niet enkel bouwende op het schrijven van den eigen correspondent, (wisten) een aantal der aanzienlijkste handelshuizen (te Amsterdam) bij eigen ervaring, hoe (Van den Biesen) geene moeite voor (zich) zelve spaarde, noch zelfs schroomde hun last aan te doen, om (zijne) berigten met de bij hen ontvangene te komen vergelijken en (zich) aldus de meest mogelijke morele gewisheid te verschaffen. Van daar ook, dat sommige voorbarige of geheel verzonnen gunstige berigten, welke men wel eens in andere nieuwsbladen (had) kunnen lezen, niet in het A. H. B. (werden) opgenomen."

In den namiddag nu van Donderdag 28 October 1830 was op de Beurs de tijding verspreid hoe een welbekend handelshuis particuliere brieven had ontvangen, waarin uit Antwerpen was medegedeeld dat de citadel zich had overgegeven. Hierbij kwam dat andere min gunstige berichten uit Antwerpen dien morgen reeds vrij algemeen bekend waren, zoodat al vóór beurstijd zekere neerslachtigheid en eene sombere stemming deden vreezen dat de prijzen der fondsen eene aanmerkelijke daling zouden ondergaan [1]). Zóó laat het zich begrijpen dat No. 103 van het Algemeen Handels-Blad, van Vrijdag 29 October, uitgegeven in den avond van Donderdag, weinig opwekkende berichten inhield.

Toen hierop Van den Biesen „des avonds omstreeks tien ure (zich) in het Fransche Koffijhuis (bevond), was (hij) daar slechts weinige oogenblikken gezeten, toen de heer A. J. Saportas op (hem) toekwam, (hem) met hoogen toon de vraag toevoegende *van wien* (hij) *de logenachtige berichten uit Antwerpen en Breda had ontvangen*, *welke men dien avond in* (zijn) *blad opgenomen had gezien?* (Van den Biesen) antwoordde (zich) niet geregtigd te achten de namen te noemen van de Handelshuizen en andere vrienden die (hem)

1) »Aan mijne stad- en landgenooten" blz. 13, aant.

met hunne mededeelingen begunstigden; doch dat de zelfde berigten, en zelfs nog meer omstandig geschrevene, dien namiddag ter beurze bij velen waren bekend geweest. Plotseling vond nu gemelde heer A. J. Saportas goed, (Van den Biesen) onder allerlei lage scheldwoorden te gemoet te voeren, *dat* (deze) *geen ander doel had dan onrust en oproer te stoken*; hij wilde (hem) *f* 25, *f* 100 geven, indien (hij) hem de brieven kon aantoonen, uit welke (hij) de berigten als *Particuliere Correspondentie* van Antwerpen en van Breda in (zijn) Blad geplaatst, getrokken had. (Van den Biesen) antwoordde in de eerste plaats met zijne *f* 25 of *f* 100 niets te maken te hebben, en overigens (zijne) eigene brieven naar gewoonte te hebben vergeleken en in overeenstemming gebragt met de tijdingen, die (hem) door (te Amsterdam) gevestigde Handelshuizen, bij wijze van uittreksels uit hunne correspondentie, waren gesuppediteerd. Gedurende eene verdere van de zijde van Saportas steeds heviger wordende woordenwisseling, kwamen nu een aantal andere zich aldaar bevindende personen op (Van den Biesen) aandringen, tot dat (hij), niets vermogende tegen lieden die geene redenen wilden verstaan, het koffijhuis verliet."

„Des anderen daags schreef (hij) aan S. den hier volgenden brief."

„*Aan den Heer A. J. Saportas.*"

„Gij hebt u vermeten mij gister avond in het openbaar te honen. Ik wil voor als nog onderstellen dat uwe handelwijze ontsproten is uit drift, door de politieke gebeurtenissen veroorzaakt. Maar ook in dat geval heb ik regt van u te vorderen dat gij het ongelijk erkent; doch zoo gij niet edelmoedig genoeg zijt, bij meerdere kalmte te herstellen hetgeen gij in drift misdaan hebt, dan verklaar ik u bij deze dat ik u houden zal voor een man zonder karakter, zoo lang gij niet bereid zijt op eene wijze als fatsoenlijke lieden betaamt, uwe imputatie vol te houden."

„*Amsterdam*, 29 September (lees 1 October) 1830.

(*get.*) J. W. van den Biesen."

„Daarop ontving (hij) een antwoord in de volgende bewoordingen":

„Aan den Heer J. W. Van den Biesen."

„Toen ik uwe schandelijke logens en onrustwekkende berigten in het Handels-Blad van heden bedaard herlezen had, heeft het mij leed gedaan u niet nog meer gezegd te hebben. Ik herhaal u dus hier schriftelijk Mijnheer Van den Biesen dat ik u houde voor een onruststoker, voor een verspreider van logenachtige berigten, geschikt om de ingezetenen van Amsterdam, en meer bijzonder een zeshonderdtal brave jongens, op den avond voor hun vertrek ter verdediging van het God-dank nog vrije vaderland, was het mogelijk te ontmoedigen; dan, op dezen kan ik u zeggen, maakte uw geschrijf geene de minste indruk; ik heb deze edele jongelingen dezen morgen vol vuur en moed de stad zien verlaten, niettegenstaande uwe 8000 muitelingen op de plaats hunner bestemming aanrukken (zoo als gij meent); ik heb met genoegen een mijner zoonen in hunne gelederen gezien, hij gaat zijn Broeder vergezellen die reeds bij 's Konings leger staat; ik zelve, schoon vader van 8 kinderen ben bereid, is het nood ter verdediging van het dierbaar vaderland, of ter uitdrijving van alle jezuitische geest en invloed op te trekken" [1]).

„Ziedaar Mijnheer, hoe ik mijne imputatie volhoud jegens een man als Van den Biesen, van wie ik geene verdere brieven verwacht en aan wie ik reeds te veel eer bewezen heb met zijn zot geschrijf te beantwoorden."

„*Amsterdam*, 29 October 1830."

„(*get.*) A. J. SAPORTAS."

„(Zich) naar gewoonte den 29 October ter Beurse begeven

1) Eene onaangenaamheid te meer aan het adres van Van den Biesen, die Katholiek was. — Zooals Van den Biesen in eene aanteekening mededeelt, nam de Heer Saportas de vrijheid zijn schrijven in de societeit Doctrina luid voor te lezen.

hebbende, had (Van den Biesen) daar naauwelijks een kwartier uurs vertoefd, toen de Makelaar A . . . . [1]) (hem) tegen het lijf kwam aandringen, (hem) tevens eene menigte scheldwoorden toevoegende. Bij hem waren nog eenige (aan Van den Biesen) onbekende lieden, waarbij zich spoedig nog een aantal van dat slag voegde, zoo als er zich altijd op zulke algemeene plaatsen bevinden, en die, zonder nog eigenlijk te weten wat er gaande was, niets liever wenschten dan een zoogenaamd *Hoera-tje* te maken. Zoo werd (Van den Biesen) onder stooten en slagen, met het geroep: *vermoordt hem! vermoordt hem! den schelm! den oproermaker!* enz. tot aan het hek der Beurs voortgedrongen. Aldaar wilde men (hem) weder binnen de Beurs optrekken, ongetwijfeld om (hem) nog verder te mishandelen, hetwelk echter door eene welgelukte poging van de heeren K . . . . en T . . . . werd verijdeld. Maar nu werd (hij) met dreigende gebaren aangegrepen door een hoop gemeen, dat, naar allen schijn, zich daar met opzet bevond; de gemelde heeren poogden nogmaals dat volk van (hem) af te weren, maar terwijl toen nog van onderscheidene zijden binnen en buiten de Beurs, met het blijkbaar oogmerk om het gemeen te misleiden en tegen (hem) op te hitsen, geroepen werd: *sla hem dood, den* ZAKKENROLDER, *den* DIEF, *den* OPROERMAKER, *den* BRABANDER, enz., was het niet dan onder de verregaandste mishandelingen en beleedigingen, en toen reeds niet zonder levensgevaar, dat (hij) tot voor de deur van den Boekverkooper E. kwam, hopende daar vooreerst een schuilplaats tegen de woede van het gepeupel te zullen vinden, doch wiens zoon, voor de deur staande, maar die op het slot gedaan hebbende, weigerde dezelve voor (hem) te openen. Nog steeds dus aan dezelfde gevaren blootgesteld, verder gekomen zijnde tot aan het huis van den heer L., waar de deur openstond, sprong (hij) in huis, en wierp door

---

1) Naar de opgave in het Adresboek van 1830—1831, blz. 61, moet dit de makelaar H. C. L. Achilles, wonende Leliegracht bij de Keizersgracht, zijn geweest.

eene snelle beweging de deur achter (zich) toe. Het gemeen, ondertusschen in eene ontelbare menigte voor de deur zamengeschoold, eischte met dreigende gebaren (zijne) uitlevering, en maakte den genoemden heer zoo bevreesd, dat hij in weerwil van alle (zijne) voorstellingen, niet slechts weigerde (hem) in zijn huis te houden, maar ook zelfs eenig ander middel te verschaffen om, al ware het door een dakvenster de woede van het gepeupel te ontgaan. Zonder verderen omslag te maken opende hij zijne huisdeur, en daarop werd (Van den Biesen) door het gemeen uit het voorhuis gesleept. Nu, echter, schoten, behalve de beide reeds gedachte heeren, meer andere welgekleede lieden, welke (Van den Biesen) tot (zijn) leedwezen in de confusie niet had kunnen onderkennen, te (zijner) hulpe toe, en keerden de slagen af, met welke men van alle kanten op (hem) aanviel. De zamenscholing, waarvan sommigen zich van schoppen, stokken enz. voorzien hadden, was thans tot eene ontzettende menigte aangegroeid, en te midden derzelve werd (hij) voortgedrongen tot aan eene der op de Kalverstraat uitkomende stegen, alwaar (hij) onfeilbaar het slagtoffer van de verwoedheid van den opgeruiden hoop zoude geworden zijn, ware (hij) niet aan het uiteinde der steeg door den bovengedachten heer J . . . . met eenen geweldigen ruk, waarmede hij zich geliet als wilde hij zelf (hem) te lijf gaan, uit de handen der woestelingen bevrijd geworden, zoodanigerwijze dat (hij) in het huis van den tabakskooper H . . . . kon invlugten, die (hem) gereedelijk toestond bij hem te verwijlen tot dat de Schutterwacht tot (zijn) ontzet zoude geroepen zijn. Door deze werd (Van den Biesen) uit den winkel van genoemden heer naar de hoofdwacht op het Paleis overgebragt, hetwelk nogtans door het (hem) geleidend detachement niet dan met de uiterste moeite en eigen gevaar heeft kunnen geschieden, nadien het gepeupel nog alle pogingen aanwendde om (hem) aan de schutters te ontrukken. Met de gevolgen van al het stooten en slaan, en daardoor toegebragte kneuzingen, ontkwam (hij) alzoo de (hem) toegedachte vermoording."

„Aan de wacht gekomen, die niet anders vermoedde dan dat, naar het geroep van het gepeupel, een zakkenrolder of dief was opgebragt, werd (Van den Biesen) daar terstond buiten eenigen toegang gesteld. Spoedig echter werden de manschappen door de officieren beter ingelicht, en (Van den Biesen) ontmoette verder niets dan eene zeer heusche behandeling, totdat (hij), na drie uren onder hunne hoede vertoefd te hebben, wanneer de voor het paleis verzamelde menigte zich verstrooid had, onder beschutting van eenige (hem) op eenigen afstand begeleidende dienaren der policie, naar (zijne) woning (Doelenstraat No. 25 — thans No. 5 —) kon wederkeeren" [1]).

„Het is hier de plaats," zooals de onbekende schrijver der *Herinneringen uit een dertigjarigen omgang met Jakob Willem Van den Biesen*, blz. 11, zegt „om, ofschoon met een oversprong in de tijdorde, — te doen opmerken, dat eindelijk, bij de vernieuwing der regering in 1840, de(n) heer VAN DEN BIESEN, wegens de gezegde onverdiende mishandeling, de schitterendste vergoeding en regtvaardiging is gegeven door een, op bevel of althans met voorkennis en goedachting van Z. M. Koning Willem II, in het *Journal de la Haye* van 6 November 1840, medegedeeld artikel, uit hetwelk is gebleken, dat die zelfde berigten van *het Handelsblad*, die tot *voorwendsel* der mishandeling hadden gediend, indertijd *van de Regering zelve waren uitgegaan*, waaruit wij hier het volgende opnemen."

„On peut sans doute ne pas partager tous les principes du *Handelsblad*. Nous mêmes, nous en sommes loin; nous les avons souvent combattus avec force, et si jamais il était nécessaire, cette feuille nous verrait de nouveau au premier rang de ses adversaires. Mais de ce que l'un professe des doctrines autres que celles d'un journal d'opposition, est-ce une raison pour soutenir que ces doctrines prennent leur source dans un système arrêté de dénigrement permanent et un esprit de haine contre le gouvernement? Cela serait

1) „Aan mijne land- en stadgenooten" blz. 27—31.

aussi injuste que d'attribuer à des motifs de sordide intérêt ou à la servilité de leurs auteurs, les articles des feuilles qui se réservent plus spécialement la tâche d'approuver tout ce qui émane de l'autorité. Nous devons faire remarquer, en outre, que le *Handelsblad*, bien loin de censurer sans exception chaque acte ou proposition de la couronne, s'est mainte et maintefois attiré le reproche d'être à la solde du gouvernement, à cause de la chaleur avec laquelle il le défendait. Nous citerons, entr'autres, la série d'articles destinés, lors de l'acceptation des XXIV articles, à démontrer notre bon droit contre les chicanes par lesquelles on cherchait à nous ravir même le peu que nous avons pu sauver du naufrage. Certes, si le *Handelsblad* eût été, comme on le dit, l'ennemi secret du gouvernement; si ses sympathies avaient été pour les révolutionnaires belges, jamais ce journal n'aurait eu plus belle occasion d'augmenter les difficultés et les embarras dont la marche des affaires à Londres entourait notre cabinet. Loin de là, le *Handelsblad* s'est à l'instant rangé avec empressement du côté du gouvernement et l'a soutenu avec une énergie qui, étant considérée à l'étranger, et avec raison, comme l'expression d'un puissant et profond sentiment national, a contribué peut-être plus qu'on ne le croit, au résultat des négociations. Et nous nous plaisons à ajouter, qu'en ceci comme en plusieurs autres circonstances importantes, le *Handelsblad* a agi avec le plus grand désinteressement. Nous savons et nous le déclarons de la manière la plus positive, que depuis plusieurs années le *Handelsblad* n'a obtenu ni directement ni indirectement, soit du gouvernement, soit d'une autorité quelconque, la moindre faveur de quelque nature ni à quelque titre que se soit. Faut-il rappeler encore à l'auteur de la Note à laquelle nous repondons, le zèle et la constance déployés par le *Handelsblad* avant et depuis les évènements de 1830, pour la défense des droits de la couronne et les principes conservateurs de l'ordre social? Faut-il rappeler les louables efforts de cette feuille, pour seconder par des articles qui respiraient le patriotisme le plus ardent et le plus pur, l'appel aux armes,

dans les moments pénibles dont nous nous souvenons tous, où le territoire même de la Hollande se voyait sur le point d'être envahie. Ne sait-on pas les injustes préventions dont le rédacteur-en-chef du *Handelsblad* a failli, à cette époque, devenir la victime, pour ne pas avoir voulu laisser ignorer au public l'imminence du danger que nous courions alors. L'auteur de la Note que nous avons sous les yeux fait allusion à cet évènement. Mais il semble ignorer, comme nous mêmes nous l'avons ignoré longtemps, que la fâcheuse nouvelle publiée par le *Handelsblad* à cette époque, lui avait été transmise par un fonctionnaire, haut placé, de cette résidence, et dont la bonne foi et les sentimens n'étaient nullement suspects. Nous croyons bien savoir qu'aux yeux du gouvernement lui même, le *Handelsblad* est complètement justifié aujourd'hui, par rapport à cette affaire."

Welk nu het bij uitstek ongelukkig nieuws was waarop in dit artikel wordt gedoeld, blijft de vraag, want het Algemeen Handels-Blad van Vrijdag 29 October 1830 bevatte meer dan één weinig opwekkend bericht. Hier intusschen is het de plaats te herinneren, dat reeds 25 jaren geleden, door mij, in mijne studie over De Amsterdamsche Courant in Nijhoff's Bijdr. v. Vaderl. Gesch. en Oudheidk., N. R., dl. 5, blz. 275, is medegedeeld, hoe de door Mr. Jeronimo De Vries over de Amsterdamsche Courant uitgeoefende censuur ten gevolge had, dat de belangrijke Belgische berichten, die een der beide redacteuren, Mr. Adriaan Taunay zich door zijne uitgebreide betrekkingen voor de courant had weten te verschaffen, voor 't meerendeel werden geschrapt, maar dat het onwaardig gekeurde nieuws door het toen nog jeugdig Algemeen Handelsblad werd opgenomen, waaraan toen en later Jan Carèl Fynje, een zoon van Jean Etienne Fynje, den anderen redacteur der Amsterdamsche Courant, werkzaam was. Later is mij nog medegedeeld, dat vóór of zeer in den aanvang der uitgave van het Algemeen Handels-Blad Van den Biesen de Amsterdamsche Courant had willen overnemen, of zich althans daaraan verbinden, en dat de overgang van Belgische berichten van die Courant naar het Al-

gemeen Handels-Blad tot de onaangenaamheden hem op de Beurs aangedaan, in verband moet hebben gestaan.

Voor die onaangenaamheden streek Van den Biesen de vlag, en onttrok zich aanstonds aan de samenstelling van het door hem gestichte blad. In zijn vlugschrift „Aan mijne land- en stadgenooten. Door Jacob Willem Van den Biesen. Amsterdam, 9 November 1830," 31 blz. 8', laat hij zich, blz. 24 en 25, hieromtrent aldus uit:

„De onderneming van het A. H. B. ten nutte van den handel, van mijn vaderland in het algemeen en van mijne geboortestad in het bijzonder, was het voorwerp mijner eerzucht; deszelfs bloei mijne wellust. Ik ben, ik weet het, het slagtoffer van verachtelijke hartstogtelijkheid geweest. Maar in het openbaar gehoond en verguisd, als een lagen fielt verstooten van de Beurs, welke ik vijftien, mijn vader zestig jaren [1]) met eer had betreden, betaamt het mij niet, langer in eene betrekking te blijven, die mij, hoe onverdiend ook, dien onvergetelijken smaad heeft berokkend. Reeds sedert het gebeurde op Vrijdag 29 Oct. heb ik mij aan de zamenstelling van het A. H. B. onttrokken; thans ben ik geslaagd om ook het eigendom van hetzelve over te dragen."

„Niet zonder een weemoedig gevoel neem ik thans, bij het ganschelijk ophouden mijner betrekking van eigenaar en eenigen zamensteller van het A. H. B., afscheid van deszelfs talrijke geachte lezers, en van de vele aanzienlijken in handels- of wetenschappelijken stand, die hetzelve zoo vaak met gewigtige mededeelingen en andere bijdragen hebben begunstigd en welken alzoo een zoo aanmerkelijk deel toekomt van den algemeenen lof, welken het tot dus verre mogt behalen. Onveranderlijke innige dankbaarheid daarvoor blijft mij in het hart geprent. Moge deze openlijke oprechte betuiging hun welgevallig zijn, en gunnen zij mij bij voortduring een toegenegen aandenken!"

Het vaarwel van Van den Biesen was aan het blad aanstonds merkbaar, doordien de mededeeling onder het hoofd:

1) Verg. blz. 5 bij aant. 2.

„Alle Brieven, enz., moeten geadresseerd zijn aan den Directeur van dit Blad, Doelestraat [1]) No. 25 — thans gemerkt No. 5 —, te Amsterdam," met No. 26, van Woensdag 31 Maart 1830 voor het eerst bekend gemaakt, voor het laatst in No. 104, van Zaterdag 30 October, verscheen. Wie de nieuwe eigenaar van het blad was, bleek eerst bij het verschijnen van No. 107, van Vrijdag 5 November; in No. 105, van Woensdag 3 November, blz. 4, kol. 2, was gezegd, dat de naam des nieuwen eigenaars bekend gemaakt zoude worden, zoo dra de notariële akte, die daaromtrent opgemaakt werd, in gereedheid zoude zijn; thans werd boven de berichten, dd. Amsterdam, 4 November, medegedeeld, dat P. den Hengst en Zoon met den Heer J. W. Van den Biesen waren overeengekomen om het eigendom van Het Algemeen Handels-Blad over te nemen, en zich voor de Redactie van hetzelve verantwoordelijk (te) stellen"; en dientengevolge in het hoofd de waarschuwing geplaatst: „Alle Brieven moeten geadresseerd worden aan Bovengemelde Uitgevers, Kalverstraat No. 9 — thans gemerkt No. 10 —, te Amsterdam." Die nieuwe uitgevers hebben toen aanstonds met No. 109, van Maandag 8 November 1830, de mededeelingen onder het hoofd eenigermate ingekort.

Terwijl de tijdsomstandigheden Van den Biesen hadden genoopt om met 1 October 1830 het Algemeen Handels-Blad, althans gedurende de eerstvolgende drie maanden, tegen den verhoogden prijs van *f* 6 te Amsterdam en *f* 7 elders, dagelijks, met uitzondering van den Zondag, te doen verschijnen, werd met 1 Januari 1831 — zooals men in een „Berigt aan het Publiek," onder anderen in No. 150, van Maandag 27 December 1830 leest, om „de verschillende ter-kennis gebragte meeningen der Heeren Abonnenten, omtrent den bepaalden dag der uitgave van (het) Blad, zoo veel mogelijk tot elks genoegen (te) vereenigen" — de uit-

1) Eerst met No. 32, van Woensdag 21 April 1830, veranderd in „Doelenstraat."

gave teruggebracht tot driemaal 's weeks: Dinsdags, Donderdags en Zaterdags — of juister gezegd: 's Maandags, Woensdags, en Vrijdags-avonds — tegen den verminderden prijs van *f* 5,25 te Amsterdam en *f* 6 elders; tevens werd de *Zeepost*, het blad dat sedert Maandag 12 October 1829, 's Maandags en Vrijdags, bij J. Van Meurs in de Gravenstraat, later bij Van Meurs en Comp. over de Trappen van de Beurs, was uitgegeven, inplaats van verder afzonderlijk te verschijnen, voortaan in het Algemeen Handels-Blad opgenomen. In 3 kolommen gedrukt, aanvankelijk zonder mededeelingen in het hoofd, had het blad sedert Zaterdag 1 Januari 1831 een geheel ander uiterlijk. Intusschen herleefden met No. 3, van Donderdag 6 Januari 1831, bedoelde mededeelingen, waaruit alleen verdient aangeteekend te worden, dat in verband met de smallere kolommen de prijs der advertentiën thans 20 cents de regel was. Adres en mededeelingen werden hierop in No. 4, van Zaterdag 8 Januari, nog eenigzins gewijzigd, terwijl ruim vijf maanden later, met No. 77, van Dinsdag 28 Juni 1831, verzocht werd brieven enz. niet meer te adresseeren aan de uitgevers in de Kalverstraat, maar aan de drukkerij van het blad, van J. G. Rohloff en P. Ellerman, in de Nes, No. 91 — thans 70/72.

Te Frankfort [1]), waarheen hij zich, na het uitgeven van zijn vlugschrift „Aan mijne stad- en landgenooten," had begeven, „klonk (Van den Biesen) de mare in het oor [2]), hoe in *Oud-Nederland* de geheele natie in geestdrift ontvlamd, alles opzette tot verdediging en behoud van het vaderlijk erf; het denkbeeld werd hem ondragelijk, dat alleen hij niets meer voor het vaderland zoude doen. Hij besloot — zooals Vissering t. a. p. aanteekent „na een half jaar vertoevens te Frankfort" — terug te keeren. In dit besluit werd hij

---

1) Blijkens de aanteekening van Mr. S. Vissering achter diens exemplaar van „Aan mijne land- en stadgenooten."

2) „Herinneringen uit een' dertigjarigen omgang met Jakob Willem Van den Biesen" blz. 15—17.

buitendien nog versterkt door brieven zijner vrienden, hem uit Holland geschreven, met aandrang het verval en den nabijzijnden ondergang des *Handelsblads* meldende, hetwelk onder deszelfs nieuw bestuur, tot minder dan de helft der abonnementen afgedaald, en blijkbaar deszelfs geheele vernietiging nabij was. De heer Van den Biesen keerde in het vaderland terug; zijn eerste gang was bij den Koning, wien hij verklaarde, dat, indien hij niet meer als publicist den lande en der dynastie kon nuttig zijn, hij althans even als andere hollandsche jonge lieden en mannen de wapens wilde opvatten, hoezeer dan ook zijne physische gesteldheid, als in den hoogsten graad bijziende hem minder voor de krijgsdienst geschikt maakte. Zijner Majesteits antwoord was een nieuwe spoorslag voor hem, om zich het *Handelsblad* weder aan te trekken. De Koning zeide: „Schrijf gij dan, Mijnheer! eene goede pen is dikwijls even zoo veel waard als eene halve armee."

„In zijne vaderstad aangekomen, vond de heer Van den Biesen het *Handelsblad* werkelijk in dien vervallen toestand welken men hem gemeld had."

„De toenmalige eigenaars bewilligden gaarne in den wederafstand van het Blad tot denzelfden prijs, waarvoor het een jaar vroeger met meer dan het dubbele getal abonnenten was overgedaan. De heer Van den Biesen kocht het eigendom van het blad terug en hervatte de redactie met 1 November 1831, dus juist een jaar na den voormelden afstand."

Hier intusschen moet de „Onpartijdige" bij zijne „Herinneringen" worden aangevuld. Gebroeders Diederichs op de Bloemmarkt namelijk, die reeds sedert Zondag 6 Februari 1831 waren opgetreden met „*De Atlas, Amsterdamsche Zondags-Kronyk. Nederlandsch Staat-, Geschied-, Letter-, Huishoudkundig en Algemeen Nieuwsblad.* Ter Boekdrukkerij van C. A. Spin," in welk Zondagsblad Mr. J. De Vries Jerz., later Kantonrechter in Kanton No. 4, en Mr. W. Serrurier, later evenzoo Kantonrechter in Kanton No. 3, „zonder raadpleging der stukken alleen op het gehoor af," van

tijd tot tijd onder de rubriek „Regtszaken" in 1832 verslag gaf van rechtszittingen [1]), totdat de uitgave met No. 84, van Zondag 23 September 1832, werd gestaakt — traden in den verderen loop van het jaar 1831 met een veel breeder plan op. „De algemeene belangstelling in de openbare aangelegenheden (toch was) de oorzaak geweest, dat er in het laatste jaar verscheidene nieuwe dagbladen in het licht gegeven werden, gelijk te Breda, Gorinchem en elders [2]). Ook te Amsterdam werd door eenige Staat- en Letterkundige Stad- en Landgenooten het ontwerp gevormd, om eene nieuwe dagelijksche Courant uit te geven. Zij meenden, dat het Publiek gaarne een dagblad zoude zien verschijnen, waarin de staatkundige nieuwstijdingen en de handelsberigten met den meesten spoed en nauwkeurigheid werden medegedeeld. — Boven het Algemeen Handelsblad, dat slechts drie malen in iedere week (uitkwam), meenden de ontwerpers der nieuwe Courant het voordeel der dagelijksche uitgave vooruit te hebben. Die dagelijksche uitgave (was) in iedere groote handelstad, om het belang, dat de inwoners bij de spoedige mededeeling van allerhande berigten (hadden) hoogst noodzakelijk, maar zij was vooral onmisbaar in ons Amsterdam, hetwelk eene groote effectenbeurs (bezat); eene effectenbeurs, die door haren ontzettenden rijkdom eenen bijna ongelooflijken invloed op het groote Europesche Quincampoix (uitoefende), en voor welker leden

---

1) Mr. J. Dirks, Levensb. van Mr. J. De Vries Jerz., in Levensb. Maatsch. Ned. Letterk. 1882, blz. 94, 95.

2) Wat Breda betreft denke men hier niet aan de Bredasche Courant door Willem Van Bergen sedert 17 Januari 1792 uitgegeven, en blijkens Handelingen van het Committé Revolutionair in Amsteldam, 4 Jan.—3 Juli 1795, blz. 285 en 291, geschreven door Mr. Muller Van den Bos, geb. Van der Broek, maar aan „Janus. Algemeen Nederlandsch Nieuwsblad" door Andries Jan Oukoop sedert 21 Juni 1829 uitgegeven, zooals door mij in Nijhoff's Bijdr. 3e Reeks, dl. 6, blz. 392, 3, is medegedeeld. — De Gorinchemsche Courant verscheen bij Jacobus Noorduyn voor het eerst op Zondag 10 Januari 1830, maar reeds met het einde van 1831 werd de uitgave gestaakt, althans geschorst. — Om niet te ver buiten mijn bestek te komen, geef ik geen uitbreiding aan deze aanteekening.

niets gewigtiger (was), dan zoo snel mogelijk alle nieuwstijdingen te ontvangen. — Om alle deze redenen hoopte de Redactie, dat hare Nieuwe Amsterdamsche Courant door het Publiek gunstig zoude ontvangen worden, en reeds was de dag bepaald, waarop het eerste nummer in het licht zoude komen, toen de gelegenheid zich aanbood om den eigendom van het Algemeen Handelsblad te verkrijgen. De Redactie maakte van deze gelegenheid gebruik, en trok het blad aan zich" [1]).

Ik kan mij de zaak kwalijk anders voorstellen dan dat Van den Biesen, daartoe aangespoord door Koning Willem I, de eigenlijke ontwerper was van de oprichting der Nieuwe Amsterdamsche Courant, waarvoor hij zich tot Gebroeders Diederichs wendde, en dat P. den Hengst en Zoon, wel begrijpende dat er voor het zoo achteruitgegaan Algemeen Handelsblad geen betere dagen waren te verwachten nu eene dagelijks verschijnende courant zou worden uitgegeven, dadelijk bereid waren aan Van den Biesen zijne eerste schepping op zulke voordeelige voorwaarden wederom af te staan.

Onder den vereenigden titel van *Nieuwe Amsterdamsche Courant en Algemeen Handelsblad* verscheen alsnu onder dagteekening van Dinsdag 1 November 1831 het eerste nummer van het nieuwe blad, evenals zijn voorganger gedrukt in 3 kolommen, die thans evenwel breeder maar korter waren. Het adres luidde: „Amsterdam, bij Gebroeders Diederichs, Boekhandelaars. — Ter Courant-Drukkerij van C. A. Spin, Bloemmarkt No. 229" (thans No. 240). Onder de volle breedte van titel en dagteekening las men: „De uitgave van dit Blad (hetwelk als een Staatkundig, Wetenschappelijk, Letterkundig Tijdschrift, alle Binnen- en Buitenlandsche aangelegenheden van algemeen Financie-beheer, Handel, Landbouw, Fabrykwezen, Nijverheid en Kunstvlijt, met één woord, alle takken van Staathuishoudkunde omvat)

---

1) „De Nieuwe Redactie aan hare lezers" in No. 1, van Dinsdag 1 November 1831.

geschiedt dagelijks bij de Gebroeders Diederichs, te Amsterdam bij de voornaamste Boekhandelaars, en aan alle Postkantoren binnen en buiten het Rijk. De prijs van het abonnement voor drie maanden is *f* 7.50, en voor de Buitensteden (Franco) door het geheele rijk *f* 8.50. De abonnementen kunnen met het begin van elke maand ingaan. Advertentien beneden de zes regels worden tegen *f* 1.50, en ieder regel daarboven tegen 20 Cents geplaatst. Algemeen belangrijke bijdragen zullen altijd met dankbaarheid ontvangen en met genoegen geplaatst worden. Alle Brieven enz. moeten geadresseerd zijn aan het Bureau van dit Blad, Bloemmarkt No. 229, te Amsterdam. ☞ De publieke uitgave dezer Courant alhier geschiedt des morgens ten 7 ure, tot den prijs van 10 cts. per nommer. Ook kan men zich bij de gewone Courant-ombrengers dit Blad per week ter lezing aanschaffen [1]). Aan diegenen echter welke voor 3 maanden geabonneerd zijn wordt het blad des avonds voor den dag der uitgave aan huis bezorgd." — Boven de rubriek Nieuwstijdingen werd het Amsterdamsche wapenschild gesteund door twee liggende leeuwen aangebracht.

Doorloopend genummerd, stuit men reeds in het begin van 1832, bij het adres op eene van die vele afwijkingen, die zich bij dagbladen zoo dikwijls voordoen, maar voor den bibliograaf lastig en onverklaarbaar zijn. In het adres toch van No. 54, van Maandag 2 Januari, tot en met No. 58, van Vrijdag 6 Januari 1832, luidt het achter den naam der uitgevers: „Bloemmarkt, No. 227 en 228", maar daarna verdwijnt die nummer-aanwijzing, om eerst bij No. 76, van Vrijdag 27 Januari 1832, en toen voor goed, terug te komen. Evenzoo verandert met No. 123, van Donderdag 22 Maart 1832, het: „Amsterdam, bij Gebroeders Diederichs," enz. in „Te Amsterdam," enz., ofschoon in het laatste kwartaal van 1833, en later ook, dat woordje „Te" dikwijls achter-

---

1) „Voor een bepaald uur à 20 cts. in de week"; zie voor 't eerst No. 26, van Woensdag 30 November 1831, verg. met No. 54, van Maandag 2 Januari 1832.

wege bleef. — Van meer beteekenis zeker is het, hoe men bij het begin van Februari 1832. het eerste spoor vindt van eene Zondagavond-editie. In No. 84 namelijk, van Maandag 6 Februari 1832, blz. 3, kol. 1, leest men voor de eerste maal dit „Berigt. De Tweede Editie van dit Blad, waarin de Binnen- en Buitenlandsche Nieuwstijdingen van morgen zullen vervat zijn, is morgen ten 7 ure [1]) des avonds aan het Bureau van dit Blad, à 10 cts verkrijgbaar; en voor de Buitensteden met één cent verhooging voor het porto." In het door mij op de Universiteits-Bibliotheek geraadpleegd exemplaar van het blad, heb ik dan ook nu en dan enkele nummers der Maandagsche courant aangetroffen met het merk: „(Tweede Editie)."

Sedert No. 198, van Dinsdag 19 Juni 1832, tot en met No. 209, van Maandag 2 Juli 1832, bleven de mededeelingen onder den titel achterwege; maar met No. 210, van Dinsdag 3 Juli 1832, werden ze, ofschoon belangrijk ingekort, aan beide zijden der dagteekening geplaatst. Reeds met No. 212, van Donderdag 5 Juli 1832, toen voor het eerst werd medegedeeld dat Bijvoegsels met 10 cts. per blad extra berekend werden, kwam er verandering in de schikking dier mededeelingen. En nogmaals kwam er verandering in die mededeelingen met No. 216, van Dinsdag 10 Juli 1832, want met dien dag trad de „Wet van den 16 Juni 1832, bevattende sommige wijzigingen in de bestaande wetgeving nopens de regten van registratie, overschrijving en zegel," Stbl. No. 29, in werking, „waarbij van alle Advertentiën, op iedere herhaalde plaatsing derzelven eene merkelijk verhoogde Zegelbelasting (werd) gelegd, die door de Redactie Maandelijks aan de Administratie (moest) worden voldaan," reden waarom bekend werd gemaakt, dat de prijs der Advertentiën voortaan 25 cts. per regel was, maar waar tegenover stond dat ze in 't vervolg op ongezegeld papier konden worden geschreven. Dat derhalve advertentiën „beneden de zeven regels" geplaatst werden à *f* 1.50,

1) In de daaropvolgende week reeds vervroegd tot 6 uur.

gelijk nog in No. 409, van Donderdag 21 Februari 1833, wordt medegedeeld, is duidelijk; maar niet dat die prijs *f* 1.75 was, gelijk sedert No. 410, van Vrijdag 22 Februari 1833 werd aangekondigd. Evenmin duidelijk is het dat terwijl nog in No. 1078, van Vrijdag 17 April 1835, te lezen stond: „blijvende daarentegen de voor elke Advertentie en voor elke herhaling derzelve aan het Rijk verschuldigde Zegelkosten voor rekening der Redactie," sedert No. 1079, van Zaterdag 18 April 1835, na de prijsopgave der advertentiën te lezen staat: „behalve voor elke Advertentie en voor elke herhaling derzelve 35 cents voor aan het Rijk verschuldigde Zegelkosten."

Ter beantwoording der voor de hand liggende vraag, vanwaar die „35 cents voor aan het Rijk verschuldigde Zegelkosten" kwamen, is het noodig een vrij lastig stukje geschiedenis onzer zegelbelasting te ontwarren. Bij den omkeer van zaken in 1813 werd door de dagbladen de poging beproefd om de zegelmerken, ten bewijze der voorbijgegane overheersching, te doen vervallen. Maar de „Proclamatie van den 21sten November 1813," Staatsblad No. 1, met de waarschuwing dat „de opbrengst der lasten geregeld haren gang (moest) gaan," en dat „alle de Belastingen, bij provisie en tot daarin, door de Hooge Regering wettiglijk (zoude) zijn voorzien, op den eigen voet als tot dusverre, (moesten) worden geheven", stak aanstonds een spaak in het wiel. Het „Besluit van den 23sten December 1813, No. 90, bevattende de Belastingen, welke, gedurende den jare 1814, zullen worden geheven," Stbl. No. 17, handhaafde nader bij art. 9 het bestaande recht op het zegel in het algemeen gedurende 1814, nogtans (art. 12) met eene tiende verhooging voor oorlogskosten, en eene verhooging van 16 percent voor het Syndicaat, namelijk het Hollandsche Syndicaat tot verevening van den achterstand, ingesteld bij Keizerlijk Decreet van 23 September 1810, art. 5, 11—14, te vinden in den Courier van Amsterdam van Woensdag 3 October 1810, No. 64. Genoemde tiende verhooging is eerst bij art. 1 der „Wet, van den 31sten Mei 1824, houdende eenige

nieuwe bepalingen omtrent de heffing der regten van zegel en registratie," Stbl. No. 36, uitvloeisel van de „Wet van den 12den Juli 1821, houdende de grondslagen van het stelsel van 's Rijks belastingen, met den jare 1822," Stbl. No. 9, afgeschaft. Intusschen was bij art. 3 der „Wet, tot vermeerdering der Begrooting van 1815, en tot vaststelling van buitengewone middelen om die vermeerdering te bestrijden, gearresteerd den 11den November 1815, no. 98," Stbl. No. 52, het Hollandsch Syndicaat met 1 Januari 1816 ontbonden, en bij art. 4 het Syndicaat der Nederlanden in het leven geroepen, aan welk Syndicaat bij art. 5 15 additioneele percenten onder meer op het recht van zegel werden toegekend. Maar toen bij art. 1 der „Wet tot instelling van een Amortisatie-Syndicaat, en ter regeling van onderscheidene financiele aangelegenheden des Rijks", van 27 December 1822, Stbl. No. 59, het Syndicaat der Nederlanden werd vervangen, werden bij art. 34 de vermelde 15 opcenten tot 13 verminderd; welke vermindering nader werd geregeld bij het „Besluit van den 20sten October 1823, houdende afschaffing, met den eersten Januari 1824, der opcenten ten behoeve van het Amortisatie-Syndicaat op de belasting op het personeel geheven wordende, en vermindering dier opcenten tot op dertien, met betrekking tot alle andere belastingen en regten," Stbl. No. 45. — Nu waren bovendien, als uitvloeisel van art. 8, E, F, en art. 9 der reeds vermelde Wet van 12 Juli 1821, Stbl. No. 9, ingevoerd op 1 Januari 1823 bij Besluit van 18 October 1822, Stbl. No. 45, bij de „Wet tot vaststelling van middelen ter bestrijding van de uitgaven, begrepen in de tweede afdeeling der begrooting over den jare 1823," Stbl. No. 58, bij art. 1, f, ingevoerd $15^1/_2$ opcenten op alle indirecte belastingen, dus ook op het zegel, vervangen door $^1/_6$ der zegel-rechten op den toenmaligen voet geheven, zoolang geene veranderingen in de voor die rechten bestaande wetten zouden zijn gemaakt. Bij gelijke „Wet van den 23sten Decèmber 1824 — over den jare 1825" Stbl. No. 73, art. 1, f, werden dan ook in verband met de reeds vermelde Wet van 31 Mei 1824, Stbl.

No. 36, die opcenten op 13 gesteld. Vijf jaren later, bij gelijke „Wet van den 24sten December 1829 — over den jare 1830," Stbl. No. 78, art. 1, i, zijn die opcenten op 22 gebracht, en bij gelijke „Wet van den 31sten December 1831 — over 1832", Stbl. No. 39, art. 1, b, 5, op 25. Na de invoering dus der mede reeds vermelde Wet van 16 Juni 1832, Stbl. No. 29, waarbij, in art. 28, iedere advertentie en zulks voor elke plaatsing, aan een zegelrecht van 25 centen werd onderworpen, moest bovendien voor iedere advertentie nog 13 plus 25, d. i. 38 opcenten, of $9^1/_2$ cent worden betaald, makende te zamen $34^1/_2$ cent, waarvoor de uitgevers van dagbladen intusschen gemakshalve 35 cts. in rekening brachten. — Acht jaren later bracht de „Wet van den 27sten December 1840, tot opheffing van het Amortisatie-Syndicaat," Stbl. No. 77, bij art. 3 de 13 opcenten onder de Rijks inkomsten, zoodat dan ook de 30 opcenten in de „Wet van den 14den October 1841, tot vaststelling der middelen tot dekking van de uitgaven, begrepen in de begrooting over 1842 en 1843," Stbl. No. 57, onder 6, lit. h, voor de eerste maal als gewone Rijksinkomsten voorkomen.

Met No. 1300, van Maandag 4 Januari 1836, verviel in het hoofd de mededeeling, dat Bijvoegsels met 10 cents per blad extra berekend werden; trouwens Bijvoegsels werden niet of hoogst zelden geleverd. En toch werd, om plaats te winnen, met No. 1414, van Dinsdag 17 Mei 1836, het hoofd ingedrukt; maar of het niet beviel, of onnoodig was, met No. 1544, van Zaterdag 15 October 1836, kwam men er weer op terug. — In 1837 trekt het de aandacht hoe met No. 1772, van Maandag 10 Juli, voor de mededeelingen in het hoofd eene betere letter werd ingevoerd, en hoe, om plaats te winnen, met No. 1826, van Maandag 11 September — dat misschien wel gelijktijdig het eerste nummer was waarbij werd aangekondigd: „Deze courant met het bijvoegsel wordt voor den gewonen prijs uitgegeven" — het adres onder kol. 3, blz. 3, werd ingekort tot het: „Ter Courant-Drukkerij van C. A. Spin, Bloemmarkt No. 229,"

om twee dagen later, met No. 1828, van Woensdag 13 September 1837, te worden: „Te Amsterdam, bij Gebr. Diederichs. — Gedrukt bij C. A. Spin."

Zooals De Bosch Kemper, Geschiedenis van Nederland na 1830, dl. 2, blz. 16, zegt, was het Algemeen Handelsblad in den aanvang van 1833 reeds „het meest algemeen gelezen dagblad." Vandaar dat het in 1834 beteekenis had, dat „het zoogenaamde *status quo* en het volhardingsstelsel der toenmalige regering, die blijkbaar doelde: of op eene restauratie van het *Koningrijk der Nederlanden*, of minstens op eene blootelijk administratieve splitsing der beide groote afdeelingen Zuid en Noord, aan het *Handelsblad* aanleiding (gaf), om daartegen te velde te trekken, en dat het dit deed met niet minder kracht dan moed en standvastigheid, daarvan getuigen nog zoo vele artikelen van het Blad, waarin, regtstreeks in verzet tegen de toenmalige regering, het denkbeeld der *algeheele scheiding van België* met kracht en klem werd voorgestaan." — „Het woord van *algeheele definitieve scheiding van België*, het eerst door het *Handelsblad* uitgesproken, vond weerklank bij de Hollandsche natie [1]), en daar nu hierin de werking van het *Handelsblad* op den publieken geest zich al meer en meer krachtvol openbaarde, werd ook natuurlijkerwijze het Blad door de regering met lede oogen aangezien, en het mag gezegd worden, dat zij geene der haar te dienste staande openbare en verborgene middelen heeft onbeproefd gelaten, om den invloed van het *Handelsblad* te verlammen, ja, zoo mogelijk te vernietigen. Hierbij bleef wederom de heer Van den Biesen, wien een der zake kundige, met alle regt, *geboren courantier* heeft genoemd, onvermoeid en onversaagd het hoofd bieden aan alle machinatiën en intrigues, die echter tegen zijne volharding moesten afstuiten, tot dat het door hem voorgestane stelsel der algeheele scheiding eindelijk in 1838 door de regeering werd gehuldigd en geproclameerd. Van des af

1) „Het *Handelsblad* en de *Arnhemsche Courant*," zegt De Bosch Kemper, a. w., blz 353, „droegen hun gevoelen omtrent de geheele scheiding voor als de *stem der natie*."

aan, staande de nadere onderhandelingen over het scheidingstraktaat, schaarde zich het *Handelsblad* weder geheel aan de zijde der regering. De heer Van den Biesen maakte het dagblad nu met dezelfde kracht, met denzelfden ijver dienstbaar, om de nadere voorwaarden, ons door de Londonsche Conferencie opgelegd, een' minst mogelijk ongunstigen uitslag te doen verkrijgen, en wie, die met dit alles in der tijd van nabij is bekend geweest, zal niet gaarne erkennen, dat het *Handelsblad* in geene geringe mate heeft bijgedragen, om nog bij de eindschikking de gunstige resultaten te verkrijgen, welke daarbij eindelijk zijn tot stand gebragt?" — „Inmiddels was nog in 1827 (*lees* 1837) door de regering een dagblad opgericht, met het onverbloemde doel, om het *Handelsblad*, dat toen nog steeds de opheffing van het *status quo* en de definitieve scheiding op de gestelde voorwaarden predikte, te onderdrukken. Aan dat nieuw opgerigte dagblad werd alle denkbare ondersteuning, zoo van materieele als van intellectueele middelen, ruimschoots en kwistende toegebragt" [1]).

Bedoeld dagblad was *De Avondbode*, *Algemeen Nieuwsblad voor Staatkunde*, *Handel*, *Nijverheid*, *Landbouw*, *Kunsten*, *Wetenschappen*, *enz.*, waarvan in October 1837 het Prospectus en Proefblad, 4 blz. breed folio, in 3 kolommen, met een zegelmerk van 3 centen, bij A. Zweesaardt, Warmoesstraat 206 (thans No. 182, bij de Vischsteeg), het licht zag, op 9, 11, 13 en 14 November door eene tweede tot vijfde proefblad gevolgd, en op Woensdag 15 November 1837 door het eerste nummer. Verantwoordelijk uitgever en directeur was de bekende dichter Carel Godtfried Withuys. „De Avondbode", aldus is in 1847 in het Programma van het later te vermelden Algemeen Dag- en Handelsblad gezegd, „was een door het Gouvernement gesalarieerd blad; zulke bladen vinden in den regel nergens bijval, en wekken algemeen slechts wantrouwen op. De Avondbode verdedigde een stelsel,

---

1) „Herinneringen uit een dertigjarigen omgang met Jacob Willem van den Biesen" blz. 17, 18.

dat ons land, de ondervinding leerde het, aan den rand van eenen afgrond voerde; een stelsel, dat bij niemand aanhang, bij niemand ondersteuning vond. Kon zulk een blad, als industriëele onderneming voordeel opleveren; gewis neen! Doch al ware dit ook mogelijk, dan kon zulks het geval slechts wezen, wanneer dit blad met talent bestuurd ware, door iemand, die het journalisme verstond. Wat wist echter de directeur van den Avondbode van het journalisme, toen hem op eenen goeden dag het bestuur over dat blad werd opgedragen? Hij kende de middelen niet om zich lezers te verschaffen, en men plaatst geene advertentiën in een blad, dat door niemand wordt gelezen, en dat, in den strijd met het Handelsblad, slechts nu en dan zegevierde, door betere, opregtere handelsberigten, door eene spoedigere mededeeling der nieuwstijdingen." De Bosch Kemper daarentegen, Geschiedenis van Nederland na 1830, dl. 3, blz. 33 (verg. 29), noemt de Avondbode wel een ministeriëel blad wat zijne richting betrof, ofschoon het „niet door de regeering, maar, door voorname bankiers ondersteund, was opgericht als tegenmiddel tegen den eenzijdigen invloed van het Handelsblad op de beurs." — „Het deed door onhandigheid meer kwaad dan nut aan de regeering;" Letterk. Aant. blz. 51. — In overeenstemming hiermede is, dat, bij gelegenheid der beraadslagingen in de Tweede Kamer over het voorstel van eene nieuwe geldleening ten laste van de Oost-Indiën, ten bedrage van 56 millioen, in de zitting van Vrijdag 20 December 1839, na de opmerking van Van Dam van Isselt, „dat de gedachte, nopens herstel van grieven," waarmede de Minister van Finantieën, Beelaarts van Blokland, dien dag zijne rede had begonnen, niet nieuw meer was, daar de Avondbode van dien ochtend haar reeds behelsde, gemelde Minister de plechtige verzekering gaf aan dat artikel geheel vreemd te zijn; naar aanleiding waarvan de Avondbode, die wel eens als een half-officiëel blad was aangezien, in eene breede aanteekening in N°. 654, van Maandag 23 December 1839, verklaarde „dat van de artikelen over staatkundige of andere aangelegenheden in den Avondbode

geplaatst, nimmer eenig van of door eenig minister of ministeriëel departement (was) uitgegaan of ingegeven." — Wellicht intusschen had E. Meeter het niet geheel mis, toen hij in zijn: „Holland: its institutions, its press, kings, and prisons," blz. 48, schreef, dat de Avondbode was „a daily journal, receiving princely support from the old king. That it was with the people's money is of course understood." En dan kon ook Dr. J. J. F. Wap, in zijne levensschets van Carel Godtfried Withuys, in de Levensb. van de Maatsch. der Nederl. Letterk. van 1865, blz. 154, terecht zeggen dat „het Dagblad de Avondbode (1837—1839)" Withuys, „van Regeeringswege, drie jaren als Directeur aan het hoofd" had. — Jammer dat niet bekend is wie de staatkundige leiders van dat blad waren; want van betrekkelijk belang is het te weten, dat Adriaan van Bevervoorde in 1839, toen hij nog pas 18 jaren oud was, met Withuys een contract aanging tot het leveren van mengelwerk (feuilletons, kleine romans of verhalen, vertaald of oorspronkelijk) en tooneel- en concert-critiek, tegen een vast honorarium [1]; dat Mr. Paul Theodoor Van Hoorn, particulier te Leiden, later te 's Gravenhage, onderscheidene vernuftige en puntige bijdragen leverde [2]; dat Rector P. H. Tydeman te Tiel schrijver was van de Ingezonden Stukken „De Schoolopziener" in de nummers van 23 Januari en 9 Februari 1841 [3]; en dat ook T. Olivier Schilperoort [4]) aan het blad heeft gewerkt. — Aardig daarentegen is het volgende. Van het verhandelde in de Tweede Kamer was voor de Avondbode verslaggever de Leidsche student David Léon, eerst op 30 October 1840 gepromoveerd, later in October 1851 een der oprichters van De Gemeente-Stem, en 19 September 1883 te

1) Zie mijn artikel over Asmodée en De Burger, in De Nederl. Spectator van 6 April 1878, N°. 14, blz. 106.

2) Zie zijn levensbericht door Dr. H. J. Matthes J. Czn., in Handel. Letterk. 1863, blz. 291.

3) Levensb. Maatsch. der Nederl. Letterk. 1871, blz. 48.

4) Verg. over hem mijn artikel over het Journal de la Haye in Handel. en Mededeel. Maatsch. Nederl. Letterk. 1879, blz. 22.

's Gravenhage in den ouderdom van 74 jaren overleden. „Hij legde een buitengewonen ijver aan den dag. Desniettegenstaande zette hij, in de dagen dat er geene zittingen waren, zijne studiën voort aan de Leidsche Hoogeschool. Er ontstond werkelijk eene wedstrijd op leven en dood tusschen het Handelsblad en de Avondbode. En het gevolg daarvan was, dat er voor de verslagen der zittingen of voor belangrijke stukken onophoudelijk koeriers naar Amsterdam werden afgezonden, daar men destijds nog niet het voorrecht had den telegraaf te bezitten. Men ging echter dikwerf nog verder: de verslaggevers reden zelfs per expresse naar Amsterdam, om daar het verslag op te maken, hetgeen, gelijk van zelf spreekt, tot bespoediging van de uitgave strekte" [1]). — Voegen we hieraan toe, dat De Avondbode zich staande hield tot N^{0}. 1049, van Woensdag 31 Maart 1841, tegen den met het Handelsblad concurreerenden prijs van *f* 7 voor Amsterdam en *f* 8 voor elders in de drie maanden, met een volkomen gelijken prijs der advertentiën, tevens met de uitgave eener Tweede Editie, evenals Het Handelsblad, 's middags om 2 uur, en Zondagsavonds om 7 uur. Verder, dat in 1839 te Brussel een herdruk is beproefd van De Avondbode [2]), en dat onder de dagteekening van 1 Januari 1844, een klein blaadje, 4 blz. 12^{0}, in 3 kol., verschenen is, met het opschrift: *De Avondbode*, *Algemeen Nieuwsblad voor Staatkunde*, *Handel*, *Nijverheid*, *Landbouw*, *Kunsten en Wetenschappen*, Tweede Serie, Eerste jaar, N^{0}. 1, alsof het overleden blad weer was herleefd.

„Ook aan dit reuzengevaarte", gelijk de schrijver der „Herinneringen uit een' dertigjarigen omgang met Jacob Willem van den Biesen", blz. 18 De Avondbode betitelt, „bleef de heer Van den Biesen rustig het hoofd bieden; zijne pogingen vonden weêrklank bij de natie; en in stede

---

1) J. Belinfante (overleden 18 Juli 1892). Herinneringen. Openbaarmaking van het verhandelde in de Vergaderingen der Staten-Generaal. Geschiedkundige bijdrage (Niet in den handel). 's Gravenhage, 1886. blz. 24.

2) André Warzée, Essai hist. et statist. sur les journaux Belges, in den Messager des sciences hist. de Belgique, Année 1844, pag. 518.

van *het Handelsblad* te doen terugdeinzen, strekte juist deze maatregel van de regering om *het Handelsblad* meer en meer te verheffen." — „Gedurende het bestaan van het concurrerende blad, dat in alles, den handel betreffende, zich met *het Handelsblad* in inhoud gelijk maakte, en zelfs, door bijzonder hooge protectie, hetzelve in meer dan in één opzigt kon vooruittreden, steeg echter het abonnenten-getal van *het Handelsblad* meer en meer, en bereikte het zelfs het nagenoeg drievoudig getal van deszelfs primitieve abonnementen, en meer dan het *zevenvoud* van het getal abonnementen in het hiervoren vermelde tusschenjaar, November 1830 tot November 1831, op welken trap het nog ten huidigen dage (1845) steeds is aangroeijend gebleven" [1]).

„Nu," aldus gaat de schrijver der „Herinneringen" voort, „ontstond de rampzalige huwelijkszaak des ouden Konings. Men kent de artikelen door *het Handelsblad* daartegen geschreven [2]), en voorzeker zal niemand aan het Blad de eer ontzeggen, van destijds dat ontwerp te hebben doen afspringen, en dus te beletten, dat de oude Koning, nog tijdens zijne regering, dien dwazen stap volvoerde, die onmisbaar over het vaderland en over de dynastie van Oranje onberekenbare rampen zoude hebben uitgestort."

„Het *Handelsblad*," zegt De Bosch Kemper, Geschiedenis van Nederland na 1830, dl. 3, blz. 138, „dat onder onze dagbladen, vooral vóór dat er meerdere ontstonden, de getrouwste uitdrukking is geweest, wij zeggen niet van de nationale gevoelens in hunne edelste en meest ontwikkelde opvatting, maar van de werkelijke meening van den dag bij de groote burgerklasse, en op dat terrein steeds hare zelfstandigheid heeft bewaard, zoowel tegenover de regeering, als tegenover de richtingen, die naar het algemeene oordeel te ver gingen, heeft zich in 1839 en in het begin van 1840 nog zeer

---

1) „Deze daadzaken" zegt de schrijver in eene aanteekening, „zijn ons van onderscheidene volkomen geloofwaardige zijden medegedeeld geworden."

2) Verg. De Bosch Kemper, Geschiedenis van Nederland na 1830, dl. 3, Letterk. Aant., blz 55, 57.

sterk verklaard tegen de rechtstreeksche verkiezingen, die het gevaarlijk oordeelde, geheel overeenkomstig den toenmaligen algemeenen geest der natie; het drong aan op eene grondwetsherziening, waarbij de grondwet van hare gebreken werd gezuiverd, opdat hare hoofdbepalingen des te meer vastheid zouden erlangen. De staatkundige wenschen der *Arnhemsche Courant* vonden in *het Handelsblad* van 1838—1840 bestrijding." Verg. Letterk. Aant. blz. 54, 55. Bij „de verandering der meening van het publiek, waarvan *het Handelsblad* het orgaan was," veranderde de zienswijze van het blad spoedig genoeg. Verg. Letterk. Aant. blz. 66, 71, 84.

Belangrijk intusschen is het aan te teekenen, hoe „in *het Handelsblad*, waaraan toen zeer vele artikelen ingezonden werden, die de redactie plaatste als hoofdartikelen of als ingezonden artikelen, naar gelang zij met de richting van het oogenblik overeenkwamen, — in den loop van 1840 zeer vele artikelen opgenomen" zijn van Mr. F. A. Van Hall, bepaaldelijk in de nummers van 11, 12, 13, 23, 25, 26 en 28 Maart, van Mr. S. P. Lipman tusschen 8 Mei en 1 Augustus 1840 onder het opschrift „Videant Consules, ne quid detrimenti respublica capiat!", en van Thorbecke zoowel in 1839 als in 1840 [1]).

Weinige weken nadat Willem II als Koning was opgetreden verscheen in het Journal de la Haye van 6 November 1840 het artikel, hierboven blz. 22 en 23 reeds medegedeeld, dat „op bevel of althans met voorkennis en goedachting" van den Koning opgesteld, voor Van den Biesen „de schitterendste vergoeding en regtvaardiging" inhield voor het hem in 1830 aangedaan leed. Op die „glansrijke genoegdoening", zegt de schrijver der „Herinneringen", blz. 21, „volgde meer en meer, zoo binnen als buiten's lands, eene algemeene erkenning van 's mans verdienste, eene verdienste,

1) De Bosch Kemper, a. w., dl. 3, Letterk. Aant., blz. 72. Levensbericht van Mr. F. A. Van Hall in Levensb. Maatsch. Ned. Letterk. 1868, blz. 153. Idem van Mr. S. P. Lipman in die van 1872, blz. 88 en 89 (zie ook blz. 74, aant. 2, en 91). Idem van 1875, blz. 228, 9.

welke hij nu achtervolgens op eene schitterende wijze mogt zien beloonen. Van de Sachsische hoven *Coburg-Gotha* en *Weimar-Eisenach*, aan welke hij door zijne vroegere reizen en betrekkingen was bekend geworden en zich vrienden had verworven, erlangde hij de hooge onderscheiding van met de Ernestinische orde en de orde van Verdienste [1]) te worden versierd, na alvorens door beide gezegde hoven tot Consul-Generaal in *Nederland* te zijn benoemd" [2]).

„Ten jare 1840," aldus gaat de schrijver der „Herinneringen" t. a. p. voort, „wist de heer Van den Biesen, door middel van *het Handelsblad* [3]) krachtdadig mede te werken ter handhaving van 's Konings regt tot het niet-ratificeren van het tractaat van 8 Augustus 1841 met *Luxemburg*. Dit regt des Konings, door eene reeks van bondige artikelen tegen de Pruissische drukpers gevindiceerd, werd volvoerd door 's Konings *Nota van weigering* in dato 28 October van gezegd jaar aan Pruissen overgelegd. De Koning schonk den Vaderland- en Koninglievenden publicist, tot eervolle erkenning der door *het Handelsblad* in deze aangelegenheid bewezene diensten, de orde der Eikenkroon van *Luxemburg*. De heer Van den Biesen ging voort, door middel van *het Handelsblad* mede te werken tot bevordering van 's lands belangen, en vooral ook met opzigt tot de belastingwet (1844), droeg *het Handelsblad* krachtig er toe bij om het zoo zeer gewenschte resultaat, het volteekenen der vrijwillige leening, te verkrijgen, en werkte het Blad wederom mede tot het behoud van 's lands crediet, zonder dat de dwangmaatregel der belastingwet had behoeven te worden in volvoering gelegd. De Koning versierde eindelijk den heer Van den

1) In zijne doodadvertentie in N°. 4274, van Donderdag 31 Juli 1845, „Sawische Ernestinische Orde" geheeten.

2) Blijkens het Stedelijk Adresboek moet die benoeming einde 1841 of begin 1842 hebben plaats gehad. Van den Biesen woonde destijds Bloemmarkt 254, thans N. Z. Voorburgwal 288.

3) De Bosch Kemper, Gesch. v. Nederland na 1830, dl. 4, Letterk. Aant. blz. 33, vermeldt „over den aandrang tot niet-ratificatie uit Luxemburg het Handelsblad van 24 Sept. 1841, en het dankadres in het Handelsblad van 25 Sept."

Biesen ook met de orde van den Nederlandschen Leeuw." — De Bosch Kemper, a. w., dl. 4, Letterk. Aant., blz. 152, zegt met betrekking tot de houding van het Handelsblad in zake de vrijwillige leening: „Het was ook thans geheel het orgaan van de middelklasse. Zoolang de wet nog niet aangenomen was, bestreed de redactie de conceptwet, maar nauwelijks was zij aangenomen, of zij beijverde zich de leening te bevorderen."

Weinig zijn de bibliographische opmerkingen waartoe het blad sedert 1837 aanleiding geeft. „De Zondagsche Tweede Editie wordt extra à *f* 1.50 per drie Maanden (franco voor de Buitensteden) berekend" was eene mededeeling die voor het eerst in N°. 2073, van Woensdag 27 Juni 1838, plaats vond, en toen eene verschikking in de overige mededeelingen teweeg-bracht. — Van meer beteekenis was, dat door de inkrimping van het hoofd met N°. 2288, van Woensdag 6 Maart 1839, het uiterlijk van het blad nog al werd gewijzigd, en dat toen de titel werd: *Nieuwe Amsterdamsche Courant*, *Algemeen Handelsblad.* In ditzelfde jaar werd sedert N°. 2414, van Donderdag 1 Augustus 1839, het adres niet meer curcief gedrukt, en op de nummers 2454, van Dinsdag 17 September 1839, en 2486, van Donderdag 24 October 1839, mag worden gewezen voor enkele wijzigingen in de mededeelingen in het hoofd. — Evenmin als de schier onmerkbare groei van een kind nauwkeurig valt waar te nemen, evenmin is het gemakkelijk die van eene courant te bepalen; maar met of omstreeks N°. 2920, van Woensdag 17 Maart 1841, zijn de kolommen van het blad langer geworden. — Gemakkelijker valt het aan te teekenen, hoe bij dit blad, juist bij het Paasch nummer, 3870, van Maandag 8 en Dinsdag 9 April 1844, de nieuwe zegelmerken, ten gevolge van de Wet van 3 October 1843, Stbl. N°. 47, bij Besluit van 13 Maart 1844, Stbl. N°. 18, op 1 April 1844 ingevoerd, optraden. — Zoo ook dat met N°. 4096, van Woensdag 1 Januari 1845, het adres gewijzigd werd in: „Amsterdam Gebr. Diederichs. — Gedrukt bij C. A. Spin en Zoon," dat twee dagen later, met N°. 4098, van Vrijdag 3 Januari

1845, werd: „Amsterdam, bij Gebr. Diederichs" — enz.

Naar het voorbeeld van Jonathan's belletristisch stukje „De Haarlemsche Courant" in „Tesselschade, Jaarboekje voor 1838," blz. 100—115 [1]), is in 1843 — ofschoon het voorwoord is gedagteekend „Amsterdam, 1 Dec. 1842" — uitgegeven: „*Het Handelsblad. Een humoristisch-satyrische voorlezing. Door Jasper Nieuwerwets. Amsterdam, Kemper en Meijer*, 1843." 30 blz. 8o. Hem, die met dit stukje, van een niet bekend schrijver, wenscht kennis te maken, verwijs ik naar de Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam, en naar den Catal. Bibl. Maatsch. Ned. Letterk., dl. 1, afd. 2, kol. 20.

Typographisch was de aardigheid in 1844 uitgehaald, toen het denkbeeldig *No.* 3787532 *enz. van de Nieuwe Amsterdamsche Courant — Algemeen Handelsblad, van Maandag* 1 *Januari* 1844, 4 blz. 12o., in 3 kol. gedrukt, het licht heeft gezien. „De legende luidt, dat de Uitgever (van de Zierikzeesche Nieuwsbode, P. de Looze, te Zierikzee) het eerst op het denkbeeld (is) gekomen, om (in Augustus 1844) ook een *Lilliputter* uit te geven, toen Boudewijn (J. L. Van der Vliet), bij een bezoek in zijne geboorteplaats *Zierikzee*, hem (dit) Handelsblad *in miniatuur* vertoond had, dat, uit aardigheid, door de gezellen op de drukkerij van de Gebr. Giunta d'Albani in Den Haag, was gefabriceerd, en hem de uitgave van een blaadje, in dergelijk formaat, had aangeraden" [2]).

In 1845 en 1846 is door C. A. Spin en Zoon een rechtsgeding gevoerd waarbij het betrof de juiste beteekenis van art. 24, al. 2, der Wet van 3 October 1843, op het recht van zegel, Stbl. No. 47, luidende: het papier voor dagbladen bestemd moet door de belanghebbenden om te worden gestempeld „worden aangeboden, en, na betaling der regten, worden voorzien van zoo vele stempels naar het tarief bij

---

1) Zie mijne studie over de Haarlemsche Courant in Handel. Maatsch. Ned. Letterk. 1872, blz. 45.

2) Zie mijne studie over de Miniatuur-Couranten of Lilliputters in Handel. Maatsch. Nederl. Letterk. 1883, blz. 14.

art. 22 bepaald, als door hen verlangd wordt, zonder vooraf te worden versneden.” Overeenkomstig deze bepaling hadden Spin en Zoon, als drukkers van het Algemeen Handelsblad, in Februari 1845 aan den ontvanger van het buitengewoon zegel te Amsterdam ter zegeling aangeboden onderscheiden partijen papier, ten gezamenlijken bedrage van 75,000 vellen, elk vel hebbende eene oppervlakte van 59 vierkante palmen, en den ontvanger verzocht op ieder vel te stellen vier zegels, elk van een cent. In plaats daarvan werden op het vel gesteld vier zegels, te zamen ten bedrage van vijf centen, waarvan de betaling dan ook werd gevorderd. Spin en Zoon voldeden het bedrag, maar onder protest bij deurwaarders-exploit van 7 Februari 1845 tegen die berekening, en onder voorbehoud van hun recht tot terugvordering van hetgeen zij aan hoofdsom en opcenten te veel zouden hebben betaald. Dat te veel betaalde bedroeg *f* 1035, en Spin en Zoon dagvaardden nu den ontvanger op 15 Maart 1845 voor de Arrondissements Rechtbank te Amsterdam tot teruggave van dat bedrag. Hier evenwel werd hun bij vonnis van 17 November 1845 hunne vordering ontzegd, en de poging, daarna gewaagd om deze uitspraak in cassatie te zien vernietigd, mislukte eveneens. Want, nadat de zaak op 22 Mei 1846 voor den Hoogen Raad was bepleit, voor de eischers door Mr. L. Metman en voor het bestuur door Mr. J. C. Faber van Riemsdijk, werd, onder het voorzitterschap van Mr. W. B. Donker Curtius van Tienhoven, op 19 Juni 1846 de voorziening in cassatie verworpen, omdat „het zegelregt verschuldigd (was) van de oppervlakte van het papier, zooals het werkelijk (was) op het tijdstip, waarop het ter stempeling (werd) aangeboden, en geenszins naar de oppervlakte van de deelen, waarin de belanghebbenden het daarna zouden kunnen versnijden” [1]).

Tot de medewerkers aan het Algemeen Handelsblad, in den laatsten tijd van Van den Biesen, heeft Mr. S. Vissering

1) Weekblad van het Regt van Donderdag 6 Augustus 1846, No. 227, blz. 1, kol. 1.

behoord. Omtrent die medewerking is niet veel meer bekend dan dat Vissering in Maart en April 1845, eene reeks van uitmuntende artikelen (leverde), bestemd om met verwijzing naar het Engelsche voorbeeld (opheffing van de korenwetten) ook Nederland aan te sporen het vernuftig maar verderfelijk stelsel van schaalrechten, zooals dit in 1835 werd ingevoerd, prijs te geven" [1]). Intusschen heeft Vissering het Handelsblad en Van den Biesen goed gekend. „Met zijne gaaf om personen en tooneelen in enkele trekken plastisch voor te stellen, schreef hij in dato „Amst. 28 Julij '45, achter zijn exemplaar van „Aan mijne land- en stadgenooten", na Van den Biesen's terugkeer in 1831 te hebben aangestipt: „Zoo in belangrijkheid van inhoud als in uiterlijken omvang is het (Handelsblad) steeds toegenomen, en het getal abonnenten is tot dit oogenblik klimmende geweest ondanks de bezwaren waarmede de directeur menigmalen te worstelen heeft gehad, nu eens uit jaloezij, dan door een naijverig en verstoord gouvernement hem voor de voeten geworpen. Thans bedraagt het 5400. De winsten voor hem en zijne compagnons zijn in gelijke mate tot het ongeloofelijke aangegroeid. Hoeveel energie de Hr. v. d. B. echter bezat om tegen vijandelijkheden en hatelijkheden te kampen, bezat hij echter niet de kalmte van geest die zoo iets geduldig en met verachting doet dragen. Vooral van eene zijde, van welke hij zulks het minst had mogen verwachten, is hij in de laatste jaren op eene onwaardige, onbegrijpelijke wijze geharceleerd. Dit heeft zijne, door ingespannen arbeid verzwakte gezondheid meer en meer ondermijnd. Obstructiën van ernstigen aard en daaruit voortspruitende hoofdziekten en hypochondrie hebben hem in de laatste twee jaren meer en meer verouderd en levenslust en veerkracht doen verliezen. Den 11den Julij 1845 is hij met vrouw en (5) kinderen van hier vertrokken om eene reis tot ontspanning en

1) Mr. J. T. Buys, Levensbericht van Mr. S. Vissering, overgenomen uit het Jaarboek van de Koninklijke Academie van Wetenschappen 1890, in Levensb. Maatsch. Nederl. Letterk. 1891, blz. 127; zie ook 128.

herstel naar Duitsche badplaatsen (Homburg en Wiesbaden) te doen. In den nacht van 12—13 Julij is hij van eene stoomboot (De Nederlanden) op den Rijn (tusschen Keulen en Koblenz) over boord geraakt en verdronken, 't zij in een aanval van duizeling, 't zij....?!" — E. Meeter, a. w., blz. 32, spreekt dan ook over Van den Biesen's uiteinde alleen in den laatsten slechts aangestipten zin. In eene, zoowel in het Hollandsch als in het Hoogduitsch opgestelde advertentie, onder anderen voorkomende in de Arnhemsche Courant van Dinsdag 22 Juli 1845, N°. 146, werden door de heeren La Chapelle en Nougers, wijnhandelaren te Arnhem, 500 gulden uitgeloofd op het vinden van zijn lijk. Zijne dood-advertentie, voorkomende in het Algemeen Handelsblad van Donderdag 31 Juli 1845, N°. 4274, en drie volgende nummers, maakt melding van „een noodlottig toeval" als oorzaak van overlijden.

Ruim twee maanden na den dood van Van den Biesen werd zijne schepping, evenals in het najaar van 1837 door De Avondbode, bedreigd door een' nieuwen mededinger. Onder dagteekening toch van Zaterdag 20 September 1845 verscheen het Proefnummer van *Nederland. Algemeen Dag- en Handelsblad. Bij P. M. van Cleef Jz., Bureau Kalverstraat. Gedrukt bij P. M. van Cleef Jz.;* 4 genummerde blz. breed of dubbel folio, in 4 kolommen gedrukt. Abonnement voor Amsterdam per drie maanden *f* 6, franko buiten de hoofdstad *f* 7. — Advertentiën 25 centen de gewone regel. Groote of gedistingeerde letters als ook vignetten worden berekend naar de plaatsruimte welke zij innemen. Advertentiën van 1 tot 8 regels kosten *f* 1,75. Het Zegelgeld aan het Rijk à 35 cents, voor iedere plaatsing wordt afzonderlijk in rekening gebragt. Alle correspondentie moet franco geschieden aan het Bureau van het Dag- en Handelsblad Nederland. — Een „Derde proefnummer" was van

Zaterdag 27 December 1845, waarin P. M. van Cleef Jz. in eene advertentie bekend maakte, dat hij zijne Boek- en Kantoordrukkerij van 's Gravenhage naar Amsterdam verplaatste. — Uit De Staatkundige Tooverlantaarn, of Utopisch-Politische Snelwagen, blz. 376, en uit de IJsselbode van Maandag 12 Januari 1846, N°. 1, blijkt, dat men bij het oprichten van dit blad den welbekenden zanger W. P. De Chavonnes Vrugt het land rondgezonden heeft om abonnés aan te werven. Het blad had geen kleur, gelijk De IJsselbode beweerde. — In de Arnhemsche Courant van Zondag 19 October 1845, N°. 210, blz. 2, kol. 3, werd het volgende uittreksel uit een brief, dd. Amsterdam 11 October, voorkomende in het J(ournal) d(u) L(imbourg) overgenomen: „Er is sprake van de verschijning van een nieuw Hollandsch dagblad, een derde grooter dan het *Handelsblad.* Het zal heeten „*Nederland*" en zal geredigeerd worden door den heer *Wapt*, vroeger redacteur van den *Noord-Brabander*, later overgegaan tot de zijde des bestuurs. Er zijn drie of vier lezingen in omloop omtrent den oorsprong van dit nieuwe blad, hetwelk geene eigenlijk gezegde redactie hebben, maar zich bepalen zal tot het leveren van geredigeerde nieuwstijdingen en door zijn stelsel van handelsberigten en aankondigingen naar men verzekert, het *Handelsblad* en alle andere dagbladen in den lande er onder moet helpen. Mogelijk is dit, maar min waarschijnlijk. Wat betreft de drie of vier lezingen, aangaande de oprigting van dit blad, — zie hier dezelve: Volgens sommigen, zou het opgerigt worden uit gelden, bijeengebracht door eene *Engelsche Maatschappij*, welke zich tot doel zou gesteld hebben, om onzen handel en nijverheid eene rigting te geven, in den geest der belangen van de staatkunde der Engelsche regering. Volgens anderen, zouden de benoodigde gelden zijn verschaft geworden door de *jezuiten* en het blad-zelf aanvankelijk kleurloos wezen, om later naar goedvinden eene kleur, welke ook, te kunnen aannemen en allengs en bij trappen het orgaan worden der R. R. P. P. Eindelijk, zegt men nog, dat het bestuur niet vreemd zou zijn aan de oprigting van dit blad en dat

het zou beloofd hebben op hetzelve te doen abonneren alle gewestelijke en plaatselijke besturen, zoodat het blad eenige honderden vaste inteekenaren zou hebben. Dat ik zoo lang bij deze zaak heb stilgestaan, is daarom, dewijl dezelve meer gewigtig is, dan men bij den eersten opslag zeggen zoude. Want aan de oprigting van een blad van deze grootte moet noodwendig het verklaarde of verborgene doel verbonden zijn, om eene zaak of partij, welke ook, krachtdadiglijk te vertegenwoordigen, en het is van belang het oog op deze onderneming gevestigd te houden." Dit intusschen behoefde niet lang te duren; zeer spoedig toch viel het blad bij gebrek aan kapitaal, zooals in 1847, bij de derde poging om het Handelsblad er onder te krijgen, in het Programma van een nieuw Algemeen Dag- en Handelsblad (Atlas) is aangewezen. — Dat Dr. J. J. F. Wap redacteur is geweest van Nederland wordt bevestigd door het feit, dat de Koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage in 1878 (zie Verslag, blz. 53) van hem ten geschenke ontving: „Nederland. Algem. Dag- en Advertentieblad. Amsterdam, P. M. van Cleef, 1845—1846, no. 1—113. (Met de proefnummers.) Volledig in gr. folio." Volgens deze opgave heeft het blad zelf eenen titel gevoerd min of meer afwijkend van dien der proefnummers. Na Dr. Wap — aldus deelde mij wijlen de heer N. S. Calisch, die zelf ook aan „Nederland" was verbonden, mede [1]) — was de man bij dit blad Dr. Johannes Wilhelmus Cramer, medewerker aan De Spektator van Alb. Thijm, later mede-redacteur van De Tijd, en eindelijk, Directeur-President der Nederlandsche Maatschappij voor Grondkrediet. Ook Abraham van Lee moet, blijkens het Biogr. Woordenb. der Noord- en Zuid-Nederl. Letterkunde, redacteur van „Nederland" zijn geweest.

Als hoofdredacteur werd Van den Biesen opgevolgd door Mr. Louis Keyzer, Zwollenaar van geboorte, die 8 Januari 1828 te Utrecht als student werd ingeschreven, in 1830 met de vrijwillige jagers der Utrechtsche hoogeschool uit-

1) Bij gelegenheid van een persoonlijk bezoek naar aanleiding mijner mededeeling omtrent „Nederland" in De Navorscher 1888, blz. 639—641.

trok, en te Utrecht 30 Juni 1832 promoveerde op eene dissertatie „de compensationibus" [1]), daarna vestigde hij zich als advocaat te Amsterdam, werd mede-redacteur van het Algemeen Handelsblad, was van 1830—1839 correspondent van de Times [2]), en riep in 1853 mede de Crediet-Vereeniging in het leven, waarvan hij met Jhr. Mr. W. E. J. Berg van Dussen Muilkerk en D. D. Büchler, directeur was. „Hij was een man van groote begaafdheid, vurig gehecht aan onze constitutioneele instellingen, van een vast karakter en onwankelbare braafheid," en overleed in den nog krachtigen leeftijd van 50 jaren in den nacht van 13 op 14 April 1857 [3]) in zijne woning op de Keizersgracht over de Westermarkt, waar later de welbekende Maatschappij van Handel en Nijverheid was gevestigd.

Onder Van den Biesen en nog weinige maanden onder Mr. Louis Keyzer heeft tot de redactie van het Algemeen Handelsblad behoord de Heer Olivier [4]), als ik het goed begrijp belast met de samenstelling van het buitenlandsch nieuws, en dien ik vermoed dezelfde te zijn als W. J. Olivier, van wiens hand in 1831 verscheen de „Plegtige intogt van Hunne Koninklijke Hoogheden, den Prins van Oranje en Prins Frederik der Nederlanden, op den 17den September; en komst van Zijne Majesteit en de geheele Koninklijke familie, op den 18den September, binnen Amsterdam," enz. enz., en in 1832 „Van Speijk's dood en nagedachtenis gehuldigd door Neêrland's Hoofdstad, op den 4den en 5den Mei 1832," enz. enz. [5]). Hij overleed in de eerste maanden van 1846 [6]), en werd in Maart 1846 ver-

---

1) Zie het Album Studiosorum der Utrechtsche Hoogeschool, en de Utrechtsche Stud. Almanak voor 1833.

2) Is. J. Lion, Mijn staatkundig leven, 2e druk, blz. 17.

3) Algemeen Handelsblad van Woensdag 15 April 1857, No. 7904, blz. 2, kol. 1. Advertentie in No. 7907, van Zaterdag 18 April. De Standaard des Volks (van A. H. van Gorcum) van Zaterdag 18 April 1857, No. 14, blz. 2, kol. 3.

4) Iz. J. Lion, Mijn staatkundig leven, 2e druk, blz. 13.

5) Zie Naamlijst van uitgekomen Boeken, 1829—1833, blz. 274, 388.

6) In het Algemeen Handelsblad van Donderdag 8 Januari 1846, No. 4411, maakt hij het overlijden bekend van een kind; naar de bekendmaking van zijn overlijden heb ik te vergeefs gezocht.

vangen door Is. J. Lion, den later welbekenden hoofdredacteur van het Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage, die tot October 1849 aan het blad werkzaam was, om daarna, tot in het begin van 1853, medewerker voor de politieke artikelen te blijven, waarvan de eersten betroffen de koloniale staatkunde, en wel eene beoordeeling van het Regeeringsreglement van 1851 [1]).

Tot op het overlijden van Van den Biesen was het Algemeen Handelsblad voor de eene helft eigendom van dezen, voor de andere helft van Gebrs. Diederichs, met name: van G. F. Diederichs, als ik mij niet vergis overleden in 1862, en van P(ieter) A(rnold) Diederichs, Woensdag 8 April 1874, in den ouderdom van ruim 70 jaar, overleden. In den avond van Donderdag 29 October 1846 nu moet de helft van wijlen Van den Biesen in openbare veiling zijn gebracht; ofschoon ik in de kolommen van het blad zelf geen ander spoor van die veiling heb kunnen vinden dan zekere advertentie van een' gegadigde in No. 4658, van Dinsdag 27 October 1846, blz. 3, kol. 3, vind ik elders [2]) medegedeeld, dat bij die veiling de aandrang van nieuwsgierigen zoo groot was, dat de anders vrij groote zaal de menigte niet kon bevatten en eenige honderden menschen buiten de deur moesten blijven, zoodat dan ook de verkooping in de open lucht werd gehouden. Bij opbod nu tot den prijs van *f* 247,000 werd de welbekende Amsterdamsche Makelaar Pije Subiese voor zijnen meester kooper, terwijl Mr. L. Keyzer persoonlijk mijnde op *f* 3000, en alzoo kooper werd voor de som van *f* 250,000 [3]). Dit ongehoorde feit, dat de helft van een geheel onafhankelijk dagblad, dat nog geen twintig jaar oud was, twee en een halve ton gouds waard werd geacht, deed het regeeringsblad, de 's Gravenhaagsche Nieuwsbode, zeggen dat de aankoop door Mr. L. Keyzer

1) Is. J. Lion, Mijn staatkundig leven, 2e druk, blz. 13, 26, aant., 241, 242.
2) Arnhemsche Courant van Zaterdag 31 October 1846, No. 231, blz. 4, kol. 1.
3) Arnhemsche Courant van Zondag 1 November 1846, No. 232, blz. 4, kol. 1; mededeeling ontleend aan de Utrechtsche Avondpost.

gedaan was *voor Belgische rekening.* Maar nu sommeerde Mr. L. Keyzer den redacteur van gemeld blad „in naam der goede trouw en der staatkundige eerlijkheid" de volgende verklaring, dd. Amsterdam, 31 October 1846, en die ook onder de advertentiën in de Arnhemsche Courant van Dinsdag 3 November 1846, No. 233, blz. 4, kol. 3, wordt aangetroffen, in het allereerste nummer op te nemen. „Bij het berigt, vermeldende, dat ik de kooper ben van de dezer dagen alhier geveilde helft in den eigendom van het *Algemeen Handelsblad*, hebt gij u veroorloofd, tusschen haken, er bij te voegen, dat die aankoop door mij is geschied *voor Belgische rekening.*"

„Dat deze bijvoeging eene grove, ellendige onwaarheid is, behoeft naauwelijks door mij verklaard te worden. Ieder, in deze hoofdstad althans, kent mij, kent de achtenswaardige mannen, die zich met mij tot den bedoelden aankoop hebben vereenigd."

„Echter wil ik niet, dat het hatelijke dier bijvoeging onopgemerkt blijve. Ik wil dat ieder begrijpe, dat het doel dezer hatelijkheid geen ander is, dan om den echt nationalen geest, welke het *Handelsblad* steeds heeft gekenmerkt, voortaan in verdenking te brengen."

„Ik verklaar dan hiermede, dat geen buitenlander, dat geen buitenlandsch belang in eenige aanraking hoegenaamd tot het *Handelsblad* staat, noch, bij de tegenwoordige inrigting van dit blad, immer staan zal. Allen, met hetzelve in betrekking, zijn Nederlanders, en voor het minst even goede Nederlanders als zij, die de bedoelde bijvoeging hebben verzonnen en die vermoedelijk de nationaliteit afmeten naar het bedrag van hetgeen men uit 's lands kas trekt."

In de Arnhemsche Courant van Donderdag 26 November 1846, No. 250, blz. 4, kol. 1, kwam X. in een Ingezonden Stuk op dien „Verkoop van het Handelsblad" nog eens volgenderwijs terug:

„Al te weinig notitie — dunkt mij — heeft de periodieke pers genomen van den verkoop der helft des *Amsterdamschen Handelsblads* welke onlangs heeft plaats gehad. De ont-

zaggelijke som van *f* 250,000, welke voor die helft betaald werd, getuigt onwedersprekelijk van den uitgebreiden afzet, dien dat nog jonge dagblad, — het bestaat naauwelijks, meen ik, 15 jaren [1]) — verwierf. — *f* 250,000 voor de helft van een dagblad, dat is *f* 500,000 voor een dagblad, zonder privilegie, en waartegen iedereen concurrentie kan openen, is een ongehoorde prijs in Nederland. Deze waarde, een, van een half millioen gulden is, grootendeels, door de directie en de redactie der courant geschapen. Het was eensdeels hunne vlijt in het verzamelen der bouwstoffen voor een uitnemend *Handelsblad* en hun spoed in het mededeelen derzelve; anderdeels de bijval, dien de onafhankelijke en vaderlandsche zin der politieke artikelen, welke dat blad mededeelde, meer en meer bij het publiek vond, naarmate deszelfs houding vrijzinniger en energieker werd. Het *Handelsblad*, met deszelfs tegenwoordig karakter, is een blad, waarop Nederland *roem* mag dragen, hetwelk menig goeds doet daarstellen en menig euvel afweert. Geen wonder dan ook, dat ons retrogradisch ministerie, het invloedrijke blad onder zijne bestrijders tellende, schrikte, bij het vernemen van den hoogen prijs, waarvoor deszelfs helft werd geveild; eenen prijs, die onloochenbaar bewees, welken bijval het, in den laatsten tijd vooral, bij de natie had verworven. Een ellendige zwadder, dien daarop door een der ministeriëele blaadjes op het onafhankelijke dagblad werd geworpen, door de logenachtige vermelding, als ware het voor *Belgische* rekening gekocht, werd onmiddellijk met den meesten nadruk door den vaderlandschen kooper gelogenstraft, en het ministeriëele blaadje behield van zijne lasterlijke uitstrooijing niets dan de schande."

„Deze was de eenige vrucht, welke het ook, te dezer gelegenheid, zijnen patronen aanbieden kon. Ditmaal werd BAZILE'S gezegde: „*Lastert, lastert, er zal altijd wel iets blijven kleven,*" niet bevestigd. Niemand in Nederland heeft

1) Volkomen juist, gerekend van 1 November 1831, minder juist, gerekend van 1 Januari 1828.

een oogenblik geloofd, dat *het Handelsblad* voor Belgische rekening of door Belgische pennen geschreven werd. Het is ten deze in Nederland geheel anders gesteld met de pers der oppositie als met die der regering; deze, het is waar, moest achtervolgens eenen veroordeelden Italiaan [1]), een gevlugten Franschman [2]) en eenen getrouwen Belg [3]) te baat nemen; deze moet hare bladen, die schier niemand lezen wil, en schier geen dan gedwongen afzet vinden, met groote sommen ondersteunen uit de zuur opgebragte penningen des volks, — en dan nog vindt zij, tegen zware betaling, *geenen Nederlander die er in schrijven wil*; — een vrijzinnig dagblad handhaaft zich niet alleen, zonder eenige geldelijke ondersteuning, maar werpt zooveel winst af, dat de *helft des blads* voor *f* 250,000 verkocht wordt!"

„Gewigtige les voor onze ministers, indien zij oogen hadden om te zien, ooren om te hooren!"

Zooals Is. J. Lion, Mijn Staatkundig Leven, 2de druk, blz. 173, zegt, kwam een groot aantal van de aandeelen waarin de op 29 October 1846 verkochte helft werd gesplitst in handen van de Heeren Diederichs, het overige in zeer weinige handen." Tegenwoordig komen dan ook op Effectenveilingen een enkele maal $^1/_{160}$ aandeelen in de helft van het Algemeen Handelsblad, groot *f* 1000, voor, maar nog in No. 19853, van Zondag 31 Juli 1892, Avondblad, Eerste Blad, blz. 1, kol. 6, werd herinnerd, dat het blad voor de helft toebehoort aan den Directeur, den Heer W. G. A. Diederichs, voor de andere helft aan een zeker aantal personen die op den inhoud geenerlei invloed hebben.

Het optreden eener nieuwe hoofd-redactie was bij den aanvang van 1846 merkbaar. Het hoofd namelijk onderging toen nog al eenige wijziging. De woorden „Algemeen Handelsblad" werden nu door eene grootere lettersoort sterker

---

1) Graaf Georges Libry-Bagnano; zie mijne studie over Het Journal de la Haye, in Handel. en Mededeel. Maatsch. Ned. Letterk. 1879, blz. 10.

2) Charles Durand; zie t. a. p. blz. 17.

3) E. Gagneux; zie t. a. p. blz. 85.

sprekend aangegeven. Nummer en jaartal kwamen links en rechts bovenaan. Onder de dagteekening werd nu duidelijk aangegeven: „Uitgevers-Directeuren: Gebroeders Diederichs". De overige mededeelingen werden nu beknopter opgegeven, en daaronder thans voor het eerst: „Afzonderlijke Couranten *f* —.10". Zoo ook, wat de advertentiën betrof: „Buitengew. groote Letters, p. regel *f* —.50". In het adres evenwel heerscht nu en in 't vervolg eene zonderlinge afwisseling in het: „Amsterdam bij" en „Amsterdam, bij". Dat het blad bij den aanvang van 1846 een meer bevallig uiterlijk kreeg, werd ook opgemerkt door De IJsselbode, in zijn eerste nummer, van Maandag 12 Januari 1846, waar ook gezegd wordt, dat het blad nu liberaler was dan vroeger, toen het wat veel naar den voordeeligsten wind keek, ook waren de artikelen nu in beter Nederduitsch geschreven.

In ditzelfde jaar werd onder dagteekening van Dinsdag 21 April 1846 het eerste nummer uitgegeven van de „Overland-Post Editie voor Oostindie", waarvan de prijs, franco Indië, voor 12 maanden was *f* 36; die der advertentiën van 1—7 regels was *f* 2.10, iedere regel meer 25 cents. Voorloopig geschiedde de uitgave éénmaal 's maands, totdat er een tweede Overland-Post naar Indië zou zijn geregeld, als wanneer het blad tweemaal 's maands zou worden verzonden tegen eenen te verhoogen abonnementsprijs. De inhoud behelsde „het zamengevatte belangrijkste Staatkundig- en Handelsnieuws van de verloopene maand"..

In N°. 4624, van Donderdag 17 September 1846, komt een hoofdartikel voor onder het opschrift: „Ongrondwettige handeling van den Gouverneur van Overijsel", J. D. Graaf van Rechteren, dat „door een der leden van de Staten" van dat gewest was „ingezonden en door de Redactie overgenomen". Daarin werd de handelwijze van dien Gouverneur tegenover de Staten van Overijssel in de zitting van 22 Juli 1846, waarbij, na het aannemen, met bijna algemeene stemmen, van een Reglement, bepalende de wijze waarop het gezag en de macht der Staten voortaan zou worden uitgeoefend, bedoeld Reglement werd geschorst, naar verdienste

gegispt. Dat dit hoofdartikel door een der leden van de Staten was opgesteld, was in 1872 door Mr. H. Van Loghem, die van 1846 tot 1853 Burgemeester van Deventer is geweest, medegedeeld [1]; maar eerst na zijn overlijden, 8 December 1881, is uit zijne in 1864 vervaardigde autobiographie gebleken, dat niemand anders dan hij zelf bedoeld lid der Staten was geweest [2].

In de Algemeene Konst- en Letterbode van Dinsdag 3 November 1846, N°. 46, blz. 310—318, komt een stuk voor, getiteld: *„De strijd van Het Handelsblad tegen: De Sterrenhemel; toegelicht door F. Kaiser, Hoogleeraar te Leiden"*. Het is niet zoo zeer gericht tegen Het Algemeen Handelsblad als wel tegen Gebr. Diederichs, als uitgevers. In het Algemeen Handelsblad toch van 12 October 1846, en wel in het Bijblad tot de Zondags-Editie, was een artikel opgenomen tot aanprijzing der door Gebr. Diedrichs uitgegeven Nederduitsche vertaling van Littrow's Wunder des Himmels, tegelijk met eene poging om des Hoogleeraars werk De Sterrenhemel in de schatting van het Nederlandsch publiek te doen dalen; waarbij de openlijke beschuldiging kwam, dat de Hoogleeraar ter kwader trouw en tegen zijne overtuiging in De Gids van 1844, N°. 8, de redenen had ontwikkeld, waarom hij eene Nederduitsche vertaling van de Wunder des Himmels ondoelmatig had geoordeeld. Hij, die het voorrecht heeft gehad den grooten, maar zoo eenvoudigen Kaiser te hebben gekend, proeft den man uit deze bladen, opgesteld tot wreking van eigen eer en goede trouw.

Mr. F. A. Van Hall, van wiens hand, gelijk we mededeelden, in den loop van 1840 zeer vele artikelen opgenomen werden in het Algemeen Handelsblad, was sedert 31 Maart 1842 Minister van Justitie, en sedert 22 September

---

1) Bijdragen tot de kennis van het Staats-, Provinciaal- en Gemeente-Bestuur in Nederland, dl. 18, blz. 9, 10, in een artikel: „Eenige bladzijden uit de geschiedenis der Staten van Overijssel van 1830 tot 1848."

2) Levensbericht van Mr. Hendrik van Loghem door Dr. A. van Doorninck, in Levensb. Maatsch. Nederl. Letterk. 1883, blz. 163 en 164, waar ten onrechte sprake is van het Handelsblad van 7 September 1846.

1843 Minister van Finantiën. Als regeeringsman stond hij tegenover het Algemeen Handelsblad. In den zomer van 1847 moest het blad het ondervinden. Als eerste bericht uit Amsterdam las men in N°. 4869, van Zaterdag 3 Juli 1847, blz. 1, kol. 3, het volgende:

„De minister Van Hall is toch een groot man!"

„Sedert vele jaren werden ons door het Postkantoor alhier de advertentien betreffende die administratie altijd toegezonden, en wij plaatsten die, *zonder immer daarvoor iets in rekening te brengen.*"

„Daar komt eensklaps de instructie, om die advertentien niet verder in ons blad, maar in de Stads-Courant en wel *tegen betaling*, te doen plaatsen."

„Wij misgunnen de Stads-Courant dit voordeel niet, hetwelk wij voor ons daarenboven nimmer hadden verlangd noch genoten, maar wij maken van deze omstandigheid gebruik, om aan onze lezers nu eens het bewijs te leveren, dat onze minister van finantien wel degelijk een groot man is, doch alleen groot in kleine zaken."

Zonderlinge mededeeling voorwaar, wanneer men weet, dat die Stads-Courant, de Amsterdamsche Courant, met 1 Januari 1847, in de vrijzinnige handen van Mr. S. Vissering was gekomen [1]).

De Arnhemsche Courant, die tien jaren vroeger, 17 October 1837, iets dergelijks had ondervonden [2]), nam eerst dit bericht over in N°. 130, van Zondag 4 Juli 1847, blz. 2, kol. 2, maar liet niet na om in N°. 137, van Woensdag 14 Juli 1847, blz. 2, kol. 2, in het Mengelwerk, onder de „Varia" uit 's Gravenhage, het volgende op te nemên:

„Het *Handelsblad*, van den 3den dezer, meldde, dat de heer Van Hall het de advertentiën had ontnomen betreffende de administratie van het postkantoor, welke het steeds

1) Zie mijne studie over de Amsterdamsche Courant in Nijhoff's Bijdr. v. Vaderl. Gesch. en Oudh. N. R. dl. 5, blz. 277.

2) Verg. mijne studie over Arnhemsche Couranten in Bijdr. Gesch. Ned. Boekh., dl. 5, blz. 38, 39.

kosteloos plaatste en welke voortaan, *tegen betaling*, in de *Stads-Courant* zullen worden geplaatst."

„Bij dien ministeriëlen maatregel kan voorzeker het *Handelsblad* de schouders ophalen. Het lijdt er volstrekt niet bij, naardien het de bedoelde advertentiën kosteloos plaatste; wie er bij lijdt, het is de schatkist (of liever het volk, hetwelk de schatkist vult) naardien nu voortaan de vroeger kosteloos geplaatste advertentiën *tegen betaling* zullen worden geplaatst. Deze consideratie, echter, is, bij de groote verkwistingen onzer beheerders, van minder belang. Wat meer opmerking verdient, het is het beginsel, waaruit de maatregel voortvloeit. „Men" treedt openlijk op als wederpartij der onafhankelijke pers, en *poogt* haar te schaden. Gold zoodanig gedrag een blad, hetwelk de grenzen der polemiek overschreed, regterlijk veroordeeld, of ook maar vervolgd werd, het zou verschoonbaar, natuurlijk kunnen geacht worden. Maar, daar de polemiek van het *Handelsblad* steeds allezins gematigd, ingetogen, rechtmatig bleef; daar er nooit kwestie was van vervolging tegen dat blad; daar het, gevolgelijk, niets anders deed dan op eene verdienstelijke wijze gebruik maken van het *grondwettig regt van vrije beoordeeling* — zoo mag men vragen: is de regeering *geregtigd*, om zoodanig blad vijandig te behandelen? Mag zij zich ten doel stellen *vrije discussien* te belemmeren, te benadeelen?"

„Laat de heer Van Hall, als particulier, zijne advertentiën plaatsen in welk blad hij wil; laat hij het eene, zooveel hij wil, bevoordeelen boven het andere; maar als minister van financiën, als rijks-ambtenaar, heeft hij dezelfde vrijheid niet. Ik, voor mij, althans, geloof, dat als een rijks-beambte, hoe hoog ook geplaatst, het voorbeeld mogt willen volgen, voor eenige jaren door den gouverneur van Gelderland gegeven, in zijnen kruistogt tegen de *Arnhemsche Courant*, zulks niet meer zoo geheel straffeloos afloopen zou. Men herinnert zich, hoe toenmaals de baron Van Heeckeren Van Kell aan de *Arnhemsche Courant* niet alleen de advertentiën van het provinciaal gouvernement ontnam, maar hoe ook allerlei provinciale autoriteiten werden uitgenoodigd eveneens te

handelen. Tengevolge daarvan leed de uitgever der *Arnhemsche Courant* aanmerkelijke schade; hij en zijn huisgezin moesten duur boeten voor het onafhankelijk karakter en de opregte vaderlandsliefde van den heer Thieme. Mijns erachtens, ware welgemelde heer toen ten volle geregtigd geweest, om eene burgerlijke vordering tot schadevergoeding tegen den gouverneur in te stellen. Geschiedde het niet, het was welligt, omdat toenmaals onze regterlijke magt nog niet zooveel waarborgen aanbood. Maar thans bezitten wij een' Hoogen Raad, die geen aanzien kent van persoon en dien de natie als haar palladium vereert [1]). Dezen zou men thans ontwijfelbaar inroepen tegen overmoedigen euvelmoed en deze zou, leed een burger schade *in de wettige oefening zijner regten*, ongetwijfeld dengene, die hem de schade toebragt, tot schadevergoeding veroordeelen. De armen van den Hoogen Raad zijn lang genoeg, om den heer Van Hall ook op zijn verheven standpunt te bereiken."

Evenals in 1837 door De Avondbode, en in 1845 door Nederland, werd in 1847 het Algemeen Handelsblad bedreigd door de mededinging van *Atlas*. In Januari 1847 reeds was door den aanstaanden Directeur „L(eonard) van Vliet, te Amsterdam, bij het Kleêrenveer, n⁰. 124" [2]) een Programmanummer verspreid van een *„Algemeen Dag- en Handelsblad"*, 4 blz. breed of dubbel folio, in 4 kolommen gedrukt, met $3^1/_2$ ct. zegel. De prijs van dit dagelijks verschijnend blad zou in de 3 maanden voor Amsterdam en Rotterdam zijn *f* 7.50, voor de overige steden des rijks *f* 8, voor de Oost- en West-Indische bezittingen en voor het Buitenland *f* 10; bovendien voor eene Tweede Editie *f* 1.50; en voor eene Overland-Editie *f* 9. Voor advertentiën zou de prijs zijn van 1—7 regels *f* 1.50; per regel *f* 0.20; bij abonnement *f* 0.15; een en ander behalve het zegel voor elke plaatsing *f* 0.35. Het was eene hernieuwde poging tot oprichting van een

---

1) Hier wordt bedoeld het arrest van den Hoogen Raad in zake de Arnhemsche Courant van 17 Maart 1847; zie mijne aangehaalde studie, blz. 97.

2) Thans Singel tusschen Paleisstraat en Raadhuisstraat, 229.

dagblad in de hoofdstad naast het Algemeen Handelsblad, dat aan de behoefte niet heette te voldoen, maar toch gezegd werd jaarlijks *f* 55,000 af te werpen. Geleerd door de ondervinding van Nederland, dat aan gebrek van kapitaal was bezweken, zou het blad worden opgericht met een kapitaal van *f* 200,000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 1000, ofschoon ook halve aandeelen van *f* 500 zouden worden uitgegeven. Het blad zou dagelijks aan het hoofd der eerste kolom eenen korten inhoud geven, en om de drie maanden eene algemeene inhoudsopgave bevatten; de rijke inhoud, die beloofd werd, maakte zulks noodig.

Leonard Van Vliet, geboren te Rotterdam 11 Augustus 1820, aan wien bij Besluit van 16 April 1840, N^{0}. 14, vergunning was verleend om zich als vast ingezeten in Nederlandsch-Indië te vestigen, is, gelijk hij zelf opgeeft, een „slagtoffer van Indische willekeur" geweest. Reeds in April 1841 voor den tijd van een maand geschorst als Procureur bij den Raad van Justitie te Soerabaija, werd zijne toelating als zoodanig ingetrokken bij Besluit van den Gouverneur-Generaal van 12 April 1842, N^{0}. 4. „Zijn onophoudelijk streven, om na zijne aftreding als Prokureur, moeijelijkheden te verwekken en te kort te doen aan den verschuldigden eerbied jegens het bestuur en de regterlijke magt" waren oorzaak dat hij bij Besluit van 6 Juli 1845, N^{0}. 1 *a*, op last van den Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, waarnemend-Gouverneur-Generaal, in verzekerde bewaring werd genomen, in de gevangenis te Weltevreden bij Batavia werd opgesloten, en met scheepsgelegenheid op Zaterdag 23 Augustus 1845 uit Nederlandsch-Indië verwijderd. Op 21 November daaraanvolgende te Brouwershaven aangekomen, vestigde hij zich, na een kort oponthoud te Rotterdam en 's Gravenhage, in December 1845 te Amsterdam [1]). Dertig jaren later, toen hij zich Van

1) Mijne inhechtenisneming en verwijdering uit Nederlandsch-Indië, voorafgegaan door eene beknopte beantwoording van de vragen, gesteld in het voorberigt van de verzameling van bescheiden, betreffende het tegen de

Woudrichem van Vliet noemde, in zijn eer geheel en al hersteld, is hij in 1875 wederom benoemd tot Procureur bij het Hoog-Gerechtshof van Nederlandsch-Indië te Batavia, waarheen hij in Februari 1876 vertrok, en in September 1882 overleed [1]).

Het gelukte Van Vliet blijkbaar niet zoo aanstonds het noodige kapitaal voor zijne grootsche onderneming, tot vestiging waarvan eene som van slechts *f* 75,000 intusschen ook mogelijk werd geacht, bijeen te krijgen. Immers eerst op 16 Juli 1847 werd voor den Notaris J. J. C. Biesman Simons de acte verleden waarbij de Maatschappij van het Algemeen Dag- en Handelsblad Atlas werd opgericht; in het kapitaal voorloopig bepaald op *f* 200,000, ofschoon het tot *f* 500,000 kon worden vergroot, verdeeld in aandeelen van *f* 1000, waarop waarschijnlijk niet meer dan *f* 400 in het geheel behoefde te worden gestort, werd deelgenomen door de Heeren L. Van Vliet (2), Mr. B. Donker Curtius (2), Mr. D. Donker Curtius te 's Gravenhage (2), W. Poel en Co. (10), C. De Bruijn en Zonen (10), A. Sinkel (10), Goll en Co. (5), Luden en Van Geuns (5), C. H. Meijer (3), H. Munzebroek (2), H. J. Bloemen (3), J. C. van Essen (2), J. D. Heijbroek (2), G. Th. Stoffels (2), W. F. Gebhard (2), C. A. De Wit (3), P. H. C. De Wit (2), S. Gastama (2), Th. W. Van Outersterp (2), H. Van Gelder (2), H. A. Lampe (1), James Barge (1), P. Strobel (3), J. B. Thuret (1), H. D. Ter Braak (1), Bunge en Comp. (5), R. H. Arntzenius te 's Gravenhage (2), Van der Riet en Braskamp (20), en J. W. Kreuzer (2), te zamen voor 109 aandeelen. De Vennootschap zou, onder toezicht van 3 Commissarissen, de Heeren

---

Javasche Bank gevoerde proces, vervolg van het werk Autocratie; door L. Van Vliet. Amsterdam, L. van Vliet. 1846. Zie de blz. 66, 67, 78, 86, 97, 103, 123.

1) Zie Biogr. Woordenb. der Noord- en Zuid-Nederl. Letterk. door Dr. W. J. A. Huberts (niet in de 2de uitgave van Frederiks), blz. 611, waar ik onder 's mans talrijke geschriften evenwel mis: „De Volksbode. Bijdragen ter bevordering van volkomene handelsvrijheid en van vermindering en billijken omslag der belastingen", in 1846 en 1847 op ongelijke tijden uitgegeven.

Mr. B. Donker Curtius, W. Poel, en A. De Bruijn, bestuurd worden door twee Directeuren, de Heeren L. Van Vliet als Directeur Hoofd-Redacteur, en R. H. Arntzenius als Directeur-Administrateur.

Twee maanden nadat de akte was verleden, in September 1847, schreef Mr. J. M. De Kempenaer te Arnhem aan Mr. L. C. Luzac te Leiden, dat men te Arnhem wilde weten, dat Koning Willem II geweigerd had de overeenkomst der naamlooze vennootschap tot het oprichten van het dagblad van Van Vliet: de Atlas, goed te keuren [1]). Welke gevaren er in de „Statuten van de Namelooze Vennootschap, voor de vestiging en uitgave van het dagblad: Atlas", in 34 blz. 8vo. verspreid, mogen hebben gelegen, valt moeielijk te bepalen, immers het blad stelde zich ten doel in de gewichtige tijden die men toen beleefde, en bij het dagelijks toenemen der belangstelling in de openbare aangelegenheden, de kennis te verspreiden zonder welke die toenemende belangstelling gevaarlijk kon worden voor de openbare rust. Niet onwaarschijnlijk intusschen, dat de regeering die taak liever niet zag toevertrouwd aan iemand die Indië was uitgezet.

Hoe nu met een en ander te rijmen, dat in De Gids van December 1886, blz. 478, door Mr. H. P. G. Quack in eene studie over „Gerrit de Clercq" is gezegd: In 1847 was Gerrit de Clercq „bezig met B. Donker Curtius om de stichting van een dagblad „de Atlas" voor te bereiden, van welk blad hij de hoofdredakteur zou zijn"; maar dit plan verviel door De Clercq's verplaatsing naar Den Haag? Immers volgens de Statuten zou Leonard Van Vliet Hoofdredacteur van het blad zijn; komt Mr. Gerrit de Clercq niet onder de vermelde aandeelhouders voor, alhoewel 91 aandeelen nog niet waren geplaatst; en heeft zijne verplaatsing naar 's Gravenhage als Referendaris bij het Departement van Financiën, als ik het goed begrijp ter vervanging van Mr. P. P. Van Bosse nadat deze op 3 Juni 1848, eerst tijdelijk, als

1) De Bosch Kemper, Gesch. v. Nederland na 1830, dl. 5. Letterk. Aant., blz. 86.

hoofd van dat Departement was opgetreden, pas plaats gehad met 1 September 1848 [1]). En toch staat op een omslag met het jaartal 1847 door Mr. G. De Clercq eigenhandig geschreven: „Voorstel van B. Donker Curtius om mij tot Hoofdredacteur van den „Atlas" te stellen (later zoo door de déconfiture van De Bruijn als door andere omstandigheden achterwege geraakt" [2]). Hierom vermoed ik dat de goedkeuring der statuten werkelijk is geweigerd, en wel wegens den persoon van L. Van Vliet; aan welk bezwaar Mr. B. Donker Curtius als Commissaris trachtte te gemoet te komen door Mr. G. De Clercq in diens plaats te stellen. Maar wat hiervan ook zij, en welke invloed de „déconfiture" der Stoomsuiker-Raffinadeurs C. De Bruijn en Zonen, wier firmant Adriaan De Bruijn mede-Commissaris zou zijn, op het mislukken der onderneming heeft gehad, zoo ook de vraag welke die „andere omstandigheden" waren waarop Mr. G. De Clercq doelde — De Atlas is een ongeboren vrucht op journalistisch gebied geweest.

Het Amsterdamsche Handels-Blad en de Amstelsocieteit toegelicht. Amsterdam, C. .J Borleffs 1847, 16 blz. 8o, is een vlugschrift vermoedelijk einde September 1847 verschenen, naar aanleiding dat in de tweede editie van Maandag 6 September 1847, No. 4924, Nederland gezegd werd een land te zijn, „waar vroeger alles beknoeid werd in Kerkenraden, Kransjes, Koffijkamers, enz.," hetgeen thans anders zou worden, want „elf mannen, geachte Leden van de faculteit, van den handelstand en der balie (hadden) de voordragt aanvaard om openlijk als Kandidaten op te treden" van het lidmaatschap van het stedelijk Kiezers-Collegie. Maar waar en door wien die voordracht was opgemaakt en aangeboden was niet medegedeeld; het publiek gerucht wees de Amstel-Societeit aan, „geene Cotterie, geen Kerkenraad, geen Kransje, vooral geen Koffijkamer (knoeide), maar de Amstel Societeit (zorgde)".

---

1) Mr. J. Heemskerk Bz., in Levensber. van Mr G. De Clercq, Levensber. Letterk. 1858, blz. 276—317, vermeldt het niet.

2) Ik ben de inzage verschuldigd aan de welwillendheid van den Heer A. Gildemeester te Scheveningen, schoonbroeder van wijlen Mr. G. de Clercq.

In dagen waarin de leer werd verkondigd, dat „openbaarheid de ziel van het grondwettige leven" was, diende het publiek dan toch ook te weten wat die Amstel-Societeit eigenlijk was. Vandaar dat de zich niet noemende schrijver in dit vlugschrift alles mededeelt omtrent die societeit wat er op dat oogenblik van bekend was: de namen der leden te Amsterdam, het Reglement, en ook de namen der leden elders in den lande. Hier is het voldoende aan te teekenen, dat de destijds min of meer beruchte societeit, 6 Januari 1846 opgericht, tot doel had: „gezellig verkeer en leerzame wisseling van denkbeelden tot ontwikkeling van openbare geest en behartiging van vaderlandsche belangen", en gehouden werd ten huize van den koffiehuishouder H. Roscamm, op het Rokin bij de Spaarpotsteeg (thans 30); Mr. S. Vissering was secretaris [1]).

Van geheel anderen aard was een vlugschrift mij alleen bij name bekend, gevloeid uit de pen van den Amsterdamschen Hoogleeraar H. C. Millies, onder het opschrift: *Mag de Christen eigenaar van slaven zijn? Beantwoord tegen het Algemeen Handelsblad van* 3 *December* 1847. *Amsterdam* 1847, 8o., dat gericht moet zijn geweest tegen het hoofdartikel: „De Slaven in Nederlandsch Guyana" in No. 5000, van Vrijdag 3 December 1847.

Het moet omstreeks dezen zelfden tijd zijn geweest dat, zooals De Bosch Kemper, Gesch. van Nederland na 1830, dl. 5, blz. 211, en Letterk. Aant., blz. 122, zegt, „in onderscheidene vlugschriften tegen de meer en meer veld winnende democratische en revolutionaire beginselen werd gewaarschuwd. Een dezer brochures was eene bittere akte van beschuldiging tegen het *Handelsblad* en had tot titel: *„Weg er mede."* — „Bij C. Weddepohl in het licht gegeven bevat (dit vlugschrift) een uittreksel van onderscheidene artikelen van het *Handelsblad*, ten betooge dat het *Handelsblad* weg wil hebben: onze staatsinstellingen, de ministers

1) Verg. De Bosch Kemper, Gesch. v. Nederland na 1830, blz. 107; Letterk. Aant., blz. 85, 6.

en de leden der Staten-Generaal; dat het *Handelsblad* ten onrechte de natie wil doen gelooven, dat hetzelve het orgaan is, waardoor de publieke opinie wordt vertegenwoordigd. Het vlugschrift eindigt met de Nederlanders toe te roepen: „*Weg met het Algemeen Handelsblad. Weg er mede.*"

Integendeel: het Handelsblad was en bleef „het meest gelezen dagblad" [1]). — „De Februarij-omwenteling eischte van de redactie groote inspanning. Van telegrammen was nog niets bekend; men had duivenposten, en naarmate deze gevleugelde boden, die rusteloos uitgezonden werden en terugkeerden, tijdingen aanbragten, werden editiën uitgegeven, die soms tot vier op één dag klommen. Er was zelfs een tijdperk in die dagen van volksberoering," zegt Iz. J. Lion [2]), „dat door ziekten van de meesten onzer ambtgenooten, de heer M. L. Keyzer en ik, alleen met ons beiden, moesten voorzien in de bevrediging van de steeds stijgende weetgierigheid van het publiek."

Die duivenpost was een bizondere dienst van het Algemeen Handelsblad waardoor het de berichten uit Parijs, van den vorigen dag ontving. In de Arnhemsche Courant van Zondag 9 Juli 1848, No. 142, blz. 2, kol. 1, wordt dienaangaande de volgende luimige mededeeling uit 's Gravenhage, dd. 4 Juli, gevonden: „Naar men verneemt, zou er gisteren in den raad van ministers besloten zijn dat het Amsterdamsch *Handelsblad* zal worden vervolgd wegens fraudering der schatkist. Gelijk men namelijk weet, heeft gemeld dagblad eene duivenpost ingericht, krachtens welke het de Parijssche berigten ruim 24 uren vroeger mededeelt dan zulks per post zou kunnen geschieden. Hierin moet de administratie der posterijen niet alleen eene hoogst ongepaste mededinging hebben gezien, maar ook eene aanmerkelijke finantiëele schade hebben bevroed. Zij meent te weten dat b.v. reeds de *Nieuwe Rotterdammer* op middelen zint om de eene of andere extra snelpost daar te stellen, zoodat haar

1) De Bosch Kemper, a. w., dl. 5, blz. 225.
2) Mijn staatkundig leven, 2e druk, blz. 15.

gepriviligiëerd slakkenvervoer al meer en meer in onbruik zal geraken. „Gezet tot het behoud" harer langzame dienstinrichting, ten gevolge waarvan de Parijssche brieven een twaalftal uren te Brussel blijven liggen, is het zeer begrijpelijk dat zij geene duivenconcurrentie kan dulden. De heer *Faber van Riemsdijk* [1]) moet dan ook reeds belast zijn met de aan te vangen procedure. — Intusschen duurt de pennestrijd voort tusschen het duivenbezigend dagblad en den *Opregten Haarlemmer*, die door het eerste beschuldigd wordt zijne duivenberigten te stelen [2]). Er bestaat namelijk alle schijn dat de *Enschedésche Courant* doodeenvoudig de *Handelsbladsche* berigten afdrukt, met de illoyale pretensie van dezelve regtstreeks uit Parijs te hebben ontvangen. Een, dienaangaande, hier in omloop zijnd gerucht wil dat de beschuldiging des *Handelsblads* niet volkomen juist is: de *opregte* zou namelijk de berigten niet uit het *Handelsblad* afdrukken, maar wel de *Handelsbladsche* postduif hebben omgekocht of overgehaald om, op deszelfs passage, de Haarlemmer drukkerij inzage harer dépêches te geven. Men schijnt dus te onderstellen dat de edelmogende courantendrukker [3]), *nourri dans le sérail* der verschillende ministeriën, waarvan hij steeds een der dienstvaardigste kampioenen was, er de *détours* van moet kennen. Misschien was het ook wel de bekende welsprekenheid des vertegenwoordigers uit Haarlem, welke vermoeden deed dat geene duif zijne lokredenen zou kunnen weerstaan."

Onder den indruk van het gewicht van het oogenblik is aan de „Lessen uit Parijs," die als hoofdartikel in No. 5073,

---

1) Mr. J. C. Faber van Riemsdijk, de Lands-advocaat.

2) Zie No. 5178, van Vrijdag 30 Juni 1848, bl. 2, kol. 3; No. 5179, van Zaterdag 1 Juli 1848, bl. 2, kol. 3.

3) Mr. Johannes Enschedé, sedert 1840 lid der Tweede Kamer, was een tegenstander der liberale partij die het reeds een jaar vroeger, in eene particuliere correspondentie uit Haarlem in de Arnhemsche Courant van Zaterdag 24 Juli 1847, No. 145, had moeten ontgelden, zie mijn artikel over Asmodée en De Burger, in De Nederl. Spectator van 25 Mei en 8 Juni 1878, No. 21 en 23; zijn Levensschets in Levensb. Letterk. 1867, blz. 57—76.

van Maandag 28 Februari 1848, werden geplaatst, eene vermaardheid ten deel gevallen, die, hoewel te vergeefs, nog op dit oogenblik naar den naam van den schrijver doet zoeken. Want Mr. J. I. Van Doorninck, Vermomde en Naamlooze Schrijvers, dl. 2, No. 2158, heeft zich schromelijk vergist door zekere andere Lessen uit Parijs, van 19 April 1848 [1]), aan te zien voor een overdruk van het hoofdartikel in No. 5073 van het Handelsblad, en het te stellen op naam van Mr. C. L. Schuller tot Peursum, in wiens Levensbericht, in de Handel. Maatsch. Nederl. Letterk. 1860, blz. 398, aant. 1, de schrijver, Mr. J. I. D. Nepveu, spreekt van „het ergerlijk artikel" in het Handelsblad van 28 Februari 1848. Trouwens, Lessen uit Parijs waren in het voorjaar van 1848 een gewild onderwerp, zooals blijkt uit De Bosch Kemper, Gesch. v. Nederland na 1830, dl. 5, blz. 232, en Letterk. Aant. blz. 206, die zich intusschen ook verschreef door te zeggen, dat het artikel in het Handelsblad verscheen daags nadat de omwenteling te Parijs alhier bekend was geworden; immers de courant van Maandag 28 Februari verscheen in den avond van Zaterdag 26 Februari, en het was in den ochtend van Zondag 27 Februari dat de vlucht van Louis Philippe te Amsterdam bekend werd, hetgeen ook ik mij, ofschoon toen nog geen 10 jaar oud, zeer goed herinner wegens den diepen indruk dien het bericht op mijne moeder maakte. Volgens De Bosch Kemper was de indruk van het artikel in het Handelsblad „een geheel andere, dan de redactie bedoeld had. Zij had tot hervormingsgezindheid willen opwekken. Het groote publiek zag er een ophitsing in."

In die veelbewogen dagen van het jaar 1848 was ook Mr. J. Heemskerk Az. medewerker. Het moet in October 1848 zijn geweest dat het stuk het licht heeft gezien dat

---

1) Ik betwijfel intusschen of deze hebben bestaan, en geloof veeleer aan eene tweede vergissing van Mr. Van Doorninck; de Politieke Bijdr. tot de Gesch. des Vaderlands van Mr. Schuller eindigen met een Naschrift van 19 April 1848.

onder het opschrift „*Het Handelsblad en Gods Woord*" is „uitgegeven door de Vereeniging ter Verbreiding der Waarheid, en te bekomen was te Amsterdam bij H. Höveker. (Prijs 2½ Cents.)" Dit folio blad aan eene zijde in 2 kolommen gedrukt — en niet in kl. 8o., zooals in de Naamlijst van Boeken, 1844—1848, blz. 464, wordt opgegeven — gaf in de eene kolom een uittreksel, vermoedelijk uit de Zondags-Editie van 24 September 1848 [1]) waarin, bij het „Concert-, Tooneelnieuws enz." van Vrijdag 22 September, gezegd werd: „Naar de algemeene kermisvreugde te oordeelen, die gedurende deze week onze hoofdstad bezielt, verkeerde men in Europa nimmer in voordeeliger en geruster tijdsomstandigheden dan men tegenwoordig doet. Alles geeft zich over aan genot en vermaak. — In den *Stads-Schouwburg* moet men dagen vooraf plaatsen bespreken, om de voorstellingen zittende te kunnen bijwonen. In den *Franschen Schouwburg* laat zich een talrijk en deftig publiek door de boertige, luimige en galante travestis der onnavolgbare Déjazet vervrolijken. — De *Salon* in de Nes moet somwijlen honderde van kermisgasten uit gebrek aan plaats afwijzen. — In den *Salon* in de Amstelstraat zit men als opeengepakt. — Het deftige *Frascati* wordt soms als het ware belegerd en bestormd. — In het vriendelijke *Odéon* verdringt zich de vrolijke menigte; bovenal schenken de bals aan vele dansliefhebbers een uitstekend en welvoegelijk genoegen in dit lokaal, zoowel als in den *Franschen Tuin*, bij welke beide zich ook nog de *Nieuwe Stads Herberg* in de Plantagie met een vauxhal, bal en vuurwerk zal voegen. — In de *Duizend kolommen* wemelt het van feestvierende bezoekers. In elke tent, in elk spel, in elke kraam ontwaart men talrijke opgeruimde gezigten, en grachten, straten en pleinen wêergalmen van de vrolijke uitboezemingen der woelende menigte. Al stormt en onweêrt het buiten nog zoo fel, wij zitten gerust en onbekommerd in

1) Aan het door mij geraadpleegd exemplaar toch ontbreken de nummers der Zondags-Editie.

onze veilige kluis onder het schild der eendragt, en garen de bloemen der vreugde, die door geene staats-stormen tot nog toe hebben kunnen verwoest worden en die geene zorg voor de toekomst ons kan doen wegwerpen." Tegenover deze bewijzen van wereldsgezindheid in het zoo ernstig jaar 1848, werd in de tweede kolom gesteld wat Gods Woord zeide in tal van uitspraken zoowel in de boeken van het Oude als van het Nieuwe Verbond.

„Kunnen buitenlandsche bladen, die hun geschiedenis schrijven," aldus luidt het in het artikel 1831—1881, in het feestnummer van Dinsdag 1 November 1881, No. 16117, „op stormachtige dagen wijzen, op schorsingen, vervolgingen, veroordeelingen, — in het leven van het *Handelsblad* komen zulke emotiën gelukkig niet voor. Bij het streven naar vrijheid en ontwikkeling bleef tevens gematigdheid der redactie tot richtsnoer strekken en daardoor hield zij zich binnen de perken eener wel onbeschroomde, maar behoorlijke kritiek, waarmede de strafrechter niets heeft uit te staan." En toch heeft Mr. Louis Keijzer, als hoofd-redacteur van Het Handelsblad, in 1850 voor het 3e kantongerecht te Amsterdam terecht gestaan om zich te verantwoorden wegens overtreding, in de bladen van 16, 19 en 21 Februari, en 27 Maart 1850, van art. 4 van het „Besluit van den 22 Julij 1814, No. 49, houdende verbod van alle vreemde of particuliere Loterijen," Stbl. No. 86, luidende: „De drukkers en uitgevers van couranten of andere publieke geschriften, hier te lande gedrukt wordende, in wat taal die ook zoude mogen wezen, zullen geene advertentiën van zoodanige loterijen mogen plaatsen, op eene boete van *vijf en twintig* guldens, telken reize, en voor elk dusdanige advertentie te verbeuren." Hij werd dan ook door den kantonrechter op 24 Juni 1850 ter zake van het plaatsen „van vier advertentien van loterijen op loterijen" veroordeeld tot betaling van vier geldboeten, elk van *f* 25, en de kosten, welk vonnis door de Arrond. Rechtbank te Amsterdam op 16 October 1850 werd bevestigd, terwijl de voorziening in cassatie hiertegen door den Hoogen Raad op 14 Januari

1851 werd verworpen [1]). De „Wet van den 20sten Juli 1870, tot intrekking van de artikelen 2, 3 en 4 der wet van 22 Juli 1814 (Staatsblad No. 86), houdende verbod van alle vreemde of particuliere loterijen," Stbl. No. 132, heeft later zulke vervolgingen onmogelijk gemaakt, maar het landsvaderlijk Art. 1, getuigende van ongezonde staatsbemoeiing, bleef ongelukkigerwijs behouden.

In No. 6445 en 6446, van Donderdag 5 en Vrijdag 6 Augustus 1852, vindt men twee hoofdartikelen onder het opschrift: „De gevestigde schuld van Amsterdam". Met de beschouwingen daarin vervat kon de Heer J. D. Lodeesen zich niet vereenigen, maar zijne bedenkingen daartegen konden geen plaats vinden in de kolommen van het Handelsblad, misschien wel wegens te groote uitgebreidheid. Immers het *Antwoord op het artikel in het Amsterdamsche Handelsblad van 5 en 6 Augustus* 1852, *getiteld*: *De gevestigde schuld van Amsterdam. Herdrukt* [2]) *door eenige Commissionairs en Makelaars in Effecten. Amsterdam, Gedrukt bij G. Van Tyen en Zonen*, onderteekend door J. D. Lodeesen, was 14, eigenlijk 12, blz. 8o. groot. „De minderheid heeft meestal gelijk, in de zuivere beteekenis van het woord" — is eene uitspraak op blz. 13 van dit vlugschrift die de aandacht verdient.

Voor een dagblad van den eersten rang, gelijk het Algemeen Handelsblad, was Woensdag 1 December 1852 een dag van beteekenis. Terwijl reeds bij het „Besluit van den 8sten December 1847, houdende bepalingen in verband tot de invoering van Electro-Magnetische Telegrafen," Stbl. No. 72, was begrepen „dat, gelijk de invoering van Electro-

---

1) Weekblad van het Regt van Maandag 22 Sept. 1851, No. 1262, blz. 1, kol. 1, 2. Zooals door mij in De Nederlandsche Spectator van 21 Augustus 1886, No. 34, blz. 280, kol. 2, in eene studie over „De Hydra en Asmodée" is medegedeeld, werd De Hydra gelijktijdig wegens hetzelfde feit vervolgd; ook nog andere bladen ondergingen hetzelfde lot blijkens het Weekblad van het Regt van 1850 en 1851. Ook in latere jaren zijn dergelijke vervolgingen ingesteld.

2) Dit „herdrukt" is mij niet duidelijk.

Magnetische Telegrafen, om derzelver nuttige strekking als versneld middel van gemeenschap, allezins (verdiende) bevorderd te worden, het evenzoo noodzakelijk (was) de toelating dier Telegrafen aan voorwaarden te verbinden, geschikt om in het algemeen belang het misbruiken van dat middel voor te komen", en als uitvloeisel hiervan aan de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij vergund was hare door den Heer E. Wenckebach te Amsterdam aangelegde telegraaflijn voor algemeen gebruik open te stellen — was het de „Wet van den 7den Maart 1852, tot regeling der gemeenschap door electro-magnetische Telegrafen", Stbl. No. 48, waarbij werd overwogen „dat het raadzaam (was) de voornaamste plaatsen in het Rijk door electro-magnetische telegrafen met elkander en met het buitenland in gemeenschap te brengen; en dat dit onderwerp bij de wet (diende) te worden geregeld", die afdoende in de behoefte voorzag. Met 1 December 1852 toch werden nu Rijks-Telegraafkantoren opengesteld te Amsterdam, Breda, Dordrecht, 's Gravenhage en Rotterdam, terwijl deze kantoren in gemeenschap stonden met de telegrafen van België, Frankrijk, Duitschland en Engeland [1]). En vandaar dat sedert December 1852 telegrafische berichten een dagelijksch verschijnsel worden.

„Slechts met ééne tusschenpooze nam jaarlijks het aantal lezers aanmerkelijk toe. — Die ééne tusschenpooze was in 1853, en" — aldus sprak de redactie in No. 20000, van Donderdag 19 Januari 1893, blz. 1, kol. 2 — „we zijn even fier op dien tijdelijken tegenspoed als op onzen blijvenden groei. Want in 1853 verloren wij een groot deel onzer abonnés, omdat het *Handelsblad* met warmte optrad voor de vrije organisatie van het Katholieke kerkgenootschap. Niettegenstaande de Aprilbeweging [2]) achtte het dit een

1) Arnhemsche Courant van Donderdag 2 December 1852 No. 239, blz. 3. kol. 1. In hetzelfde blad van 1886, No. 81, van Maandag 18 October, Eerste Bijvoegsel, blz. 2, en No. 84, van Donderdag 21 October, Bijv., blz. 2, vindt men eene zeer uitvoerige „Geschiedenis van de Rijks-telegraaf".

2) „Wier treurige gevolgen zelfs nu nog niet geheel zijn uitgesleten;" Prof. R. Fruin in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van Zondag 25 Maart 1894, No. 73, Tweede Blad. A., blz. 1, kol. 1.

grondwettigen eisch en het verdedigde de houding van Thorbecke. — Die organisatie, waarop de katholieke medeburgers recht hadden, kwam ten slotte. Het conservatief ministerie dat Thorbecke verving moest haar toestaan. De storm ging voorbij en het *Handelsblad* kreeg meer lezers dan ooit te voren" [1]).

Als „werkzaam bij de redactie van het Handelsblad" van 1850 tot 1855 staat in het Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuid-Nederlandsche Letterkunde, 2e druk, vermeld de welbekende Louis Henri Beerstecher, die te Amsterdam op 15 November 1836 werd geboren, en dus reeds op zeer jeugdigen leeftijd in dienst trad bij de dagbladpers.

Terwijl vroeger in het hoofd van het blad alleen sprake was van „De Zondags-Editie," werd sedert No. 4432, van Maandag 2 Februari 1846, tot en met No. 7248, van Maandag 5 Maart 1855, gesproken van „De Zondags-Editie en Bijblad" voor denzelfden prijs van *f* 1.50; wat intusschen met dit „Bijblad" in die negen jaren werd bedoeld, heb ik niet kunnen opsporen. — Dat „ieder loopend kwartaal (moest) voldaan zijn uiterlijk op den 15den der 3de maand" is eene opgave, die eerst sedert No. 7577, van Dinsdag 25 Maart 1856, in het hoofd werd opgenomen, en doet vermoeden dat de tijden van vaardige betaling voorbij waren. — Van meer beteekenis voorzeker is het, dat sedert het begin van 1852 toenemende omvang van het blad merkbaar is, doordien sedert langzamerhand het vel van 4 bladzijden voor een van 6 bladzijden plaats maakte.

Zooals hierboven, blz. 51, reeds is aangeteekend ontviel Mr. Louis Keyzer op 14 April 1857 aan het Algemeen

1) Ongeveer hetzelfde was reeds vroeger in het artikel 1831—1881, in het feestnummer van Dinsdag 1 November 1881, No. 16117, gezegd.

Handelsblad. Zijn gemis werd diep gevoeld. Aanstonds [1]) liep nu het gerucht dat in zijne plaats als hoofd-redacteur zou optreden Mr. C. C. E. d'Engelbronner, die sedert 1853 Secretaris-Generaal bij het Departement van Justitie was geweest, maar op voordracht van den Minister van Justitie, Mr. J. J. L. Van der Brugghen, bij Kon. Besluit van 24 Januari 1857, alhoewèl eervol, en onder toekenning van wachtgeld, uit die betrekking was ontslagen. Dit gerucht vond zijn oorsprong in de omstandigheid dat er in vroeger dagen betrekkingen hadden bestaan tusschen den heer d'Engelbronner en het Algemeen Handelsblad. Maar, zooals De Standaard des Volks zich uitliet, mocht al „de heer d'Engelbronner capaciteiten bezitten, welke hem geschikt (maakten) om de leiding van een dagblad te voeren, zijne politieke antecedenten (waren) dáár, om te bewijzen, dat hij met opregtheid de constitutioneele beginselen niet bevorderen (kon). Het (was) immers bekend genoeg, dat de heer d'Engelbronner langen tijd meêgewerkt (had) aan den *'s Gravenhaagschen Nieuwsbode*, het orgaan der ultra-reactionairen, der oligarchiesche April-bewegers. De heer d'Engelbronner (had) steeds onder den invloed van den heer Van Hall gestaan en (men geloofde) niet, dat hij zich ooit aan dien invloed (zoude) kunnen onttrekken. Wat er dus het gevolg van zijn (zoude), wanneer zúlk een man belast (werd) met de hoofd-redactie van een blad, dat tot dusver onwankelbaar was in de bestrijding én van de reactie én van het Hallianisme én in de verdediging van de liberale, constitutioneele beginselen, (liet) zich gemakkelijk voorzien." Men was dan ook „overtuigd, dat de eigenaren van het *Handelsblad* gevaarlijk spel (speelden), wanneer zij de door het overlijden van den heer Keyzer vakant geworden plaats door den heer d'Engelbronner (lieten) innemen." Dit heeft dan ook niet plaats gehad, Mr. J. I. Van Doorninck, Ver-

---

1) Zie de Standaard des Volks van Zaterdag 18 April 1857, No. 16, blz. 3, kol. 1, orgaan van A. H. Van Gorcum, maar waaraan op dat oogenblik ook L. H. Beerstecher werkzaam was.

momde en Naamlooze Schrijvers, dl. 2, No. 1555, zulks heeft aangenomen, misleid door den inhoud van de „Eerste" en „Tweede Open Brief aan Mr. C. C. E. d'Engelbronner, eervol ontslagen Secretaris-Generaal van Justitie, van D. B. Adrian," Commissionair te Rotterdam, de eerste „Gedrukt bij Hofsteede en Haagens, Nieuwe Markt, Rotterdam," de tweede „Gedrukt bij H. G. Stahl, te 's Gravenhage," de eerste gedagteekend „Rotterdam, den 11 Mei 1857," de tweede gedagteekend „Rotterdam, den 27 Mei 1857," stukken in mijn bezit, maar voor den inhoud waarvan ik intusschen het liefst verwijs naar „E. Meeter, Holland: Its institutions; its press, kings, and prisons," blz. 32—34.

Na korter of langer tusschenpoos werd Mr. Louis Keyzer opgevolgd door Mr. Sjoerd Anne Vening Meinesz, geboren te Harlingen 20 Februari 1833. Hij was de zoon van den sedert 1840 of 1841 naar Amsterdam overgekomen Ontvanger der Directe Belastingen, H. Meinesz, had dientengevolge te Amsterdam zijne opleiding genoten, en was als kweekeling van het Athenaeum Illustre den 18den Juni 1856 te Leiden gepromoveerd op een academisch proefschrift over de „Geschiedenis der staatsregtelijke bepalingen betrekkelijk de vervaardiging van wetten en algemeene beginselen die hierbij behooren te gelden." Mr. Vening Meinesz bleef aan het hoofd van het Algemeen Handelsblad tot het einde van 1865, en werd daarna op Dinsdag 9 Januari 1866 in plaats van Mr. B. J. Muller tot lid van den Gemeenteraad gekozen. Gelijk bekend is werd de Heer Meinesz eerlang ook lid der Provinciale Staten van Noord-Holland, Wethouder van Finantiën, en Lid der Tweede Kamer voor Amsterdam; daarna Burgemeester van Rotterdam, Lid der Eerste Kamer voor Zuid-Holland, en sedert October 1891 Burgemeester van Amsterdam.

Was het Algemeen Handelsblad in 1837 bedreigd door de mededinging van De Avondbode, in 1845 door die van het dagblad Nederland, en in 1847 door die van den Atlas, — vier maanden na den dood van Mr. Louis Keyzer trad een nieuwe mededinger op, toen op Zaterdag 15 Augustus 1857

het eerste nummer verscheen van het *Nieuw Amsterdamsch Handels- en Effectenblad.* Aanvankelijk gedrukt bij W. J. Kröber in 3 kolommen, verscheen het weldra op de drukkerij van P. D. Van Es in dubbel folio, in 4 kolommen. Het Bureau van uitgave was gevestigd: Singel, G. 343; thans 219. De abonnementsprijs was in de 3 maanden voor Amsterdam *f* 6.25, voor elders *f* 7.25. Hoofd-redacteur van het blad was Dr. Mozes Salomon Polak, geb. te Amsterdam 19 October 1801, doctor in de letteren, van wiens hand, onder meer, tusschen Maart 1848 tot 1852 een staatkundig tijdschrift „Europa en Nederland" het licht had gezien, en die later, toen in Januari 1867 het sedert 15 November 1865 verschenen „Algemeen Nederlandsch Advertentieblad" veranderde in het „Algemeen Nederlandsch Nieuws- en Advertentieblad," dat ook het staatkundig terrein betrad, tot October 1870 ook van dit blad hoofd-redacteur is geweest; hij overleed Dinsdag 18 Augustus 1874 [1]). — Verder is ook redacteur van het blad geweest Mr. Willem Bernard Westermann, geboren te Batavia in 1826, die 14 Juni 1848 te Leiden promoveerde, en in later jaren ook verbonden is geweest aan „De Toekomst," een democratisch orgaan te 's Gravenhage, met Februari 1870 voortgesproten uit het sedert Juli 1869 aldaar verschenen „Stuivers-blad"; de Heer Westermann overleed te 's Gravenhage 16 April 1871. Tot de redactie hebben ook behoord de heeren Abraham Van Lee, vroeger reeds vermeld bij het dagblad Nederland, en Maurits Hendrik Van Lee, die tot 1859 bij het blad bleef [2]); zoo ook Dr. H. M. Duparc tot 31 October 1863. — En van letterkundigen aard was de medewerking van den mede als redacteur vermelden Gerrit Broens Jr. geb. te Amsterdam 22 September 1813, overleden aldaar 24 December 1880, van wiens hand, onder het pseudoniem „Alethophilus van Theophiles tot Ophiloshall, in Philas'hire,"

1) Verg. Biogr. Woordenb. der Noord- en Zuid-Nederl. Letterk. 1ste en 2de uitg.

2) Zie Biogr. Woordenb. der Noord- en Zuid-Nederl. Letterk. 1ste en 2de uitg.

„opmerkingen" in het blad zijn opgenomen, terwijl onder den titel van „Papillotten van Oom Gerrit" zijne letterkundige bijdragen in het blad later afzonderlijk zijn uitgegeven [1]). — Zoo heeft ook Dr. Franciscus Ludovicus Nuyens, vroeger gouvernementsgeneesheer op St. Eustatius, onder het pseudoniem „Autodidactus" feuilletons in het blad geschreven [2]).

In de medewerking van Jacob Belinfante aan het Dagverhaal der Handelingen van de Nationale Vergadering sedert 1796 uitgegeven, en in zijne aanstelling bij Kon. Besluit van 10 Juni 1808, No. 3, tot tweeden Redacteur der Koninklijke Courant, in later jaren bij de Staats-Courant om de vergaderingen van de Tweede Kamer bij te wonen en een kort bericht daarvan in die courant op te nemen [3]), ligt de oorsprong van het Correspondentie-Bureau van Gebrs. Belinfante te 's Gravenhage. Van deze instelling ontvingen langzamerhand alle dagbladen in Nederland niet alleen het dagelijksch en zoogenaamd staatkundig nieuws der residentie maar ook de verslagen van hetgeen in de openbare zittingen der Staten-Generaal werd verhandeld. Onwillekeurig was de bevoegdheid tot het geven van die verslagen een monopolie geworden van genoemd Correspondentie-Bureau; elders kon men daarvoor niet terecht. Vandaar dan ook dat bij de oprichting van het Nieuw Amsterdamsch Handels- en Effectenblad, bedoeld Bureau verzocht werd ook voor dit blad voor berichten en kamerverslagen te willen zorgen. Maar dit aanzoek moest van de hand gewezen worden, omdat er met het Algemeen Handelsblad een contract was gesloten, dat aan het Bureau verbood om te Amsterdam aan eenig nieuw op te richten dagblad iets hoegenaamd te leveren. Nu wendde men zich tot Iz. J. Lion, die op dat oogenblik uit Haarlem

---

1) Biogr. Woordenb. der Noord- en Zuid-Nederl. Letterk, 2de uitg. Mr. J. I. Van Doorninck, Vermomde en Naaml. Schrijvers, dl. 1, kol. 203, 588.

2) Biogr. Woordenb. der Noord- en Zuid-Nederl. Letterk. 1ste en 2de uitg.

3) J. Belinfante, Herinneringen. Openbaarmaking van het verhandelde in de Vergaderingen der Staten-Generaal. — Mijne studie over „De Staats-Courant vóór 1814" in Handel. Maatsch. Ned. Letterk. 1881, blz. 64.

waar hij met Jhr. M. Salvador van 15 December 1856 tot 9 April 1857 „De Grondwet, Nieuwe Haarlemsche Courant" [1]) had geschreven, te 's Gravenhage was teruggekeerd, en reikhalzend uitzag naar eenen nieuwen werkkring. In Februari 1856 reeds had de Heer Lion in zijn vlugschift „Mr. Floris Adriaan Van Hall en de Constitutioneel" 2e druk, blz. 13 en 14, in het licht gesteld hoedanig de werking was van meergemeld Bureau, en gezegd: „Geen grooter weldaad kan er dan ook aan de Nederlandsche journalistiek worden bewezen, dan eene heilzame concurrentie, ter verbreking van dat monopolie, waaronder de drukpers, ongevoelig als onder een slavenjuk is gekromd, waardoor hij onwetend tot verschillende doeleinden wordt misbruikt, ten gevolge waarvan de eene staatkundige partij wordt opgeofferd aan de andere, om van beiden het meest mogelijke geld te trekken." Zijne pogingen daartoe meermalen aangewend mislukten, totdat — 't moet in den zomer van 1857 zijn geweest — in de Tweede Kamer eene tribune voor snelschrijvers ten behoeve der particuliere dagbladen werd ingericht, toegankelijk voor ieder die bewees dat hij eene dagelijks verschijnende courant vertegenwoordigde. Lion richtte nu in October 1857 te 's Gravenhage een nieuw Bureau van Correspondentie op ten behoeve van Nederlandsche Dagbladen, dat zich evenwel niet kon staande houden, maar de nieuwe tribune verschafte hem de gelegenheid van 15 Augustus 1857 tot 15 Augustus 1858 voor het Nieuw Amsterdamsch Handels- en Effectenblad werkzaam te zijn.

„Velerlei botsingen gaven aanleiding" — dat dit niet langer duurde. „Verschil van meening in de opvatting van het contract; finantiële moeijelijkheden, waarin de courant zelve spoedig gewikkeld was; steeds grooter verschil van zienswijze over de redactie van het blad, hetgeen tot een dagelijksche briefwisseling had aanleiding gegeven, die een

---

1) Niet te verwarren met De Grondwet te 's Gravenhage uitgegeven van 26 April 1853 tot 29 September 1855, waarvan Iz. J. Lion ook redacteur is geweest.

folio-boekdeel van (Lion's) zijde vult. Toen dan ook het tijdstip was aangebroken waarop beide partijen omtrent de voortzetting der overeenkomst moesten beslissen, kruisten de wederzijdsche verklaringen elkander, dat men niet gezind was de betrekking verder aan te houden. Ook nu nog", gaat Lion voort, „blijft het mijne meening, dat de heeren, die aan het hoofd gestaan hebben van het *Handels- en Effectenblad*, hoe veelzijdig bekwaam ook in andere opzigten, noch als politici, noch als publicisten de taak begrepen hebben, die zij op zich hadden genomen. Ik blijf van gevoelen dat zij de schoonste toekomst verspeelden, die ooit eenig dagblad in Nederland voor zich heeft gehad. Niet eens, maar tallooze malen is hun dit door mij betoogd, met aanwijzing van de middelen, die er, naar mijne opvatting toe leiden konden de toekomst hunner onderneming op goede grondslagen te vestigen en daardoor tevens aan het vaderland een gewigtigen dienst te bewijzen. Eerst met welwillendheid aangenomen — vooral in de eerste levensdagen der courant, toen ik daarin zelfs eene gansche reorganisatie tot stand bragt — werden weldra de raadgevingen, die, op schrift gebragt, dagelijks veel tijd roofden en steeds onvergolden alleen uit belangstelling in de zaak gegeven werden, lastig en onaangenaam — zooals het altijd gaat — en van dáár dat wij scheidden in disharmonie" [2]).

De „finantiële moeijelijkheden", door Lion, blz. 65, met een enkel woord aangewezen, moeten bij het Nieuw Amsterdamsch Handels- en Effectenblad inderdaad buitengewoon zijn geweest. Het is bekend, zegt hij verder blz. 173, „dat dit blad in zijne eerste periode kolossale fortuinen verslonden heeft van zeer enkelen, ik meen van drie of vier personen", en dat „zijne laatste periode slechts doorgeworsteld werd door de, wellicht onvergelijkelijke opofferingen van één enkelen". Mijne aanteekeningen spreken van *f* 400,000

1) Zie over een en ander Iz. J. Lion, Mijn staatkundig leven, 2e druk, blz. 57—63, 251, 253—255. — De Dagbladen in Nederland. Wat zijn zij, en wat behoorden zij te wezen? Door Philalethes (Iz. J. Lion) 1858, blz. 30—39.

2) Iz. J. Lion, Mijn staatkundig leven, 2de dr. blz. 65, 66.

door het blad in vier jaren tijds verspeeld. Dus tot in 1861, toen in eene vergadering van belanghebbenden op 21 October gehouden tot liquidateuren der voormalige maatschap werden benoemd de Heeren A. J. S. De Wolff, R. Koopmans, en G. Broens Jr., terwijl daarna bij onderhandsche acte van 27 December 1861 eene nieuwe vennootschap tot stand kwam onder leiding van de Heeren G. Broens Jr., Dr. M. S. Polak, Dr. H. M. Duparc, K. Koopmans, en K. Feenstra [1]). Maar nog geen twee jaren later werd in den voormiddag van Zaterdag 31 October 1863 te 11 uur het blad „ten verzoeke van de Heeren K. Koopmans, G. Broens Jr., M. S. Polak, en H. M. Duparc, als daartoe gemagtigd bij besluit der vergadering van deelnemers, aan het bureau, Singel G. 343, door den Heer P. A. Van Overeem, Deurwaarder bij het Derde Kantongerecht, in openbare veiling gebracht, en toen voor slechts f 100 aangekocht door den Heer G. Broens Jr. als gevolmachtigde van den Heer K. Koopmans [2]). Bewogen met het lot van eene menigte huisgezinnen, die door het staken der uitgave plotseling, bij den naderenden winter, hun bestaan dreigden te verliezen, kwam nu de uitgever, P. D. Van Es, onder voorloopige medewerking van belangstellenden, die van oordeel waren, dat het bestaan van een dagblad als het bezweken blad voor het algemeen belang wenschelijk was, aanstonds voor den dag met het eerste nummer van *Het Amsterdamsche Handels- en Effectenblad*, in welk nummer intusschen de vorige redacteuren Polak en Duparc bij advertentie verklaarden, dat zij met de nieuw verschenen courant in geen betrekking stonden [3]). Vergeefs schijnt de poging van den uitgever te zijn geweest, in de „vereeniging tot voortzetting der uitgaaf van

1) Zie het Vonnis der Arrond. Rechtb. van Amsterdam van 21 Juni 1863 in zake dit blad in Weekblad van het Regt van Donderdag 8 October 1863, No. 2519, blz 1.

2) Zie Algemeen Handelsblad van Zaterdag 31 October 1863 No. 9939 blz. 6, kol. 3 (advertentie) en Maandag 2 Nov. No. 9940, blz. 5, kol. 2.

3) Arnhemsche Courant van Dinsdag 3 November 1863, No. 3017, blz. 3, kol. 2, mededeeling ontleend aan het eerste nummer van Het Amsterdamsche Handels- en Effectenblad.

het blad den 9den Junij 1863 gehouden", om ten behoeve van de voortzetting van het blad aandeelen van 10 Gulden te plaatsen met recht van adverteeren à 5 centen per regel [1]). Want reeds met het einde van het jaar moest de heer Van Es bekend maken dat hij zich verplicht zag het blad slechts éénmaal per week, des Zaterdag-avonds, alhoewel in hetzelfde formaat, tegen den prijs van 60 cents per maand, te doen verschijnen [2]). Ook in dezen vorm ontbrak het dat blad aan levenskracht, en met het einde van Februari 1864 was het voor goed met het blad gedaan [3]).

Anton Gillis Cornelis van Duyl, geboren te Brielle 8 December 1829, werd 28 Augustus 1851 als student in de theologie te Utrecht ingeschreven. Wel legde hij het proponentsexamen af, maar was toch eerlang werkzaam op ander gebied dan dat der kerk. Immers van 1859 tot 1861 trad hij voor de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen op als lector belast met het houden van volksvoorlezingen in de Departementen dier maatschappij; van 1 October 1861 tot 31 December 1862 behoorde hij tot de redactie van de Rotterdamsche Courant; in 1863 werd hij verbonden aan het secretariaat der Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, en was hij gelijktijdig redacteur van het tijdschrift Nederland en van het Amsterdamsch Effectenblad. In den loop van 1865 trad hij op bij het Algemeen Handelsblad ter vervanging van Mr. Vening Meinesz, en bleef hoofdredacteur tot 19 Februari 1885 [4]), ofschoon het eervol ontslag

1) Algemeen Handelsblad van Maandag 2 November 1863, No. 9940, blz. 5, kol. 1.

2) Arnhemsche Courant van Dinsdag 5 Januari 1864, No. 3067, bl. 2, kol. 3.

3) Idem van Dinsdag 1 Maart 1864, No. 3115, blz. 3, kol. 1.

4) Frederiks, Biogr.-Woordenb. Album Stud. der Utr. Hoogeschool; Jaarb. der Maatsch. Tot Nut van 't Algemeen 1858—59, blz. 14; 1859—60, blz. 11; 1860—61, blz. 10; 1862—63 blz 9; Handel. Maatschappij Nederl. Letterk. 1878 blz. 84, 5.

hem op zijn verzoek door Gebrs. Diederichs, als Uitgevers-Directeuren verleend, de dagteekening draagt van 12 Maart 1885. Bij de mededeeling hiervan aan het hoofd van No. 17326, van Vrijdag 13 Maart 1885, Avondblad, is in het woord van hulde daaraan toegevoegd gezegd: „In het bijzonder heeft (de heer Van Duyl) zich vele jaren achtereen zeer verdienstelijk gemaakt door het schrijven van het buitenlandsch overzicht. Eerst over den Amerikaanschen burgeroorlog, toen hij een merkwaardige juistheid van blik toonde en van den aanvang de overwinning van de Noordelijke Staten voorzag; later, o. a. in de dagen van 1870 en 1871, toen zijne dagelijksche beschouwingen voor duizenden een zeer welkome leiddraad en vraagbaak waren, om in den doolhof van de vaak strijdige berichten en telegrammen den weg te wijzen en hen de krijgsverrichtingen der vijandelijke legers te doen begrijpen. Zijn gave om zich geheel in een onderwerp in te werken en wat hem klaar was geworden voor anderen duidelijk te maken, gaf aan dien arbeid meer dan gewone waarde." Van dat buitenlandsch overzicht vindt men, in overeenstemming met het optreden van den heer Van Duyl als hoofd-redacteur in den loop van 1865, het eerste in de Zondags-Editie van Maandag 4 September 1865, N°. 10508, en sedert geregeld wekelijks in dat nummer, totdat het met N°. 10754, van Donderdag 21 Juni 1866, eene dagelijksche rubriek werd. Hierom is het niet duidelijk, hoe in bovenstaande regelen, bij alle rechtmatige hulde aan den arbeid van den heer Van Duyl in de jaren 1870 en 1871, hem de lof is toegebracht in dat overzicht van den aanvang van den Amerikaanschen burgeroorlog, in 1861, de overwinning van de Noordelijke Staten, in het voorjaar van 1865, te hebben voorzien; en dit te minder, daar de heer Van Duyl eerst in 1863 te Amsterdam uit Rotterdam overkwam.

AANHANGSEL.

Vorm en inhoud van het Algemeen Handelsblad zijn onder de leiding van den heer Van Duyl aanmerkelijk uitgebreid. Het Bijvoegsel bij No. 9898 van Maandag 14 September 1863 was het eerst voorzien van een gelijk hoofd als het blad; met No. 10046 van Maandag 7 Maart 1864 werd het adres „Gedrukt ter drukkerij van het Algemeen Handelsblad" ingekort tot „Gedrukt bij C. A. Spin & Zoon," dat bij den aanvang van 1865 ook bij het hoofdblad werd ingevoerd. Met 1 Januari 1868 kwam het blad uit in een veel breeder formaat over 5 kolommen verdeeld, met een tot $4^1/_2$ C. opgevoerd zegelmerk. Bij die vergrooting werden natuurlijk de lettersoorten van het hoofd allen grooter, maar de eenige verandering in het hoofd was dat het „Brieven Franco aan het Bureau Handelsblad" daaruit werd weggenomen. Toch verscheen in weerwil van deze belangrijke vergrooting, bij No. 11235, van Donderdag 9 Januari 1868, wederom een Bijvoegsel, en dat alles zonder prijsverhooging. Wegens de hooge zegelrechten waren evenwel de Gebroeders Diederichs verplicht in No. 11377 van Vrijdag 26 Juni 1868 den prijs van hun blad met 50 cents in de drie maanden te verhoogen en afzonderlijke couranten op 12 cents te stellen; dus met 1 Juli werd de abonnementsprijs in de 3 maanden voor Amsterdam *f* 8.—, voor de overige steden des Rijks *f* 9.—, terwijl die van de Zondags-Editie *f* 1.50 bleef. Voor de couranten-ombrengers die zich niet konden abonneeren, leverde die verhooging bezwaar; hunne Vereeniging Hulp en Trouw vroeg daarvoor een kleine tege moetkoming aan de klanten in eene advertentie.

Toen het zegelrecht op de dagbladen met 1 Juli werd afgeschaft is aan het blad een nog grooter formaat gegeven en de abonnementsprijs voor Amsterdam verlaagd tot *f* 6.—, voor de overige steden tot *f* 7.— en de prijs van een afzonderlijke courant op 8 cents bepaald, van de advertentien tot 5 regels op *f* 1.25, en elke regel meer 25 cts.

In het hoofd werd nu voor het eerst gelezen, dat „Aanvragen en vermelding van liefdegiften" geplaatst werden per regel à 15 cts. en dat „Reclames of aanbevelingen (beneden het Binnenlandsch Nieuws) per regel à 50 cents" werden opgenomen. Een half jaar later, met 1 Januari 1870 nam het Algemeen Handelsblad de nieuwe spelling aan.

Wegens een onjuist bericht, in No. 11254 van Vrijdag 31 Januari 1868 uit Wijk aan Zee en in No. 11256 van Maandag 3 Februari 1868, van eene aanmerking op den Strandvonder is het Handelsblad wegens laster vervolgd, maar verdedigd door Mr. A. C. Cosman, die reeds sedert 1 November 1831 aan het Handelsblad verbonden en later voortdurend daarbij werkzaam was, hetzij als hoofdredacteur, of als rechtskundig consulent [1]). Op 29 Juni 1868 werd de heer P. A. Diederichs als directeur van het Handelsblad vrijgesproken.

Evenzoo werd om een onware advertentie in No. 11712 van Vrijdag 23 Juli 1869 van „S. E. Visser en Zoon, Fabriekanten van Marseilles te Amersfoort," een eisch tot schadevergoeding tegen het Handelsblad ingesteld doch na verdediging van Mr. S. M. A. Du Mosch, door de arrondissementsrechtbank te Amsterdam ontzegd.

Ten slotte verdienen vermeld te worden de medewerkers:

1°. Johan Gram op het einde van 1863 als schrijver van de „Haagsche Kronijk No. 1" in No. 10575, vergelijk No. 15407 van 7 November 1879, ofschoon hij in No. 16584 van Dinsdag 27 Februari 1883 medegedeeld heeft, dat toen die Kroniek sedert 20 jaren door hem werd geschreven. Met Mei 1890 moet die medewerking, die toen een 30-jarige werd genoemd, hebben opgehouden.

2°. H. Tiedeman, bekend door zijn anoniem vlugschrift „Het Koerantenzegel in Nederland" in December 1868; in

---

1) Zie het „In memoriam" ter zijner eer aan het hoofd van het Algemeen Handelsblad van Zaterdag 5 Juni 1875, No. 13815.

1870 bewerkte hij de Duitsche Post, en tot den aanvang van 1871 ook het Verslag van den Gemeenteraad.

3°. Gerard Francken, die op 1 Mei 1870 ontviel aan het Handelsblad, waarvan hij een der meest talentvolle redacteuren was, meer dan 21 jaren als geëmployeerde en sedert 1858 als redacteur daaraan verbonden; schier alle Europesche talen machtig, rijk in ervaring in de dagbladpers, was hij in den kring zijner collega's aller vraagbaak. Vroeger maakte hij deel uit van de redactie der Nieuwe Rotterdamsche Courant en wel sedert de oprichting van dat blad. In 1852 en 1853 gaf hij [1]) bij den Heer W. Beyerinck uit het tooneelblad „Thalia en Melpomene. Weekblad voor Tooneel en Kunst," en bewees daarin dat hij ook op het gebied van kunstkritiek te huis was. „Onze Tijd", de „Keur van Mengelingen" en vele andere tijdschrijften vonden in hem een bekwamen medewerker, vooral bewoog hij zich goed op biografisch gebied [2]).

4°. Ludovicus Petrus Philippona, rustend koopman te Uden in Noord-Brabant, meestal optredende onder den naam van „Multapatior", welke naam ook overging op den door hem gestichten Bond tot beteugeling van het misbruik van sterken drank. Van 1864—67 was deze liberale Katholiek hoofdredacteur en eigenaar van den sedert 1851 bij P. Stokvis te 's Hertogenbosch uitgegeven „Nieuwe Noord-Brabander", welk eenig Katholieke blad van eenige beteekenis, dat uitsluitend door leeken werd geschreven, met No. 2550, van Zaterdag 27 Juli 1867, zijn bestaan eindigde. Ook was hij hoofdredacteur van het sedert Zaterdag 27 Juli 1872 tot het einde van 1873 te Utrecht bij G. A. van Hoften gedrukt en door W. C. Van Heusden te 's Hertogenbosch uitgegeven weekblad „Nederland. Volksblad aan vooruitgang en beschaving toegewijd," een zelfstandig Katholiek blad. In April 1872 verscheen van zijne hand bij Jan D. Brouwer te Amsterdam „De XIX^de^ eeuw en eenige van hare maatschappelijke vraag-

---

1) Zie Handel. Maatsch. Nederl. Letterk. 1870, blz. 26.

2) Zie de Arnhemsche Courant van Donderdag 5 Mei 1870.

stukken," artikelen vroeger in het Handelsblad opgenomen. Hij overleed 13 April 1879.

En nu eindelijk worde hier nog vermeld, dat de heer Charles Boissevain, tegenwoordig Hoofdredacteur, tegelijk met den heer Van Duyl als hoofdredacteur reeds in 1865 in de redactie optrad en dat de eerste zijner „Iersche Brieven" onder den naam van„ Fantasio" (een schuilnaam ook door Cd. Busken Huet gebruikt) in het No. 10396 van Maandag 24 April 1865 verscheen. Ongeveer 3 jaar later, Maart 1868 redigeerde hij de Engelsche Post.

Wat het Handelsblad verschuldigd is sedert dien tijd aan de talenten van den heer Boissevain, zal in later jaren de geschiedschrijver van dit voortreffelijke Amsterdamsche orgaan kunnen te boek stellen.

II.

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE DAGBLADPERS TOT 1813.

INLEIDING.

„Wat eens een kracht zal worden, die de wereld in beweging brengt, wordt bij zijn eerste ontstaan niet begrepen, niet gewaardeerd. Is het eens doorgedrongen, dan zou men het zoo gaarne in zijn wording kennen, zoo gaarne er alles van weten. Maar dan is het reeds te laat; het ontbreekt aan echte bescheiden, en de muze der dichtkunst neemt de plaats in van de muze der geschiedenis" [1]). Deze opmerking geldt bovenal den oorsprong der dagbladen. Eerst onze tijd, die den machtigen invloed van het dagblad heeft leeren kennen, heeft tegelijkertijd gevraagd naar den oorsprong der courant.

Aan de behandeling van dit punt, voor zooverre zulks hier noodig is, ga eene enkele opmerking vooraf met betrekking tot de hooge beteekenis die de couranten in het algemeen hebben, omdat het getal van hen, die in het nieuwspapier slechts een tijdelijk en voorbijgaand iets zien,

1) Mr. C. W. Opzoomer, Wat dunkt U van den Christus? Amst. 1863, blz. 21.

nog zoo ontzettend groot is, waardoor dan ook dagelijks zoo menige bron van kennis voor het verleden en voor het heden reddeloos verloren gaat. Reeds de beroemde Göttingsche Hoogleeraar August Ludwig Von Schlözer schreef in het jaar 1804 — in zijne door den Hoogleeraar H. W. Tydeman in 1807 vertaalde Theorie der Statistiek, blz. 85, waar hij de nieuwspapieren als een van de bronnen der Statistiek aanwijst —: „Nieuwspapieren — met een gevoel van dankbaren eerbied schrijf ik dit woord neder. Nieuwspapieren zijn een der grootste middelen van beschaving, door welke wij Europeërs tot Europeërs geworden zijn." En Laboulaye schreef indertijd deze ware en merkwaardige woorden: „Comptez les journaux d'un peuple, vous aurez son rang dans l'échelle de la civilisation; c'est un thermomètre qui ne trompe jamais" [1]). Let men op „den hartader van het journalisme," de annonce, dan zijn de woorden uit een van Nederlands beste dagbladen [2]) niet minder waar: „Vier of vijf kolommen advertentiën leeren ons meer van de zeden en gewoonten, van den stoffelijken en verstandelijken toestand van een volk, van zijne beschaving en zijne moraliteit dan een dik boek vermag. Over duizend jaren zal een jaargang van het Handelsblad den geleerde meer en beter ten aanzien van het Nederland en den Nederlander van anno 1864 inlichten, dan de opgravingen te Pompeji ons inlichten ten aanzien van de klassieke oudheid." Haalt wellicht menigeen, bij het lezen dezer uitspraken, nog ongeloovig de schouders op, het is niettemin zeker, en wij spreken hier bij ondervinding, dat menige historische bijzonderheid, anders verloren, door de courant bewaard wordt. En toch bij al die ingenomenheid, zij men op zijne hoede bij het beoordeelen van een courantenbericht. „Bot en bekrompen van geest," zeide reeds Von Schlözer, a. w., blz. 86, „is hij, die geene Couranten leest, maar nog meer hij, die een berigt voor waar houdt, enkel „omdat het in de Courant staat." Men moet eerst de inrig-

1) Paris en Amérique, 10e édit., pag. 76.
2) Arnhemsche Courant van Woensdag 24 Februari 1864, No. 3110.

ting eener groote couranten-fabriek kennen, Drukker en Redakteur en Korrespondenten onderscheiden, en weten hoe die Korrespondenten gewoonlijk zijn, van welken toch ook de bekwaamste Redakteur afhangen moet." Maar die waarschuwing is overbodig in de negentiende eeuw, die de kritiek ten haren dienste heeft, en bovendien niet alles voetstoots voor waar aanneemt. Maar is dan de invloed der dagbladen schier onberekenbaar, dan moet hij ook met diepe verachting bejegend en met den naam van onzedelijk gebrandmerkt worden, die als dagbladschrijver de menigte in beweging tracht te brengen en bij het minste de alarmklok luidt. Op dergelijke wijze toch wordt eene vlek geworpen op eene anders zoo schoone en edele taak.

Heeft het besef van de groote waarde der couranten, als behelzende de berichten van tijdgenooten en ooggetuigen, schier overal geleid tot een vlijtig opsporen en verzamelen vooral van oudere nieuwspapieren, en hebben daarbij andere landen hunne historieschrijvers ook op dit gebied aan te wijzen, Nederland, waar het journalisme zijnen oorsprong schijnt te hebben, mist tot heden zijne geschiedenis der dagbladpers. Deze zaak laat zich evenwel gemakkelijk verklaren. Vooreerst heeft men, het belang der zaak niet inziende, onnoemlijk veel vernietigd, terwijl aan de andere zijde hetgeen nog overig is te veel verspreid en te weinig bekend is. Daarbij komt, dat de geschiedenis der dagbladen onmogelijk goed beschreven kan worden zonder de inzage van zooveel mogelijk volledige exemplaren, die zelfs dikwijls bij de uitgevers of hunne opvolgers te vergeefs gezocht worden. Toch heeft men reeds de grondslagen gelegd voor eene dergelijke geschiedenis, en ofschoon in verschillende tijdschriften verspreid, zijn reeds een aantal zeer bruikbare bijdragen geleverd. Nogtans blijft naar ons inzien de zwarigheid bestaan dat men zich, bij eene afdoende opvatting dezer taak, de moeite zou moeten getroosten het gansche land door aan de onderscheidene couranten-drukkerijen inzage te verzoeken van de daar bestaande verzamelingen.

Sprak al De Nederlandsche Spectator van 12 Mei 1866,

No. 19, blz. 145, bij het woord van ingenomenheid met onze Opmerkingen en Mededeelingen omtrent Fransche dagbladen en tijdschriften in Nederland uitgegeven, opgenomen in de Bijdragen voor Vaderl. Geschied. en Oudheidk., N. R., dl. 4, de verwachting uit, dat wij in eene niet te ver verwijderde toekomst de voorspelling van den heer Eugène Hatin, Les Gazettes de Hollande, pag. 7 en 145, vervullen en als geschiedschrijver der Nederlandsche periodieke pers optreden zouden, en al was ook deze verwachting geheel in overeenstemming met ons streven, — de verwezenlijking van het plan om de uitgave te bezorgen eener beschrijvende Bibliotheek van al wat er binnen- en buitenslands in de Nederlandsche taal, en binnen de grenzen van Noord-Nederland ook in andere talen op periodiek gebied verschenen is, scheen ons niet de vrucht der naaste toekomst te zullen zijn. Te vergeefs was dan ook de vraag naar „eene literatuur en critiek der dagbladen en andere periodieke geschriften van staatkundigen aard in Nederland tot 1830" op 25 Juni 1861 door het Provinciaal Utrechtsche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, na „eene vrij levendige discussie" over de redactie der vraag in de bijeenkomst der sectie voor rechtsgeleerdheid en staatswetenschappen den vorigen dag (blz. 4), uitgeschreven om te worden beantwoord vóór 1 December 1863; ze werd toen op 28 Juni 1864 weder uitgeschreven, na nogmaals in de bijeenkomst der gemelde sectie van den vorigen dag te zijn besproken (blz. 29), ter beantwoording vóór 1 December 1865, andermaal uitgeschreven op 16 October 1866 ter beantwoording vóór 1 December 1867, en nogmaals op 30 Juni 1868 ter beantwoording vóór 1 December 1869. Nadat de vraag in de bijeenkomst van bovengemelde sectie van 27 Juni 1870 (blz. 5) op voorstel van Mr. H. P. G. Quack beperkt was tot den tijd verloopen „sedert het einde der vorige eeuw tot het jaar 1813," en aldus gewijzigd door de Algemeene Vergadering van het Genootschap van den volgenden dag weder was uitgeschreven ter beantwoording vóór 1 December 1871, en daarna nogmaals op 25 Juni 1872, ter beantwoording

vóór 1 December 1873, is zij door de Algemeene Vergadering van 30 Juni 1874 niet weder voorgesteld.

De groote omvang van het onderwerp, ofschoon later ten onrechte beperkt, maar nog veel meer het gebrekkige der inlichtingen die men bekomen kon, en de onbekendheid met hen die, rechts en links verspreid, in het bezit zijn van min of meer belangrijke overblijfselen van dat ontzachlijk groote aantal periodieke geschriften, waaraan het betrekkelijk kleine Nederland zoo bijzonder rijk is geweest, ja nog is, waren ongetwijfeld de hinderpalen om datgene tot stand te brengen waartoe het anders waarschijnlijk niet aan den lust zou hebben ontbroken. Immers, wanneer men bedenkt dat ieder dagblad, weekblad of tijdschrift zijne eigenaardige roeping had te vervullen, dat de meesten daarbij zoowel veranderingen in den vorm, als verwisselingen in de redactie en de uitgevers hebben ondergaan, dat een groot aantal verder door vervolgingen, verbodsbepalingen als anderzins een werkelijke geschiedenis heeft, — wanneer men bedenkt dat dit alles in eene behoorlijke geschiedenis of bibliographie van periodieke geschriften moet voorkomen, en dan het oog vestigt op de zeer verklaarbare armoede aan dergelijke werken op de openbare boekerijen, terwijl de kleine maar niet te versmaden schatten van particulieren natuurlijk geheel in het duister verscholen liggen, — dan wanhoopt men schier aan het tot stand komen van datgene wat men zoo gaarne wenscht. Intusschen „wie zich bij de taak, die hij tot levensdoel heeft gekozen, geen ideaal voor oogen stelt, zal nimmer iets groots tot stand brengen. Het ideaal bepaalt de richting van ons streven en stuurt ons op den goeden weg. Hoeveel wij van dien weg zullen afleggen, en wat wij bereiken kunnen, dat moet de tijd leeren. Maar nooit zal het ons berouwen, naar iets hoogers getracht te hebben dan hetgeen in ons vermogen was" [1]).

---

1) Prof. M. de Vries, Woordenboek der Nederlandsche Taal, Inleiding, blz. LXXXVIII.

„Het Menschdom konde niet eer tot genot der nieuwstijdingen geraken, dan tot dat twee andere gewigtige uitvindingen, die van Boekdrukkerij en Postwezen waren voorafgegaan,” schreef reeds Von Schlözer, a. w., blz. 85. Daarom ook hebben anderen zeer ten onrechte en volkomen vruchteloos getracht den oorsprong der courant op te halen uit de te niet gegane beschaving der oudheid. Want het is niet de vraag, welke middelen door vroegere volken werden aangewend om met voor hun belangrijk nieuws bekend te worden, middelen die stellig even weinig verband houden met het hedendaagsche nieuwspapier, als de seintoestellen op kerktorens van vroeger dagen met de telegraaf van heden, maar wel, wanneer, dank zij de uitvinding der drukkunst, dit middel werd aangegrepen om wat er in de wereld belangrijks voorviel op *gezette tijden* te brengen onder het bereik van elk belangstellende. Geregeld verkeer was hiervoor een noodzakelijk vereischte, en bij gebreke daarvan verklaart het zich, dat de oorsprong der courant meer dan anderhalve eeuw jonger is dan de uitvinding der beweegbare letter.

„Eigenlijke inrigtingen voor het verzenden van brieven met renboden,” toch zegt Mr. J. C. W. Le Jeune, Het Brieven-Postwezen in de Republiek der Vereenigde Nederlanden, Inleiding, blz. 1, „treft men in het Duitsche Rijk en de Nederlanden niet aan vóór de tweede helft der XVIe eeuw; want ofschoon in deze gewesten al vroeg een aanzienlijke handel bloeide, werd hij meer over zee, op Engeland en elders, gedreven, en met onze naaste geburen aan de landzijde; en de onrustige toestand van Europa, de oorlogen en de wijze van die te voeren maakten den handel en wat daarmede in verband staat, niet zeer veilig. Eerst toen de uitgestrekte magt van Keizer Karel V invloed had op het Noordwesten van dit werelddeel, konden de kooplieden hier uitzien naar meer algemeene wegen van verkeer.”

Die middelen van verkeer riepen dan ook eerlang de *Warachtige nieuwe tidinge*, de *Neue* en *Warhafftige Zeittungen*, de *Nyeuwe sekere ende warachtighe tijdinghen*, betreffende de ketterij, aangaande een watervloed, en vooral

nopens den oorlog, al of niet met houtsneden in den titel opgeluisterd, in het leven, waarvan in de verzamelingen van zoogenaamde pamfletten reeds sedert de eerste regeeringsjaren van Karel V de overblijfselen te vinden zijn; deze stukken, gedurende het verder verloop der 16de eeuw hoe langer hoe talrijker geworden, vielen eindelijk in het begin der 17de eeuw samen met nieuwstijdingen op gezette tijden uitgegeven, al werd hun eigen bestaan bij grooter uitvoerigheid, zucht tot winstbejag, of overhaaste noodzaak, nooit geheel opgeheven.

In het oog vallend zeker is het, dat de oudste sporen van couranten of weekbladen te Amsterdam, als middenpunt van het verkeer van Noord-Nederland, uitgegeven, samenvallen met het tijdstip waarop daar ter stede aan de benoeming van loopende of koopmansboden meer uitbreiding, en aan de geheele instelling meer vastheid werd geschonken [1]. Niets was dan ook meer natuurlijk dan dat sommige boekverkoopers partij gingen trekken van de geregelde wekelijksche aankomst der boden met hunne brieven en berichten, eene zaak waarin gedurende de eerste jaren der 17de eeuw te Amsterdam eene zoo aanmerkelijke verbetering kwam. Immers sedert 1605 kreeg men te Amsterdam wekelijks geregeld berichten uit Keulen, sedert 1606 uit Embden en Hamburg, sedert 1609 uit Munster, Gent en Rijssel, en sedert 1611 uit Wezel, Doornik en Valenciennes, om van binnenlandsche plaatsen niet te gewagen, terwijl Antwerpen en Rouaan reeds sedert 1568 en 1597 wekelijks hare berichten herwaarts zonden.

Die verbeterde middelen van verkeer maakten ook dat de stedelijke regeeringen en hooge collegiën van staat, de behoefte gevoelende om op de hoogte te zijn van het nieuws en de geruchten die hier en elders in omloop waren, er op bedacht werden zich een en ander te verschaffen tegen betaling der daarvoor verlangde of noodzakelijke kosten. Uit de archieven van verschillende steden en hooge collegiën van

1) Dr. P. Scheltema, Aemstel's Oudheid, dl. 2, blz. 212.

staat, meer bepaald uit de thesauriers-rekeningen, ordonnantie-boeken, resolutie-boeken, of welke titels ook aan de aanteekeningen van bestede gelden door onze voorouders zijn gegeven, is omtrent dit punt eenig, ofschoon volstrekt niet afdoend licht opgegaan. De oudst bekende aanteekening, meen ik, is die uit de stedelijke rekening van 's Gravenhage van 1592, luidende: „Betaelt Cornelis Cools de somme van 12 ℔, uyt zaecke van zeeckere diversche geschriften van nieuwmaren by hem den burgemeesteren gelevert" [1]). Meer zeggend is de aanteekening uit dezelfde rekening van het jaar 1593/94 luidende: „Betaalt Cornelis Cools, Notaris, de somme van 12 ℔, uyt saecke van seeckere dienste bij hem gedaen met schrijven van eenige nieumaren van de comptoiren tot Amsterdam" [2]). Want Cools was derhalve, hoe vreemd zulks ons ook in de ooren klinkt, Notaris, en hij betrok zijn nieuws van de Amsterdamsche koopluî. Bedoelde 12 ℔ ontving hij ieder half jaar [3]). Dat Cools ook andere steden bediende, bewijst de stadsrekening van Middelburg van het jaar 1595, waarin aangeteekend is: „Betaelt Corn. Cools, nieuwstydinghe schryver, ter cause dat hy een jaer lank alle weken aen de stadt gesonden heeft de nouvelles ofte couranten £ 4" [4]). Na zijn overlijden, waarschijnlijk in 1603 [5]), werden die nieuwmaren aan den Magistraat van 's Gravenhage bezorgd door zijne dochter [6]). Deze, Petronella of Nelleke Cools, die bovendien de regeering van Dordrecht bediende, blijkens de aanteekening in de Thesauriers-rekening dier stad van het jaar 1605, luidende: „Aan Petronella Cornelis Cools dr. 24 ℔ 's jaer over haeren dienst van de

---

1) Mr. L. Ph. C. van den Bergh, 's Gravenhaagsche Bijzonderheden, I, blz. 52.

2) Prof. R. Fruin, Over de oudste couranten in Nederland, in den Volks-Almanak van 1863, blz. 90.

3) Mededeelingen van de Vereeniging ter beoefening der Geschiedenis van 's Gravenhage, II, blz. 192.

4) De Navorscher, dl. 9, blz. 209.

5) Het Resolutieboek van den Rade (Hof van Holland, Zeeland & Westvriesland) toch maakt in dato 26 Januari 1604 reeds gewag van zijne dochter.

6) Meded. v. d. Vereen. ter beoef. d. Gesch. v. 's Gravenh. t. a. p.

nouvellen over te schrijven" [1]), voorzag ook de Heeren van het Hof van Holland van nouvelles en nieuwmaren, en genoot daarvoor tweemaal 's jaars, althans tot 1610, 15 ₤; in gemeld jaar toch, 22 September 1610, werd ook zekere Carel de Briedere door de Heeren van het Hof van Holland begunstigd met het leveren van nouvelles tegen 18 ₤ 's jaars, terwijl de belooning van Nelleke Cools op 24 ₤ werd teruggebracht. Die Carel de Briedere was dan ook reeds sedert een paar jaar werkzaam ten behoeve van de Generaliteits Rekenkamer, in wier resolutiën van 20 December 1608 staat aangeteekend: „Opt versouck van Carel de Briedere bij requeste gedaen te kennen gevende dat hij deze Camer nu acht maenden gedient hadde int schrijven van de Weeckelicke-Nieumaren van Ceulen, is denselve voor zijne pretensie toegevoegt de somme van dertich ponden van XL grooten tpond, ende nopende zijn verder versouck, is denzelven Jaehrlick ten fijne voorsz. toegevoecht de somme van XL gelijcke ponden, 't welck inganck hebben sal primo Januarij 1609" [2]). Op 10 October 1613 verzocht ook Abraham Robert, klerk ten kantore der Staten van Holland, om de Heeren van het Hof te dienen van nouvelles, hetgeen hem werd toegestaan, maar nog geen anderhalf jaar later, 4 Februari 1615, klaagde hij zijn nood, dat het „hem niet mogelijk (was) de Heeren te dienen van nouvelles voor drie pond Vlaamsch 's jaars," want „dat hij meer verdient (had) aan 't schrijven van deselve bij 't blad." Hieruit nu zou men moeten afleiden, dat de althans door hem bezorgde nouvelles geschreven waren, ofschoon niet kan worden uitgemaakt of ze reeds behoorden tot nieuwsberichten die op gezette tijden het licht zagen. Zooveel alleen blijkt, dat hij tot 31 Juli 1626, toen hij door de Heeren voor zijne verdere dienst werd bedankt, leverde „nouvelles en diversche Depesches van Vrankrijk", of „buijtenlandsche Depesches", of wel „fransche Depesches", later ook „nouvelles comende uyt Duytsland en

1) Alg. Konst- en Letterbode van 1 October 1859, No. 40.
2) Idem van 21 Januari 1860, No. 3.

andere quartieren", of wel „nieuwemaren comende uyt verscheyde Landen en quartieren." Inmiddels waren ook Carel de Briedere tot 1618, Nelleke Cools tot 1625, voortgegaan met het leveren van nouvelles aan het Hof, maar omstreeks het einde van het eerste vierendeel der 17de eeuw waren kennelijk andere toestanden ingetreden, want sedert waren het boekverkoopers die blijkbaar het Hof van gedrukte couranten voorzagen; jammer maar, dat uit de opgaven dier leveranciën bij de onderscheiden collegiën zoowel van toen als van veel later jaren slechts zelden blijkt welke namen die couranten droegen.

Toonen de eerste aanteekeningen betreffende de wijze waarop men te 's Gravenhage van nieuws werd voorzien aan, dat dit nieuws uit Amsterdam kwam, de stedelijke regeering van Leiden op hare beurt werd met nieuws bediend van 's Gravenhage uit. In de Ordonnantie-boeken van Leiden van Mei 1600 namelijk staat aangeteekend: „te betalen aen handen van Dirck Cool, Casteleyn van 't Hoff van Hollant, in den Haege, een somme van 36 guldens, van 40 grooten 't stuck, ter saecke dat hij t'onsen bevele ende begeerte de couranten, 't welck sijn de lopende tydinge van Romen, Venegiën ende Coelen, voor een Jaerschaer, begonst Martini 1599, weeckelick uytgeschreven, ende aen ons overgesonden heeft" [1]). Dit was dus nieuws dat de kastelein van 't Hof van Holland op het Hof had weten meester te worden. In het Leidsch Archief zijn dan ook nog twee folio-registers voorhanden, behelzende geschreven nouvelles of loopende nieuwstijdingen van Augustus 1598 tot December 1602 [2]). Intusschen werd de Leidsche regeering nog op andere wijze met nieuws bediend. In het jaar 1600 namelijk, tijdens den veldtocht in Vlaanderen, die met den slag bij Nieuwpoort eindigde, hield zich zekere Adriaan Vasseur te Vlissingen en later te Ostende op, en schreef van daar aan de regeering van Leiden wat hij zag en wat

1) Prof. R. Fruin, Over de oudste couranten in Nederland, a. w., blz. 90.
2) Alg. Konst- en Letterbode van 1 October 1859, No. 40.

hij hoorde. Zijne brieven zijn nog voorhanden. In October daaraanvolgende kreeg hij als schadevergoeding en belooning de som van 50 guldens, gelijk de aanteekening luidt „uyt saecke dat hij van den 25en Juny tot den letsten Augusty daeraen aen ons (burgemeesteren) geschreven ende overgesonden heeft, soo uyt Vlissingen als Oosteynde, de couranten ofte nieumaren, doen ter tijt aldaar wesende" [1]. Toch was die Adriaan Vasseur niet uitsluitend werkzaam ten behoeve van de stad Leiden. Amsterdam namelijk had in 1601 zekeren Wynant Jansz., en in 1602 Adriaan Vasseur als courantier of courantschrijver in 't leger voor Oostende [2], en laatstgenoemde in 1603 in 't leger voor 's Hertogenbosch in dienst op een dagloon van twaalf stuivers [3]. Als opvolger van Adriaan Vasseur schijnt dan ook zekere Jan Speelman voor Leiden te hebben gewerkt; want in de Ordonnantieboeken dier stad staat in dato 2 Juli 1602 aangeteekend: „Ord. om te betaalen aen Cornelis Speelman 25 gl. in suppliment en vervullinge vant geene Jan Speelman zijn broeder aen dezer stede heeft verdient met het overschrijven en zenden van Couranten uyt de stadt van Oost-eynde" [4]. Raadpleegt men nu de mededeeling van Jhr. W. I. C. Rammelman Elsevier in de Algemeene Konst- en Letterbode van 1 October 1859, No. 40, dan ziet men duidelijk, hoe, evenals te 's Gravenhage, bij het einde van het eerste vierendeel der 17de eeuw ook te Leiden boekverkoopers geregeld gedrukte couranten begonnen te leveren; maar, jammer genoeg, de titels ontbreken.

Evenals de regeering van 's Gravenhage aanvankelijk door een notaris met nieuws uit Amsterdam werd voorzien, ont-

---

1) Prof. R. Fruin, Over de oudste couranten in Nederland, a. w., blz. 91, 92.

2) Van welke beteekenis dit beleg was blijkt uit „Het merkwaardig beleg van Ostende 5 Juli 1601—22 September 1604 door Jhr. C. A. van Sypesteyn. Met een kaart. 's Gravenhage, W. P van Stockum & Zoon 1887." 132 blz. 8vo.

3) De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland, van Zondag 11 Juli 1886, No. 472, blz. 5, kol. 3, Oud-Amsterdamsche Verscheidenheden.

4) De Navorscher, dl. 7, blz. 378.

ving ook de regeering van Haarlem het nieuws van een Amsterdamschen notaris. Uit de Thesauriers-rekeningen dier stad toch blijkt, dat van 1610 tot 1615 jaarlijks eene zekere som betaald werd aan David Mostaard, Notaris te Amsterdam, „voor 't weeckelick scryven en overseynden van de courantbrieven". Daarna evenwel begreep de Haarlemsche regeering dat men te 's Gravenhage aan een beter kantoor was, waar de Staten van Holland en Westvriesland de berichten van al wat er belangrijks voorviel ontvingen; en van daar dat in 1616 aan boven reeds vermelden Abraham Robert, klerk op het kantoor van genoemde Staten, opgedragen werd „'t scrijven ende seijnden van de courante ende nyeumaaren uijt Vranckrijck" [1]).

Omtrent Nijmegen is mij, dank zij de mededeeling van wijlen den bekenden penningkundige W. J. de Voogt, uit eene rekening van den rentmeester dier stad, Gerrit Biesmans, over de jaren 1609 en 1610 bekend, hoe ook door die stad gelden werden betaald „voor de transmise van de couranten", „voor de weeckelicke couranten", en „voor 't vervaardigen van de lopende tydinge", aan zekeren Hendrik Bilderbeeck.

Het hier medegedeelde betreffende 's Gravenhage, Middelburg, Dordrecht, Leiden, Amsterdam, Haarlem en Nijmegen, is slechts eene vingerwijzing naar de tallooze gegevens die de plaatselijke archieven op dit stuk moeten opleveren, en nog tot verrassende uitkomsten kunnen leiden. De titel van „out Courantier in 't Legher van sijn Princel. Excel." door Noord-Nederlands oudst bekende uitgever van eene geregeld verschijnende courant, Broer Jansz. te Amsterdam, gevoerd, wordt er intusschen volkomen duidelijk door; en vroeger of later zal het gelukkig toeval de stad of steden, of wel de regeerings-collegiën aanwijzen, voor wie Broer Jansz. eenmaal als oorlogs-correspondent is uitgetrokken.

---

1) Stukken betreffende het eigendoms-recht der Haarlemsche Courant, 1848—1851: Beschouwingen enz. door J. J. Enschedé, blz. 7; Advies van Mr. G. de Vries Az., blz. 18; Bedenkingen enz. door J. J. Enschedé, blz. 16 v. v.

Moge al, naar het schijnt, de oudst bekende aanteekening omtrent geleverde „nieuwmaren" dagteekenen van het jaar 1592, zoo komt toch dit woord reeds veel vroeger voor, tenzij aan „nieuwe maren" een ander begrip moet worden gehecht, waarvoor intusschen wel eenige reden bestaat. Immers de door Dr. P. Scheltema in Aemstel's Oudheid, dl. 2, blz. 55—76, afgedrukte „Nieuwe Maren of verhaal van hetgeen voorgevallen is binnen Amsterdam en op andere plaatsen, in de jaren 1534—1536, beschreven door Joost Buyck Sybrandsz., Burgemeester der Stad," maken den indruk van niets anders te zijn dan de aanteekeningen uit een dagboek. Terwijl nu in de verzameling van pamfletten van Fred. Muller in 't geheel geen voorbeeld van „nieuwmaren" wordt gevonden, in die van Thysius onder No. 416, 444, en 503, eerst op de jaren 1585, 1587 en 1588, en in die van Meulman onder No. 741 (verg. Navorscher II, 95) eerst op het jaar 1590, werden ze reeds verboden bij Plakkaat van 20 December 1581.

Van breideling of fnuiking der vrijheid van drukpers hier te lande zijn geen sporen te vinden vóór den aanvang der 16de eeuw. Eerst de ketterij en de Hervorming gaven aanleiding tot de kerkelijke en wereldlijke censuur en vervolging. Maar na het uitbreken van den opstand in 1568 kan van beiden hoogstens sprake zijn geweest. Nog geen vijf maanden na de afzwering, 26 Juli 1581, luidt het evenwel in een Plakkaat der Staten van Holland van 20 December 1581 [1]):

„Wilhelm, bij der gratie Godts Prince van Orangien, Grave van Nassau, &c. Als ons gedefereert zijnde de hooge Overigheyt van Hollandt, Den eersten Deurwaerder vande Camere vanden Rade hier op versocht, Saluyt. Alsoo dagelijcks werdt bevonden, dat vele ende verscheyde schandaleuse, ergerlijcke Boecxkens, Liedekens, Refereynen, Nieu-maren ende diergelijcke, in drucke ende gheschrifte worden uytgegeven. Sulcks dat d'onwetende ende onversochte Menschen,

1) Groot Placaet-Boeck, I, 211.

ende de gemeene Man, door d'oproerige ende ongeruste Geesten, lichtelijcken tot misverstant, scheuringe ende seditie, in desen tijden ghebracht souden mogen worden. Soo ist, dat wy met rijpen berade ende advijse vande Ridderschap, Edelen ende Steden van Hollandt, verboden ende gheinterdiceert hebben, verbieden ende interdiceren by desen eenen yegelijcken van wat state, Natie, qualiteyt ende conditie de selve soude mogen wesen, eenige alsulcke ergerlijcke, oproerige ende schandaleuse Boecxkens, Nieumaren, Liedekens, Refereynen ofte andersints, hoedanich de selfde souden mogen wesen, in geenderhande Tale ofte Spraecke voortaen binnen den voorz. Lande te drucken, nochte in drucke ofte geschrifte te laten uytgaen, verkoopen nochte semineren, op de verbeurte vande selve Boecxkens, Liedekens ofte anders, ende daeren-boven van hondert Carolus guldens voor de eerste reyse, ende de tweede reyse op dubbelde boeten, ende daer-enboven arbitralijcken gestraft te worden. Ende ten eijnde al 't selfde te beter moch worden achtervolght ende onderhouden, Ordonneren ende bevelen Wy allen Boeck-druckers binnen den Lande van Hollandt, voortaen niet te drucken, nochte in drucke uyt te laten gaen, ten zy alle 't selfde eerst den Staten ofte haren Gedeputeerden sal zijn verthoont, ende by haerluyden toegelaten ende geadmitteert. Sonder dat oock na de selve Admissie, daer aen yet in drucke toe ofte afgedaen sal mogen worden. Ordonnerende mede dat tot dien eynde alle Druckers, onder haerluyder gedruckte Exemplaren, gehouden sullen sijn te stellen haerluyder Naem, de plaetse haerluyder Residentie, ende 't Jaer wanneer sulcks is gedruckt, mitsgaders d'Autheur ende Translateur van dien, ende sullen de Druckers mede ghehouden zijn, binnen drie Weecken na de Publicatie van desen te compareren voor den Staten voornoemt, ofte hare Gecommitteerde, ende in handen vanden selven te doen den behoorlijcken Eedt, van dat syluyden hen daer nae in alles sullen reguleren, op gelijcke penen als boven, tegens den genen die contrarie van desen bevonden sullen worden gedaen te hebben. Te bekeeren ende t'appliceren de voorsz penen, een derden-deel tot behoef

vanden Officier die d'executie daer van doen sal, een derdendeel tot behoef vanden Aenbrenger, ende een derden-deel tot profijte vande gemeene saecke: Met verbodt ende interdictie, dat sulcke Contraventeur niet meer sal mogen drucken."

Het waren geschriften van smadelijken aard tegen den persoon en het bewind van Prins Willem I, als vertegenwoordiger der hooge overigheid van Holland, die aanleiding gaven tot de uitvaardiging van dit plakkaat [1]). Oorspronkelijk was de inhoud niet. Verbodsbepalingen tegen boeken toch waren sedert de dagen der Hervorming herhaaldelijk uitgevaardigd; van onderzoek en goedkeuring vóór den druk door Provinciale Raden gewaagden reeds edicten van 5 April 1524 en 17 Juli 1526; de aanwijzing der herkomst van geschriften was al bij plakkaat van 14 October 1529 gevorderd; eedsaflegging door drukkers was bekend sedert het decreet van 30 Juni 1546; en gelijke verdeeling der boete was reeds aangewezen bij plakkaat van 17 December 1544 [2]).

Ruim dertien maanden later werd het op 20 December 1581 in Holland afgekondigd plakkaat ook voor Zeeland verbindend gemaakt bij art. 36 der „Ordonnantie van sijne Princelicke Excellentie, op 't stuck vande Policie binnen Zeelandt, 8 Februarij 1583" [3]). Intusschen bewees de loop van zaken reeds bij de geboorte der Republiek, dat breideling van de losbandigheid der drukpers gemakkelijker uitgesproken dan uitgevoerd wordt. Van het plakkaat van 20 December 1581 kwam blijkbaar niet veel tot zijn recht [4]).

1) J. T. Bodel Nijenhuis, Diss. de Juribus Typographorum et Bibliopolarum in Regno Belgico. Lugd. Bat. 1819, pag. 114.

2) Idem, pag. 88, 89, 91, 93.

3) Groot Placaet-Boeck, I, 350.

4) Bij gelegenheid dat in 1770 maatregelen werden beraamd tegen de losbandigheid der drukpers, werd in de Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken van 1770 (Juli), dl. 5, stuk 2, blz. 784, herinnerd: „Om — misbruiken te stuiten, zijn er dan ook nu en dan by de Staten eenige deliberatien gevallen, en somtijds ook wel eenige Plakaten geëmaneerd, zoo als reeds den 20 van Wintermaand des jaars 1581, dat van Prins Willem den I *). Maar hoe moeilijk het toen al geoordeeld is geworden om diergelijke onbetamelijkheden te stuiten, zonder grooter kwaad te veroorzaken, heeft de Magis-

*) Zie Groot Placaetboeck I, blz. 211, als ook bl. 213, 451, 439, enz.

Want wat er ook zij van het hieronder medegedeelde, een feit is het, dat bij een nader *Plakkaat der Staten van Holland van* 21 *November* 1584, volgens Bodel Nijenhuis, pag.

---

traat van Leiden, in eene Justificatie, omtrent twee maanden na het Plakkaat van 1581 aan de Staten overgegeven, beweerd *), en onder anderen voorgedragen, „dat het voorschreven Plakkaat in vele Steden wel was afgelezen, doch aan geene Vroedschappen wierdt ter executie gelegd, als niet uit te voeren zijnde."

In Wagenaar, Vaderl. Hist., dl. 24, blz. 224, waar deze mededeeling is overgenomen, luidt intusschen de aanvang: „Reeds van den aanvang onzer Gemeenebeste af, was men (op maatregelen tegen de losbandigheid der drukpers) bedagt, ten bewijze hiervan strekken het Plakkaat, in den Jaare MDLXXXI uitgegeven, alsmede dat van Prins Willem den I". Alsof er twee Plakkaten van dien aard van het jaar 1581 bestaan!

De heer Bodel Nijenhuis gaf t. a. p. de medegedeelde zin uit de Nieuwe Nederlandsche Jaerboeken in het Latijn terug, met deze aanhaling: Nieuwe Nederl. Jaerboeken, T. V. part. 2. Ao. 1770. pag. 784. ibique citatus Borrius in op. laud. II. Stuk, ubi in additamentis p. 115, sqq. invenitur justificatio."

Nu vermeldt Bor, Nederl. Oorlogen, II, pag. 293, kol. 1, het Plakkaat van 20 December 1581, maar in het „Bijvoegsel van Authentyke Stukken" achter dit deel, blz. 115, kol. 1, tot blz. 119, kol. 2, komt geen Justificatie van den Magistraat van Leiden voor, maar eene „*Remonstrance of vertoogh by die van Leyden den Heeren Ridderschappen en Steden representerende de Staten 's Lands van Hollandt, in Februario, M. D. LXXXII. hare mede-litmaten gedaen, noopende 't verhandelde der Predicanten, in den laetst voorledenen Somer tot Middelburgh in het Nationael Synodus (soo sy 't noemen) vergadert geweest zijnde, met den gevolge van dien*", onderteekend door Jan van Hout. Afzonderlijk wordt deze Remonstrance vermeld door Tiele, Pamfl., No. 246, waar, zonderling genoeg met het oog op de vermelde benaming van Justificatie, teruggewezen wordt naar No. 212, waar eene „Justificatie des Magistraets tot Leyden in Hollant — Int Jaer 1597" (lees vermoedelijk: 1579) wordt vermeld; zie ook onder No. 400.

De Remonstrance nu van die van Leiden heeft betrekking op de handelingen der in Mei en Juni 1581 te Middelburg gehouden synode **). Vrijzinnig van inhoud is het stuk gekant tegen elken religie-dwang, gelijk ook tegen het vervolgen van schrijvers. „Want", aldus luidt het blz. 117, kol. 1, „wy hebben dickwils gesien, dat diens boecken weynig geacht waren, als dan eerst in aansien quamen, ende gesocht werden, als de Autheuren vervolgh leden, ende gekettert werden." Terwijl dan 36 regels verder wordt gezegd: „het eenige exempel van de Placaten tegen de kettersche boecken, magh ons hier in genough doen: 't welck wel, conform des by eenen genoemden Synodo gedrecreteerde, in veelen Steden afgeleesen is: maer in 't executeren

*) Te vinden bij P. Bor, Nederl. Oorlogen, in de Bijlagen van 't II Deel, bl. 115 en volgg.

**) Groot Placaet-Boeck, I, 213.

116, gericht tegen nieuwe smadelijke geschriften verspreid bij gelegenheid der oneenigheden over de opdracht der grafelijkheid aan Willem I, ofschoon op dat oogenblik reeds door het moordend lood getroffen, uit overweging, dat niettegenstaande het Plakkaat van 20 December 1581, alom in Holland verkondigd en gepubliceerd, „vele ende verscheyden schandaleuse, ergerlijcke Boecxkens, Liedekens, Refereynen, Nieu-maren ende diergelijcke, in drucke ende gheschrifte" werden uitgegeven, deze „van nieuws verboden" werden [1]). Ook dit verbod baatte weinig. Want bij Plakkaat van 9 Maart 1589 werden door „de Ridderschap, Edelen ende Steden van Hollandt ende West-Vrieslandt, Representerende den Staten van den selven Landen", onder verwijzing naar het Plakkaat van 20 December 1581, de daar genoemde stukken „van nieuws verboden ende geinterdiceert" onder verzwarende straffen [2]). Maar ook van dit Plakkaat kan men gerust met Wagenaar [3]) zeggen: „'t hielp luttel —; alzo het streng onderzoeken naar schrijvers en verspreiders, voor strydig met de vryheid, aangezien, en daarom gemyd werdt". Voor ons onderzoek intusschen mag met het oog op den inhoud der vermelde plakkaten de vraag worden gesteld, of de daarin genoemde „Nieu-maren" gedrukte of geschreven stukken waren.

Van „Nieuwe-Jaren" [4]) — ongetwijfeld als eene drukfout,

---

toonen sy wel al gelijck, oock niemant uytgesondert, hun meyninge contrarie te zijne. Prijselick daer inne haer dragende, dat sy gedoogen dat by haer lieden het quaetste gesprooken wort, en gelijke wel doet het beste. Maer dewijl sulcke dingen nergens toe en tenderen, als tot verkleyninge der authoriteyt van de Overheidt: wij bevinden, soo veel ons aengaet, beter te zijn dat wy sulcke dingen gantsch ende t'enemael afslaen, als dat wy de selve aen-nemende, daer mede gelijck als indien batement speelen souden". Dit nu is iets anders dan hetgeen de Nieuwe Nederl. Jaerboeken vertellen.

1) Zie Bor, a. w., dl. 2, blz. 261 en volgg. Wagenaar, Vaderl. Hist., dl. 7, blz. 373.

2) Groot Placaet-Boeck. I. 213.

3) Wagenaar, Vaderl. Hist., IX, 373, anno 1608.

4) „Nieuwe-Jaren" voor „Nieuwe-Jaar-Lieden" zijn intusschen bekend door Catal. van Tractaten, Pamfletten, enz. van I. Meulman; No. 1988, Kon. Bibl. No. 3636.

zij 't ook tot tweemalen toe in den tekst voorkomende, voor „Nieuwe Maren" — maken ook de Plakkaten der Staten-Generaal van 7 Juli 1615, 22 December 1618, 16 Januari 1621, 3 October 1639, en 29 November 1646, gericht tegen de losbandigheid der drukpers, melding [1]). „Nieu-maren" worden verder ook opgenoemd in het Plakkaat der Staten van Holland van 19 Juni 1618 [2]), waarvan de inhoud merkwaardig overeenstemt met het vermelde Plakkaat der Staten-Generaal van 7 Juli 1615; in eene Amsterdamsche keur van 8 Maart 1623 [3]), waarbij verwezen wordt naar het mede vermelde Plakkaat der Staten-Generaal van 16 Januari 1621; in eene Leidsche keur van 19 Mei 1623 [4]), waarin, nog scherper dan te Amsterdam, bepaald verboden werd dat iemand „met eenige nieuwmaren, liedekens, enz. (zou) mogen omloopen — tenzij burger (te Leiden) zijnde, en daarenboven consent van den Officier of een uit de Burgemeesteren daartoe verkregen hebbende", in het Plakkaat der Staten-Generaal van 4 Mei 1624 [5]) tot aanvulling van de vermelde van 7 Juli 1615, 22 December 1618, en 16 Januari 1621; eindelijk in eene Amsterdamsche keur van 16 April 1639 [6]). Intusschen later ook nog in het Plakkaat der Staten van Holland van 17 Januari 1650 [7]), en in dat der Staten-Generaal van 4 Januari 1651 [8]).

Verder nog in de Keur op het Amsterdamsche Boekverkoopers- en Boekdrukkers-Gild van 9 November 1663, waarbij verboden werd „op eenige Marckten, Bruggen, Straten, de Borse of andere publique plaetsen, — voor-(te) staen, met eenige — Couranten, Nieuwe-maren, — of de selve by de Straten, of Huysen om te verkopen om (te) dra-

---

1) Groot Placaet-Boeck, I, 439.
2) Idem, 451.
3) Handv. v. Amsterdam, dl. 2, blz. 570.
4) Keuren van Leiden (Amst. 1657), blz. 17.
5) Groot Placaet-Boeck, I, 445.
6) Handv. v. Amsterdam, dl. 2, blz. 571.
7) Groot Placaet-Boeck, I, 455.
8) Idem I, 445.

gen", welke keur op 29 September 1672 werd hernieuwd, en later nog eens op 29 of 31 Januari 1695 tegen verdubbelde boete; maar in deze keur, in eenigzins andere bewoordingen gesteld, is sprake van „nieuwe Tijdingen" [1]).

Hoe het met de uitvoering van al die weinig vrijheid ademende bepalingen tegen de drukpers toeging, blijkt uit de bewoordingen waarin de geleerde Martinus Schoock zich in zijn Belgium foederatum, pag. 201, als tijdgenoot uitlaat over het Plakkaat der Staten-Generaal van 3 October 1639: „si ulla vero lex in Belgio negligitur, nae haec ipsa quotidie, per executionis negligentiam, multis modis violatur, Typographis ea potissimum evulgantibus, quae curiosum hominum ingenium efflagitat."

Dat „nouvelles ofte couranten" — „'t welck sijn de lopende tijdinge" in het eerste vierendeel der zeventiende eeuw, te Amsterdam althans, bij het volk bekende dingen waren, bewijst de plaats in Hooft's Ware-Nar, anno 1617, waar Rijkert, in het Derde Bedrijf, Vijfde Tooneel, na Warenar te hebben gewezen op de verkwisting en de aanmatiging van gehuwde rijke vrouwen, hem ook wijst op hare bijeenkomsten, en dan vs. 725 zegt:

„Tweemael ter weeck leest me'r van blat tot blat
De courante-nouvellen uit de vier hoeken van de stat,
Getrouwelijk vergadert door Secretaris Snap-al.
Daer hoorje wie dat broets is, en wie'er in de kap zal."

Hooft, die ook in later jaren, gelijk bij de geschiedenis der Amsterdamsche Courant blijkt, weinig met couranten op had, zegt hier iets, dat letterlijk opgevat, nog meer dan twee eeuwen op zich zou laten wachten: want het bleef eerst voor onzen tijd bewaard, dat de couranten het nieuws

---

1) Handv. v. Amsterdam, dl. 3, blz. 1219, 1220, 2de vervolg, blz. 178.

uit alle hoeken aanvoeren; stads-nieuws zocht men in vroeger tijd bij haar te vergeefs.

Zoo laat ook Bredero, in zijn Spaansche Brabander, anno 1618, in het Eerste Deel, vs. 450, Floris Harmensz., den hondenslager van de kerk, nadat hij verteld heeft hoe onder de toren van de kerk bejaard volk allerlei praatjes houdt, zeggen:

„Ick docht altemets, mochten hier sommige luy wat inde hoeckjes
[blijven,
Sy souwender almanacken, en nieuwe tijngjes en boeckjes schrij-
[ven."

Woorden ook al geen blijken gevende van groote ingenomenheid met „nieuwe tijdingen".

Van die „nieuwe tijdingen" — van „nieuwigheden" is sprake in eene 's Gravenhaagsche keur van 22 Februari 1642 [1]), en dertig jaren later ook in eene Publicatie van het Hof van Holland, dd. 6 October 1672 [2]) — vond ik alleen melding gemaakt in eene Amsterdamsche keur van 2 October 1649, gericht tegen „Geschriften, Libellen ende nieuwe Tydingen, vervattende saken, die by de Regeringe van desen Staet ofte de leden van dien souden sijn verhandelt" [3]).

Ook in de hieronder vermelde Resolutie der Staten van Holland van Zaterdag 24 Juli 1666, blz. 30 en in de hierboven vermelde Amsterdamsche Keur van 26 of 31 Januari 1695.

Ofschoon Amsterdammer in merg en been, en Nederlander van top tot teen, maak ik mij volstrekt niet warm over de vraag, of aan Amsterdam, aan Antwerpen [4]), of aan Straats-

1) Keuren en Ordonnantien van 's Gravenhage (aldaar, 1735, 4o.), pag. 38.
2) Groot Placaet-Boeck, III, 523.
3) Handvesten van Amsterdam, II, 1044.
4) Verg. Origine des Gazettes et Nouvelles Périodiques. Abraham Verhoeven d'Anvers le premier Gazetier de l'Europe. Étude bio-bibliographique

burg [1]), aan Nederland, aan België, of aan Duitschland, de eer toekomt Europa en de wereld, China natuurlijk uitgezonderd, te hebben verrijkt met de uitvinding van het nieuwspapier. Bij alle uitvindingen toch speelt het toeval een groote rol, en niets is meer natuurlijk dan dat, als eens de tijd daar is voor eene nieuwigheid, verschillende personen ver van elkander verwijderd op hetzelfde oogenblik tot de vinding geraken. Vooral, wanneer gelijk bij de verschijning der eerste couranten, dezelfde aanleiding, meer en meer geregeld verkeer, den stoot geeft. Maar de strijd blijve bepaald tot de vraag, waar het eerst nieuwstijdingen op vaste en gezette dagen zijn uitgegeven. Hoe het met dit vraagstuk in Noord-Nederland staat blijkt bij de geschiedenis der Amsterdamsche Courant, wier stichter Broer Jansz. tevens stichter was der Fransche periodieke pers daar te lande, ongetwijfeld ten gerieve van dat groote aantal Fransche uitgewekenen dat reeds in de eerste helft der 17de eeuw herwaarts kwam, en waaruit eerlang eigen schrijvers en uitgevers zouden optreden.

De Geschiedenis der Nederlandsche Dagbladpers nu laat zich gevoeglijk in vier hoofdtijdperken verdeelen, namelijk: 1. De opkomst en eerste ontwikkeling sedert de tweede helft der 16de eeuw tot op het jaar 1780, „het gelukkige tijdstip van den ongelukkigen Oorlog, (waardoor) de Leeslust als uit den slaap (werd) opgewekt" [2]); 2. De tijd van 1780—

---

par Alphonse Goovaerts, Bibliothécaire-adjoint de la Ville d'Anvers, cet. cet. Avec 15 Phototypies par Mr. Jos. Maes. Anvers, Pierre Kockx, 28, Vieux Marché au blé, Editeur des Bibliophiles Anversois. 1880. 134 pag. pet. 8. Of wel hetzelfde Uit het Fransch vertaald door Edw. Van Bergen. Met 7 Phototypien door Jos. Maes. Antwerpen, Peeter Kockx, als boven. 1881, 157 blz. kl. 8:, met een „Nawoord", maar het daarin beloofde „opzettelijk schrift" is niet tot onze kennis gekomen.

1) Verg. Archiv für Geschichte des Deutschen Buchhandels, III: Die Anfänge der deutschen Zeitungspresse 1609—1650. Von Julius Otto Opel. 268 blz., 8:, met Bijlagen.

2) C: F: Koenig, Koninklijke Verdediging, enz., Leyden, 1784, blz. 4, 5.

1813; 3. De tijd van 1813 tot 1 Juli 1869; 4. De tijd van 1 Juli 1869 tot heden.

I.

EERSTE TIJDVAK TOT 1780.

De eerstemaal dat er in plaats van over „nieuw-maren" of „nieuwe tijdingen" een beklag viel over Couranten, en wel over een bepaald aangewezen soort, was toen in de zitting der Staten van Holland van Woensdag 22 December 1649 [1]) gelezen werd „een Memorie van den Resident Brasset, tenderende ten eynde de Gasetten van Antwerpen dagelijcks hier werdende gebracht, wesende vol erdichte calomnien, mede by Placaet onder andere Libellen mochten werden verboden: Waer op zijnde gedelibereert," zoo luidt het verder, „Is goedt gevonden de extensie van 't Placaet tegen de Libellen te laten, sulcks als het selve hier is ghe-arresteert." Deze klacht van den Franschen Resident, „un homme bon, sage, prudent, sérieux et civil, très fidèle à son Roi, „et virtute nulli secundus," in andere woorden „d'une renommée très-bonne" [2]), betrof bijna zeker de courant van Abraham Verhoeven sedert 1637 door Willem Verdussen voortgezet [3]), welk blad intusschen stellig niet „dagelijcks" het licht zag. Jammer is het dat uit deze korte aanteekening niet blijkt op welke gronden het verzoek van den Resident om deze Gasette bij afzonderlijk plakkaat onder de libellen te rangschikken werd afgeslagen; en ook dat hier niet duidelijk is aangewezen welk dat „Placaet tegen de Libellen" was door de Staten van Holland vastgesteld.

Binnenslands kwamen „de excessen van de Courantiers"

---

1) Oud Reg. pag. 372; Nieuw Reg. pag. 432.

2) Mr. G. W. Vreede, Inleid. tot eene Gesch. der Nederl. Dipl. 2de ged., 2de stuk, blz. 137.

3) Zie Alphonse Goovaerts, a. w., blz. 127, Holl. vert., blz. 149. In de Pamfletten-verzameling van Thysius, wordt onder No. 2006 het nummer 26 van 1638 bewaard.

in het algemeen het eerst ter sprake toen in Juli 1666, ruim één maand na den vierdaagschen zeeslag, van 's Gravenhage uit geklaagd werd over Johannes Naeranus, den uitgever der Rotterdamsche Zee-en-Post-tijdingen. Na mededeeling toch van den brief geschreven op 's lands vloot den 15den Juli en opgenomen in het blad van Naeranus van 22 Juli 1666, verklaren de Staten van Holland in hunne Resolutie van Zaterdag 24 Juli 1666, blz. 30, „dat boven soodanige impertinente (*sic*) ende extravagantien, by alle de Courantiers ende Druckers van nieuwe tydingen doorgaens eenige saecken raeckende de constitutie ende sterckte van 's Lands Vloote voorschreve, ende d'esquipagie hier te lande gheschiedende, of andere diergelijcke materien verhandelt worden, waer uyt de Vyanden haer profijt soude konnen trecken." Waarom, na beraadslaging wat te doen, was „goedtgevonden ende verstaen, dat by Acte van haer Edele Groot Mog. aen alle Courantiers, of soodanige die haer met het drucken van Post-tydingen ende andere Nouvelles binnen dese Provincie geneeren, geinsinueert sal worden, dat syluyden haer in 't toekomende sullen hebben te onthouden van in hare Couranten, Post-tydingen, of andere Nouvelles yets te verhalen, raeckende den toestand ende de constitutie van 's Lands Vloote, het getal van de particuliere Schepen of Branders, daer uyt de selve is gecomposeert, of diergelijcke, ende dat syluyden haer mede sullen hebben te onthouden, daer inne te mentionneren 't getal vande Branders ofte Oorlogh-schepen hier te Lande noch onder esquipagie zijnde, ofte die naermaels noch onder esquipagie gebracht souden mogen werden, als mede wat Oorlochschepen ofte Koopvaardye-schepen, of oock Branders in de Zeegaten deser Landen gereet souden moghen leggen om uyt te loopen, ofte oock albereyts uytgeloopen zijn, ende dat syluyden voort sorghvuldichlijck, ende voorsichtelijck sullen hebben te vermyden, yets inde voorschreve hare Couranten, Post-tydingen [1] of andere Nouvelles te stellen of te doen drucken,

1) Post-tydingen worden in deze Resolutie met name genoemd, niet

waer uyt de Vyanden eenich voordeel, ofte de Geallieerden met reden eenigen aenstoot souden kunnen scheppen, met expresse verklaringe, dat tegens de Contraventeurs vande voorschreve haer Edele Groot Mog. goede meyninge, als tegens wederhoorigen van hare beveelen geprocedeert sal worden." Verder werd nog besloten dat „van wegen haer Edele Groot Mog. ter Generaliteyt de saecke daer heenen sal werden ghedirigeert, ten eynde de respective Provincien by aenschryvinge van haer Hoogh Mog. versocht mogen werden, yeder in den haren tegens gelijcke excessen ende abusen mede diergelijcke remedien te willen appliceren." Hierbij intusschen valt alleen te denken aan de provincie Utrecht, waar destijds de bekende Gerrit Lodewyck de Maagt werkzaam was.

Terwijl Iwan IV, die van 1534 tot 1584 regeerde, de eerste Grootvorst van Moscovië was die den titel van Czar aannam, vindt men bij Mr. J. Scheltema, Rusland en de Nederlanden, dl. I, blz. 192 opgeteekend, hoe het Russisch Gezantschap dat omstreeks 1646 hier te lande vertoefde zich beklaagde dat in zekere Memorie aan zijne leden aangeboden, sprake was van den Grootvorst van Moscovië in plaats van „Zijne Czaarsche Majesteit", en hoe de Staten-Generaal zich aanstonds beijverd hadden om aan die grief tegemoet te komen. Iets dergelijks had in 1666 plaats met de „courantiers", want in „Verslagen aangaande een onderzoek in de Archieven van Rusland ten bate der Nederlandsche Geschiedenis en naar archiefstukken belangrijk voor de Geschiedenis van Friesland uit het tijdperk der Saksische Hertogen. Op last der Regeering ingesteld door Dr. C. C. Uhlenbeck en Mr. J. L. Berns. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff 1891" is blz. 107, anno 1666, sprake van: „13 Juni. Zending van den tolk Angeleer aan de Staten met een brief, waarin bestraffing verzocht wordt der Hollandsche courantiers, die Alexis Grootvorst en niet Tsaar noemden. Kort daarop, op

---

alleen met het oog op het blad van Naeranus, maar blijkbaar ook met het oog op de natuurlijk bij de Staten van Holland welbekende Haagsche Post-Tijdingen van Adriaen Vlack.

Dinsdag 22 Juli 1670 [1]) namelijk deelde Johan de Witt als Raadpensionaris aan de Staten van Holland mede een schrijven van den heer Heyns, Extraordinaris-Envoyé van dezen staat bij den Czaar van Moscovië, dd. Moskou 24 Juni 1670, inhoudende onder meer hoe men zich aldaar sterk beklaagd had dat de courantiers binnen de provincie Holland doorgaans in hunne couranten zijne Czaarsche Majesteit den titel gaven van Grootvorst van Moscovië „'t welck aldaer voor schimpelijck opghenomen wierde." De bekendheid van dit feit te Moskou kan kwalijk anders verklaard worden, dan uit de aanwezigheid hier te lande in dat jaar van het gezantschap Kellerman-Veronin, zooals Mr. J. Scheltema, a. w., blz. 299, mededeelt. Nu zoo iets te Moskou voor beleedigend werd gehouden, had onze Envoyé op zich genomen dat hierin „Door publijcq bevel" zou worden voorzien. En zoo kwamen de Staten van Holland er toe om aan alle courantiers, of aan hen die zich met het drukken van nouvelles binnen Holland onledig hielden, te doen aanzeggen dat zij in het vervolg in hunne couranten of andere nouvelles van zijne Czaarsche Majesteit willende melding maken, niet zouden mogen bezigen de uitdrukking Grootvorst van Moscovië, maar moesten spreken van „den Grooten Heer Czaar van Muscoviën" of van „Sijne Czaarsche Majesteyt", onder waarschuwing dat tegen de overtreders van der Staten goede bedoeling als tegen weerspannigen aan hunne bevelen zou worden geprocedeerd. Tevens besloten de Staten het ter Generaliteit daarheen te richten, dat de overige Provincien zouden worden aangeschreven gelijke maatregelen te nemen.

Het is waar dat de Fransche pers, maar in het bijzonder de Fransche-Amsterdamsche Courant, reeds veelvuldig aanleiding had gegeven tot klachten en vertogen van den kant der diplomatie, eer het hier te lande kwam tot eenen algemeenen maatregel tegen de voortbrengselen van die pers, maar

---

1) Resol. Staten v. Holland van Dinsdag 22 Juli 1670, blz. 12. In den Generalen Index op die Resolutiën van 1669—1686, staat in voce „Couranten en Courantiers" ten onrechte 22 Juli 1669.

onjuist dat reeds „dès 1653", zooals Hatin, Les Gazettes de Hollande, pag. 90, schrijft, intusschen onder bijvoeging „à je ne sais quelle occasion, les Etats de Hollande et de Westfrise font *défense d'imprimer des gazettes françaises*, et enjoignent aux gazetiers hollandais de veiller à ce que dans leurs feuilles il ne se trouve aucune critique, soit contre les personnes, soit contre les institutions politiques et religieuses, sous peine de correction facultative selon les cas". Deze mededeeling berust stellig op misverstand. Let slechts op de overeenkomst met den inhoud van het zoo aanstonds te vermelden Plakkaat van 19 September 1679, ofschoon van 26 jaren later. De naaste aanleiding tot dat Plakkaat was gelegen in de nummers van La Gazette d'Amsterdam van Jeudi 3 Août en Mardi 8 Août 1679, waarover graaf d'Avaux, de pas opgetreden Fransche Gezant in den Haag, zich namens zijnen meester, Lodewijk XIV, beklaagde. In de vergadering der Staten van Holland van Woensdag 13 September 1679 [1]) werd hierop besloten de door den gezant ingeleverde memorie te stellen „in handen van de Heeren Gedeputeerden der Stadt Amsterdam, met verzoeck, dat de selve daer van kennisse (wilden) geven aen de Heeren Burgemeesteren ende Regeerders van de ghemelte Stadt; ende dat de gemelte Heeren Burgermeesteren haer op de ware geschapentheydt van de voorschreve saecke (wilden) informeren, ende die also bevindende, teghens de Autheurs van dien betoonen het rechtveerdigh ressentiment dat den Staet over die ende diergelijcke maniere van doen (was) hebbende met den voorschreven Courantier daer over te straffen, ende aen haer Edele Groot Mog. bekent maecken, wat by haer daer inne (soude) wesen gedaen." Drie dagen later, in de vergadering van Zaterdag 16 September 1679 [2]), deelden Gedeputeerden van Amsterdam reeds mede, dat zij „hadden gehoord den Franschen Courantier tot Amsterdam, ende dat zij de selve hadden verboden het drucken vande Fransche

1) Zie Resolutien van dien dag, blz 852.
2) Zie Idem, blz. 860.

Couranten binnen de voorschreve Stadt [1]), ende de Duytsche Courantiers gelast, wel toe te sien, dat sy in hare Couranten aen niemandt in het particulier, noch oock eenige Collegien, Societeyten of Professien, het zy Geestelijck of Wereltlijck, eenige de minste aenstoot (souden) hebben te geven"; waarop de Staten, niet onwaarschijnlijk uit zekere welwillendheid ten opzichte van Lodewijk XIV ruim één jaar na het sluiten van den vrede van Nijmegen, aanstonds besloten „dat by Placaet (sou) werden verboden het drucken van eenige Fransche Couranten alomme binnen dese Provincie; ende dat de Duytsche Courantiers (soude) werden gelast wel toe te sien" niemand aanstoot te geven; „op poene van daer over arbitralijcken gecorrigeert te werden, sooals naer exigentie van saecken bevonden (soude) worden te behooren. Ende dat van wege haer Edele Groot Mog. de saecke ter Generaliteit daer henen (soude) worden gedirigeert, ten eynde bij haer Hoogh Mog. gelijck verbodt (mochte) werden gedaen." Bij bedoeld plakkaat nu, drie dagen later, op 19 September 1679 uitgevaardigd, verklaren de Staten van Holland en West-Vriesland „dat (Sy) naer voorgaende deliberatie goedtgevonden ende verstaen hebben, by desen (Hunnen) Placate te verbieden het drucken van eenige Fransche Couranten, alomme binnen dese Provincie; ende de Duytsche Courantiers mede te gelasten, dat sy sullen hebben wel toe te sien, ende te besorgen, dat sy in hare Couranten niemandt van wat staet of conditie hy soude mogen zijn, in het particulier, noch oock eenige Collegien, Societeyten, of Professien, het zy Geestelijck ofte Wereldtlijck, eenige de minste aenstoot komen te geven; op poene van daer over

1) Niet Burgemeesteren, zooals de Staten hadden gewild, maar Gedeputeerden zelf hoorden, in den zeer korten tijd van drie dagen, den Franschen Courantier en verboden hem met drukken door te gaan. Bij gemis der Dagelijksche Notulen van Burgemeesteren van het jaar 1679 (zie Dr. P. Scheltema, Invent. van het Amsterd. Archief, dl. 3, blz. 26) ontbreekt de gelegenheid dit punt nader toe te lichten. Maar aandacht verdient het feit dat La Gazette d'Amsterdam toch nog op Dinsdag 19, Donderdag 21 en Dinsdag 26 September 1679 uitkwam.

arbitralijcken ghecorrigeert te werden, soo als naer exigentie van saken bevonden sal worden te behooren. Ende opdat niemandt hier van ignorantie (praetendeerde); zoo (begeerden Sy), dat desen alomme gepubliceert ende geaffigeert (sou) worden daer het (behoorde), ende in gelijcke saecken te geschieden gebruyckelijck (was)" [1]).

Alle Fransche Couranten, onder welken titel ook, werden alzoo bij dit Plakkaat binnen Holland verboden; met dat al is in 1679 het bestaan alleen bewezen van eene Fransche Courant te Amsterdam en te Leiden, en dat de regeeringen dier beide steden hunne stadgenooten niet lang, misschien hoogstens éène week, het gewicht van het besluit der Staten hebben doen gevoelen, mag worden aangenomen met het oog op den geest van onafhankelijkheid en zelfstandigheid der stedelijke regeeringen, en in verband met het feit dat het verbod reeds binnen het jaar door de Staten moest worden herhaald. Met betrekking tot de „Duytsche" of Hollandsche Courantiers, die bij dit Plakkaat gelijktijdig eene vermaning kregen, moet worden opgemerkt, dat alleen het bestaan van de zoodanigen te Amsterdam en te Haarlem in het jaar 1679 bewezen is.

Dat in het bijzonder de regeering van Leiden zich niet veel bekommerd heeft over de toepassing van het Plakkaat van 19 September 1679 tegenover de daar verschijnende Fransche Courant, blijkt duidelijk uit de Resolutie der Staten van Holland van Zaterdag 3 Augustus 1680, blz. 427, waar, zonder opgave van aanleiding, staat aangeteekend, hoe de Staten „naer voorgaende deliberatie, goedt-ghevonden ende verstaen (hebben) dat als noch in conformité van haer Edele Groot Mog. Resolutie in dato 16 September des voorleden Jaars 1679, sal zijn ende blyven verboden het drucken van eenige Fransche Couranten in dese Provincie, ende dat Burgermeesteren ende Regeerders van de respective Steden, ende namentlijck mede der Stadt Leyden, sal (*sic*) werden aengheschreven, de voorschreve Resolutie ende het Placaet

---

1) Groot Placaet-Boeck, III, 526.

dien conform geëmaneert, naer syne forme ende innehouden te executeeren ende doen executeeren."

Toen tegen het einde van ditzelfde jaar 1680 bij de Staten van Holland eene klacht inkwam tegen de Haarlemsche Courant, en deze zaak bij Resolutie van Woensdag 18 December 1680, blz. 595, gesteld werd in handen eener commissie, luidde de opdracht „omme — de Vergaderinge te dienen van hare consideratien ende advis, soo op de voorz. saecke, als op de middelen ende remedien, daer door het licentieus drucken der Courantiers best ende bequaemst ingebonden ende gerefreneert soude kunnen worden." Maar, hoe uitgebreid bedoelde commissie ook was, tot een slotsom op dit lastig vraagstuk kwam zij niet.

Gaven couranten in Holland uitgegeven aanleiding tot klachten in het buitenland, omgekeerd gaven reeds in 1681 Berlijnsche en Frankfortsche couranten stof tot klagen in Den Haag. De Resolutien toch der Staten van Holland van Zaterdag 22 Februari 1681, blz. 33, vertellen, hoe de Raad-Pensionaris Mr. Gaspar Fagel dien dag aan de vergadering mededeeling deed van „een Missive van den Resident Kuysten, gheschreven aen hem Raedt-Pensionaris voornoemt uyt Hamburgh den achtienden Februarij, houdende, dat de Courantiers tot Berlijn ende Francfurt in hare gedruckte Couranten hadden gedebiteert, dat haer souden zijn toegesonden advisen uyt den Hage, te weten, aen den voornoemden Courantier van Berlijn op den seven en twintighsten Januarij, ende aen den voornoemden Courantier tot Francfurt op den een en dertighsten Januarij sesthien-hondert een en tachtigh, continerende saken die de Persoon van Syne Hoogheyt den Heere Prince van Oranje particulierlijck concerneerden ende aengingen: Waer op ghedelibereert, ende uyt de lecture van dien bevonden zijnde dat de voorschreve saecken niet alleen valschelijck ende calumnieuselijck zijn erdicht, maer oock gantsch schandaleus ende lasterlijck ten aensien van den Persoon van hoogh-ghemelte Sijne Hoogheyt: Is goedtgevonden ende verstaen, dat van wegen haer Edele Groot Mog. de saecke ter Generaliteyt daer heenen

sal worden ghedirigeert, ten eynde de voorschreve Courante van den Courantier tot Berlijn, aan den Heer van Amerongen, haer Hoogh Mog. Extraordinaris Envoyé aen 't Hoff van syne Churfurstelijcke Doorluchtigheydt van Brandenburgh, ende die van den voorschreven Courantier tot Franckfurt, aen den Resident Valckenier mach worden toegesonden, met ordre, dat den ghemelten Heere van Amerongen aen syne Churfurstelijcke Doorluchtigheydt van Brandenburgh, ende den voornoemden Resident Valckenier aen de Magistraet tot Franckfurt daer over ernstelijck sullen klagen, ende verders versoecken, dat syne Churfurstelijcke Doorluchtigheydt, mitsgaders die van de voorschreve Magistraet de voorschreve Courantiers daer over soodanigh willen corrigeren ende straffen, als de qualiteyt van een onbeschaemde Laster ende Calumnie, haer Ho.-Mog. ende hoogh-ghemelte Syne Hooghheydt soo seer raeckende ende treffende, meriteert: Dat wyders syne Churfurstelijcke Doorluchtigheydt, mitsgaders die van de voorschreve Magistraet de voorschreve Courantiers daer toe willen houden ende obligeren, om bekent te maecken wie die geene zijn, die de voorschreve advisen uyt 's Graven-Hage hebben gedebiteert; ende dat aen hem Heere van Amerongen ende Resident Valckenier moghen ter handt komen de voorschreve toe-ghesondene advisen; ende dat hij Heere van Amerongen ende Resident Valckenier alles wat eenighsints doenlijck is sullen aenwenden, ten eynde sy seeckere kennisse moghen bekomen wie die geene zijn, die soodanige advisen uyt den Hage voornoemt, of dese Landen zijn debiterende, ende aen haer Hoogh Mog. sullen rescriberen, wat haer hier inne is ontmoet, ende wat kennisse of openinghe sy daer van hebben bekomen."

Het was naar aanleiding van grieven van den kant van den Keurvorst van Mainz, die intusschen meer in 't bijzonder den „Courantier van Utrecht" betroffen, dat de Staten van Holland, blijkens hunne Resolutie van Donderdag 1 October 1682, blz. 609, 610, een schrijven ontvingen van de Staten-Generaal dd. 28 September 1682, met verzoek „dat de selve soodanige order geliefden te stellen, ende die voorsieninge

te doen, dat het seditieus drucken van allerhande Nouvelles, insonderheydt van den innehouden van de Missiven van de Ministers van den Staet buyten 's Landts, (mochten) werden gerefreneert ende ingebonden: Waer op gedelibereert zijnde, (werd) goedtgevonden ende verstaen, dat de voorsz. Missive door den Heere van Villers, ende andere haer Edele Groot Mog. Gecommitteerden, op gelijck subject hier bevoorens gebesoigneert hebbende [1]), nader geexamineert ende overwogen, mitsgaders de Vergaderinghe op alles van advise gedient (soude) werden."

Bij gelegenheid dat de Raadpensionaris Mr. Gaspar Fagel, namens Zijne Hoogheid Prins Willem III, de Staten van Holland op Woensdag 17 Februari 1683 [2]) wees op eene onbetamelijkheid tegenover den Franschen Dauphin in zekere Fransche Courant van 16 Februari, gaf de Prins de Staten in bedenking om in 't algemeen op de „impertinentien van de Courantiers ordre te stellen;" maar de Staten bepaalden zich ditmaal tot het stellen der zaak in handen van Gedeputeerden van Amsterdam, kennelijk omdat ze wel wisten dat de ware schuldige dáár thuis behoorde. Op 5 Maart 1683 werden dan ook alle Fransche Couranten te Amsterdam verboden. Maar nu deelde dezelfde Raadpensionaris in de vergadering der Staten van Holland van Dinsdag 16 Maart 1683 [3]) mede, dat de Heer Chudleigh, Extraordinaris Envoyé van Zijne Koninklijke Majesteit van Groot-Brittannië, hem had vertoond eene Fransche Courant, onder den titel van Nouvelles Solides & Choisies (Degelijk en Uitgezocht Nieuws), van Jeudi 11 Mars 1683, waarin het volgende bericht voorkwam:

„*De Londres le* 5 *Mars.*" — „Dans le differend qu'ont eu ensemble Mr. le Marquis d'Halifax & Mr. le Comte de Rochester celuy-la dit que la Tresorie a fait tort au Roy de 60000 livres sterlings, celui-ci le desia (?) de le prouver,

1) Vruchteloos was mijn zoeken op welk geval hier wordt gedoeld.
2) Zie Resolutien van dien dag, blz. 33.
3) Zie Resolutien van dien dag, blz. 71.

& le Marquis l'entreprit hier; ce differend, qui touche la ferme des Chiminées fut agité devant le Roy, apres que le Marquis eut fort bien prouvé ce qu'il avençoit, on voulut sçavoir s'il faloit oster cette ferme a ceux qu'il ont les Advocats qu'on dit avoir esté gaignés par les amis du Comte de Rochester, pleiderent en leur faveur, & soutinrent qu'on ne pouvoit pas la leur oster; ainsy le Comte l'emporta, peut estre moins par les raisons que les Advocats alleguerent que par ce qu'il est bien dans l'Esprit des personnes qui ont le plus de credit; a la Cour on craint que le Marquis se voyant ainsy rebuté ne la quite, & si cela arrive, on dit que le Conseil perdra une de ses meillieures tétes" [1]).

Daar nu „de voorschreve Periode niet anders konde zijn dan seer aanstotelijck, als ten hooghsten chocquerende voorname Heeren, die de eere hadden van Ministers van hooghst-gedachte syne Majesteyt te zijn," werd, blijkbaar omdat die Nouvelles zonder naam van drukker of plaats van uitgave het licht zagen [2]), in het algemeen „goedt-ghevonden ende verstaen, dat de Officieren der Steden alwaer eenige Couranten werden gedruckt, of vanwaer die werden versonden, (souden) werden aengeschreven, dat de selve tegens de Druckers of Distributeurs van soodanige Couranten, ende particulierlijck tegens den geenen die de voorschreve Fransche *Nouvelles solides & Chosies* (sic) (had) gedruckt, sonder eenige de minste connivantie (souden) procederen in conformité van de Placaten den negentienden September sesthien-hondert negen en zeventigh ende twintighsten November sesthien-hondert een en tachtigh [3]) op 't voorschreve subject geëmaneert; ende dat sy aen haer Edele Groot Mog. ten spoedighsten (souden) rescriberen, wat debvoir ende diligentie sy daer omtrent (hadden) gedaen, opdat tegens haer selfs (daer van in gebreecke blij-

1) De plaatsing der leesteekens in dit artikel laat veel te wenschen over.
2) Zie Hatin, Les Gazettes de Hollande, pag. 155.
3) Bedoeld is het „Placaet van de Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, verbiedende het drucken van eenigerhande schandaleuse of fameuse Libellen, 't zij met of sonder naem van den Drucker, &c. In dato den acht en twintighsten November 1681," in Gr. Pl. Boeck, III, 1415.

vende) by haer Edele Groot Mog. niet (*sic*) (mochte) werden gedisponeert, soo als de selve (souden) oordeelen te behooren."

Drie jaren later vertellen de Resolutiën der Staten van Holland van Donderdag 14 Februari 1686, blz. 74 en 75, hoe de Raadpensionaris Gaspar Fagel dien dag aan de vergadering mededeelde, „dat haer Hoog Mog: de Heeren haer Edele Groot Mog: Gedeputeerden ter Generaliteyt, als mede die van de Provincie van Utrecht hadden versocht alle goede officien aen te wenden, ten eynde de Courantiers haer met het drucken van Couranten generende, ende in de Steden van de selve Provinciën woonende, souden mogen werden wederhouden van het licentieus drucken van allerhande Nouvelles; ende specialijck in hare Couranten niet, wat het oock soude moghen wesen, te laten influeren raeckende het getal, qualiteyt ofte conditie van die geene die uyt Vranckrijck weghens de harde persecutie tegens die van de Gereformeerde Religie aldaer, herwaerdts over-gekomen (waren), ofte noch dagelijcks (overkwamen), ende specialijck oock niet omtrent de manier, de middelen of de Wegen waer door soodanige Persoonen haer uyt Vranckrijk (hadden) weten te retireren: Ende (hadden) de Heeren van de Ridderschap ende Edelen daer nevens versocht, dat aen de voorschreve Courantiers soude moghen werden verboden yets in de selve Couranten te drucken ofte te stellen, dat soude mogen raecken den Heere Grave van Benthem, des selfs kinderen, ofte de debvoiren die haer Hoogh Mog. (aenwendden), om tusschen den ghemelten Heere Grave ende syne kinderen een goede eenigheydt te stichten, ofte te besorgen dat de selve kinderen van haere Vaderlijcke successie niet souden moghen werden versteecken [1]). Waarop werd „goedtgevonden ende verstaen, mits desen te versoecken de Heeren Burgemeesteren der Steden Haerlem, Leyden ende Amsterdam, alwaer eenige Duytsche ofte Fransche Couranten ofte Gazetten werden ghedruckt ende uyt-gegeven" dien overeenkomstig

1) Verg. Wagenaar, Vaderl. Hist., XV, 295.

maatregelen te nemen. Deze beschikking bewijst dus dat op dat oogenblik nog slechts te Amsterdam, Haarlem, Leiden, en Utrecht couranten werden uitgegeven.

Wat er te Amsterdam, waar het verbod tegen alle Fransche Couranten van 5 Maart 1683 op strenger straffen den 31sten Juli 1685 was hernieuwd, in Februari 1686 plaats greep in strijd met dit hernieuwd verbod, is niet bekend. Maar de Resolutiën der Staten van Holland van Donderdag 21 Februari 1686, blz. 86, vertellen, hoe dien dag „op het gemoveerde van de Heeren Gedeputeerden der Stadt Amsterdam, in den name ende van wegen de Heeren hare Principalen, (was) goedtgevonden ende verstaen" — „wel expresselijck te verbieden, — dat niemandt, van wat conditie of qualiteyt hy oock soude mogen wesen, (soude) vermogen te drucken of doen drucken, 't zy voor hem selfs of voor andere, eenigerhande Fransche Couranten of Gazettes, 't zij onder de naem van *Couranten*, *Gazettes*, *Gazette-Raisonnée*, *Nouvelles-Choisies*, *Lardons*, of wat andere Naem of Titul daer aen soude werden gegeven; op poene, dat die geene, die bevonden souden mogen werden eenige soodanige *Fransche Couranten*, *Gazettes*, *Gazette-Raisonnée*, *Nouvelles-Choisies*, *Lardons*, ofte wat andere Naem ofte Titul aen die oock soude mogen werden gegeven, te hebben gedruckt of doen drucken, selfs of door anderen, soo wel den Maecker als den Drucker, daer over arbitralijck na exigentie van saecken (soude) werden gecorrigeert. Ende op dat niemandt hier van eenige ignorantie soude mogen praetenderen, soo (begeerden de Staten) dat desen alomme gepubliceert en geaffigeert (soude) werden daer het (behoorde) en te geschieden gebruyckelijck (was)" [1]). — Men doet verkeerd met, afgaande op die reeks van verschillende benamingen van nieuwsberichten, te meenen dat allen werkelijke titels zijn geweest; eene enkele uitgezonderd, zooals die van Gazette, en Nouvelles Choisies, waren het namen in de wandeling gekomen in overeenstemming met den inhoud of den vorm, gelijk die

1) Groot Placaet-Boeck, IV, 382.

van Lardon, d. i. een lange strook of reep [1]; resolutie en plakkaat trouwens onderscheiden tot tweemaal toe „Naem of Titul," m. a. w. benaming en opschrift. En zoo onderscheiden beide stukken ook voor het eerst „den Maecker" en „den Drucker" van nieuwsberichten. Moge nu de naaste aanleiding tot de uitvaardiging van dit strenge plakkaat al niet bekend zijn, zoo kan het niet anders of welgevallig te zijn aan den Franschen Gezant en zijn' Koninklijken meester, in weerwil van de voor het protestantsche Holland zoo stuitende herroeping van het Edict van Nantes in October 1685, moet de ware beweegreden zijn geweest van dit gestrenge plakkaat.

Maar het baatte niet: bewijze eene nieuwe Amsterdamsche keur van 22 Juni 1686, en de Resolutie der Staten van Holland van Dinsdag 16 September [2]) 1687, blz. 388, waar medegedeeld wordt, hoe de Raadpensionaris, Gaspar Fagel, dien dag de vergadering er op wees, „dat by Resolutie van haer Edele Groot Mog. soo van 16 September 1679, als van 28 November 1681, 24 Juni 1684 [3]), en 21 Februari 1686, verscheyde ordres beraemt ende vernieuwt (waren), soo wel teghens het drucken van Fransche Couranten, Gazettes, Gazettes Raisonnéz, Nouvelles Choisies, Lardons, ende andere, als tegens het drucken van Memorien ende Resolutien, den Staet of haer Geallieerden concernerende, midtsgaders het drucken van aenstootelijcke Periodes soo nu ende dan inde ordinaris Couranten influerende," maar hoe niettegenstaande dat „de licentie van dat voorschreve drucken van dagh tot dagh noch meer ende meer quam toe te nemen"; reden waarom de Staten goedvonden „dat de voorschreve Resolu-

1) Verg. Hatin, Les Gazettes de Hollande, pag. 106 en volgg,; over dit plakkaat in 't bijzonder pag. 112, en vroeger reeds pag. 96.

2) In den Generalen Index op deze Resolutiën van 1687—1700 in voce „Couranten en Courantiers" staat ten onrechte 17 September, en in den Index van 1687 ten onrechte 13 September.

3) „Renovatie-Placaet, tegens het drucken en verkoopen van schandaleuse Libellen in saecken van Staet, in dato den 24 Junii 1684," in Groot Placaet-Boeck, IV, 380.

tien ghesteldt (souden) worden in handen van de Heeren van Haarlem, ende andere haer Edele Groot Mog. Gecommitteerden tot de saecken van de Justitie, met ende nevens eenige Heeren Gecommitteerden uyt den Hove, omme, naer rype overweginge vande voorschreve Resolutien, teghens de voorsz disordres te concipieren ende op het Papier te brengen een Placaet, om daer van alhier ter Vergaderinge rapport gedaen zijnde, voorts gedisponeert te werden als naer behooren."

Wanneer — en hieraan valt niet te twijfelen — bedoeld plakkaat is het „Placaet, tegens het drucken van Fransche Gazettes, Nouvelles Choisies, Lardons, &c. in dato den 18 Januari 1691" [1]), dan heeft het daarbij zeker niet ontbroken aan „rype overweginge". Maar van eene naaste aanleiding tot de uitvaardiging geen spoor. „Om goede redenen" alleen verklaarden de Staten van Holland goed te vinden, om te verbieden „dat niemant, van wat conditie of qualiteyt hy soude mogen wesen, (soude) vermogen te drucken, of doen drucken, 'tzy voor hem selfs of voor andere, of elders gedruckt zijnde, hier te Lande in te brengen eenige Fransche Couranten of Gazetten, 'tzy onder de naam van *Couranten*, *Gazettes*, *Gazette-Raisonnée*, *Nouvelles Choisies*, *Lardons*, ofte wat andere Naem of Titul daer aen soude mogen worden gegeven, ofte ook deselve, 'tzy hier ofte elders gedruckt, te verkoopen of distribueren, op poene dat die geene, die bevonden souden mogen werden eenige soodanige Fransche Couranten, *Gazettes*, *Gazette-Raisonnée*, *Nouvelles Choisies* *Lardons*, of wat andere Naem of Titul aen die oock soude mogen worden gegeven, te hebben gedruckt of doen drucken, verkocht ofte gedistribueert, selfs of door anderen, soowel den Maecker als den Drucker, of die de selve (soude) hebben verkocht of gedistribueert, daer over arbitralijck, na exigentie van saecken, (soude) werden gecorrigeert, lastende voorts wel expresselijck alle Duytsche Courantiers, dat sy

1) Zie Resol. Staten van Holland van Donderdag 18 Januari 1691, blz. 48; Gr. Placaet-Boeck, IV, 390.

(souden) hebben wel toe te sien, en te besorgen dat geene Hooge Personagien, ofte andere, van wat Staet of Conditien die souden mogen zijn, noch oock eenige Collegien, Societeyten ofte Professien, het zy Geestelijck of Wereltlijck, eenige de minste aenstoot (kwame) te geven, op poene van arbitrale Correctie als vooren, wijders allen Officieren ende Rechteren in den voorschreven — Lande, niemant uytgesondert, by desen wel expresselijck bevelende ende ordonnerende, dat sy dit — jegenwoordigh Placaet stricktelijck en praeçiselijck (souden) hebben te executeeren, en doen executeren, na desselfs form en inhoudt, sonder eenige dissimulatie ofte conniventie, op poene, dat de Officieren vande Steden en Plaetsen, alwaer in toekomende de voorschreve Couranten ofte Gazettes, gemaeckt, gedruckt, verkocht of gedistribueert souden mogen werden, van hare Bedieninge (souden) worden gesuspandeert, by aldien 't voorsz. tot hare kennisse zijnde gekomen, deselve daer tegens, in conformité van desen Placate, niet (souden) hebben geprocedeert; lastende den Procureur Generaal, dat hy tegens alle soodanige wandevoirige ende nalatige Officieren met alle rigeur (soude) hebben te procederen." Enz. Enz. Bij de samenstelling van dit plakkaat is ruim gebruik gemaakt van vroegere resolutiën op dit stuk. In hoofdzaak is het gelijkluidend met het plakkaat van 21 Februari 1686, maar thans werd ook het invoeren van elders gedrukte Fransche couranten binnen Holland verboden; de waarschuwing aan de Duytsche Courantiers was ontleend aan het Plakkaat van 19 September 1679, terwijl de bedreiging met ontslag tegen gebrekkige uitvoerders was ontleend aan het „Renovatie-Placaet tegens het drucken van fameuse Libellen of Prenten, in dato den 29 December 1688" [1]). Op aandrang der Staten van Holland werd negen dagen later, 27 Januari 1691, het Plakkaat in gelijke bewoordingen, door de Staten-Generaal ten spoedigste uitgevaardigd, en dus verbindend verklaard voor alle provinciën [2]).

1) Groot Placaet-Boeck, IV, 387.
2) Idem, 391. — Resol. St.-Gen. van 27 Jan. 1691, blz. 63.

Het spreekt van zelf, dat dit krasse, alles zeggend plakkaat het laatste op dit stuk is geweest.

Bijna twaalf jaren gaan voorbij eer men weder iets verneemt van maatregelen tegen de dagbladen. Maar de bepalingen die dan ook door de Staten van Holland op Zaterdag 9 December 1702 [3]) werden gemaakt, en bij Plakkaat van denzelfden dag werden afgekondigd, waren van zeer ingrijpenden aard. In bedoeld „Placaet teegens verkoopen van Pasquillen en schandeleuse Prenten," namelijk verklaren de Staten van Holland „dat (Zy) in ervaringe gekomen (waren), dat onaangesien (Hunne) voorige Placaten verscheyde schandaleuse ofte fameuse Libellen en Prenten (werden) gemaeckt, gedebiteert en verkocht, streckende tot nadeel van de gekroonde Hoofden, ende andere hooge uytheemsche Personagien, dat oock in de gepermitteerde Couranten, Gazettes, ende andere Nouvelles, daar omtrent dat respect niet (werd) geobserveert als wel behoorlijck ende betamelijck (was), en oock soodanige Couranten, Gazettes ende Nouvelles, buyten behoorlijcke permissie (werden) gedruckt ende gedivulgeert"; reden waarom zij „wel expresselijk (verboden), geen Couranten, Gazettes, ofte andere Nouvelles, onder wat naem sulcks soude mogen wesen, te drucken, verkoopen ofte divulgeeren, of elders gedruckt zijnde, in te brengen, verkoopen ofte divulgeeren, ten zy daartoe (hadden) bekomen permissie van de Magistraet van de Plaetse harer residentie, en soodanige permissie bekomen hebbende, in de selve eenige gekroonde Hoofden, uytheemsche hooge Personagies, ofte anderen van wat staat of conditie die souden mogen zyn, eenige de minste aenstoot te geven, alles en yeder point van dien, op poene van arbitralijck en na exigentie van saecken aan den lijve te sullen worden gecorrigeert en gestraft." In dit Plakkaat nu wordt plotseling melding gemaakt van „gepermitteerde Couranten, Gazettes ende andere Nouvelles," dus zoowel van „gepermitteerde" Hollandsche als Fransche nieuwsbladen. De Fransche nieuwsbladen intusschen waren

1) Resol. van dien dag, blz. 518; Groot Placaet-Boeck, V, 691.

in Januari 1691 over de geheele Republiek verboden, maar dit verbod had niet de uitwerking gehad die men er van verwachtte; verschillende Fransche Couranten onder nieuwe opschriften waren gedrukt, en daar het verbod niet de Hollandsche Couranten betrof, waren nog meer misbruiken ontstaan; het beste middel daartegen scheen verlof te verleenen om de Duytsche of Hollandsche Couranten, of wel uittreksels daaruit in 't Fransch te doen vertalen en drukken; hoe vreemd de kwaal en het geneesmiddel ook schijne, beiden worden duidelijk aangegeven in de verschillende octrooien die op 1 Augustus, 24 Augustus, en 13 September 1691 aan Amsterdamsche, Rotterdamsche, Haagsche en Leidsche Fransche courantiers, door de Staten van Holland werden verleend tot het uitgeven van Fransche nieuwsbladen, die dan ook sedert genoemd tijdstip in het licht verschenen onder de vlag „Avec Privilege de Nos-Seigneurs Les Etats de Hollande & de West-Frise", en gepermitteerde Gazettes heetten. Onder gepermitteerde couranten kunnen de Staten van Holland, daar er van een aan de uitgave voorafgaand verlof tot dus verre geen sprake was, in hunne resolutie slechts hebben bedoeld zoodanige Hollandsche nieuwsbladen, als de Amsterdamsche en de Leidsche Couranten, waarvan de ondernemers, voor mededinging bevreesd, of met het oog op toekomstige bezwaren en moeielijkheden, hunne regeerders om eene aanstelling tot courantiers hadden verzocht. Thans evenwel eischten de Staten voor het drukken of verkoopen van welk nieuwsblad ook een verlof der plaatselijke overheid, welke eisch de uitgevers met hun eigendom geheel afhankelijk maakte van de willekeur dier overheid. Intusschen vond deze maatregel zoodanige instemming, dat ze ook door de Staten van Utrecht nog in dezelfde maand, 27 December 1702, werd afgekondigd [1]).

Een dergelijk tegen de vrijheid gekeerd stelsel moest noodwendig moeielijkheden opleveren. Vandaar dan ook de Resolutie der Staten-Generaal, van slechts ruim twee jaren

1) Van de Water, Utrechtsch Placaet-Boeck, I, 736.

later, „hoe Courant-druckers in regarde van den Staet geconsidereert werden.” Bij eene in het Latijn gestelde memorie, dd. 's Hage 31 December 1704, had namelijk de Extraordinaris Envoyé van Z. M. den Koning van Zweden de heer J. Palmquist, zich bij de Staten-Generaal beklaagd over de eenzijdigheid en partijdigheid der Courantiers en Nouvellisten hier te lande, in 't bijzonder van zekere „Fransche Gasette,” tot nadeel van genoemden vorst. Nadat Gedeputeerden tot de Buitenlandsche Zaken en ook de Staten van Holland hadden kennis genomen van het geval, werd op het einde van Januari 1705 door de Staten-Generaal een antwoord aan den heer Palmquist opgemaakt, evenals diens Memorie overvloeiende van pluimstrijkerij tegenover den Zweedschen Koning; verder vol leedbetoon over hetgeen door Courantiers en Nouvellisten dezer landen ten nadeele van den Koning was verbreid, met de mededeeling ten opzichte van „het particulier geval”, hoe, na onderzoek was gebleken, dat het bericht niet door den drukker was verzonnen, maar door hem ontleend was aan een hem uit Polen toegezonden tijding, welke omstandigheid intusschen niet had belet dat hij over het gebeurde was berispt, dat hem gelast was het bericht in zijn blad te herroepen, en zich in het vervolg te onthouden van het verbreiden van wat ook ten nadeele van den Zweedschen Koning. Maar tevens brachten de Staten-Generaal den heer Palmquist onder het oog, dat hij „geabuseert (was), als hy van gedachten (scheen) te zijn als of Couranten en andere diergelijke Schriften met publicque authoriteyt souden werden gedruckt, want dat de Druckers van de Couranten wel permissie (hadden) om de selve te drucken, maar dat alle het geene sy daer in (stelden), niet anders geconsidereert (konde) worden als advisen van private Persoonen, die tot hare particuliere verantwoordinge (stonden), en die door de generale permissie aen haer verleent, om Couranten te drucken, geensints eenige authoriteyt (verkregen)”; verder „dat haer Hoogh Mogende oock (hoopten) dat hy een beter opinie (soude) vatten van de Regeringe, als te gelooven dat

by de Regenten op het geen daer by gedebiteert wert, reflexie soude werden gemaeckt, en sulcks influentie soude hebben in de Publieke deliberatien" [1]).

Tusschen October 1706 en Maart 1720 vindt men geen spoor van klachten over Nederlandsche dagbladen, of van maatregelen tegen de dagbladpers. Of dit aan speling van het toeval, of aan eenige reden of oorzaak moet worden toegeschreven, valt niet te beslissen. Als overgang tot laatstgemeld jaar, samenvallende met het, naar het schijnt, eerste optreden van Jacob Campo Weijerman, den journalistpamflettist uit de eerste helft der 18de eeuw, die in zijne onderscheidene weekbladen weinig ongemoeid liet, en dan ook de Haarlemsche, Utrechtsche, Leidsche, en Haagsche Couranten telkens hekelt, volge hier, ten bewijze van het geringe gehalte der dagbladen omstreeks dezen tijd, hoe Weijerman meer in het algemeen de tuchtroede zwaait over de courantiers zijner dagen. Zoo zegt hij in zijn Amsterdamsche Hermes (deel II) van 20 October 1722, No. 4, blz. 29 en 30:

„De *Jing-Seng*-Wortel met galnooten opgekookt en langs een kraai-veer ingezoogen, maakt dat een Man zonder geest, zonder begrip, of zonder kennis, schrijven kan over alderlei stof, mits dat hy alvoorens het volgende Nieuwsschrijvers 't zaamenmengzel laat vervaardigen."

„*Neemt vier dikvergulde kalfsleere banden vol Couranten, wast die met Ezels-zeep, en met water uit de Vergetelbeek, en na dat ze van 't hooft tot de voeten toe gezalft zijn, met olie geparst uit dulle Nachtschade, werpt ze dan in een Destileerketel, waar van de helm 't zoek is, want de vlugtste deelen moeten uitwaeszemen; en een schrijver moet (gelijk als een Tovenaar) wonderen verrichten met een dood licghaam. Drie daagen en drie nachten zal deez' compositie met groote golven opzieden als wanneer het klaarste uitgestort, en het drabbigste moet bewaart worden. Wanneer nu een Nieuwsschryver geresolveert is om de Lamp der Staatkundige met verschen olie te voorzien, moet hy smorgens vroeg zeven drop-*

---

1) Resol. Staten-Gener. van 2 Jan. 1705, blz. 6, en 29 Jan. 1705, blz. 131.

pelen van dat vogt in zeven kopjes slappe coffi vermengen en opsnuiven, die geest zal dan zig uitbreiden rontom het brein (mits dat'er eenig brein is) en aanstonts vint zig een schryver overstulpt met sprookjes van Monsters, Meisjes, Wortels, verflenste bloempjes, en geestropieerde overzettingen, al in reijen en in gelederen gestelt, om op de Vergaderplaats van een vel papier te verschynen."

„Het is door dit hulpmiddel, dat een Overhaalder van de *Levant*, en een Zeedenhervormer van *Leeuwenburg*, de drukpars gaande houden, en die twee kabouters zullen (zo lang als'er vodden en todden op de papiermolens verschynen) van de drukkers gedrukt, van de Boekverkoopers verkogt, en van de Leezers geleezen worden."

En dan verder in No. 32, van 4 Mei 1723, waar hij over den plicht eens Courantiers handelt, blz. 251: „De nederduitsche *Courant* vereischt zo wel een uitgestrekte kennis aller taalen, als der nederduitsche taal. De *Courant* vereischt een Man, die het Nieuws, eenvoudig, getrouw, en beknopt, behandelt. Een *Courantier* moet weeten te spreeken over den Oorlog, so ter zee, als te land, en hy moet niet onbedreeven zyn in de Landbeschryving, in de geschiedboeken, en in de geslagtreekening der adelyke Familien. Hy moet ervaaren zyn in de staatkunde, in het Intrest der Vorsten, in 't geheim der Hoven, en in de zeeden en gewoonten aller Natien. In 't kort, daar worden zo veel byzonderheden, en zo veel wetenschappen *Gerequireert* in een *Courantier*, dat *Hermes* zig verwondert, hoe dat verscheyde ongelekte schribbelaars zulks durven ondernemen."

„Daar is maar een eenige Zaak, die een groote doorn in de voet is van een Courantier, dat is, hy is geen Meester over zyn Pen, om dies wil, dat hy van de Orders zyns Overigheids afhangt, en hy kan, nog hy mag, alles niet gemeen maaken, volgens de *Gedesinteresseerde* Oprechtheid van een geschigtschryver. Indien hy dat vermogt, dan zou men geen andere jaarboeken behoeven te leezen dan de *Courant*; doch, dat punt uitgezondert, zo is'er niets bekwaamer om de Jeugd te onderrechten, dan een wel opgestelde *Courant*."

„Schynt deeze Wonderspreuk niet aan te loopen tegens 't gemein gevoelen, Heeren *Courantiers*?" Eindelijk op blz. 256, aan het einde dezer beschouwing, nog het volgende „in faveur van een wel opgestelde *Courant*":

„Indien Nederland, of indien maar een Provintie in *Nederland*, een *Courantier* bezat, die zyn Courant beschreef, in goed eenvoudig nederduits, zonder die te borduuren met de onverstaanbare woorden van *Regalia*, *huisclos*, *Systema*, *Gala* en *et ceteras*. Indien hy als een goed Stofscheider, het onryp nieuws van het ryp, en de schyn van de waarheid, wist te schiften. En indien hy, zonder zyn *Courant* te overlaaden, zijn Leezers een beknopte indruk van zyn nieuws, ongevoeliglyk, wist meê te deelen; dat zou een sneeuwitte Rave zyn, zegt *Hermes*. Als dan zou een Geleerde Leezer de *Courant* niet verwerpen, met verachting, de Vrouwen zouden geen rooskoleure wangen krygen, onder 't leezen, en een eenvoudig burger zou zyn geld, dat hy nu veeltyds verspilt, niet beklaagen. Als dan zou een bedrooge Leezer niet tweemaal de brieven van den *Britsche Cato* behoeven te betaalen; als dan zou een deftig Leezer geen omgekeert nieuw modisch *Haagsch* nieuws behoeven in te nemen; en als dan zou een schrander Leezer niet behoeven te rasen, op de *Super* flaauwe geesten van *Mochas Decoctie*-ketel" [1]).

Tot een' algemeenen maatregel tegen de couranten binnen Holland in 1722 gaf het volgende aanleiding. Zooals Wagenaar, Vaderl. Hist., dl. 18, blz. 261, mededeelt, was men in Duitschland en Zwitserland reeds sedert eenige jaren bezig met pogingen tot het tot stand brengen eener vereeniging van Gereformeerden en Lutherschen, welke pogingen werden gesteund door den Koning van Pruissen en de Vereenigde Nederlanden, maar hevig bestreden door anderen, zooals mondeling en schriftelijk door Erdman Neumeister, Pastoor der Jacobi-kerk te Hamburg. Door hunnen Resident aldaar, den heer Van den Bosch, in December 1721 op de vinnige aanvallen van gemelden drijver gewezen, had-

1) De Leidsche Courant van De Klopper.

den de Staten-Generaal, mede op aandrang van den Pruissischen Koning, reeds in Januari 1722 een schrijven gericht aan den Magistraat van Hamburg [1]); maar toen nu zes maanden later uit verscheidene couranten, meer bepaald uit de Hollandsche Leidsche Courant van Woensdag 15 Juli, bleek, dat de geschriften van Neumeister te Amsterdam en te Utrecht werden gedrukt en uitgegeven, besloten de Staten-Generaal in hunne zitting van gemelden dag om die van Holland en Utrecht uit te noodigen maatregelen tegen deze uitgaven te nemen, waaraan de Staten van Holland in hunne bijeenkomst van Vrijdag 17 Juli 1722 in zooverre voldeden, dat ze besloten „de Burgemeesteren en Regeerders van de Steeden en Plaatsen, in welcke eenige Courantiers (woonden) of zich (onthielden)" aan te schrijven, „om yeder in den haaren sorge te dragen, dat het drucken, uytgeeven en debiteeren van de selve Geschriften in de Couranten en publicque Nouvelles na deesen niet meer werden gestelt." Zes dagen later, 23 Juli 1722, liet het Hof van Holland daarop een verbod uitgaan tegen het drukken en verkoopen binnen Holland van Neumeisters geschriften [2]).

Bij Resolutie van Vrijdag 4 Juli 1704 reeds hadden de Staten-Generaal goedgevonden, dat de Ministers van Staat buiten 's Lands hunne „Secretarissen en andere Bedienden, die zy souden mogen gebruiken, (souden) verbieden van geen Advisen over te senden nog te correspondeeren, directelijk nog indirectelijk, aan en met eenige Courantiers, Nouvellisten of andere Persoonen, geen part of deel in de Regeeringe hebbende, en ook met niemand, wie het zy, te correspondeeren over saaken van Staat buiten kennisse en goedvinden van gemelde Ministers"; dit verbod werd gesteund door een formulier van eed voor dergelijke personen, luidende: „Ik beloove en sweere de Hoog Mog. Heeren, Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden gehouw en

1) Zie Groot Placaet-Boeck, VI, blz. 347, 349.

2) Zie Groot-Placaet-Boeck, VI, blz. 351, 625. Resol. Staten van Holland van Vrijdag 17 Juli 1722, blz. 337. Verg. ook A. J. Servaas van Rooijen. Verboden Boeken, enz., blz. 31—38.

getrouw te sullen weesen, dat ik aan geen Courantiers, Nouvellisten of eenige Persoonen buiten de Regeeringe zynde, eenige Advisen of Nouvelles sal oversenden, nog met deselve sal correspondeeren, directelijk nog indirectelijk, gelijk ik ook met niemand anders, wie het soude moogen weesen, sal correspondeeren over saaken van den Staat, buiten kennisse en goedvinden van (hem) in wiens dienst ik ben." Enz. [1]). Afdoende bleek die maatregel niet te zijn. De Raadpensionaris Isaak van Hoornbeke toch deelde op Woensdag 13 October 1723 aan de Staten van Holland mede, hoe uit eene Resolutie der Staten-Generaal van 9 October [2]) bleek, dat de Heer Pesters, haar Hoog Mog. Gedeputeerde aan het Hof van Z. M. den Koning van Groot-Brittannië, in een schrijven aan den Griffier Fagel, dd. Hannover 5 October, kennis had gegeven, dat Lord Townshend [3]) „hem hadde versocht, dat het geen sijne Majesteyt in vertrouwen voor het beste van den Staat hadde believen te antwoorden op het subject van sijne Commissie, niet moghte werden ruchtbaar gemaackt, gelijck sijne Majesteyt met onaangenaamheyt hadde verstaan uyt sommige publicque Nouvelles in het reguarde van de eerste audientie van hem Heere Pesters, het welcke hy hoopte, dat voortaan soude konnen werden belet, alsoo een Minister door diergelijcke divulgeeringh seer wierde gediscrediteert;" reden waarom de Staten-Generaal verzochten, „dat haar Edele Groot Mog. Gedeputeerden geliefden te helpen effectueeren, dat in deese Provintie tegen het divulgeeren van Brieven en Resolutien aan en van den Staat door de Courantiers en andere Nieuws Schryvers alle mogelijcke ordres werden gestelt." De Staten van Holland stelden

---

1) Groot Placaet-Boeck, VI, blz. 281. Verg. Resol. Staten-Generaal van Vrijdag 4 Juli 1704, blz. 772.

2) In de Resolutie der Staten van Holland van Woensdag 13 October 1723, blz. 704, aldus vermeld, maar niet door mij gevonden.

3) Charles Viscount Townshend, geb. 1676, overled. 21 Juni 1738, zwager van Robert Walpole, was Staats-secretaris in het eerste ministerie van George I, en voor de tweede maal minister van Juni 1721 tot 15 Mei 1730; Zie Hoefer, Nouv. Biogr. Génér.

dan ook aanstonds dit punt in handen van „De Heeren van de Ridderschap, van Dordrecht, van Haarlem, van Delft, van Leyden, van Amsterdam, van Gouda, van Rotterdam, van Alckmaar, van Hoorn, en van Enckhuysen" tot onderzoek en advies, dat zich waarlijk niet lang liet wachten, want reeds op Zaterdag 16 October werd het uitgebracht, en dienovereenkomstig „goetgevonden en verstaan, dat Burgermeesteren en Regeerders van de respective Steeden deeser Provintie (sall) werden aangeschreeven, ten eynde op de wyse, die (souden) oordeelen de efficacieuste te zyn, aan de Courantiers en Nieuws Schryvers, (toen) aldaer zynde en die sich na deesen moghten opdoen, te verbieden over het formeeren van haar Couranten of Nouvelles, op wat naem de selve oock moghten werden uytgegeven, te corresponderen met eenige Ministers van deesen Staat buyten 's Landts, of met der selver Secretarissen, Amanuensen, Klercken of andere Bedienden, directelijck of indirectelijck: noch oock in der selver Couranten of Nouvelles te insereeren eenige Missiven van de gemelde Ministers, in het geheel of ten deele, alschoon sy soodanige Missiven door andere weegen als van de Ministers, der selver Secretarissen, Amanuensen of andere Bedienden moghten hebben verkreegen. En voorts aan de selve Courantiers en Nieuws Schryvers wel stricteljck te beveelen, dat, in gevalle bevonden moghte werden de teneur van soodanige Brieven in het geheel of ten deele in der selver Couranten of Nouvelles gebraght te zyn, en sy souden sustineeren niet geweeten te hebben, dat het waaren Copyen of Extracten van soodanige Missiven, sy den Autheur souden moeten bekent maaken, sonder het op eenigh pretext te moogen difficulteeren: En voorts generalijck sich te wachten van in haare Couranten of Nouvelles eenige saaken te brengen, of expressien te gebruycken, die offensie buyten of binnen 's Landts souden moogen geeven."

„En dat Burgermeesteren en Regeerders van de respective Steeden wyders (souden) verbieden, en met 'er daadt beletten, dat geene Missiven van Ministers van deesen Staat, noch Resolutien, noch Acten van Staat in Coffyhuyzen en

andere publycque plaatsen te leesen werden gegeeven, of voor de handt geleght."

„En eyndelijck, dat de Heeren Burgermeesteren en Regeerders de Heeren haar Edele Groot Mog. Gecommitteerde Raaden (souden) adverteeren, als aan haar over eenige van de voorsz. pointen binnen haar Stadt yets van importantie (soude) voorkoomen."

„En (werden) de Heeren Gecommitteerde Raaden versocht en geauthoriseert, om, als haar deesen aangaande yetwes (soude) voorkomen, dat tegen de gemelde ordres (kwam) aan te loopen, daar van aanstondts kennisse te geeven aan de Magistraat van de Plaatse daar het (voorviel), met bevel van wegen haar Edele Groot Mog., van daar tegens convenable ordres te stellen, of oock wel na geleegentheyt der saake tegen de schuldige te doen procedeeren, en in allen gevalle de Heeren Gecommitteerde Raaden te berichten, wat daar van (soude) zijn voorgekoomen, en wat daar tegen (soude) zijn gedaan."

„Alles met dien verstande, dat, in gevalle de gemelde ordres niet efficacieus genoegh moghten werden bevonden, nader in deliberatie (soude) werden gebraght, of eenige en hoedanige nadere middelen souden konnen en behooren te werden by de handt genoomen."

„En (was) wyders goetgevonden en verstaan, dat hier van ter Generaliteyt openingh (soude) werden gedaan en versocht, dat oock de andere Provintien moghten werden aangeschreeven, yeder in den haaren gelijcke of equivalente ordres te stellen, en dat oock daarenboven de saake daar heen (soude) werden gedirigeert, ten eynde serieuselijck (mochte) werden gebesoigneert op middelen, om het elimineeren van secreete saaken te prevenieeren, en by provisie aan de Ministers buyten 's Landts (mochte) werden bevoolen nauwkeurigh aght te geeven, dat geene Copien of Extracten van de Missiven bij haar geschreeven, aan Courantiers of andere Nieuws Schrijvers (werden) gecommuniceert, of in eenigerley wyse met de selve (werde) gecorrespondeert, en dat sulcks bevonden (werdende) by haar Secretaris, Amanuensis

of andere Bedienden geschiedt te zijn, sy de selve sonder conniventie (souden) licentieeren. Alles onvermindert de straffe, die na geleegentheyt der saake (soude) werden bevonden te zijn gemeriteert" [1]).

Een en ander was den Staten van Holland niet voldoende. In hunne vergadering van Woensdag 8 December 1723 toch [2]), werd na voorafgegane beraadslaging „goetgevonden en verstaan, te committeeren de Heeren van de Ridderschap en verdere Gecommitteerden, met en beneevens de Heeren haar Edele Groot Mog. Gecommitteerde Raaden, hebbende, in gevolge en tot voldoeninge van de Resolutie commissoriaal van den dertienden October laatstleeden overleght en overwogen, hoedanige orders tegen de licentie van de Courantiers en andere Nieuws Schryvers soude behooren te worden gestelt, nader te overwegen, of booven hetgeen (was) geresolveert op het Rapport, den aghtienden (*lees*: 16) daar aan volgende uytgebraght, yets meer soude behooren te werden gestatueert, en bysonderlijck of niet aan alle Courantiers en andere Nieuws Schryvers behoorde te werden verbooden, eenige saaken in haar Couranten of Nouvelles te brengen, als het geen aan de selve door bekende Correspondenten (soude) zijn geschreeven, en oock aan de selve gelast ten allen tyde, des by de Magistraat gerequireert, soodanige origineele Brieven te vertoonen, en de Vergaderingh op alles te dienen van advis." Maar van dit advies heb ik geen spoor gevonden.

Terwijl in Mei 1727 [3]), naar aanleiding eener klacht over de Nouvelles Historiques, Politiques, Critiques & Galantes, „Gecommiteerde Raaden versocht (werden) by continuatie tegens de licentie van de Courantiers en Nieuwsschryvers te willen vigileeren", werden zij in Februari 1728 [4]), toen de Raadpensionaris Simon van Slingelandt in de zitting der

1) Resol. Staten v. Holland van Zaterdag 16 October 1723, blz. 736; Groot Placaet-Boeck, VI, blz. 41.

2) Zie Resolutien van dien dag, blz. 888.

3) Zie Resol. Staten v. Holland van Zaterdag 24 Mei 1727, blz. 416.

4) Zie Resol. Staten v. Holland van Woensdag 4 Februari 1728, blz. 125.

Staten van Holland van Woensdag 4 Februari een schrijven had medegedeeld van den Heer Hamel Bruininx, extraordinaris Envoyé van onzen Staat aan het Hof van Weenen [1]), den 22sten Januari door de Staten-Generaal ontvangen [2]), waaruit bleek dat men te Weenen „seer verwondert (was) geweest in de Hollandsche Couranten gesien te hebben alle omstandigheden van het gepasseerde by de laatste negotiatie van den Heere Grave van Rottembourg van het Spaansche Hof" — „versogt te doen alle mooglijke voorsiening tegens het divulgeeren by de Couranten, als anders, van saaken welke (behoorden) gesecreteert te worden, en welke niet als tot disrespect, en nadeel, van den Staat gedivulgeert (konden) worden."

Tot die soort van zaken behoorde ongetwijfeld de ontijdige openbaarmaking van den inhoud van gesloten traktaten. Toen dan ook in December 1729 verschillende couranten, naar het schijnt op het voorbeeld der Fransche Leidsche Courant, melding hadden gemaakt van het traktaat tusschen Frankrijk, Groot-Brittannië en Spanje op 9 November 1729 te Sevilla gesloten, waar ook de Republiek was toegetreden, ja zelfs enkele artikelen uit dat traktaat hadden medegedeeld, en over het ongehoorde hiervan zoowel ter Generaliteit als in de vergadering der Staten van Holland veel misnoegen was betoond, werd door deze laatsten op Vrijdag 16 December besloten, dat „de Heeren Burgemeesteren van de Steeden, in welke Couranten gedrukt en uitgegeeven (werden, souden) werden versogt te doen de noodige voorsiening, ten einde in deselve Couranten niets (mogte) worden gedivulgeert betrekking hebbende tot den inhoud van het voorschreeve Tractaat"; terwijl „de Heeren Gedeputeerden deeser Provincie ter Vergadering van haar Hoog. Mog. versogt (werden) aldaar kennis te geeven van de bovenstaande gedaane voorsiening, en het daar heen te dirigeeren, dat ge-

1) Zie over hem Mr. J. Scheltema, Staatk. Nederland, II, 539, verg. met I, 183.

2) Zie Resol. Staten-Generaal van Donderdag 22 Januari 1728, blz. 52.

lijke voorsiening (mogte) gedaan worden by de Heeren Staaten van de andere Provincien, in welke meede Couranten gedrukt, en uitgegeeven (werden)" [1]. Dit nu gold alleen Utrecht, wier Staten dan ook eene aanschrijving in dien geest kregen van Haar Hoog Mog.

Hoe moeielijk het was voor de gestelde machten in de Republiek om te gemoet te komen aan klachten over nieuwsschrijvers uit het buitenland, blijkt ten overvloede uit de Resolutien der Staten van Holland van Woensdag 14 Juni 1730, blz. 432. Bij Resolutie der Staten-Generaal van Vrijdag 26 Mei 1730, blz. 351, namelijk was in hunne handen gesteld eene missive van den Secretaris De Swart, dd. Moskou 1 Mei, met de mededeeling dat de Vice-kanselier Baron Van Oosterman „aan hem op nieuws een seer ernstige representatie gedaan had over de licentie, welke de Courantiers sig (aanmatigden) in haare Couranten"; in 't bijzonder van La Quintessence des Nouvelles, „met versoek dat die overgroote licentie beteugelt, en den Autheur van deselve Quintessence gestraft (mogte) worden." De Staten van Holland nu meenden dat hierop gevoegelijk kon worden geantwoord, hoe „haer Hoog. Mog. geneegen en gereed (waren) by continuatie alle mooglijke sorg te draagen, dat geen Courantiers en andere Nieuws Schrijvers in haare Couranten en andere Nieuws Papieren saaken (lieten) influeeren waar door wettige offensie soude gegeven worden aan haare Rus (*sic*) Keiserlijke Majesteit, en te doen corrigeeren de geene, welke soude moogen sig daar ontrent te buiten gaan: maar dat het seer difficil (was) in deese en meer Landen, daar de vryheid van schryven altyd grooter (was) geweest als in sommige andere, te beletten dat Courantiers en andere Nieuws Schryvers, selve quaalijk geinformeert zynde, het Gemeen niet (abuseerden), en dat daarom alle bescheide Leesers onderscheid (maakten) tusschen Courant-tydingen, en Tydingen welke door publicque authoriteyt aan het Gemeen (werden) medegedeelt", enz. Verder begrepen

1) Resol. Staten v. Holland van Vrijdag 16 December 1729, blz. 913.

de Staten hoe „om soo veel mooglijk te voorkoomen alle regtmaatige reeden van klaagen over de Courantiers, en andere Nieuws Schryvers, in deese Provincie, de Heeren Gecommitteerde Raaden, by reiteratie van haar Edele Groot Mog. Resolutie van den 24 Mei 1727, (souden) worden versogt by continuatie tegen de licentie van de Courantiers en andere Nieuws Schryvers te willen vigileeren. En dewyl in het generaal ondervonden (werd), dat de licentie van het drukken hoe langer hoe meer (toenam), niettegenstaande de heilsaame Placaaten en Ordres van den Lande; (werd) by deese geleegentheid nog goedgevonden en verstaan, dat de voorgaande Placaaten en Ordres op dat subject door de Heeren van de Ridderschap, Dordregt, Haarlem, Delff, Leiden, Amsterdam, Gouda, Rotterdam, Alkmaar, Hoorn, en Enkhuizen met en nevens eenige Commissarissen uit den Hove, (souden) worden nagesien, en overlegt, of deselve niet souden behooren te worden vernieuwt, en of, en welke, veranderingen, of invoegselen souden behooren daar in gemaakt te worden, ten einde om op der selver rapport te worden geresolveert soodanig als haar Edele Groot Mog. (souden) vinden te behooren."

In de maand Juli 1730 vindt men weder eens twee bewijzen hoe er nu en dan ook dezerzijds geklaagd werd over buitenlandsche nieuwspapieren. De Raadpensionaris, Simon Van Slingelandt, legde namelijk in de vergadering der Staten van Holland van Dinsdag 4 Juli [1]) over een uittreksel uit het Engelsch nieuwsblad The St. James Evening Post van 29 Juni, „behelsende een verdigt en schandaleus verhaal van hetgeen dat te Amsterdam, te Rotterdam, en — in den Hage, soude weesen voorgevallen omtrent het rechercheeren en straffen der Schuldigen aan de gruwelijke sonde van Sodomia." Vertaald luidde het bericht als volgt:

„Voorleeden Donderdag vroeg in den morgen wierd door het gemeene Volk te Amsterdam geobserveert, dat sestien Kisteñ van het Stadhuis wierden gevoert, welke Koffers gelooft of vastgestelt wierden gevult te zijn met doode

---

1) Zie Resolutiën van dien dag, blz. 486.

Lighaamen van het rijkste soort van Menschen, welke men privativelijk over Sodomie geëxecuteert had: En dien morgen souden neegen en twintig Persoonen van minder extinctie over deselfde misdaad publicq geëxecuteert zyn geworden, maar het Graauw in de Waapenen koomende, en publicque executie, soo wel van de Rijken als van de Armen eischende (want daar saaten toen wel drie honderd van allerlei rang in de Gevangenis van die Stad, van de selfde sonde beschuldigt en daar onder sommige van groote Familien en rijkdom) was de Magistraat genoodsaakt bystandt uit den Hage te versoeken, om het Graauw te bedwingen, het welk seer oploopent was, waar op duisend Soldaaten tot haare hulp wierden geschikt. Daar is een Lyst uitgekoomen van die vuile Boosdoenders, dewelke nu onder verseekering zyn. Verscheide Heeren, die na haare Landhuisen gegaan waaren, zyn wederom t'huis gekoomen, sommige om in deese gevaarlijke tyd op haare eigen saaken te passen, en andere om aan het Volk te toonen dat sy sonder vrees zyn. Deselve saak heeft de selfde tumulten veroorsaakt in den Haag, Rotterdam, &c. Wij hooren dat de Magistraat, hoopende het Graauw te vreeden te stellen, aan het selve belooft heeft, dat sy heeden (den 29 Juny) een seeker getal Persoonen van distinctie publicquelijk sullen doen executeeren: En een Persoon tot Rotterdam leevendig doen verbranden." De Staten begrepen hierop Gedeputeerden ter Generaliteit te doen verzoeken dat Generaal Hendrik Hop [1]), onzen buitengewonen Gezant aan het Hof van Groot-Brittannië, zou worden aangeschreven om „in nadrukkelijke termen te klaagen over het voorschreeve Extract, als over een schandaleus Libel, dienende om een seer nadeelige impressie te geeven, soo van de Regenten, als van de goede Ingeseetenen, van seer voornaame Steeden deeser Provincie, en te versoeken, dat den Auteur van het voorschreeve Geschrift (mogte) worden gehouden om het voorschreeve Extract, als 't eenemaal valsch en verdigt, te herroepen, en over te geeven de Brief, of

1) Verg. Scheltema, Staatk. Nederland, dl. 1, blz. 4 7, 8.

Brieven, waar uit hy het selve Extract getrokken (had), en, soo deselve niet mogten onderteekent weezen, te noemen de Schryver, of Schryvers, teneinde dat haar Edele Groot Mog. daar door (mogten) gesteld worden in staat om te konnen doen procedeeren tegen den Autheur, of Autheurs, van het voorschreeve verdigtsel: en dat hy in gebreeke blyvende van zijn Brief, of Brieven, over te geeven, en den Autheur, of Autheurs, der selver te noemen, als een openbaar Calumniateur seveerlijk (mogte) worden gestraft: met byvoeging, dat hy extraordinaris Envoié in alle gevallen (soude besorgen), dat de valsheid van het voorschreeve verdigtsel door de publicque Couranten, en andere Nieuws-papieren, bekend (mogte) werden gemaakt, tot wegneeming van de verkeerde impressie, welke den Autheur en Uitgeever van het voorschreeve verdigtsel (had), of (hadden), getragt door het voorschreeve Nieuwspapier te geeven." Blijkens hunne Resolutiën van Vrijdag 7 Juli 1730, blz. 422, voldeden de Staten-Generaal onmiddellijk aan dit verlangen, zoodat Generaal Hop reeds bij schrijven van 14 Juli mededeeling kon doen van de memorie door hem in deze zaak overhandigd, met het voorloopig antwoord daarop van Lord Harrington, den Secretaris van Staat [1]); maar bij een nader schrijven van 18 Juli deelde Generaal Hop aan de Staten-Generaal mede, dat „de Druckers van de bewuste Nieuwspapieren, over dewelcke hy hadde geklaaght, waaren geexamineert geworden, en dat die van St. James Eveningh Post hadde verklaart ende aangetoont, dat hij het Articul waar over de klaghten waaren gedaan, hadde gecopieert en nagedruckt uyt de Daily Journal, gelijck hy Heere Hop oock sulcks van den beginne wel hadde gedacht ende geremarqueert, waarom hij dan oock te gelijck geklaaght hadde over den Uytgever van dat Papier; dat den selven hadde verklaart, dat hy het verhaal wegens het geene in Hollandt soude zyn voorgevallen omtrent het straffen en rechercheeren van eenige Schuldige aan de sonde van Sodomie, in sijn Papier hadde gestelt, volgens het geene

1) Resolutien der Staten-Generaal van Dinsdag 18 Juli 1730, blz. 455.

hy op de Beurs mondelingh hadde gehoort van verscheyde Persoonen, dewelcke diergelijcke tydingen uyt Hollandt hadden, maar dat hy selfs van niemandt uyt Hollandt daar van eenigh Advis of Brieven hadde ontfangen, hetwelck hy onder eede praesenteerde te verklaaren, betuygende hy seer veel leedtwesen van in sijn Papier te hebben geinsereert een relatie, die bevonden wierdt soo ongegrondt te zijn, en dewelcke hy bereydt was te herroepen; dat men te meer geloofde, dat dien Drucker met sinceriteyt in desen handelde, omdat hy bekent was voor een seer discreet Persoon, die sijn werck niet maackte van eenige nadeelige saacken, of die eenige offensie (konden) geven, te publiceeren." — „Dat echter den Procureur ordre hadde, om tegens hem te procedeeren, soo verre sulcks geschieden konde volgens de Wet, dewelcke echter aldaar niet seer rigoureus was tegens de Druckers." — „Dat hy ondertusschen door vier verscheyde Nieuwspapieren, de valsheydt van de voorgemelde verdighte relatien hadde doen bekent maacken, in diervoegen als haar Hoogh Mogende (konden) sien uyt de aangehaalde paragraphe in de Daily-Courant, nevens de voorschreve Missive gevoeght."

Natuurlijk namen Gedeputeerden van Holland de missive van Generaal Hop over, maar het meest opmerkelijke is dat de mededeeling van het Engelsche blad toch geenszins van allen grond was ontbloot [1]).

Veertien dagen later werd de tusschenkomst van den Generaal Hop weder ingeroepen. In een Engelsch blad namelijk, The Free Britton, had het volgende artikel gestaan, dat, naar de daarvan niet al te best gemaakte vertaling, aldus luidde:

„Dewyl wy dus toloreeren de meest aangenaame vermakelijkheeden in het ondersoek dat wij dus volgen onse liefden tot ons Land, dewelke vermeerderen door de miserien, welke andere Natien gevoelen; Aldus beschouwen Wy in

1) Resol. Staten-Generaal van Zaterdag 22 Juli 1730, blz. 469; idem Staten v. Holland van Vrijdag 11 Augustus 1730, blz. 685. Wagenaar, Vaderl. Hist. dl. 19, blz. 37. De Bosch Kemper, Staatk. Gesch. van Nederland tot 1830, Letterk. Aant. blz. 185, 6.

deese conjunctuuren het Hooge Hof van Holland, alhoewel onder een Republicq en in een Land, door gemeen erreur gereputeert voor een vrye Constitutie."

„Ik seg dat wy nu dat-Tribunal sien vangen een seer groot getal van ongelukkige crimineele Menschen van alle soorten van staat, fortuin en benaamingen, hen condemneerende in duistere Gevangenissen en ter dood by geheime ondersoeken, korte proceduuren en arbitrale oordeelen."

„Daar zyn geen Regters (*impannibled*) benoemd nogte de stervende Party selfs en weet de Bewysen niet door welke hy lyd, veel min kan hy confronteeren of contrainterrogeeren, geen Regten van bewysen zyn daar geobserveert, als dit, dat indien een Man, hoe ongeloofbaar en infaam hy ook is, de beste en meest noodigste Lid van den Staat beschuldigt, moet den Beschuldigde de Torture lijden, moet worden uitgerekt op de Pynbank, sijne Gebeentens werden alle ontleedigt en syn Leeden verdraait; indien sijn kragt hem in alle deese elendens supporteert om de tegens hem gedaane beschuldiging te negeeren, en het wreede Machine zijn leeven niet beneemt, soo als dikwils gebeurt, dan echappeert hy met verlies van gesondheid en kragten, met een geruineert Geraamte en verbrooken constitutie des Lichaems, maar als hem de kragten manqueeren en hem de pynen te straf zyn om die te kunnen uitstaan, alsdan bekent hy het geen hy mooglijk noit en heeft begaan, en word kort daarna, het zy vergeeven, geworgt of levendig verbrand; in Olie gekookt of gerabraakt, soodanig is het Proces van judicatuure in dat Gouvernement daar de Wetten alleen de wil zyn van een klein getal van Mannen genaamt Regters: alwaar een Man is genomen van sijn Land, sijn Maagen en Vrienden, niemand weetende voor wat misdaad hy lijd, of op wat preuven hy gecondemneert is, nog somtyds niet weetende waar hy is, of wat van hem is geworden. En souden deese Regters ten eenigen tyde kwaade uitzigten hebben: wy weten alle wat authoriteyt sy hebben: wy weeten alle tot wat eindens het sal dienen: soo dat God ons noit grooter zorgen verleende, als aan ons te geeven een differente methode van procedeeren."

„Deese zyn geen geaffecteerde (of van verre koomende) proceduuren, deese contrarie aan onse constitutie, is seer naby ons, alhoewel indien wy onse gesigten uitstrekken, indien wy Italien en Spanjen doorgaan, soo sullen wy aldaar sien de H. Roomsche Inquisitie, die al soo erg is als het hooge Hof van Holland." „Zij hebben alle de selfde arbitrale magt, alle deselve Instrumenten van wreedheid, van gelijken beschuldigen sy de Menschen van misdaaden en vorderen van hen de negativen te bewysen, van gelijken condemneeren sy op suspicie en straffen op bloote presumtien; van gelijken verklaaren sy de Menschen schuldig indien sy niet bewysen dat sy noit misdaad begingen, dewelke niemand haer oit beweesen had te hebben geperpetreert, en welke alleenlijk tegens hem geïmagineert zyn: daar is maar eene materiale differentie tusschen het Hof van Holland en de Spaansche Inquisitie, haare Regters zyn de selfde niet, voor de eerste die zyn Weereldlijke en de laaste zyn Ecclesiastique. De eerste zyn alleenlijk gecommitteert tot het examineeren van offensien tegens civile Regeeringen, en de laaste zyn Regters van een Geestelijke natuur, zynde Ondersoekers der Harten en de Inquisiteurs in de Conscientien der Menschen."

Het Hof van Holland zag hierin „niet alleen een seer odieuse, maar ook te gelijk een calumnieuse beschryvinge van de hooge Justitie van dit Land, opgehoopt met soodanige onwaarheeden die een iegelijk, aen wie de Regtspleeginge van Ons Land bekent (was, moesten) voorkoomen als enkelijk verdigt, en de Justitie hier te Lande haatelijk en verdagt te maaken, en om deselve onder het Gemeen en alomme in kleinagtinge te brengen," en meende „dat tegen soodanige calumnieuse uitstroisels, strekkende tot vilipendie van de Justitie, die niet anders als volgens de Wetten van ons Land werd geadministreert, op een efficacieuse wyse (behoorde) te werden voorsien," de wijze waarop overlatende „aan de hooger wysheid" der Staten van Holland, aan welk lichaam het Hof de zaak bij schrijven van Vrijdag 21 Juli 1730 mededeelde. De Staten nu begrepen de zaak ter Generaliteit zóó te moeten sturen, „dat Copie van de voorschreeve

Missive en Extract (mogte) worden gesonden aan den Heer Hop, haar Hoog Mog. extraordinaris Envoié aan het Hof van sijne Koninglijke Majesteit van Groot-Brittannien, met last om by Memorie te klaagen over het voorschreeve valsch en lasterlijk Extract, en met alle moogelijke nadruk te versoeken, dat den Autheur en Drukker van het voorschreeve Nieuwspapier daar over strengelijk (mogte) worden gestraft, en dat de noodige efficacieuse voorsieninge (mogte) worden gedaan tegen het debiteeren in de Engelsche Couranten, en in andere Nieuwspapieren, van soo veel groove leugenen en calumnien tegen de Regeeringe en Regenten van deesen Staat, en van de respective Provincien en Leeden van dien, als van tyd tot tyd daar in gevonden (werden), en uit Engeland na deese en na andere Landen (werden) overgesonden, met byvoeging dat haar Hoog Mog. (verwagtten), dat niet qualijk (soude) worden opgenoomen, indien tegen alle verwagting daar in soude worden gecontinueert, dat haar Hoog Mog. of de Heeren Staaten van de respective Provintien ieder in den haare, de Engelsche Couranten (deden) handelen volgens de Placaaten, tegen de Pasquillen, en eer- en faamroovende Geschriften, geëmaneert." — Door de Staten-Generaal werd dan ook aan dit verlangen voldaan, waarvan het gevolg was, dat de Heer Hop den 11den Augustus uit Londen een nummer van The Free Britton overzond, waarin herroepen werd hetgeen omtrent het Hof van Holland vroeger was gezegd [1]).

Een soortgelijk geval als in December 1729 met de ontijdige openbaarmaking van enkele artikelen uit het te Sevilla gesloten traktaat, deed zich in 1731 voor toen in de 's Gravenhaagsche Courant van Vrijdag 21 September van dat jaar „zekere Artikelen waren opgenomen, welke Kapitein Schryver gedurende zijn laatste verblijf te Algiers met de Regeering aldaar had gearresteerd, tot ampliatie, en beves-

---

1) Resolutiën Staten van Holland van Vrijdag 21 Juli 1730, blz. 663; idem Staten-Generaal van Maandag 24 Juli 1730, blz. 473; van Dinsdag 15 Augustus 1730, blz. 522, 3.

tiging van het Tractaat van vrede tusschen dezen Staat en de Regering van Algiers." Naar aanleiding daarvan was ter Generaliteit de opmerking gemaakt, hoe „op die manier gedivulgeerd werden zaken van Staat die nog naauwelijks waren gekomen ter kennis van de Regering," en waren de Gedeputeerden van Holland, meer bepaald de Raadpensionaris Simon Van Slingelandt, verzocht het bij de Staten van hun gewest daarheen te leiden dat de noodige maatregelen zouden genomen worden tegen de licentie van de courantiers binnen Holland, die hoe langer hoe verder ging. Vandaar het besluit van die van Holland om Heeren Burgemeesters en Regeerders van Haarlem, Leiden en Amsterdam, en Gecommitteerde Raden voor zooverre Den Haag betrof [1]), uit te noodigen „om de courantiers voor zich te ontbieden, en hen te verbieden op het ernstigst voortaan in de Couranten, hetzij Nederduitsche of Fransche, gewag te maken van eenige Staats Resolutien, en in 't bijzonder van te insereeren den inhoud van eenige Tractaten, waar in deze Staat zou zijn een der contracteerende partijen; met verderen last, om wanneer hun eenige zaken zouden voorkomen, die daartoe betrekking hadden, zij, alvorens daarvan te melden in hare Couranten, zouden hebben kennis te geven daarvan aan Burgem. en Regeerders, om hun goedvinden daarop te verstaan, op straffe van bij overtreding daarvoor te worden gecorrigeerd na exigentie van zaken" [2]).

In October 1723 was eene ernstige poging beproefd om binnen Holland „het divulgeeren van Brieven en Resolutien aan en van den Staat door de Courantiers en andere Nieuws Schryvers" tegen te gaan. Te vergeefs evenwel: immers in de zitting der Staten van Holland van Vrijdag 26 Februari 1734, deelde de Raadpensionaris, Simon Van Slingelandt, mede hoe „van tyd tot tyd geklaagt (werd) door de Ministers van den Staat, aan vreemde Hooven resideerende, dat

---

1) Van Delft is geen sprake: zou werkelijk op dat oogenblik geen „Delfsche" of „Hollantsche Historische Courant" hebben bestaan?

2) Resolutien Staten van Holland van Vrijdag 21 September 1731, blz. 780.

haare Missiven, en selfs de secreete Missiven, welke geaddresseert (werden) aan den Griffier van haar Hoog Mog., niet soodanig (werden) gemenageert, als voor den dienst van den Staat, en voor het credit van haar Ministers, behoorde, en dat het selfs soo ver (ging), dat daar van Copien of Extracten, ter plaatsen haarer residentie vertoond werden, en dat die self nu en dan gevonden werden in de publicque Couranten en in andere Nieuwspapieren, in voegen dat ten hoogsten noodig (was), dat naader en efficacieuselijk daar tegen voorsien (werd)". Naar aanleiding hiervan werd besloten tot vernieuwing der Resolutie van 16 October 1723, en schier eensluidend met deze is dan ook die van Vrijdag 26 Februari 1734 [1]), aan het slot waarvan intusschen na de herhaalde wensch „dat serieuselijk (mochte) werden gebesoigneert op middelen om het elimineeren van Secreeten te prevanieeren", de verwachting werd uitgesproken „dat ten dien einde het concept Placaat tegen het divulgeeren der Secreeten van den Staat, geïnsereert in de Notulen van haar Edele Groot Mog. van den 21 November 1730, en in die van haar Hoog Mog. van den 27 der selve maand [2]) sonder langer uitstel (mochte) werden gebragt tot conclusie."

Ook de Resolutie der Staten van Holland van Zaterdag 17 Juli 1734, blz. 452, is eene vernieuwing van twee vorigen. Toen namelijk „uit eene Missive van den Heere Hamel Bruininx extra-ordinaris Envoyé van deesen Staat aan het Hof van den Keiser", dd. 2 Juli 1734, was gebleken dat te Weenen en op verscheide plaatsen in Duitschland gesien en gedebiteert (werden) Brieven en geschreeven Gazettes van voorbaarige Nieuwsschrijvers, in welke in het breede gesprooken werd van de sentimenten van deesen Staat ontrent de buitenlandsche saaken, en specialijk ten opsigt van het bevreedigen van den Keizer met Vrankrijk en des selfs Geallieerden,"

---

1) Resol. Staten van Holland van Vrijdag 26 Februari 1734, blz. 92; Groot Placaet-Boeck VI, blz. 69.

2) Resol. Staten van Holland van Dinsdag 21 November, 1730, blz. 110 en Staten Generaal van Maandag 27 November 1730, blz. 717.

begrepen de Staten van Holland, aangezien „soodaanige tydingen, hoe ongegrond se ook (mochten) zyn, niet (nalieten) volgens het schryven van den selve Heer Hamel Bruininx, verkeerde en onaangename impressiën te geeven, en waarschijnelijk haar oorsprong (hadden) uit brieven en Nouvelles uit deese Landen na buiten geschreeven", — dat by vernieuwing van haar Edele Groot Mog. Resolutien van den 24 Mei 1727 en 14 Juny 1730 [1]) de Heeren Gecommitteerde Raaden (souden) werden versogt en gelast, soo als versogt en gelast werden by deese, by continuatie te vigileeren tegen de licentie der Nieuwsschrijvers, en daar ontrent te doen soodaanige voorsiening als sy meest convenabel (souden) oordeelen."

Van eene „geschreeven Gazette" maakt ook de Resolutie der Staten van Holland van Woensdag 23 Maart 1735, blz. 264, melding. Bij schrijven van 22 Maart namelijk hadden de Staten-Generaal [2]) aan die van Holland toegezonden een afschrift van zekeren brief van onzen Gezant te Parijs, den heer Van Hoey [3]) dd. 18 Maart, waarin werd medegedeeld „dat het Publicq in Vrankrijk hoe langer hoe meer geanimeerd (werd) tegen het bewuste Plan van pacificatie door de reflexies op het selve van een Autheur van seeker Hollands Gazetje, zynde een met de hand geschreeven Papier, hetwelk te Parijs in al de Coffyhuisen gevonden (werd)." De Staten-Generaal nu die „quaalijk anders (konden) oordeelen, of soodanig Hollands Gazetje (werd) van hier na Parys gesonden, met een quaad oogmerk, door Menschen quaalijk tot den Staat geintentioneert", gaven daarom die van Holland „in bedenken, of niet behoorde te worden geinquireert na het voorschreeve soo genaamt Hollands Gazetje, en na den Autheur van het selve, met verzoek dat daar omtrent soodanige voorsiening (mochte) worden gedaan, als

---

1) Zie hierboven, blz. 134, 136.

2) In de Resolutiën der Staten-Generaal van dien dag vind ik er geen melding van gemaakt.

3) Over Abraham Van Hoey, sedert 1727 onzen Gezant te Parijs, zie Scheltema, Staatk. Nederland I, 463.

haar Edele Groot Mog. ten dienste van den Lande souden vinden te behooren." In overeenstemming hiermede stelden de Staten van Holland de zaak in handen van Gecommitteerde Raden „met versoek en authorisatie om sig naauwkeurig te informeeren na het voorschreeve- Hollands Gazetje en na des selfs Autheur, en om vervolgens daar tegens te doen soodanige voorsiening als sy tot weering van soo verre gaande licentie (oordeelden) te behooren," maar nergens blijkt van eenige uitkomst van dit onderzoek.

Een jaar later, op Vrijdag 30 Maart 1736, toonde de Raadpensionaris, Simon van Slingelandt, op last van Gecommitteerde Raden, aan de Staten van Holland de „Keulsche Fransche Courant" [1]) van 14 Maart, „alwaar in het Articul van 's Gravenhage gevonden (werden) verscheide saaken, welke t' eenemaal verdigt en valsch (waren), en bequaam om den Staat te brouilleeren met haar Nabuuren", terwijl hij verder mededeelde „dat seedert eenige tijd herwaarts met veel licentie allerhande valsche en verdigte tydingen, raakende den Staat der vereenigde Nederlanden, en haar Regeering en Deliberatiën, geïnsereert (werden) in de Fransche Couranten welke te Keulen en elders buiten 's Lands gedrukt, en van daar alomme versonden en verspreid (werden)." Daar een en ander was „strekkende tot nadeel van den Staat, en om deselve by vreemde Hoven, en alomme by het Gemeen, verdagt, en gehaat, te maaken", werd aan de Staten „in bedenken gegeeven, of niet daar tegen (behoorde) te worden voorsien door het verbieden van alle buitenlandsche Fransche Couranten, uitgesondert alleen de Courant van Parijs [2]), en of niet ten dien einde het (volgende) Placaat, — soude behooren geëmaneert te worden, het zy ter Generaliteit, of wel door haar Edele Groot Mog."

„*De Staaten*, &c. Alsoo Wij ondervinden dat sedert eenigen tyd herwaarts met veel licentie allerhande valsche en verdigte tydingen, raakende den Staat deeser vereenigde

1) Gazette de Cologne; zie Hatin, Bibliographie, pag. 90.
2) Waarschijnlijk omdat deze met privilegie werd uitgegeven.

Nederlanden, en haare Regeering en Deliberatiën, geïnsereert worden in de *Fransche* Couranten, welke te Keulen en elders buiten 's Lands gedrukt, en van daar alomme versonden en verspreid worden: het geen strekkende is tot nadeel van den Staat, en om deselve by vreemde Hoven, en alomme by het Gemeen, verdagt, en gehaat te maaken: *Soo ist*, dat Wy daartegen willende voorsien, soo veel in Ons is, en tegelijk een yder waarschouwen, geen geloof te geven aan de tydingen raakende den Staat deeser Landen en haare Regeering en Deliberatiën, welke gevonden worden in de voorschreeve buitenlandsche *Fransche* couranten, goedgevonden hebben te verbieden, soo als Wy verbieden by deese, het inbrengen hier te lande van eenige buitenlandsche *Fransche* Couranten, of Gazettes, het zy onder de naam van *Couranten, Gazettes raisonnées*, *Nouvelles choisies, Londons* (sic), *Postillons*, of wat andere naam of titul daar aan soude moogen gegeven worden, de *Gazettes de Paris* alleen uitgesondert."

„Gelijk Wy meede wel uitdrukkelijk verbieden het herdrukken of doen herdrukken hier te Lande van soodanige buitenlandsche *Fransche* Couranten, of die te verkoopen of distribueeren in eenigerhande manieren, self, of door anderen: alles op poene dat soo wel den Inbrenger, als die deselve hier te Lande souden moogen herdrukken, of doen herdrukken, verkoopen, of distribueeren, daar over arbitralijk sal worden gecorrigeert na exigentie van saaken: beveelende en ordonneerende by deesen wel expresselijk aan allen Officieren, en Justicieren, dien sulks toestaat, dat sy dit Ons jegenwoordig Placaat, &c."

„Waarop gedelibereert," zegt de Resolutie [1]), „en door de Heeren Gedeputeerden der Stad Dordregt copie versogt zynde, om daar op te verstaan het goedvinden van de Heeren haare Principaalen, is de verdere deliberatie daar op uitgestelt," — en nimmer hervat.

Wederom een jaar later was het een Engelsch blad dat stof tot klagen gaf. In het laatst van Maart 1737 namelijk

1) Resolutien Staten van Holland van Vrijdag 30 Maart 1736, blz. 238.

leverde de Heer Robert Trevor, die als Secretaris van den Engelschen Gezant de zaken van Groot-Brittannië waarnam, bij de Staten-Generaal eene memorie in met eene klacht betreffende de Haagsche Courant, welke klacht op 30 Maart naar de Staten van Holland werd verzonden om naar „injurieuse aanstootelijkheden onderzoek te doen, en maatregelen te beramen voor het vervolg. Wel stelden hierop de Staten van Holland de klacht in handen van Gecommitteerde Raden, maar tegelijkertijd noodigden ze hare Gedeputeerden ter Generaliteit uit om er aldaar op te wijzen, dat als men in Groot-Brittannië reden had om zich over de Haagsche Courant te beklagen, de Staten van Holland nog veel meer reden hadden om zich te beklagen over den schrijver van eene Engelsche Courant, genaamd „The Daily advertiser van Dingsdag den 26 Maart 1737; nieuwe stijl", waarin gevonden werd een Extract uit een particulieren brief uit Holland, bevattende seer injurieuse reflexiën op den persoon van den (1 December 1736) overleden heer Raadpensionaris van Slingeland, en aanstootelijke consideratiën op de deliberatiën van de Staten van Holland. Daarom wenschten de Staten, dat het ter Generaliteit daarheen zou worden gericht, dat de Secretaris Trevor uitgenoodigd werd om te bewerken, dat de schrijver dier courant gecorrigeerd en daarmede aan hen voldoening zou worden gegeven. Het einde van het geval was, dat „de heeren Van Lynden, en andere haar Hoogh. Mogende Gedeputeerden tot de buytenlandsche saacken", die door de Staten-Generaal waren verzocht om met den Heer Trevor de zaak te bespreken, eerlang mededeelden, dat deze aangenomen had de klacht „aan syn Hof over te senden, dogh gemeent hadde, dat tusschen de eene en andere klaghten groot onderscheyt was, daar over eenige discourssen waaren gevallen, waar omtrent men het niet eens was geweest" [1]).

Van eene nieuwe klacht tegen de Gazette de Cologne

---

1) Resolutiën Staten van Holland van Dinsdag 2 April 1737, blz. 184; idem Staten-Generaal van Zaterdag 30 Maart 1737, blz. 170; van Vrijdag 5 April 1737, blz. 182, 3; van Dinsdag 9 April 1737, blz. 190.

maken de Resolutiën der Staten van Holland van Vrijdag 21 Juni 1737, blz. 316, melding. Uit naam van de Heeren van de Ridderschap deelde de Raadpensionaris, Anthonie van der Heijm, dien dag aan de Staten mede „dat van tyd tot tyd in de Keulsche Fransche Courant vervat (waren) gefabriceerde tydingen en aanstootelyke reflexien relatie hebbende tot deesen Staat, en des selfs Regeering en de Leeden van dien: En dat nu wederom in de Courant van den 18 (Juni), in het Articul van Londen gesegt (werd), dat alhier in Holland souden zyn gefabriceert Guines en halve Guines waar op een groote winst gedaan soude worden." De vraag „of niet daar tegen eenige voorsiening (behoorde) gedaan te worden," werd door de Staten aldus beantwoord, „dat de saak ter Generaliteit daar heen (soude) worden gedirigeert, dat aan den Resident Van Burmannia [1]) (mochte) worden aangeschreeven, te klaagen aan de Magistraat van Keulen over de licentie van de voorschreeve Fransche Courantier, en deselve te versoeken om daar tegen voor het toekoomende de noodige ordres te stellen." Op Woensdag 10 Juli daaraanvolgende deelde de Raadpensionaris evenwel aan de Staten mede, dat hunne Gedeputeerden ter Generaliteit de bedoelde zaak aldaar niet hadden ter sprake gebracht, omdat zij „in het seeker onderrigt waaren geworden, dat deselve Fransche Courantier de aanstootelyke Periode getrokken (had) uit een Engelsche Courant, waar in deselve bevoorens gestaan had, en waar meede deselve Keulsche Courantier sig soude verschoonen" [2]).

Zeven jaar later, in 1744, werden er, misschien wel onder den indruk der Europesche verwikkelingen van het oogenblik, verscheidene algemeene maatregelen tegen de dagbladen genomen. In de eerste plaats besloten de Staten van Holland op Woensdag 15 April 1744, bij gelegenheid dat

1) Als ik het goed begrijp, op dat oogenblik te Mannheim verblijf houdende. Hij was vermoedelijk Berthold Douwe Van Burmania, over wien zie Scheltema, Staatk. Nederland I, 190.

2) Resolutien Staten van Holland van Woensdag 10 Juli 1737, blz. 352.

hun oog was gevallen op een artikel in de Haarlemsche Courant van den vorigen dag, waarvan de „inhoud zeer aanstootelyk (was) voor verscheide Hoven, die daaruit offensie (moesten) opvatten," dat „de Heeren Burgemeesteren en Regeerders van de Steden deezer Provincie, in welke Couranten (werden) uitgegeeven, (zouden) worden aangeschreeven, omtrent de Courantiers, ieder in den haare zoodanige ordres te stellen, dat in de Couranten niets (werde) gebracht dat aan eenige vreemde Hoven rechtmaatige reeden van offensie (kon) geeven, en dat aan de Heeren Gecommitteerde Raaden (zou) worden aanbevoolen gelyke voorzieninge te doen en ordre te stellen ten opzichte van de Couranten in 's Gravenhage wordende uitgegeeven"; terwijl „wyders door de Heeren van de Ridderschap en verdere haar Edele Groot Mog. Gecommitteerden, (soude) worden geëxamineert en overwoogen welke verdere ordres souden kunnen en behooren gestelt te worden om de licentie van sommige Courantiers, welke meer en meer (toenam), te beteugelen en voor te koomen, en de Vergadering daar op gediend van haare consideratien en advis" [1]).

Toen de Staten-Generaal op 23 Mei 1744 den Generaal, de Luitenant-Generaals en verdere hooge officieren hadden aangesteld, die het corps van 20,000 man, bestemd tot beveiliging van den Staat, zouden commandeeren, ontstond de vrees dat, hetzij van deze aanstellingen, hetzij van de garnizoensveranderingen, die het gevolg zouden zijn van het oprukken dier troepen, door de dagbladen ontijdig melding zou worden gemaakt. Gelijktijdig had men, tot zijne groote verwondering, gehoord, dat zich in handen waar zulks niet behoorde, een afschrift bevond van de Instructie van H. H. M. aan den heer Van Wassenaar, Heer van Twickele, en van diens aanspraak aan den Koning van Frankrijk [2]). Ter voorkoming nu dat de courantiers van een en ander

---

1) Resolutie der Staten van Holland van Woensdag 15 April 1744, blz. 274; Groot Plac. Boeck VII, 818.

3) Verg. Wagenaar. Vaderl. Hist. XIX, 454, 459.

zouden gewag maken, verzonden Gecommitteerde Raden, dd. 's Hage 23 Mei 1744, een rondgaand schrijven aan de regeeringen van die steden binnen Holland waar couranten werden uitgegeven, met verzoek om zoowel de Nederduitsche als Fransche courantiers in dien geest te gelasten [1]).

Van veel wijdere strekking was de Resolutie der Staten-Generaal van Vrijdag 29 Mei 1744 [2]). Daarbij werd besloten „dat aan de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, van Utrecht en van Stad en Lande, in welke Provincien Couranten gedrukt en uitgegeeven (werden), by missive (zoude) worden voorgedraagen, dat de Courantiers seedert eenigen tyd, en meer als ooit te vooren, geëmancipeert (hadden) in haare Couranten te insereeren Brieven, Memorien, Resolutien, en andere Stukken, tot de deliberatien van de hooge Regeeringe specteerende, en zelfs zoodanige die de Regeeringe (oordeelde) dat secreet (behoorden) gehouden te worden, daar van zy op sinistre weegen (wisten) te bekoomen, dat zich daarenboven de licentie (gaven), in haare Couranten te doen influeeren, Nouvelles en reflexien, die voor Souvereinen, Vrienden, en Geallieerden van den Staat, en andere odieus (waren), en veel ongenoegen teegens den Staat (kwamen) te verwekken, gelyk daar over veeltyds, en noch laast en korteling zwaare klachten van het Hof van Vrankryk zyn voorgekoomen [3]); dat de buitenspoorigheid van gemelde Courantiers zoo verre (ging), dat meer als tyd (werd), dat daar teegens de noodige voorsieninge (werd) gedaan, dat noch huiden in de Haagsche Courant van van daage, gevonden (werd) het Translaat van een Memorie van den Heere extraordinaire Envoyé Baron van Reischach [4]), gisteren aan Haar Hoog Mog. gepresenteert, en zulks eer daar van noch een copie aan iemand van de Leden van de Regeeringe gegeven (was); dat dit zeer stout en onbetamelyk zynde, en de licentie der Courantiers veeltyds moeyelykheeden aan de Regeeringe

1) Mij bekend uit het Haarlemsch archief.
2) Zie Resolutien van dien dag, blz. 354; Groot Plac. Boeck VII, 818.
3) Van deze klachten heb ik geen spoor gevonden.
4) Vertegenwoordiger van den Keizer te Weenen.

koomende te verwekken, Haar Hoog Mog. (verzochten), dat hooggemelde Heeren Staaten ten minste voor het toekomende teegens zoodanige buitenspoorige licentie genoegzaame ordres (geliefden) te stellen, en aan gemelde Courantiers strictelyk en op zwaare poenaliteiten te verbieden, zonder kennisse en goedvinden van de hooge Regeeringe, of van de Magistraaten der Steden en Plaatsen daar de Courantiers (resideerden), in eenige van haare Couranten te insereeren eenige Stukken, Brieven, Memorien, Resolutien, of diergelyke tot de deliberatien van de Regeeringe, en tot zaaken van Staat specteerende, of ook Extracten en den korten inhoud van dien; als ook zich te onthouden en te wachten, op gelyke poenaliteiten, van in haare Couranten te maaken verhaalen of reflexien, die aan andere Potentaaten reeden van offensie (konden) geeven, zonder dat het tot haare verschooning (zoude) kunnen dienen, dat zy die uit andere Couranten of Nieuwspapieren getrokken (hadden) nadien het niet betaamelyk (was), noch geoorlooft (mocht) zyn, quaade zaaken die aanstoot (gaven) na te drukken, dat de voorzieninge in deezen te noodzaakelyker (was), om dat genoegzaam alle de Ministers van den Staat buiten 's Lands meenigvuldige klachten (deden) over de quaade effecten, die door ongebonde buitenspoorigheden en licentie der Courantiers (werden) veroorzaakt.

Die van Holland stelden de missive der Staten-Generaal op Dinsdag 2 Juni 1744 [1]) in handen van de Heeren van de Ridderschap en verdere Gecommitteerden, dezelfden die op 15 April belast waren met het onderzoek naar middelen om de licentie der courantiers te beteugelen. En nu bracht de Raadpensionaris, Anthonie Van der Heijm, reeds drie dagen later, Vrijdag 5 Juni 1744 [2]) het advies dier commissie in de vergadering, die naar aanleiding daarvan besloot „dat aan Burgemeesteren en Regeerders van de Steden, Leden van deeze Vergadering, (zoude) worden aangeschree-

1) Zie Resolutien van dien dag, blz. 382.
2) Zie Resolutien van dien dag, blz. 389; Groot Plac. Boeck VII, 819.

ven, ieder in haar Stad, en aan de Gecommitteerde Raaden in de beide Quartieren respective, in de verdere Steden en Plaatsen zorge te draagen, dat geene Couranten, Gazettes, of andere Nouvelles, onder wat naam zulks zoude moogen weezen, (werden) gedrukt, verkocht of gedivulgeert, zonder alvoorens daar toe behoorlyke permissie gevraagt en bekoomen te hebben, en dat in dezelve Couranten, Gazetten of andere Nouvelles, tot welke permissie bekoomen (was), aan geene gekroonde Hoofden, uitheemsche hooge Personagien, of andere, van wat staat of conditie mochten weezen, eenige de minste aanstoot (werde) gegeeven, en dat de geene welke daar teegens (aangingen), (mochten) worden gecorrigeert en gestraft volgens den inhoud van het Placaat van Haar Ed. Groot Mog. van den 9den December 1702" [1]).

„Dat ook vigileeren dat (werde) nagekoomen Haar Edele Groot Mog. Resolutie en aanschryven van den 4en September 1659 [2]), verbiedende het drukken en verkoopen van Propositiën, Brieven, Resolutiën, Rapporten, en andere Acten van Staat, en dat dienvolgens in de voorz. Couranten of andere Nieuwspapieren, hoe ook genaamt, dezelve Stukken, waar onder ook begreepen (werden) Memoriën door Ministers van uitheemsche Mogendheeden aan Haar Hoog Mog. overgegeven, of in het geheel of by extract niet (werden) gebracht; maar dat de geene die daar teegens (aangingen), insgelijks (werden) gecorrigeert en gestraft, volgens de Placaaten en Resolutien daar van zynde."

„Dat hier van door de Heeren Haar Ed. Groot Mog. Gedeputeerdens ter Generaliteit kennisse (zoude) worden gegeeven aan Haar Hoog Mog., om te dienen tot antwoord op derzelver bovengemelde missive, met byvoeging, dat Haar Edele Groot Mog. neevens Haar Hoog Mog. nuttig (oordeelden), en noodzaakelyk dat de licentie der Nieuwsschrijvers (werde) beteugelt en ingebonden, maar (begrepen) dat om het zelve behoorlyk te kunnen werkstellig maaken, eene gene-

---

1) Zie hierboven blz. 124.
2) Zie Groot Plac. Boeck III, 520.

raale Wet in alle de Provincien en het District van de Generaliteit egalijk te practiseeren en te executeeren noodig (was), en dat Haar Edele Groot Mog. geneegen en bereid (waren) dezelve neevens de andere Bondgenooten te helpen vaststellen, waartoe het haar aangenaam (zoude) zyn dat een Plan door Haar Hoog Mog. (werde) gemaakt."

„Dat ter zelver tyd devoiren (zouden) worden gedaan, dat dewyl de provisioneele voorziening door Haar Edele Groot Mog. in voegen boven gemeld gedaan, van geen voldoenend effect (zoude) zyn, ten zy gelijke ordre (werde) gesteld in de andere Provinciën in welke alle diergelyke Nieuwspapieren of gedrukt en uitgegeeven, of anderzins gedivulgeert (werden), door Haar Hoog Mog. hetzelve aan de Heeren Staaten van de zes andere Provinciën serieuselijk (werde) gerecommandeert, en zulks ter tyd toe dat eene generaale Wet (zoude) zyn vastgesteld, hetwelk hoe eer zoo beeter behoorde te worden gedaan."

Op Dinsdag 9 Juni 1744 stelden de Staten-Generaal deze kennisgeving „in handen van de heeren Van Randwyck, en andere haar Hoogh Mogende Gedeputeerden tot de zaacken van de Placaaten en Reglementen, om te visiteeren, examineeren, en van alles — ter Vergadering rapport te doen" [1]).

Het jaar 1744 heeft bovendien nog de volgende buitenlandsche klacht opgeleverd. Den 23sten November van dat jaar toch leverde Graaf O. E. von Podewils, extra-ordinaris Envoijé van den Pruissischen Koning, Frederik de Groote, de volgende memorie in bij de Staten-Generaal:

„Hauts & Puissants Seigneurs."

„C'Est par ordre du Roi mon Maître que j'ai l'honneur d'informer Vos Hautes Puissances que sa Majesté a été infiniment indignée d'apprendre l'insolence, avec laquelle quelques Gazettiers & Auteurs de brochures periodiques de ce Païs se sont émancipés de parler de ses actions & les calomnies dont ils ont tâché de noircir ses demarches."

---

1) Zie Resolutiën van dien dag, blz. 379.

„Les plaintes que j'en ai deja portées sont si recentes, & les exemples qu'ils fournissent de leur temerité, en si grand nombre qu'il seroit superflu d'en alleguer ici de nouvelles preuves."

„Le Roi jugerait indigne de son attention la licence effrenée de ces malheureux, si l'impunité dont ils jouissent, malgré les Loix de l'Etat, ne donnoit lieu de croire que c'est avec l'approbation, ou du moins la connivence du Gouvernement, qu'ils osent pousser aussi loin leur impudence."

„Le Roi a de la peine à écouter un soupçon si peu compatible avec les assurances reiterées que Vos Hautes Puissances lui ont données de leur amitié, & sa Majesté se flatte au contraire qu'en reprimant l'insolence de ces malheureux, Elles lui donneront une nouvelle marque qu'Elles sont serieusement intentionnées de prevenir tout ce qui pourrait alterer la bonne harmonie entre Elle & la Republique."

Nog denzelfden dag besloten de Staten-Generaal den Graaf Von Podewils te antwoorden, „dat haar Hoogh. Mogende ten hoogsten (desavoueerden) en (disapprebeerden) de licentie die eenige Courantiers of andere Nieuwsschrijvers sigh souden moogen hebben geëmancipeert, om in haare Couranten of Nieuwspapieren te laaten influeeren eenige periodes die aan hooghstgedaghte sijne Majesteijt onaangenaam zouden moogen zyn, dat zy al te veel hooghaghtinge (hadden) voor hooghstgedaghte sijne Majesteyt en voor sijne vriendschap, als dat zy de minste intentie zouden hebben om zulcks te conniveeren of toe te laaten, en dat zy oock al te vaste vertrouwen (hadden) op sijne Majesteijts vriendschap en affectie voor den Staat, als dat zy zouden kunnen gelooven dat sijne Majesteijt, om de buytenspoorigheyd van eenige Particulieren, sijne geneegentheyd aan den Staat zoude willen ontrecken, dat haar Hoogh. Mogende reeds soo veel moogelijck ordre (hadden) gestelt, om de al te groote licentie van de Courantiers en andere Nieuwsschrijvers in te binden [1]), en deselve te verplighten om sigh te houden binnen de paalen van het

1) Bedoeld is natuurlijk de Resolutie van 29 Mei 1744.

respect dat aan Souvereinen verschuldight (was), en dat zy by continuatie (souden) traghten daer tegen alle meest efficacieuse voorsieninge te doen." Verder werd besloten dat „copie van de voorschreeve Memorie gesonden (zoude) werden aan de Heeren Staaten van de respective Provinciën, en deselve versoght ieder in den haaren de noodige voorsieninge te doen, dat door de Courantiers en andere Nieuwsschrijvers geen zaacken gedebiteert of publicq gemaackt (mochten) worden, die reghtmaatige reeden tot offensie en klaghten aan iemand, en in het bysonder aan eenige vreemde Mogentheden, zouden moogen geeven, en die geene die sigh daar aan schuldigh gemaackt zouden moogen hebben, of nogh schuldigh zouden moogen maaken, na exigentie van haare overtreedinge te doen corrigeeren en straffen," terwijl eindelijk „de Heeren van Benthem, ende andere haar Hoogh. Mogende Gedeputeerden tot de zaacken van de Placaaten en Reglementen, (werden) versoght en gecommitteert, om te examineeren, hoedanigh een generaale Wet gemaackt (zoude) kunnen worden, om de al te groote licentie der Courantiers en andere Nieuwsschrijvers te beteugelen, en daar van ter Vergadering rapport te doen."

Wat de Staaten van Holland betrof, deze besloten dat het hun toegezonden schrijven zou „worden geëxamineert door de Heeren van de Ridderschap en verdere haar Edele Groot Mog. Gecommitteerden Leeden tot het groot besoigne, om te overleggen wat booven de Ordres en Placaaten tegens het licentieus schryven der Courantiers en andere Nieuwsschrijvers reeds geëmaneert, verder soude kunnen en behooren te worden gedaan, en de Vergaderinge daar op gedient van haare consideratien en advis" [1]).

Het is zeker niet onmogelijk dat de „Publicatie van den Hove van Holland, teegens het maaken, drukken, verkoopen, en dissemineeren van Geschriften, welke aanstootelijk zyn voor gekroonde Hoofden, en andere uitheemsche hooge Per-

1) Resol. Staten-Generaal van Maandag 23 November 1744, blz. 759; idem Staten van Holland van Donderdag 26 November 1744, blz. 861.

sonagiën. Den 29en January 1745", opgenomen in het Groot Placaat Boek VII, 820, al worden dagbladen daarin ook niet met name genoemd, uitgelokt is door de vermelde klacht van den Pruissischen Koning, ofschoon Bodel Nijenhuis t. a. p. pag. 186, 187, hierbij denkt aan geschriften tegen Maria Theresia.

Naar aanleiding dat de Staten van Holland bij hunne „Resolutiën van den 15en April en 5 Juny 1744 aan de Heeren Gecommitteerde Raaden (hadden) gedemandeert te vigileeren tegen de licentiën van de Courantiers, zoo in 's Gravenhage als in andere Plaatsen buiten de stemmende Steden" binnen Holland, deelde de Raadpensionaris, Anthonie Van der Heijm, in de vergadering dier Staten van Donderdag 23 Juni 1746 [1]) uit naam van Gecommitteerde Raden mede, dat deze „om niets te doen buiten de intentie van Haar Edele Groot Mog., aan de eene, en om aan de andere kant volkoomentlijk daar aan te voldoen, gaarne zouden weezen geïnformeert, hoe de intentie van Haar Edele Groot Mog. (was), dat zy zich om de begaane contraventien door de voorengemelde Courantiers tegens de Placaaten en Resolutiën van Haar Edele Groot Mog. behoorlyk te doen corrigeeren, zouden gedraagen." Het antwoord was dat „de intentie van Haar Edele Groot Mog. geweest (was) en noch (was), dat zoodanige contraventiën door de Gecommitteerde Raaden (konden) worden gecorrigeert, en daar over door dezelve tegens de contravenieerende Courantiers de judicature geoeffent."

In weerwil van alle maatregelen scheen niets te baten tegen de losbandigheid der Courantiers. Op Vrijdag 28 October 1746 ontvingen de Staten van Holland een schrijven van de Staten Generaal, dd. 25 October, „houdende nadere en ernstige klachten over de zeer groote en verregaande licentie van de Courantiers, die zich niet alleen niet (ontzagen) in haare Couranten, Gazettes of andere Nouvelles te stellen Propositien, Brieven, Resolutien, Rapporten, Memorien, Lysten van Guarnisoenen en andere Acten van Staat, welke secreet behoorden te blyven, of ten minste ge-

---

1) Zie Resolutien van dien dag, blz. 357; Groot Plac. Boeck VII, 974.

menageert te worden, maar boven dien daar by te voegen haare particuliere reflexien en consideratien, die voor vreemde Mogendheeden, Vrienden en Geallieerden van den Staat, haatelyk (waren), en tot vilipendie van de hooge Regeering van het Land dikmaals (kwamen) te strekken, en welke ongebondentheid der Courantiers dikmaals zoo verre ging, dat eerlyke en braave Luiden, die haar eed en plicht na behooren (waarnamen), niet zelden (werden) gesugilleert van verzuim en wandevoir, en daardoor aangetast in haar eer, die aan haar dierbaarder moest zijn als het leeven zelfs; dat het aan haar Hoogh Mogende niet moeyelijck zoude zyn daar van op nieuws verscheyde gevallen te detailleeren, maar dat het narré daarvan te wydloopigh zoude zyn, en niet voldoen zoude aan de instructie van haar Hoogh Mogende, dewelcke alleen daar heenen (ging), om een eenmaal het effect te moogen sien van zoo veele gereïtereerde instantiën, dewelcke tot nogh toe geen ander effect (hadden) gehad, als dat men in deese en geene Provincien dienaangaande, wel eens een generaal verbod en provisioneele voorsieningh (had) gedaan, en geneegentheyd getoont, om door een generaale Wet in alle de Provincien en het District van de Generaliteyt daar tegens te voorsien; waar door haar Hoogh Mogende aanleydingh bekomen (hadden), de Heeren Staaten van de andere Provincien te versoecken, in den haaren gelycke provisioneele ordres te stellen, ter tyd en wylen toe dat een generaale Wet zoude zyn vastgesteld, maar dat haar Hoogh Mogende haar (moesten) beklaagen, daar inne vooralsnogh niet te hebben kunnen reusseeren, waarvan geen ander bewijs noodigh (was), als maar het oogh te slaan op de meenighvuldige klaghten, welcke over de voorschreeve ongehoorde licentie van de Courantiers nogh daagelijcks aan haar Hoogh Mogende gedaan werden, waar uyt verdrietige deliberatien (proflueerden), en veele moeyelijckheden te vreesen (waren), dewelcke niet anders als tot nadeel van den Staat (konden) redundeeren, dat haar Hoogh Mogende het vervolgens (oordeelden) meer dan tyd te zyn, dat daar tegens efficacieuselyck werde voorsien, en daarom gemeent (hadden)

de Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland, van Utreght en van Stad en Lande, in welker Provincien Couranten gedrukt en uitgegeeven (werden), daar tegens efficacieuselyk (geliefden) te voorzien, ten einde daar door de meenigvuldige gedaane klachten voortaan te doen cesseeren, en alle moeyelykheeden, welke onvermydelyk daar uit (moesten) resulteeren, voor te koomen, en eindelyk om te beletten dat niemand in zyn goede naam en faam benadeelt (mochte) worden."

Die van Holland wisten niet beter aan de zaak te doen dan „dat Burgemeesteren en Regeerders van de Steden deezer Provincie, in welke Couranten (werden) uitgegeeven, mitsgaders de Heeren Gecommitteerde Raaden, zoo veel den Hage (aanging), (zouden) worden verzocht ieder in den haare zorge te draagen, dat in geene Couranten, Gazetten, of andere Nouvelles, onder wat naam zulks zoude moogen weezen, eenige Propositien, Brieven, Resolutien, Rapporten, Memorien, Lysten van Guarnisoenen, en andere Acten van Staat geïnsereert (werden), en dat daar by ook geene de minste offensie (werden) gegeeven aan iemand, van wat staat of conditie hy zoude moogen zyn; en dat de geene, die daar aan zouden mogen contravenieeren, zonder conniventie daar over gecorrigeert, en volgens den inhoud van de Placaaten op het rigoureuste gestraft (mochte) worden." Tevens werd „goedgevonden en verstaan, dat door de Heeren van de Ridderschap en verdere Haar Edele Groot Mog.-Gecommitteerde Leden tot het groot besogne, (zoude) worden overlegt, op wat wyze best door een generaale Wet over alle de Provincien en het District van de Generaliteit teegens de voorsz. schaadelijke licentie der Courantiers voorzien (zoude) kunnen worden" [1]).

Toen in 1748 bij gelegenheid der moeielijkheden over het afschaffen van de heffing der belastingen door tusschen-

1) Resol. Staten-Generaal van Dinsdag 25 October 1746, blz. 758; idem Staten van Holland van Vrijdag 28 October 1746, blz. 592; Groot Plac. Boeck VII. 821.

komst der pachters, de Staten van Holland bij resolutie van Zaterdag 22 Juni, blz. 511, het uitgeven der Haarlemsche Courant verboden, gelastten zij tegelijkertijd „aan Burgemeesteren en Regeerders der Steeden Delf, Leyden, Amsterdam en Rotterdam, en aan de Magistraat van 's Gravenhage, dat (sy) wel scherpelijk (souden) verbieden en interdiceeren aan de respective Courantiers binnen deselve Steeden, gedurende de (toenmalige) gistingen en beweegingen over de afschaffinge van des gemeene Lands verpagte Middelen, eenige mentie te maaken van het geene des aangaande in de Steeden Haarlem en Leyden of elders gepasseert of gepubliceert (was), of soude moogen worden."

Twee klachten over de Fransche Utrechtsche Courant gaven in 1755 aanleiding tot min of meer algemeene maatregelen tegen de dagbladen. Naar aanleiding toch dat de Spaansche Minister Wall zich bij den heer Van Wassenaar, onzen Gezant aan het Hof van Spanje, had beklaagd over het Supplement van genoemde Courant van 25 April, begrepen de Staten-Generaal dat, aangezien dagelijks en van alle kanten meer en meer klachten inkwamen van buitenlandsche hoven over de licentie der courantiers, die zich nu zelfs niet meer ontzagen om in hunne couranten gebruik te maken van de brieven door de Gezanten aan haar gericht, het noodig was aan de Gedeputeerden van Holland, Utrecht, en Stad en Lande te verzoeken om in hunne gewesten te bewerken, dat voldoende orders zouden worden uitgevaardigd ten einde te voorkomen, dat passages voor buitenlandsche hoven aanstootelijk, en brieven van gezanten, 'tzij geheel 'tzij gedeeltelijk, in strijd met de bestaande plakkaten, in de nieuwspapieren werden opgenomen. Bij Holland werd de zaak op Vrijdag 13 Juni 1755 commissoriaal gemaakt [1]. — Toen drie maanden later de Engelsche Secretaris van Staat, Ridder Robinson, zich bij Generaal Hendrik Hop, onzen Gezant, had beklaagd over de Fransche Utrechtsche Courant

1) Resol. Staten-Generaal van Vrijdag 30 Mei 1755, blz. 321; idem Staten van Holland van Vrijdag 13 Juni 1755, blz. 722.

van 11 Augustus, en over de Suite des Nouvelles d'Amsterdam van 12 Augustus, en de Staten-Generaal de aandacht van Heeren Gedeputeerden van Holland en van Utrecht op die klacht hadden gevestigd, werd bij Holland wel is waar de zaak alweer commissoriaal gemaakt, maar toch werd bij voorraad goedgevonden om Burgemeesteren en Regeerders van die steden waar couranten werden uitgegeven, en Gecommitteerde Raden voor zooverre Den Haag betrof, te verzoeken om de courantiers voor zich te ontbieden en hen ernstig te gelasten, dat ze zich zorgvuldig zouden onthouden om in hunne couranten, onder wat naam of voorwendsel ook, op te nemen Propositiën, Brieven, Resolutiën, Rapporten, Memoriën, of andere akten van Staat, want dat zij die hiermede in strijd zouden handelen, zonder conniventie zouden worden gecorrigeerd, en naar den inhoud der plakkaten op het rigoureuste gestraft [1]).

Zoo verzochten ook de Staten-Generaal, naar aanleiding eener klacht van den heer Calkoen [2]), onzen Minister Plenipotentiaris te Dresden, over de Fransche Utrechtsche Courant van 11 October 1756, de Gedeputeerden van Holland, van Utrecht, en van Stad en Lande [3]), om het hunne te doen, dat aan de courantiers zou worden verboden om brieven van de Ministers van den Staat, of uittreksels daaruit in hunne bladen op te nemen [4]).

Voorts maken de Resolutiën der Staten-Generaal van Maandag 24 Januari 1757, blz. 38, melding van een schrijven van den heer Van Burmania, H. H. M. extraordinaris Envoijé aan het Hof van hare Keizerlijke Majesteiten, dd.

---

1) Resol. Staten-Generaal van Maandag 25 Augustus 1755, blz. 481; idem Staten van Holland van Vrijdag 29 Augustus 1755, blz. 995; Groot Plac.-Boek VIII, 572.

2) Cornelis Calkoen; zie Scheltema, Staatk. Nederland, I, 212; II, 572.

3) Friesland, waar sedert 29 Juli 1752 de Leeuwarder Courant uitkwam, werd, evenals in 1755, ten onrechte over het hoofd gezien.

4) Resol. Staten van Holland van Vrijdag 17 December 1756, blz. 946, waar verwezen wordt naar eene Resolutie van de Staten-Generaal van 29 October betreffende die zaak, waarnaar door mij te vergeefs is gezocht.

Weenen 10 Januari 1757, houdende de mededeeling „dat men aldaar in de gedruckte Nieuwspapieren een meenichte van tydingen uyt de Republicq, en met relatie tot de saaken van de Republicq sagh; een weynigh tot verwonderinge van hem heere van Burmania, dewyl diergelijcke passages bevoorens nooyt in de Republicq en gepriviligeerde Courant van Weenen wierden geset, maar met de uyterste attentie gemenageert, en dewyl sommige van die saaken wel van publique notoriteyt en probabel waaren, dogh andere wederom seer ongerymd en ongelooflijck scheenen. Dat hy heere Van Burmania daar over niet had willen eenige klaghten formeeren, omdat hy in de eerste plaats wel verseeckert was, dat de articuls in questie uyt andere vreemde gedruckte en ongedruckte Nieuwspapieren genoomen, en sonder eenigh ooghmerck los heen, in het Diarium van Weenen geinsereert wierden; ten anderen, dat men hem de partydigheid, onbesonnenheyd en indiscretie der Hollandsche Courantiers soude tegenwerpen, het welck stracks te passe gebraght wierd, als men deese materien repte." Deze mededeeling had geen ander gevolg, dan dat ze gesteld werd in handen van de heeren Van Haersolte en andere H. H. Mog. Gedeputeerden tot de buitenlandsche zaken.

Twee jaren later gaf de Fransche Utrechtsche Courant, die in het Supplement van Num. C, du Vendredi 15 Décembre 1758, eene mededeeling had opgenomen omtrent de ziekte van den Spaanschen Koning Ferdinand VI, welke mededeeling in Spanje aanstoot had gegeven, aanleiding dat de Staten-Generaal de Gedeputeerden van Holland en van Utrecht aanbevalen om te bewerken, dat in hunne gewesten geene aanstootelijke periodes voor vreemde mogendheden in de couranten zouden worden opgenomen, en de ziekte van genoemden Koning onaangeroerd zou worden [1]).

De Resolutiën der Staten-Generaal van Vrijdag 18 Mei 1759, blz. 353, en van Vrijdag 8 Juni 1759, blz. 412,

---

1) Resol. Staten-Generaal van Vrijdag 19 Januari 1759, blz. 42; idem Staten van Holland van Donderdag 8 Februari 1759, blz. 227.

maken melding van het volgende. De Griffier van H. H. M., de heer Fagel, ontving namelijk eene missive van den heer Van Haren [1]), H. H. M. Gedeputeerde bij Zijne Hoogheid Prins Karel van Lotharingen, als Gouverneur-Generaal van de Oostenrijksche Nederlanden, dd. Brussel 17 Mei, met „de Nederlandsche Courant van den vijftienden daar te vooren met het uytbreydsel daar in staande over het Huwelijck van haare Hoogheyd Mevrouwe de Princesse Carolina" [2]). Drie weken later ontving dezelfde Griffier van den Secretaris van den heer Van Haren een schrijven, dd. Brussel 7 Juni, met „een Exemplaar van de soogenaamde Eclaircissementen sur *la Gazette des Païs-Bas*, waar in de Courantier onder anderen (zeide), dat hy veele reedenen had te gelooven, dat de Instructiens aan den heer De la Calmette [3]), en andere buytenlandsche Ministers van den Staat gegeeven, in sijn Courant aan het Publicq meedegedeeld, de waare Instructiens waaren." Van beide missiven werden door die van Holland afschriften genomen, terwijl zoowel die van Holland als die van Utrecht werden uitgenoodigd te bewerken, „dat de valsheyd der voorschreeve Instructien, welcke niet als verkeerde impressien (konden) doen, door een Advertentie in de Couranten aan het Publicq bekend gemaakt (mocht) worden." Volgens de Resolutiën der Staten van Holland van Donderdag 21 Juni 1759, blz. 756, werd bovendien verzocht „dat de voorschreeve Brusselsche Courant, als inhoudende verscheide insolente expressien ten nadeele van den Staat, soo veel doenlijk gedecrieert, en selfs des noods het debiet daar van hier te Lande geinterdiceert mogte worden." Maar zoover kwam het niet; want van een nader onderzoek der stukken „door de Heeren van de Ridderschap en verdere haar Edele Groot Mog. Gecommitteerden tot het

---

1) Namelijk Willem van Haren, over wien zie Scheltema, Staatk. Nederland, I, 426, 7.

2) Dochter van wijlen Willem IV, in 1760 gehuwd met Karel, Hertog van Nassau-Weilburg.

3) Bosc de la Calmette.

groot besogne, met en neevens de Heeren Gecommitteerde Raaden," vindt men niets opgeteekend.

Evenmin is er verder van eenigen min of meer algemeenen maatregel tegen de dagbladen sprake vóór het jaar 1767. De Resolutiën der Staten-Generaal van 21 September van dat jaar, blz. 564, namelijk, maken melding van een schrijven van onzen Consul te Algiers, inhoudende eene klacht van zijnen Deenschen ambtgenoot, vermoedelijk gericht tegen de Fransche Leidsche Courant. Gedeputeerden van Holland namen natuurlijk de klacht over, terwijl ze werden verzocht „het in den haaren daar heenen te willen dirigeeren, dat de noodige voorsieninge werde gedaan om te praevenieeren dat Brieven of Stukken, aan haar Hoog Mog. door der selver Ministers of Consuls buiten 's Lands toegesonden, in de Couranten en publicque Nieuwspapieren werden geinsereert." Een van ouds bekend verlangen, waaraan ditmaal geen gevolg schijnt te zijn gegeven, misschien wel naar aanleiding dat de Staten van Holland tusschen 18 September en 28 October 1767 niet bijeen waren.

In 1770 kwamen er klachten uit Turkije. De Raadpensionaris, Pieter Steyn, toch deelde in de vergadering der Staten van Holland van Zaterdag 5 Mei mede een schrijven „van den Secretaris de Weiler," dd. Pera 3 Maart, op 12 April daaraanvolgende ter Generaliteit ingekomen, met klachten, „over de onvoorsigtigheid van de Nederlandsche Courantiers, dewelke door het rapporteeren van valsche tydingen, en het gebruik maaken van indecente uitdrukkingen, seer veel nadeel souden kunnen toebrengen voor de Commercie deeser Landen, en houdende voorsz. Missive wyders by Postcriptum, dat de eerste Dragoman der Ambasade hem uit naam van de Porta bekend gemaakt had haare verwondering over de stoutheid der Nederlandsche Courantiers, en over de leugens die sy aan het Publicq quaamen meede te deelen, raakende evenementen die aldaar souden zyn voorgevallen, met versoek daar van aan haar Hoog Mog. rapport te doen, vertrouwende de Porta, dat haar Hoog Mog., in aansien der goede verstandhouding, dergelyke

valsche uitstrooisels met haar souden gelieven te ressenteeren, en de Autheurs der selve doen straffen, zynde hem Secretaris weegens de Hoftolk te gelyk geinsinueert, dat by aldien voornoemde Courantiers op dien voet mogten voortgaan, sulks niet alleen een seer slegt effect voor deese Landen soude voortbrengen, maar dat men daarenboven hem Secretaris als de oorsaak daar van soude aansien." Daar nu deze missive door Gedeputeerden van Holland en Utrecht was overgenomen, met de uitnoodiging „in den haare uit te werken dat efficacieuse ordres aan de Courantiers in der selver Provincien gegeeven (mochten) worden, en niets dat aanstootelyk voor de Ottomanische Porta soude kunnen weesen, in hunne Couranten te insereeren, tot voorkoming van de inconvenienten die voor de commercieerende Ingezeetenen daar uit souden kunnen resulteeren," werd door de Staten van Holland besloten „dat de voorsz. Missive (soude) worden geëxamineert door de Heeren van de Ridderschap en verdere haar Edele Groot Mog. Gecommitteerden tot het groot Besogne, met de Heeren Gecommitteerde Raaden, en de Vergadering daar op gedient van der selver consideratien en advis" [1]).

De hernieuwing in 1771 van de Resolutie der Staten van Holland van 16 October 1723 tegen het mededeelen van brieven van 's Lands vertegenwoordigers bij vreemde hoven, bewijst, hoe op dit stuk in den tijd van bijna eene halve eeuw hoegenaamd geen verbetering was gekomen. Die hernieuwing ging, opmerkelijk genoeg, niet uit van de Staten van Holland, maar van de Staten-Generaal. „Weegens de meenigvuldige klagten van de Ministers van den Staat buiten 's Lands, welke daagelyks (inkwamen) over de licentie van de Courantiers en andere Nieuwsschryvers, die sig niet (ontzagen) den inhoud van der selver Brieven, geheel of gedeeltelyk in haare Nieuwspapieren te insereeren, en saaken in deselve te brengen, of expressien te gebruiken die aan

---

1) Resolutien Staten-Generaal van Donderdag 12 April 1770, blz. 272; idem Staten van Holland van Zaterdag 5 Mei 1770, blz. 482.

vreemde Mogentheeden aanstootelyk (waren), tot discredit van de Ministers van den Staat, en groote ondienst van het Land," besloten namelijk de Staten-Generaal in hunne bijeenkomst van Dinsdag 15 Januari 1771 „dat de Heeren Staaten van de respective Provincien by Missive (souden) worden versogt, yeder in den haaren daar teegen de noodige voorsieninge te willen doen, en ten minsten by provisie, en tot nader en meerder toereikende middelen daar teegen (souden) zyn beraamt, te willen vaststellen of vernieuwen de ordres, vervat in de Resolutie van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland van den 16 October 1723, den 20 daar aan volgende — ter Vergaderinge (der Staten-Generaal) ingebragt, waar van copie aan hooggemelde Heeren Staaten (soude) worden toegesonden, op dat het licentieus divulgeeren van de Brieven van de Ministers, en het debiteeren van Nouvelles die aan vreemde Hoven offensie (konden) geeven, soo veel doenlyk belet, en regtmaatige reedenen van klagten voorgekoomen (mochten) worden." Verder werden „de Heeren Nagel, en andere haar Hoog Mog. Gedeputeerden tot de buitenlandsche saaken, mits deesen versogt en gecommitteert, om nader te overleggen wat meerder efficacieuse ordres teegen het elimineeren van de Brieven aan den Staat geaddresseert, gestelt (souden) kunnen en behooren te worden, en daar van alhier ter Vergaderinge rapport te doen;" terwijl „voorts aan de Ministers van den Staat buiten 's Lands (soude) worden aangeschreeven, nauwkeurig agt te geeven dat gemelde Copien of Extracten van de Missiven door haar geschreeven, aan de Courantiers of andere Nieuwsschryvers (mochten) worden gecommuniceert, of in eenigerley wyse met deselve gecorrespondeert, en dat bevonden wordende, sulks geschied te zyn door haar Secretaris, Amanuensis of andere Bedienden, sy deselve sonder conniventie (souden) licentieeren, alles onverminderd de straffe die na geleegentheid der saake (soude) worden bevonden te zyn gemeriteert."

Als uitvloeisel dezer resolutie besloten de Staten van Holland op Zaterdag 9 Februari 1771 „onvermindert en blyvende in vigeur haar Edele Gr. Mog. Resolutie van den

16 October 1723, Burgemeesteren en Regeerders der Steden Haarlem, Delft, Leyden, Amsterdam en Rotterdam respectivelijk, mitsgaders de Heeren Gecommitteerde Raden, voor zoo veel den Haag (aanging), te versoeken, voor haar te ontbieden de Courantiers, en aan hun op het ernstigste te verbieden, over het formeeren van hunne Couranten of Nouvelles, op wat naam deselve ook mogten worden uitgegeven, te correspondeeren met eenige Ministers van desen Staat buiten 's Lands, of met derselver Secretarissen, Amanuenses, Clercquen of andere Bedienden, directelyk of indirectelyk, nog ook in derselver Couranten of Nouvelles te insereeren eenige Missiven van de gemelde Ministers in het geheel of ten deele, alschoon zy zoodanige Missiven door andere wegen als van de Ministers, derselver Secretarissen, Amanuenses of andere Bedienden mogten hebben verkregen, en voorts aan deselve Courantiers wel strictelyk te bevelen, dat, in gevalle mogte bevonden worden de teneur van zoodanige Brieven in het geheel of ten deele in derselver Couranten of Nouvelles gebragt te zyn, en zy souden souteneeren niet geweten te hebben, dat het waaren Copien of Extracten van zoodanige Brieven, zy den Autheur (zouden) moeten bekent maken, zonder het op eenig pretext te mogen difficulteeren, en voorts zig generalyk te wagten van in hunne Couranten of Nouvelles eenige zaaken te brengen of expressien te gebruiken, die offensie buiten of binnen 's Lands zouden mogen geven; en eindelyk dat Burgemeesteren en Regeerders der voorsz. Steden de Heeren haar Edele Groot Mog. Gecommitteerde Raden (zouden) adverteeren, als aan hun over eenige van de voorsz. poincten binnen hunne Stad iets van importantie (zoude) voorkomen." „En (werden) de Heeren Gecommitteerde Raden versogt en geauthoriseert, om, wanneer zulks iets (zoude) voorkomen, dat tegens deze ordres (kwam) aanteloopen, daar van aanstonds kennisse te geven aan Burgemeesteren en Regeerders van de voorsz. Steden, daar het (voorviel), met bevel van wegens haar Edele Gr. Mog., om daar tegens convenable ordre te stellen, of ook wel naar gelegentheid der zaaken tegen de schuldige te doen

procedeeren, en in allen gevallen de Heeren Gecommitteerde Raden te berigten, wat daar tegen voorgekomen en wat daar tegen (zoude) zyn gedaan; en dat van dese Resolutie ter Vergadering van haar Hoog Mog. kennisse (zoude) werden gegeven, en ernstig geinsisteerd, dat de verdere Provincien, alwaar Couranten of Nouvelles (werden) gedrukt, gelyke ordres in den haare stellen, en daar van mede aan haar Hoog Mog. kennisse geven" [1]).

Ten gevolge van dit verlangen namen in de zitting der Staten-Generaal van Woensdag 13 Februari 1771 „de Heeren Gedeputeerden van de Provincien van Gelderland, Zeeland, Utrecht, Vriesland en Stad en Lande, de voorsz. Resolutie copielyk over —, om in den haaren breeder gecommuniceert te worden". — „En (werden) de gemelde Heeren Gedeputeerden mits deesen op het ernstigste versogt yeder in den haaren te willen effectueeren, dat gelyke ordres als in gemelde Resolutie (waren) vervat door de Heeren Staaten hunne Principaalen (mochten) werden gesteld, en daar van aan haar Hoog Mog. kennisse gegeeven."

Zeeland alleen schijnt hieraan gevolg te hebben gegeven; alleen van Gedeputeerden van dat gewest toch wordt vermeld, hoe ze in de bijeenkomst der Staten-Generaal van Vrijdag 10 Mei 1771 mededeeling deden van de Resolutie der Staten van Zeeland van 18 April 1771, schier gelijkluidend met die van Holland van 9 Februari, maar tevens inhoudende een verbod om missiven van Ministers, resolutien, of akten van staat in koffiehuizen en andere publieke plaatsen te lezen te geven of te leggen, gelijk op 16 October 1723 reeds door Holland was geschied [2]).

Uit de geschiedenis van dit eerste tijdvak der Nederlandsche dagbladpers valt verder nog te wijzen op eene aan-

1) Deze resolutie is dus eene eenigszins vereenvoudigde redactie van die van 16 October 1723.

2) Resol. Staten-Generaal van Dinsdag 15 Januari 1771, blz. 28; idem Staten van Holland van Zaterdag 9 Februari 1771, blz. 124, en Groot Placaatboek IX, blz. 402; idem Staten-Generaal van Woensdag 13 Februari 1771, blz. 80; van Vrijdag 10 Mei 1771, blz. 323.

schrijving van de Staten-Generaal van 20 Mei 1778 aan de Staten der provinciën waar couranten werden uitgegeven, om, naar aanleiding eener mededeeling in no. 37 der Fransche Amsterdamsche Courant van dat jaar, waarover de Spaansche Gezant bij het Fransche Hof zich had beklaagd, bedoelde mededeeling als onecht en verdicht door de couranten te doen tegenspreken; welke gelegenheid door de Staten-Generaal tevens werd aangegrepen om de Staten der provinciën uit te noodigen zorg te willen dragen, dat de Magistraten der Steden nu eindelijk eens de verregaande licentie der courantiers, waarover dagelijks van verschillende kanten klachten inkwamen, zouden beteugelen [1]).

„Haggelyke tyden" naderden. Op Dinsdag 11 April 1780 deelden Gedeputeerden van de provincie Utrecht in de bijeenkomst der Staten-Generaal mede „dat de Heeren Staaten van hooggemelde Provincie hunne Principalen in aanmerking genomen hebbende de verregaande en steeds toeneemende licentie van in Couranten en andere gedrukte Geschriften opentlyk bekent te maken niet alleen de Memorien, welke door buitenlandsche Gezanten aan deesen Staat (werden) gepresenteert, en aan de Afgezanten van de Republicq buiten 's Lands (werden) gesonden, maar ook de Resolutien door de bysondere Provincien over de gewigtige saaken van den Staat ter Vergaderinge van haar Hoog Mog. ingebragt, voor dat de gesaamentlyke Bondgenooten van die Resolutien eene legalé kennisse (hadden) gehad, immers daar over behoorlyk gedelibereert (konden) hebben; ja selfs te publiceeren de onderscheide begrippen en gedagten door bysondere Leeden van de hooge Regeeringe in de bysondere Staatsvergaderingen geuit, en daar by in overweeging genomen hebbende, aan de eene zyde, de blykbaarheid van de weinige oplettendheid die 'er betragt (werd) voor de vereischte geheimhouding van 's Lands saaken, en aan de andere zyde, de schadelyke gevolgen welke daar uit voor de Republicq,

1) Resol. Staten-Gen. van Woensdag 20 Mei 1778, blz. 379.

vooral in deese haggelyke tyden te vreesen (waren), haar Heeren Gedeputeerden geauthoriseert hadden, om ter Vergadering van haar Hoog Mog. te proponeeren, of het niet hoogstnodig soude zyn, dat gemelde licentie voor het vervolg efficacieuselyk (werde) geweerd, en dat soo veel doenlyk de hoognodige geheimhouding van 's Lands saaken sorgvuldig (werde) in agt genoomen." Na over dit voorstel te hebben beraadslaagd, verklaarden Gedeputeerden van Gelderland, Overijssel en Stad en Lande er zich mede te vereenigen, terwijl die van Holland en Westvriesland, van Zeeland en van Friesland het in afschrift overnamen.

Bij Holland werd hierop acht dagen later, Dinsdag 18 April 1780, besloten het voorstel te doen onderzoeken „door de Heeren van de Ridderschap en verder hun Edele Gr. Mog. Gecommitteerden tot het groot Besogne, met de Heeren Gecommitteerde Raaden." Daarentegen brachten Gedeputeerden van Friesland in de bijeenkomst der Staten-Generaal van Maandag 24 April 1780 ter tafel eene resolutie der Staten van hun gewest van 21 April, waarbij was goedgevonden hen „te authoriseeren en te gelasten, — om by de respective Gecommitteerden der andere Provincien op het sterkste te urgeeren, dat by ieder der selver in den haaren de noodige voorsieninge (geschiedde) tegens de verregaande licentie van het drukken der geheime Staats Stukken in de dagelyksche aankomende Nieuwspapieren te vinden, met wydere last om ter Vergaderinge van haar Hoog Mog. het daar heenen te dirigeeren, dat in de Generaliteits Landen insgelyks een verbod daar tegens gepubliceert (werde)." Hierin vonden de Staten-Generaal aanleiding „de Heeren Gedeputeerden van de Provincien van Holland en Westvriesland en van Zeeland, welke sig op het voorsz. subject nog niet (hadden) verklaart, (te verzoeken) hun daar toe meede te willen bequamen." Zeeland gaf hieraan gevolg door op Donderdag 27 April 1780 ter Generaliteit door zijne Gedeputeerden te doen verklaren, dat het zich met het voorstel van Utrecht vereenigde; terwijl Holland en Westvriesland, dat nog niets van zich had laten hooren, dien

dag verzocht werd, zich als nog over genoemd voorstel te verklaren [1]).

II.

TWEEDE TIJDVAK. 1780—1813.

„Hoe zeer de vryheid der drukpersse een gezegend voorregt is, hoezeer wy menigmalen voor dezelve gepleit hebben [2]), en nog pleiten"; — aldus luidt het in de Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken 1782, blz. 190, — „zo is het egter ook zeker, dat'er nimmer een tyd beleefd is, waar in de voorstanders van die vryheid meer in twyffelmoedigheid zouden kunnen gebragt worden, dan wy thands beleeven: en brave weldenkende lieden, bezeffende hoe dikwyls het misbruik ons, van het nut en gebruik van heilzame zaken berooft heeft, beklagen zich, dat zommigen door al te heete drift vervoerd, of anderen ook, om dat zy kwalyk gezind zyn, eenen iegelyk maar zonder beleid, zonder reden, of valsche gerugten, of ook maar op enkele vermoedens, of by verkeerde gevolgtrekkingen, openlyk aanbaffen, en zo veel mogelyk tragten ten toon te stellen. Niemant is thans schootvry. Het gelykt veel naar een markt of andere opene plaats, alwaar de jongens speelen, en tot twisten en vegten overslaande malkanderen met steenen gooijen; nauwlyks komt dan een onnozele voorbyganger, of hy krygt ook een bruy weg. In tyden van vervolging ter zake van Godsdienst, klaagden veelen niet alleen als onregtzinnig aan, al wie van hen verschilde; maar, die eene byzondere haat tegen iemand

---

1) Resol. Staten-Generaal van Dinsdag 11 April 1780, blz. 275; idem Staten van Holland van Dinsdag 18 April 1780, blz. 333; idem Staten-Generaal van Maandag 24 April 1780, blz. 342; van Donderdag 27 April 1780, blz. 361.

2) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1781, blz. 1371.

hadt, kreet hem slegts voor een ketter uit, om zich goedkoop te wreeken. Inmiddels verheugen zich de kwalyk gezinden niet weinig, dat, een iegelijk thands aan 't zelfde lot bloot staat, waar door de kragt van het gispen voor die het verdienen, niet weinig verliest, en een wantrouwen onder de weldenkende en vaderlandlievende ingezetenen zelven gehoord wordende, noodwendig hunne party moet verzwakken; en het is buiten twyffel, dat kwalyk gezinde lieden, met dit oogmerk alleen, in naamloze geschriften, de houding en toon aannemen van de yverigste weldenkende, en onder dien schyn, de brave burgers aanranden en verdagt maken, volgens het bekende: *Divide et impera.*"

Naast deze uiting van den tijdgenoot omtrent de vrijheid van drukpers, staat die van een' ander omtrent de eischen der dagbladpers. Dingeman Wouter Smits, Predikant te Rotterdam, die medewerker aan De Post naar den Neder-Rhijn schijnt te zijn geweest, en die in 1782 te Rotterdam bij Bennet & Hake, nogtans zonder zijn naam [1]), een vlugschrift uitgaf onder den titel: „De Schaadelykheid der thans heerschende Tweedragt" enz., eigenlijk slechts eene inleiding tot een nader dergelijk stuk, zegt namelijk op blz. 17 van die zoogenaamde inleiding: „En laat ik bij deeze geleegenheid eens deeze gewigtige aanmerking maaken: de Courantiers en Nieuws-Schryvers, die op zulk eenen voet ten werke gaan; hebben nooit daartoe Privilegie gekreegen, en doen iets, dat in het geheel hun werk niet is. Zy zyn alleen *Nieuws-Schryvers*, aankondigers van hetgeen gebeurt *is* in de Politique waereld; of in den Burgerstaat door verkoopingen, afleeveringen, enz., gebeuren *zal*; die dingen moeten zy blootelyk verhaalen, zoo als ze hun uit de geloofwaardigste berigten, die zy bekoomen kunnen, zyn meedegedeeld. Maar 't o o r d e e l over die gebeurtenissen, en het opmaaken van besluiten, en sluitredenen daar uit, ter beoordeelinge van *Characters*, *Perzoonen*, en zaaken, moet het omzigtig en

---

1) Verg. Mr. J. I. van Doorninck, Vermomde en Naaml. Schrijvers, II, 2922, 3211, 3730.

bedaard werk van hunne *Leezers* zyn, voor zo ver die er toe in staat en bevoegd zyn, of moet een Courantier, de beoordeelaar van Koningen, Vorsten, eerste Ministers, van geheele Staats-Vergaderingen weezen? die zulks beweert, heeft alles behalven gezond verstand."

Een der eerste hopelooze pogingen in dit woelige tijdperk om de losbandigheid der dagbladpers te breidelen, was een schrijven van President en Raden van het Hof van Holland, dd. Donderdag 21 Februari 1782, gericht aan de Staten van Holland, naar aanleiding van het kort te voren verschenen geschrift: „De Oranjeboomen, door Frank de Vry" [1]). Aan het slot van deze missive luidt het: „En dewyl wy gesien hebben, dat de Uitgevers van de Diemer- of Watergraafsmeersche en van de Zuid-Hollandsche Couranten de stoutheid so verre hebben gepousseerd van voorleden Maandag te annonceeren, dat bij de meeste Boekverkopers wierd uitgegeven, vervolg op de Oranjeboomen door Frank de Vry, onder by schrift, *ten Dage als gy daarvan Eet, zult gy den Dood sterven*, ja die van de laatstgen. Courant selfs met deze byvoeging, *dat dit de tegenwoordige Oranje-Spruyt in des zelvs waare gedaante, tot op den huidigen dag, doet kennen: seer dienstig om alle waare Nederlanders de oogen te oopen, en te doen sien, waarom het land dus jammerlyk besocht wordt*, en wy daar door aanleiding gehad hebben om, by vernieuwing, onsen aandacht te vestigen op de licentie van deese en andere Courantiers, welke thans geene paalen meer schynt te kennen; so hebben wy gedacht, dat Uw Ed. Groot Mog. het niet ongepast souden vinden, dat wy, ofschoon de toesicht op de Couranten aan ons niet in het bysonder is gedemandeerd, by dese gelegenheid aan Uw Ed. Groot Mog. te gelyk eerbiedig in Consideratie gaven, of niet de publicque Utiliteit ende belangen van de Justitie souden vorderen, dat de voorn. licentie op eene efficacieuse wyse wierde beteugeld." Tot een besluit kwamen de Staten niet, want toen

1) ps. van Pieter Vreede; zie Mr. J. I. van Doorninck, Vermomde en Naaml. Schrijvers, I, kol. 636.

er afschriften dezer missive waren verzocht „door de Heeren Gedeputeerden der Stad Dordrecht en alle de volgende Leden, om daar op te verstaan de intentie van de Heeren hunne Principaalen", werd „de finaale Resolutie uitgesteld tot nadere deliberatie" [1]).

Intusschen waren de Staten van Utrecht reeds een maand vroeger ter Generaliteit opgetreden met een voorstel van algemeenen aard voor de geheele Republiek tegen de losbandigheid der dagbladpers. Op Woensdag 16 Januari 1782 namelijk deelde de ter vergadering der Staten-Generaal aanwezige Gedeputeerde van Utrecht, op uitdrukkelijken last der Staten van dat gewest, aan de Heeren hun Hoog Mog. Gedeputeerden tot de buitenlandsche zaken mede „dat hooggemelde Heeren Staaten met veel leedweesen, en geen minder bekommering sagen, hoe weinig de noodige geheim houding van tyd tot tyd wierd betragt, selfs in sulke saaken, welke de gewigtigste belangen van deese Republicq betroffen; gelyk daar van seer onlangs wederom een nieuw blyk was gegeeven, alsoo het concept Antwoord op het aanbod, door haare Majesteit, de Keiserinne van geheel Rusland gedaan, van hoogst der selver mediatie, tot herstelling van de vreede, tusschen deesen Staat, en het Ryk van Groot-Brittannien, alvoorens het selve by Hun Hoog Mog. ter conclusie gebragt, veel meer aan den Heer Rus-Keiserlyken Afgezant in den Hage overgegeven, en aan de Ministers van den Staat te St. Petersburg toegesonden (had) kunnen worden, reeds verscheide dagen geleeden, in meer dan eene Courant (was) gedrukt geweest. Dat het divulgeeren van sulke Stukken, als uit hun aart gelyk het gemelde is, soo lang, ten minsten moeste secreet blyven, tot dat de saaken, welke sy (betroffen) haar volle beslag (hadden) verkreegen, en wel het divulgeeren van deselve openlyk, onder het oog van den Souverein, 's Lands Ingezeetenen niet dan een angstvallig vermoeden (kon) doen opvatten, hoe weinig bedekt (konden) blijven, alle, hoe seer welbedagte raadslagen, ter bescherming

1) Resol. Staten van Holland van Donderdag 21 Februari 1782, blz. 105.

van het Land en tot afbreuk van eenen niet min activen, dan magtigen Vyand, door welk vermoeden het vertrouwen der Ingezeetenen op hunne hooge Regeering merkelyk (moest) verminderen." — „Dat ook door de voorsz. handelwyse deesen Staat buiten 's Lands in de grootste veragting (moest) komen, en ontzet worden van alle vertrouwelyke onderhandelingen en correspondentien met andere Mogentheden en Staats Ministers, hoe geneegen deselve anders voor de vereenigde Nederlanden ook mogten zijn." — „Dat deese en andere consideratien, die vertrouwt (werden) van selven sig aan het doorsigt der Bondgenooten te sullen voordoen, hooggemelde Heeren Staaten ieverig deeden verlangen, dat met allen ernst by de Bondgenooten gesamentlyk, en by de Heeren Staaten van de respective Provincien, elk in den hunnen, (werden) beraamt, en dadelyk werkstellig gemaakt de meest geschiktste en efficacieuste middelen, ten einde alle saaken de Republicq betreffende, welke (behoorden) geheim gehouden te worden, niet werden vertrouwt, dan aan die, welke eed en pligtshalve daar toe (waren) bevoegt: En eindelyk gelyk by een andere geleegentheid, ter Vergaderinge van hun Hoog Mog. reeds hadden doen voordragen [1]) dat alle Schryvers van Couranten en Nieuwspapieren efficacieuselyk (werden) belet, eenige ontydige inlassing in hunne Geschriften te doen van eenige Stukken ter hunner kennis gekomen, betreffende de saaken van den Staat deeser Landen, of de deliberatien, welke daar over (werden) gehouden, met verklaring, dat hooggemelde Heeren Staaten bereid (waren) in den hunnen daar toe de noodige ordres insgelyks te stellen."

Gedeputeerden van alle provincien waar couranten werden uitgegeven namen het voorstel in afschrift over, en ontvingen de uitnoodiging „den inhoud daar van ter kennis van de Heeren Staaten hunne Principalen te willen brengen, en uit te werken, dat de noodige maatregelen tegen het divulgeeren van secreete saaken en tegen de onbehoor-

1) Op Dinsdag 11 April 1780; zie hierboven blz. 170.

lyke en verregaande licentie der Courantiers, hoe eerder soo beter genoomen, en daadelijk werkstellig gemaakt (mochten) worden, tot voorkoming van de nadeelige en onaangename gevolgen, die daar uit tegemoet gesien (konden) worden." Bij Holland bracht de Heer Van der Does, Heer van de Noordwijken, het voorstel ter tafel, dat daarop tot nader onderzoek werd gesteld in handen van „de Heeren van de Ridderschap, en verdere hun Ed. Gr. Mog. Gecommitteerden tot het groot Besogne, met de Heeren Gecommitteerde Raaden, in den Hage en te Hoorn resideerende" [1]).

In dezelfde bijeenkomst der Staten van Holland wees de Heer Van der Does op de ergernis, die, blijkens eene ontvangen mededeeling in de Staten-Generaal, door de Fransche Amsterdamsche Courant van 4 Januari 1782 te Brussel was verwekt, en hoe naar aanleiding daarvan Gedeputeerden van Holland onder meer waren verzocht „dat in het algemeen tegen de verregaande licentie der Courantiers de vereischte mesures mogten genoomen worden" [2]).

Of er verband bestaat tusschen dit verzoek en zekere voordracht van die van Amsterdam ter vergadering der Staten van Holland van Donderdag 2 Mei 1782, waarbij „in bedenken (werd) gegeeven, of hun Edele Gr. Mog. niet zouden gelieven goed te vinden, dat, by provisie, en onvermindert de nadere voorsiening, aan Burgemeesteren en Regeerders der Steden, Leden van deese Vergadering, werde aangeschreeven ieder in haar Stad, en aan de Heeren Gecommitteerde Raaden in de beide Quartieren respectivelyk, in de verdere Steden en Plaatsen, sorg te draagen, dat in geene Couranten of andere Nieuwspapieren eenige Propo-

---

1) Resol. Staten van Holland van Vrijdag 22 Februari 1782, blz. 118; in die der Staten-Generaal van Woensdag 16 Januari 1782 is het voorstel niet te vinden. — Hoorn, als zetel van Gecommitteerde Raden van het Noorder-Kwartier, wordt hier uitdrukkelijk genoemd, omdat op dat oogenblik de Vaderlandsche Courant te Buiksloot onder de rechtsmacht van dit college viel.

2) Resol. Staten van Holland van Vrijdag 22 Februari 1782, blz. 119, met verwijzing naar die der Staten-Generaal van 16 Januari, waar intusschen van de zaak geen melding wordt gemaakt.

sitien, Brieven, Resolutien, Rapporten, en andere Acten van Staat werden gebragt of daar van melding gemaakt; en dat de geene, welke daar tegen (aangingen, mochten) werden gecorrigeert en gestraft volgens den inhoud van het Placaat van hun Edele Groot Mog. van den 9 December 1702" — valt, met het oog op het tijdsverloop van meer dan twee maanden, te betwijfelen. Intusschen leidde de voordracht tot niets; want nadat over de zaak was beraadslaagd, en „Copie van het voorsz. geproponeerde versogt — door de Heeren Gedeputeerden der Steden Dordrecht, Haarlem, Delft, Leyden, Gouda en de volgende Leden tot Alkmaar incluis, om daar op te verstaan de intentie van de Heeren hunne Principaalen, (werd) de finaale Resolutie uitgestelt tot nadere deliberatie" [1]).

Had het Hof van Holland in Februari 1782 aanleiding gevonden om de aandacht der Staten van Holland te vestigen op de licentie der courantiers, den 16den September 1782 wendde het zich andermaal tot de Staten met eene „missive — tot voorsiening by Placaat tegen de injurieuse en oproerige Libellen, Geschriften en Prenten", waarin onder meer gezegd werd, hoe „de onbeschaamdheid van de Schryvers (der) Nieuwspapieren — soo verre (ging), dat sy niet (schroomden) het allerergste soort van de voorsz. Libellen opentlyk aan te kondigen, en selfs somwylen als fraaye Stukjes aan te prysen, terwyl der selver stoutheid om allerhande Staats- en Stedelyke Resolutien en Propositien in hunne Nieuwspapieren te plaatsen, en daar op de haatelykste reflexien te maaken, neevens alle de hier bovengemelde Geschriften en Libellen, niet weinig (contribueerde) om tweedragt te verwekken, de gemoederen van elkanderen te verwyderen, en de Ingezeetenen tot oproer aan te setten, en te gevaarlyker (was), naar maate deselve Nieuwspapieren meer algemeen geleesen (werden)" [2]).

---

1) Resol. Staten van Holland van Donderdag 2 Mei 1782, blz. 316.
2) Resol. Staten van Holland van Woensdag 18 September 1782, blz. 812, overgenomen bij Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 5, blz. 282—285.

Hoe ook de zeemacht zich in deze dagen beklaagde over de dagbladpers, blijkt uit de Resolutien der Staten-Generaal van Maandag 7 October 1782, blz. 845. Willem V, dien dag ter Generaliteit verschenen, deelde namelijk een verzoekschrift mede hem aangeboden „door alle de Vlag Officieren en Capiteinen deeser Landen, sig bevindende op de Rheede van Texel, waar by deselve sig ten hoogsten (beklaagden) over de meenigvuldige Nieuwspapieren en weekelyksche Schriften, welke met de hoonendste en beleedigentste bewoordingen het gantsche Corps der Marine ten toon (stelden), even als of deselve haar eed en pligt niet na behooren betragteden, met verklaaring, dat by aldien tegen deese eerroovende Libellen geen voorsieninge wierd gedaan, sy sig verbonden souden reekenen om het bestier over 's Lands Scheepen aan andere over te laaten." Hoe ernstig die bedreiging ook was, zoo bleef er voor de Staten-Generaal niets aan te doen dan te besluiten „dat Copie — van de voorsz. Requeste gesonden (soude) worden aan de Heeren Staaten van de respective Provincien, met serieus en ernstig versoek, om ieder in den sijnen de nodige ordre te stellen en voorsiening te doen, dat de verregaande licentie der Courantiers en periodique Geschriften beteugeld, en tegen de Schryvers en Uitgeevers der dagelyks uitkomende Libellen en Lasterschriften volgens de subsisteerende Placaten van den Lande geprocedeert (mocht) worden".

Juist twee maanden later, op Maandag 9 December 1782, verscheen Willem V ook in de bijeenkomst der Staten van Holland, alwaar hij onder meer zich beklagende over den hoon hem aangedaan in openbare geschriften en couranten, de wenschelijkheid betoogde om „op het gestrengste 't drukken, verkoopen, en dissimineeren van alle Geschriften, 's Lands zaaken concerneerende, by welke zich niet (bevond) de Naam van den Autheur, by den Drukker bekend, hoe of dezelve ook zyn genaamd, en zonder onderscheid of zy voor of tegen (zijn) Persoon, Huis of Directie (waren), het inserreeren van alle Staats-Resolutien, Propositien, Memorien, en van alle daar over te maakene reflectien in de Couran-

ten, en in het geheel het drukken en uitgeeven der Diemermeersche en Zuidhollandsche Couranten, als de voornaamste oorzaaken en bronnen der (door hem vermelde) onheilen, te verbieden." Het besluit der Staten was, dat dit voorstel zou „worden geëxamineert door de Heeren van de Ridderschap en verdere hun Edele Groot Mog. Gecommitteerden tot de zaaken van de Justitie met Commissarissen van den Hove" [1]).

Ook de uitgave van den welbekenden „Brief over de waare oorsaaken van 's Lands ongeval, gevonden tusschen Utrecht en Amersfoort", gaf aanleiding dat de Staten van Utrecht den 8sten Januari 1783 een schrijven richtten tot de Staten-Generaal, waarin zij zich „op nieuws (vonden) gedrongen — op het ernstigste te verzoeken, om eens gezamenderhand, elk in den haren, met alle cordaatheid (de niets ontziende) Nieuwspapieren en alle openbaarmakingen van geheime zaken te weeren" [2]); terwijl de Staten van Holland bij hun besluit tot uitvaardiging van een Plakkaat tegen bedoelden brief op Vrijdag 10 Januari 1783 tevens goedvonden „dat de aangevange Besognes tot voorsiening in de Licentie der Courantiers, (souden) worden voortgeset" [3]).

Ruim een jaar later beklaagde zich weder een onzer gezanten over de Gazette de Cologne [4]). De Staten-Generaal namelijk kregen in hunne bijeenkomst van Maandag 9 Februari 1784 [5]) kennis van „een Missive van den Heere Grave Van Wassenaer tot Wassenaer [6]), haar Hoog Mog. extraordinaris Envoyé en Plenipotentiaris aan het Hof van sijne Keiserlyke Majesteit, geschreeven te Weenen den 28

---

1) Resol. Staten van Holland van Maandag 9 December 1782, blz. 1075.

2) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1783, blz. 109. — In de rij der Resol. Staten-Generaal op het Amsterdamsch Archief, mij ten dienste, ontbreken, jammer genoeg, die van 1783.

3) Resol. Staten van Holland van Vrijdag 10 Januari 1783, blz. 50.

4) Verg. hierboven, blz. 147.

5) Zie Resolutiën van dien dag, blz. 97.

6) Carel Georg, Graaf van Wassenaer Twickel, Heer van Wassenaer; zie Scheltema, Staatk. Nederl. II, 445.

der voorleeden maand, geaddresseert aan den Griffier Fagel, sig ten sterksten beklaagende over het supplement van de Keulsche Courant van-den 20 daar te vooren, waar in de geheele Resolutie betreffende Chomel en Jordan [1]) woordelyk te vinden was; dat op die wyse nog hy, nog geen Minister van haar Hoog Mogende, van eenigen dienst of nut konde weesen voor den Lande; en waar sy zyn, soo wel door de overige Leeden van het Corps Diplomatiquen, als door de Lieden van het Land geschuuwd moesten worden als Pesten, waar meede niet om te gaan (was); vermits een ieder, siende dat de secreete inhoud van de Brieven der Ministers in alle Couranten kwam, hunnen ommegang moest vermyden." — „En representeerende, dat op die wyse, 'er voor hem niets overbleef, nu hy twee proeven [2]) had van de onaangenaamheeden welke door het tradiceeren syner Brieven in de Couranten hem op den hals gesonden wierden, als den dienst van den Lande aan beeter en gelukkiger handen over te laaten: wordende het hem nu als Minister volstrekt onmogelyk dat hy van dienst konde zyn, soo dat het eigen belang van den Staat vorderde, dat men hem herriep, en misschien maar volstaan soude met aldaar maar een Legations-Secretaris of Resident te laaten, om de loopende saaken te melden; want, dat geen Minister van hooger Caracter het op die wyse aldaar houden, of van eenig nut of vrugt voor den Lande weesen konde." Een natuurlijk gevolg was dat „goedgevonden en verstaan (werd), dat Copie van de. voorsz. Missive gesteld (soude) worden in handen van de Heeren Torek van Roosendaal, en andere haar Hoog Mog. Gedeputeerden tot de buitenlandsche saaken, om te visiteeren, examineeren, en van alles — ter Vergaderinge rapport te doen."

Reeds éénmaal, bij de verschijning namelijk van den

---

1) Waarschijnlijk die van Vrijdag 9 Januari, blz. 18. — Verg. over deze zaak Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 9, blz. 329 en vlgg.

2) De eerste proeve is mij niet bekend. Hij was sedert 1782 te Weenen Gezant.

„Brief over de waare oorsaaken van 's Lands ongeval, gevonden tusschen Utrecht en Amersfoort", had de Pruissische Gezant, Baron Von Thulemeyer, namens Frederik de Groote, op 17 December 1782 bij de Staten-Generaal een vertoog ingediend vol verontwaardiging over de vermetelheid waarmede in dat geschrift bovenal de eer van Willem V's gade, zijne doorluchtige nicht, was aangerand [1]). Andermaal, juist één maand later, op 20 Januari 1783, was de Gezant namens zijnen Koninklijken meester opgetreden tegen het besnoeien der voorrechten van het Stadhouderschap, en had hij onder meer gewezen op het wenschelijke van een verbod van alle voor het Stadhouderschap beleedigende libellen [2]). Het volgende jaar, 19 Maart 1784, wendde Frederik de Groote zich persoonlijk tot de Staten-Generaal in een schrijven, waarin hij zijne teleurstelling uitsprak dat zijne vertoogen niets hadden uitgewerkt, „dat regt ter contrarie, eenige onrustige, eersugtige en alleenlyk hun eigen voordeel soekende Persoonen, bestendig (voortvoeren) met den Prince Erfstadhouder op de vyandelykste wyse te vervolgen, en hem in syne Persoon, Waardigheeden, Digniteiten en Praerogativen aan te vallen. Het (was) waereldkundig, hoe meenigvuldig en dagelyks hy in alle deese relatien, by openbaare gedrukte Geschriften schimpagtig (werd) aangerand; hoe deese Schriften eene bestendige bescherming (vonden), en geen verbod nog straffe daar tegen, by de Overigheeden plaatse (had), en hoe dat (bij) gevolg de Natie daar door op eene ongeoorloofde wyse tegens den Persoon en de Waardigheden van den Heere Erfstadhouder, (werd) aangestookt en opgehitst; daar in tegendeel alle die geenen, welke voor hem (spraken) of (schreven), vervolgt, mishandelt, verdreeven en selfs gestraft (werden)." Hij verzocht H. H. M. „dierhalven op de instantelykste en dringenste wyse, om de subsis-

1) Resol. Staten-Generaal van Dinsdag 17 December 1782, blz. 1089. Verg. Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 5, blz. 286.

2) Resol. Staten van Holland van Donderdag 30 Januari 1783, blz. 170. Verg. Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 7, blz. 66.

teerende onlusten op het ernstigste te willen bemiddelen, en soodanige duursaame maatregulen te neemen, dat de (op dat oogenblik) soo gewoone heevige en nadeelige Geschriften, soo tegens het Erfstadhouderschap, als van beide zyden, als waar (door) de verbittering maar vermeerdert en aangestookt (werd), in het bysonder ten strengsten (mochten) worden verboden, (gesupprimeerd) en gestraft, als wanneer even het selfde in (Zijne) nabuurige Landen (zoude) geschieden" [1]).

Ofschoon Von Thulemeyer zelf voor eene zoo spoedig mogelijke openbaarmaking van dit schrijven zorg droeg [2]), had hij in last nauwkeurig acht te geven op welke wijze de schrijvers van dagbladen en tijdschriften den brief ter kennis van het publiek zouden brengen. Toen hij nu zag hoe te Leiden de Fransche Courant, te Amsterdam de Nederlandsche Courant en De Politieke Kruijer, en te Utrecht de Post van den Neder-Rhyn, den Koninklijken brief aan eene scherpe beoordeeling hadden onderworpen, leverde hij op 30 April 1784 bij de Staten-Generaal eene memorie in, waarbij hij verklaarde niet te hebben verwacht „dat vermetele Schryvers, den eerbied aan eenen Grooten Monarch, Vriend en Nabuur der Republiek, uit het oog zouden verliezen, in zo verre van zig het onderzoek aan te matigen van een stap, die tot hier toe noch het onderwerp der Deliberatien van (H.) Hoog Mogende niet (had) uitgemaakt, met een voorneemen, het welk in staat (was) om de zuiverheid der heilzaame oogmerken, die denzelven (hadden) te weeg gebragt, te vervalschen, en de oogen van een Publiek, reeds zedert lang door hunne inblazing misleid, te beguichelen. (H.) Hoog Mogende (zouden) ligtelyk begrypen, dat eene zo toomlooze ongebondenheid niet dan de verontwaardiging des Konings (kon) verwekken; en zy, (zouden) gewisselyk in dat gevoelen deel nemen, indien zy Hunne

---

1) Resol. Staten-Generaal van Woensdag 31 Maart 1784, blz. 242. Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 682—688. Verg. Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 8, blz. 70 en vlgg.

2) Handel. Maatsch. Nederl. Letterk. 1870, blz. 90. Voor de verdenking van anderen, zie Courier van Europa, I, blz. 282, was dus geen grond.

aandagt (vestigden) op eenige Tydschriften, voornaamelyk op den No. 226 en 228 van den *Post van den Neder-Rhyn*, op den *Politique Kruyer* No. 122, op de *Fransche Leydsche Gazette* No. 28, van den 5 April en het *Supplement* van den 6 April; en eindelyk op de *Nederlandsche Courant* van den 28 April; (hij vleide) zich dat zy niet (zouden) uitstellen van Zyne Pruissische Majesteit, in deze gelegenheid, nieuwe blyken te geeven van de wyze, waar op zy de vriendschap en toegenegenheid van dien Monarch (waardeerden), door, zo aan de Schryveren dier losbandige Schriften, als aan de geenen, die gelast (waren) dezelve te drukken en uit te geeven, een ongenoegen te doen gevoelen, geëvenredigd aan eene zo ernstige belediging. De wysheid, — welke in (de) beraadslagingen (van H. H. M. voorzat), (zoude Hen) onweerspreeklyk doen besluiten om de geschikste maatregels te nemen, om de verbreiding van Schriften van dien aart te stuiten, en zy (zouden) zich wel willen herinneren de aandringende instantien, welke de Koning kortelings aan Hun, ten dien opzigte gedaan" had [1]).

Daar de genoemde bladen in Holland en Utrecht het licht zagen, besloten de Staten-Generaal afschriften der ingediende memorie te zenden aan de Staten dier beide gewesten, opdat langs dien weg de klacht zoude komen ter kennis der stedelijke regeeringen van Leiden, Amsterdam en Utrecht. In de vergadering der Staten van Holland van Woensdag 5 Mei 1784 werd intusschen door die van Leiden en Amsterdam aanstonds in het midden gebracht, dat alleen aan het ontijdig openbaar maken van den brief van den Koning het bedoelde geschrijf te wijten was, waarom dan ook goedgevonden werd, dat door de Heeren van de Ridderschap en verdere Gecommitteerden tot het groot Besogne zou worden onderzocht, op welke wijze zoodanige onbescheiden manier van handelen kon worden tegengegaan; met dat onderzoek

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 953, 4, naar het oorspronkelijk Fransche stuk in Resol. Staten-Generaal van Vrijdag 30 April 1784, blz. 334, en Staten van Holland van Woensdag 5 Mei 1784, blz. 789.

konden zich niet vereenigen de Heeren van de Ridderschap en Edelen, benevens de gedeputeerden van Delft, Brielle, Enkhuizen en Medemblik, die van meening waren dat het reeds lang aanhangig onderzoek op het stuk der drukpers moest worden voortgezet, omdat de tijd dáár was om „op eene efficacieuse wyze te stuiten de licentie van sommige Courantiers, en het maaken en dissemineeren van injurieuse Geschriften". Hoe nu Leiden „geene materie tot correctie", en Amsterdam geen aanleiding voor „crimineele actie" vond, is ter zijner plaatse uitvoerig medegedeeld; te Amsterdam evenwel werden toch alle uitgevers van couranten en andere tijdschriften op Dinsdag 18 Mei 1784 op het Stadhuis voor Burgemeesteren ontboden en hun aangezegd, geene couranten of andere geschriften te drukken of uit te geven, waarin iemand beleedigd of hooge personaadjes verongelijkt werden [1]).

Ook in Utrecht werd De Post van den Neder-Rhyn niet bemoeielijkt. Bij resolutie van Woensdag 2 Juni 1784 toch besloten de Staten van dit gewest aan de Staten-Generaal te antwoorden, hoe zij, ontevreden over de schromelijke vrijheid die sommige schrijvers van nieuwspapieren zich veroorloofden, volkomen bereid waren, zooveel in hun vermogen was, daartegen de noodige maatregelen te beramen; maar dat zij niet konden nalaten op te merken, dat zoodanige buitensporigheid het natuurlijk gevolg was van het openlijk uitgeven van stukken, vooral wanneer zulks met dien spoed en dat ongeduld plaats had, als waarmede beweerd werd dat de brief van den Koning van Pruissen uitgegeven en verspreid was, en van de toomlooze manier van schrijven waarvan men in den laatsten tijd in de Republiek getuige was. Vandaar dat zij reeds lang van meening waren geweest, dat zoowel het een als het ander moest worden tegengegaan, zonder dat intusschen de vrijheid van drukpers gevaar liep. Begrijpende dat deze of gene bijzondere maatregel in hun gewest van weinig nut zoude zijn, hadden zij reeds meermalen [2])

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 996.
2) Namelijk op 11 April 1780 en 16 Januari 1782.

bij de Staten-Generaal aangedrongen op gesamenlijke maatregelen, hetgeen zij bij deze gelegenheid herhaalden in het belang der binnenlandsche rust, en ter voorkoming van moeielijkheden met het buitenland [1]).

Van de overige gewesten drongen de Staten van Gelderland, bij het uitspreken hunner gevoelens over den brief van den Koning van Pruissen, in de bijeenkomst der Staten-Generaal van Woensdag 12 Mei 1784, bij monde hunner gedeputeerden, voor zooverre het maatregelen tegen de dagbladen betrof, aan „dat by alle de Provincien positive ordres mogten worden gesteld, dat in het vervolg geen Libellen gedrukt of gedissemineert werden, en de licentie der Courantiers beteugeld" [2]).

Die van Friesland gaven in antwoord op het hun toegezonden schrijven bij resolutie van Zaterdag 15 Mei 1784 te kennen, dat „hun Ed. Mog. nog eenige Regeering in staat (waren) volstrekt te weeren het gewoel van sommige onrustige Persoonen, en alleen hun eigen voordeel soekende lasteraars, waar omtrent men niet (kon) ontkennen, dat 'er onder de meenigte, waarschynlyk van het gemeenste soort van Lieden, hier en daar (scholen), wanneer men (naging) de manier waar op de Staaten van deese en andere Provincien, soo wel als sijn Doorlugtigste Hoogheid in sommige Geschriften (waren) behandelt en getraduceert. Dog dat sulks in deese Provincie niet (kon) worden gesuspecteert, daar geene openbaare Geschriften (soo veel bekent (was)) van dien aard, geschreeven of gedrukt" waren [3]).

Evenzoo antwoordden die van Stad en Lande bij resolutie van Donderdag 8 Juli 1784, dat de „Wetten tegen Schot- en Lasterschriften in volle vigeur (waren), en de Schuldige ontdekt wordende, gestraft (werden): betuigende hun Edele

---

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 1146—48.

2) Resol. Staten-Generaal van Woensdag 12 Mei 1784, blz. 381. Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 955.

3) Resol. Staten-Generaal van Woensdag 19 Mei 1784, blz. 409. Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 1052—58.

Mog. ook niet te weeten, dat soodanige Schriften binnen deese Provincie (werden) gemaakt of gedrukt" [1]).

Die van Zeeland eindelijk antwoordden bij resolutie van Maandag 19 Juli 1784 „dat een betamelyke vryheid der Drukpers onafscheidelyk aan 's Lands Constitutie verbonden (was); dat nogtans het onbetamelyke van die vryheid, door menigvuldige Wetten en Placaaten (was) beteugeld, en de licentie daarvan, nog ten jaare 1782, in een bekend geval, door buitengewoone maatregulen (was) tegengegaan, terwijl H.Ed.Mog. van het nadeelige der misbruiken, die daarvan gemaakt (werden), zo wel door Ingezetenen van dezen Staat, als door Onderdaanen van Zijne Majesteit, die op eene onbeschaamde wyze de boosaardige lasteringen tegen de Regeering dezer Republiek (uitbraakte) [2]), ten vollen gepenetreert zynde, tot het verder beteugelen van die losbandigheid, gaarne met concurrentie der Bondgenoten, alle genoegzaame middelen (wilden) in 't werk stellen, waartoe van wegens deze Provincie bereids den nodigen voorslag gedaan was" [3]).

Intusschen had Von Thulemeyer, nog vóór beide laatstvermelde antwoorden waren vastgesteld, naar aanleiding van het beoordeelen zijner memorie van 30 April 1784 door De Post van den Neder-Rhyn, De Politieke Kruyer, en Courier van Europa, op Vrijdag 11 Juni 1784 bij de Staten-Generaal eene nieuwe memorie ingediend, waarin hij veel ernstiger nog dan vroeger aandrong op maatregelen tegen de dagbladpers. „Hy (had) zig (gevleid), dat (sedert zijn vertoog van 30 April) de Provintien en Steden, in welken de vermetelheid der Schryveren van dat soort tot de uiterste buitenspoorigheid (was) gebragt, zich eindelyk op eene voegzaame wyze over diergelyke beleedigingen gevoelig zouden

1) Resol. Staten-Generaal van Dinsdag 13 Juli 1784, blz. 603. Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 1444—48.

2) Met name Jean Manzon te Kleef in zijn Courier du Bas-Rhin.

3) Namelijk op 27 April 1780 door goedkeuring van het voorstel van Utrecht op 11 April 1780 gedaan, zie blz. 170. — Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 1312—16, maar niet gevonden in Resol. Staten-Generaal.

getoond en de geschikste maatreegelen genoomen hebben, om dezelve in het vervolg te voorkomen; dan wel verre dat de instantien van den Koning eenig het minste nut zouden hebben gedaan, (had) hy met de uiterste verwondering gezien, dat die Bladschryvers ondernomen (hadden) hunne zaak door redenen, zo beuzelachtig als onbetaamlyk, te verdeedigen, het gedrag van den Koning voor hunne gewaande Rechtbank roepende, en de Memorien, die Zyne Majesteit door zyn Minister aan (H.) HoogMog. (had) doen overgeeven, ontledende. Het 131ste Nommer van den *Politieken Kruyer*, het 232ste Nommer van den *Post van den Neder-Rhyn*, en de Nommers 67, 68, 69 en 72 van den *Courier van Europa* (bewezen) maar al te klaar de gegrondheid der klagten, welke (hij voortbracht)." — „De Koning (gelastte hem) van (de Staten-Generaal) en van de Staaten der overige Provincien de stipste ordres te eisschen, ten einde de strafbaare buitenspoorigheid der Drukpers eenmaal beteugeld (werd), en dat de Schryvers, die niet bevoegd (waren) om het Volk te onderrigten omtrent de belangens der Vorsten, derzelver Systhema en gedrag, duidelyk blyken (Hunner) verontwaardiging (mochten) ondervinden." Onder herinnering aan de wijze maatregelen genomen bij de Resolutie der Staten van Holland van 5 Juli 1744, en die der Staten-Generaal van 15 Januari en 13 Februari 1771, volmaakt overeenstemmende met den inhoud der Memorie van 20 Januari 1783 en den brief van den Koning van 19 Maart 1784, kon Z. M. „niet ontveinzen, dat een langer uitstel aan de voldoening van Zijne billyke eischen, die Hij (thans) door zynen Minister (herhaalde), niet anders dan ongunstig (kon) uitgelegd worden, en de Koning zoude zulks als een minachting opvatten; ook zouden de gunstige gevoelens, welke dien Monarch voor de Republiek (bezielden), 'er door lyden kunnen, terwyl zyne Majesteit zich genoodzaakt zoude zien, om een Satisfactie te vorderen evenredig met de beledigingen, waar over Hoogstdezelve reden (had) van zich te beklagen" [1]).

---

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 1108—1110, naar het Fransch in

Holland, Zeeland, Friesland, Overijssel, en Stad en Lande namen de memorie over, Gelderland en Utrecht herinnerden aan hunne reeds medegedeelde resolutiën. Ruim één maand later kregen de Staten-Generaal bovendien uit handen van hunnen Griffier Fagel eene memorie dd. Berlijn 17 Juli 1784 door den Pruissischen Staats-Minister (Von) Hartzberg namens Frederik de Groote aan onzen Gezant te Berlijn A. W. Baron Van Reede overgegeven, waarin de Pruissische Koning verklaarde zich te hebben gevleid, dat de Staten-Generaal eenige aandacht zouden hebben gewijd aan zijn' brief van 19 Maart, „dat zy 'er binnen een behoorlyken tyd op geantwoord, en eindelijk kragtdadige middelen beraamd zouden hebben, — aan de licentie der Courantiers en andere schryvers te doen ophouden en om daar door in de Republiek te herstellen de eensgezindheid, eendragt en goede orde." — „Dan aan deze billyke verwagting (was) tot (dusverre) toe in geen eenig opzigt voldaan. Zedert vier maanden (liet) men zonder antwoord een vriendlyken Brief van den Koning en verscheiden Memorien, welke zyn Minister, de Heer Von Thulemeyer, aan Hunne HoogMogende (had) overgegeven. — Ondertusschen (liet) men aan de Courantiers en andere byzondere Schryveren toe, om zo wel den Brief des Konings als de Memorien van zyn Minister te bedillen op een wyze, even zo onbetaamlyk als gemaklyk te wederleggen, indien het gewigt der zake anders gedoogde om zich met deze onbevoegde personen in te laten, die zich (opwierpen) tot Rechters en Beoordeelaars van de handelwyze en openbaare stukken, die geenzins (competeerden) aan byzondere personen, en over welken hun Souverein des zelfs gevoelen en meening nog niet verklaard (had). Men (had) zelf met publieke authoriteit doen drukken eene gepretendeerde verantwoording van de Schryvers der *Gazette* van Leyden, waarin zy zich met bitterheid en op eene onvoeglyke wyze (trachtten) te verdedigen tegen de klagten, welke de Heer

---

Resol. Staten-Generaal van Vrijdag 11 Juni 1784, blz. 497. Verg. Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 8, blz. 101 en vlgg.

Von Thulemeyer zich genoodzaakt (had) gezien deswegens aan Hunne Hoog Mogende in te brengen." — „Terwijl men dus een ruim veld (gaf) aan byzondere Schryveren, om, door hunne onbetaamlyke Geschriften, de tweedragt, die reeds te diep by de Natie geworteld (was), te onderhouden en aan te stoken, (bleef) de Doorlugtige Prins Stadhouder gestadig blootgesteld — aan hunne kwellingen." — „De Koning (verlangde) vuriglyk, dat de Staten-Generaal — eens eindlyk met kragt (zouden) overgaan tot billyke, kragtdadige en voldoende maatregelen ter beteugeling van de licensie der Courantiers en andere particuliere Schryvers" [1]).

Overgenomen werd de memorie door Holland, Zeeland en Overijssel, maar Gelderland, Utrecht, Friesland en Stad en Lande, verwezen naar hunne vroeger medegedeelde resolutiën, en verklaarden bereid te zijn tot het opmaken van een concept-antwoord. Op 30 Augustus 1784 kwam dit eindelijk gereed, maar de inhoud was zeker weinig bevredigend voor den Koning, omdat daarin werd aangetoond, hoe met betrekking tot de gedane klachten de Staten-Generaal onbevoegde rechters waren, daar het zaken gold van ieder der Provinciën in het bizonder, en zij derhalve onvermogend waren aan die klachten te gemoet te komen, tenzij door den eenparigen wil dier provinciën [2]).

Inmiddels was ook in Juni 1784 door den Graaf De Belguojoso, „eerste Staatsdienaar van de Regeering van Brussel", aan onze op dat oogenblik aldaar vertoevende Gevolmachtigden tot regeling van grensscheidingen, te kennen gegeven „dat hy voor hun niet verbergen kon het ongenoegen des Keizers, over de vrye en indecente wyze, waarop men, in de Hollandsche Couranten en andere Nieuwspapieren, het Carakter van zyne Majesteit met haatelyke kleuren afschilderde, en dat men zig by dezelve hadt aangematigd de Pretensien, in de overgegeeven Memorien vervat, te we-

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 1227—32. In de Resol. Staten-Generaal van Vrijdag 23 Juli 1784, blz. 649, is de memorie niet afgedrukt.
2) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 1489—93.

derleggen, terwyl men zig zorgvuldig gewaagd hadt, de praeambule aan dezelve publiek te maaken, om daar door de gratieuse en vriendelyke denkwys des Keizers voor het Publiek te verbergen, en alleen maar het onaangenaame van dien mede te deelen". Waarop, beweerde men, gemelde gevolmachtigden zouden geantwoord hebben „dat het gestelde in de Nieuwspapieren geheel buiten Hun Hoog Mog. was, dat de vryheid van schryven in eene Republiek van dien aart was, dat die met moeite konde worden tegengegaan, en zy derhalven zyne Excellentie solliciteerden, zig daaraan niet te stooren, maar zig alleen te bepaalen tot het geen zy, in hunne carakters, hem zouden mededeelen, als zynde de opregte gevoelens van Hun Hoog Mogenden" [1]).

In de daarop volgende maand, Juli 1784, wendde Baron Von Reischach, buitengewoon gezant van den Keizer, zich tot den Raadpensionaris, Pieter Van Bleiswyk, met de klacht, „dat de vorderingen van den Keizer op de Republiek niet met dat ontzag en eerbied in de tydschriften werden beoordeeld, welke aan gekroonde hoofden zou verschuldigd zyn". Een gevolg hiervan was, dat de Staten van Holland 27 Juli [2]) 1784 besloten „dat Heeren Burgemeesteren en Regeerders der Steden in deze Provincie, alwaar publieke Nieuwstydingen (werden) uitgegeven, by Missive (zouden) worden verzogt, om ieder in den zyne de vereischte voorzieninge te doen, dat de Schryvers en Uitgevers van zodanige Nieuwstydingen zig soigneuselyk (wachtten) van in dezelve te plaatsen de instructie en orders aan de Ministers van dezen Staat te Brussel, ten aanzien van de aldaar (toen) verhandeld wordende differenten, gezonden, of eenige verdere stukken of zaaken deze differenten concerneerende; en voorts de Courantiers van de Haagsche en Zuidhollandsche Couranten by deze te gelasten, zig insgelyks te abstineeren van in hunne Nieuwspapieren de voorsz. instructie en orders of

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 1110, 11.

2) Aldus volgens de Nieuwe Nederl. Jaarb.; maar dien dag waren de Staten van Holland niet bijeen.

eenige stukken of zaaken de voorsz. differenten concerneerende te stellen". Van dit verlangen der Staten van Holland moet een uitvloeisel zijn geweest dat te Amsterdam, ofschoon eerst op 24 September 1784, het volgende bevel werd rondgebracht: „Door order van de Wel Ed. Groot Achtbare Heeren Burgemeesteren, wordt aan alle Schryvers, Drukkers en Uitgevers van publieke Nieuwstydingen of Schriften aangezegt, zig soigneuslyk te wagten, van in dezelven te plaatsen de *Instructien en Orders aan de Ministers van dezen Staat te Brussel*, ten aanzien van de aldaar thans verhandeld wordende differenten gezonden, of eenige verdere stukken of zaken deze differenten concerneerende" [1]).

Van een verbod te Leiden, op 6 of 7 September 1784, van alle periodieke geschriften en prenten, uitgezonderd De Post van (?) den Neder-Rhyn en De Hardloper van Staat, waarvan in laatstgemeld blad No. 10, blz. 88, wordt melding gemaakt, weten de Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken niets. Toch is het een feit dat op 6 en 7 September 1784 De Na-Courant en De Politieke Praatmoer, De Batavier en De Politieke Praatvaar te Leiden werden opgehaald en verboden, welk verbod, voor beide laatstgenoemde bladen althans, op 11 September reeds weder werd ingetrokken [2]).

Op Dinsdag 28 September 1784 werd te Rotterdam „in aanmerking genomen zynde, dat sedert een geruimen tyd in sommige Couranten van tyd tot tyd insertien (werden) geplaatst, by dewelke de gemoederen der Burgeren dezer Stad (werden) opgezet en geïndisponeert tegen derzelve Regering, vele particulieren personen tegens de waarheid aan getraduceert, en het vuur van tweedragt en oneenigheit telkens (werd) aangestookt; — goed gevonden en verstaan, aan alle de Boekverkoopers, zoo binnen deze Stad als Jurisdictie van dien te doen aanzeggen, dat zy geene andere Binnelandsche Couranten (zouden) vermogen te deliteeren of

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 1226, 27; 1501, 2.
2) Mededeeling van Mr. Ch. M. Dozy uit het Gerechtsdagboek WWWW, fol. 313 en 317.

uittegeven, onder welke Titul en benaming zulks ook zyn (mocht), dan de volgende Couranten van Steden, stem in Staat hebbende, namentlyk: De Fransche Leidsche, Amsterdamsche, Rotterdamsche, Utrechtsche, Middelburgsche, Groningen en Utrechtsche [1]; mitsgaders de Hollandsche Haarlemsche, Historische, Leidsche, Amsterdamsche en Leeuwaardsche; gelyk mede zoo de Fransche als Hollandsche Haagsche, en de Antwerpsche Courant, die (te Rotterdam) actueel gedrukt (werd), en zulks op poene van, des contrarie doende, te zullen verbeuren een boete van Twéé hondert Caroly Guldens, te appliceeren één derde ten behoeven van den Heer Hoofd-Officier, één derde voor den Aanbrenger en één derde voor den Armen." — „En (werd) voorts goed gevonden, op gelyke poenaliteit alle Koffyhuishouders, mitsgaders alle zoodanige Herbergiers of Logementhouders, in welker Huizen de publyke Nieuwspapieren voor een yder ter Leezing (lagen), wel expresselyk te verbieden, zoo als dezelve verboden (werden) by dezen, eenige andere Couranten, buiten de hier boven gespecificeerde, te laaten lezen." — „Verklarende Hun Edele Groot Achtbare niet te min, dat zy, door het permitteren van de bovengenoemde Couranten, in geenen deelen (verstonden) den inhoud van die te authoriseeren of te advoueeren, veel min om daar door aan dezelve eenig meerder aanzien te geven, maar dat integendeel, wanneer in dezelve eenige laesive uitdrukkingen tegen de Regeering of goede Ingezetenen dezer Stad gevonden mogten worden, zy terstond ook het debiet van dezelve in deze Stad ipso facto (zouden) doen verbieden."

Van eene aanschrijving aan de nieuwspapieren, althans binnen Holland, maken de Resolutiën der Staten van Holland van Woensdag 13 October 1784, blz. 2462, melding. De Staten namelijk ontvingen dien dag een schrijven van

1) Zoo luidt het afschrift in de Nieuwe Nederl. Jaarb. 1784, blz. 1520, 21. De Fransche Utrechtsche Courant wordt tweemaal genoemd; van eene Fransche Middelburgsche of Groningsche Courant heb ik nooit gehoord; de redactie schijnt dus wel wat te wenschen te laten.

den Raad van State houdende klachten over de verspreiding van zeker boekje: „*Rapport van Gecommitteerden van hun Edele Groot Mog. de Heeren Staten van Holland en Westvriesland, nopens den staat van 's Lands Frontieren, Magazynen en Arzenaalen, gedrukt in Holland* 1784", en het verzoek, om niet alleen de verspreiding van het boekje tegen te gaan, maar ook „Extracts gewyse in de publicque Nieuws Papieren (het gunt reeds opentlyck met byvoeging van de oproerigste aanhitsingen aangekondigt (was)), te sullen geschieden." Aan dit verlangen voldeden de Staten door te besluiten „de nodige voorsiening te doen dat het selve Stuk, het sy geheel of extractsgewyse in de publique Nieuwspapieren niet verder werde gedivulgeert, of daar van in de Couranten of andere gedrukte Papieren eenige advertentie of melding hoe genaamd gedaan."

Nog valt omtrent het jaar 1784 mede te deelen, hoe blijkens de Resolutiën der Staten-Generaal van Dinsdag 7 December van dat jaar, blz. 1190, Gedeputeerden van Zeeland dien dag ter Generaliteit bekend maakten „dat sy door de Heeren Staaten hunne Principaalen geauthoriseert waren, om ter Vergaderinge van haar Hoog Mog. met allen aandrang te insteeren, dat ter plaatse daar zulks (behoorde), ernstige recherche (mochte) worden gedaan, na de Persoonen, die de Conventie, onlangs tusschen hun Hoog Mog. en den Keurvorst van Keulen, Bisschop van Munster, gesloten, weegens het overlaaten van drie Regimenten Infanterie ten dienste van den Staat, voor den tijd van tien jaaren, tegens een seeker jaarlyks Subsidie, aan de Courantiers (hadden) gesuppediteert, ten einde tegens deselve na de Wetten van den Lande te procedeeren, en na merites te straffen; en by deese geleegentheid ook te insteeren, dat de nodige mesures mogten worden genomen, tot voorkoming, dat by vervolg geenerhande secreete Staats-Papieren, van welken aart die ook souden mogen zyn, in eenige Couranten werden geplaatst, en deswegens de verregaande licentie van de Courantiers beteugeld; en dat sy Heeren Gedeputeerden derhalven waren gelast geworden, om ter bereiking van dat oogmerk de noo-

dige maatregelen te helpen arresteeren; mits nogtans deselve niet verder (gingen), dan by voorige Placaaten en Ordres (was) bepaalt." Het voorstel werd gesteld „in handen van de heeren Van Lynden van Hemmen, en andere haar Hoog-Mogende Gedeputeerden tot de saaken van de Placaaten en Reglementen." De Staten van Gelderland intusschen machtigden bij Resolutie van Zondag 16 Januari 1785 hunne Gecommitteerden ter Generaliteit om „meede serieuse instantien te doen, met byvoeging, dat men zulks teffens ten aansien der Missive van den Schyngraaf van Salm, omtrent de Meklenburgsche en Buckenburgsche Troupes, in het secreet Besogne geopend, geremarqueert hadde, ten einde deswegens insgelyks behoorlyke recherches (kwamen) te geschieden" [1]), en veertien dagen later maakten Gedeputeerden van Utrecht bekend door de Staten van hun gewest te zijn gemachtigd om zich met de Propositie van Zeeland te vereenigen, „en ten einde voorsz. als nog nadere instantien te doen." De Staten-Generaal verzochten hierop die van Holland, Friesland, Overijssel, en Stad en Lande „om sig op de voorsz. materie meede te willen bequamen" [2]).

Op Donderdag 30 Juni 1785 werd de „licentie der Courantiers" ter vergadering der Staten van Holland alweder aan de orde gesteld door Gedeputeerden van Rotterdam, die namens hunne Principalen mededeelden „dat wel zedert eenigen tyd, veele klagten (waren) ingebragt over de verregaande licentie van de Courantiers en andere Schrijvers van publicq gemaakt wordende tijd Schriften, en daar over zelfs meer als een adres, zoo aan hun Edele Groot Mog. als derzelver Gecommitteerde Raaden (was) gedaan, dan dat het hun Ed. Gr. Mog. niet behaagt hebbende daarop als nog finaalyk te disponeeren, de voorsz. licentie niet alleen (was) blyven aanhouden, maar van tyd tot tyd nog meer (was) toegenoomen." — „Dat de Heeren hunne Principaalen aan die aanhoudende en toeneemende licentie grootelyks moe-

1) Resol. Staten-Generaal van Maandag 24 Januari 1785, blz. 86.
2) Resol. Staten-Generaal van Maandag 7 Februari 1785, blz. 136.

tende toeschryven de woelingen en partyschappen, welke zeedert eenigen tyd tot hun grievend leedweezen de Stad Rotterdam (hadden) ontrust, en die daar door nog dagelyks (werden) aangewakkert, en gaande gehouden, wel in aanmerking hadden genoomen, of dit een en ander door stedelyke voorzieningen zoude kunnen worden belet en tegen gegaan, dan dat de Heeren hunne Principaalen door ondervinding reeds hadden bespeurt, dat geen stedelyk verbod of voorziening daar tegens voldoende was, maar dagelyks meer en meer ondervonden, dat de gemelde Courantiers en Schryvers, zig niet ontziende, om zig het beoordeelen, goedkeuren of verwerpen van alle Staats en Stedelyke Resolutien, Propositien, Waarschouwingen en wat des meer (was), die ter hunner kennisse (kwamen), op eene meesteragtige en zeer licentieuse en stekelagtige wyze, dikwils met spotagtige insinuatien vermengt, aan te matigen, dezelve veeltyds met de hatelykste couleuren, tot verwekking of aanwakkering van ongenoegen, wantrouwen, en onrust onder de Ingezeetenen, inzonderheid binnen de voornoemde Stad, kwamen af te maalen." — „Dat de Heeren hunne Principaalen zig mitsdien genoodzaakt en verpligt (hadden) gevonden, ter hunner decharge, en tot voorkooming van meerder verwydering en verwarring om deeze zaak te brengen in den schoot van hun Edele Groot Mog. als den wettigen Souverain deezer Landen, met ernstig verzoek, dat het hun Edele Groot Mog. tog eindelyk (mochte) behaagen, om tegens de gemelde licentie der Courantiers en andere tijd Schrijvers zoodanige efficacieuse voorziening te doen, als haar Edele Groot Mog. tot stuiting van dezelve, en voorkooming van de nadeelige en dangereuse gevolgen, die uit het aanhouden derzelve noodwendig te voorzien (stonden, zouden) oordeelen te behooren." Het verzoek werd gesteld in handen van „de Heeren van de Ridderschap, en verdere hun Edele Groot Mog. Gecommitteerden tot het groot Besogne" [1]). Tegelijkertijd had de Rotterdamsche regeering zich bij die van Delft en Leiden beklaagd „over

1) Resol. Staten van Holland van Donderdag 30 Juni 1785, blz. 1824.

het toomloos schryven van de Delfsche en Leydsche Dagschryvers." Wat hierover te Delft voorviel is elders medegedeeld [1]; Leiden verklaarde met alle oplettendheid de courant waarover men zich beklaagde — vermoedelijk de Fransche — te hebben herlezen, maar „niets in dezelve te hebben gevonden, hetwelk eeniger mate hoonend voor de Rotterdamsche Regeering, en derzelver agtbaarheid verkleinende zoude kunnen worden geoordeeld, en dus eenige berisping verdienende" [2].

De vele partijdige vervolgingen tegen de drukpers in deze woelige jaren gaven de Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken, 1785, blz. 838 en 851, aanleiding tot de ontboezeming „dat niets meer tot de ware Vrijheid (behoorde), en niets meer alle en een iegelyk Ingezeten zeker (stelde), dan dat hy (wist), waarop te kunnen staat maken: en by noodzakelyk gevolg, dat eene eenparige rechtspleging omtrend eene en dezelfde zaak gevolgd (werd) en, stand (greep); en daar (waren) weinige zaken, omtrend welke de zorg van den Souverein tot meerdere staving der ware Vryheid, nuttiger (kon) zyn, dan omtrend eene gelyke voet van regt en regtspleging door het gansche Land, en gelyke behandeling van alle Ingezetenen, hy (ware), wie hy (ware)." — „Derhalve (was) het te beklagen, dat de denkbeelden omtrend de Drukpersse, en derzelver vryheid, nog zo zeer onzeker, zo wankelbaar (waren), dat men dan eens den ruimen teugel aan die Vryheid (vierde), dan wederom dezelve (inkromp), en hen, welken die Vryheid (gebruikten, vervolgde). Dan een kreet van jammer over die vervolging, dan wederom een gejuich van vreugde (hoorde) opgaan." — „Zo die Vryheid palen (moest) hebben, was het te wenschen, dat die palen nauwkeurig door den Souverein wierden aangewezen. Zonder dit (moest) eene willekeurige en tegenstrydige regtspleging in ons Land, en zelfs in (ééne) Provincie, noodzakelyk plaats hebben, en de een om het gebruik dier Vry-

1) Handel. Maatsch. Nederl. Letterk. 1872. blz. 41—47.
2) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1785, blz. 948.

heid vervolgd worden, terwyl de ander, onder den heiligen naam van de Vryheid der Drukpersse, alle laster uit(spuwde), of oproer (zaaide). (De Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken bepaalden) hieromtrent niets. Dit alleen (zou) niemand ontkennen, dat de deur of open, of toe (moest), gelyk het spreekwoord zegt, dat is, of aan allen de onbepaalde Vryheid van schryven toegestaan, of aan allen die onbepaalde Vryheid geweigerd."

Het eerste gevoelen werd in het volgende jaar, 1786, voorgestaan in het 17de of laatste artikel van 't bij Schepenen, Raad en Gezworen Gemeente der stad Zwolle goedgekeurd voorstel der Commissie tot verbetering van de Regeeringswijze van Overijssel, waarin de meening werd uitgesproken, „dat de *Drukpers*, welke zo veel (had) toe gebragt, om de oogen van deze Natie te openen, en de ware oorzaken der menigvuldige misbruiken, waar van dezelve de uitwerkzelen gevoelde, aan den dag te leggen, en waar van de *bepaling*, voor het *behoud van de Volksvryheid*, zo *hoogst gevaarlyk* (was), *door een uitdrukkelyk Staatsbesluit van alle banden* (*mocht*) *worden ontheven*" [1]).

Van een' geheel anderen geest getuigt het vlugschrift dat bij den aanvang van Februari 1786 [2]) het licht moet hebben gezien, en tot titel voert: *Snerpende Hekelroede, van eenen echten vrank en vryen Batavier, op de schurfte vereelte Lendenen der Lasterende en alles aanschendende Logen-Courantiers en Volksberoerders van Nederland; met eenen verzachtenden en oprechten Raad tot Boete en Eendragt. Vercierd met eene fraaije zinnebeeldige Konstplaat, en deszelfs Uitleg. Gedrukt voor den Autheur.* NB. Werden geene Exemplaren afgeleverd, als voor Contant Geld, à *f* 1—4, met de Plaat. 12 en 69 blz. 8:. Op rijm [3]). Het stuk is voortgesproten

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1786, blz. 499. Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 13, blz. 94.

2) Op grond der aankondiging in de Vaderlandsche Byzonderheden, dl. 2, blz. 48.

3) Voorhanden in Bibl. Maatsch. Nederl. Letterk., Catal. deel 1, kol. 471. Ter Kon. Bibl. in Polit. Tract. 1780—1787, dl. XXVII.

uit het dichterlijk brein van J. le Francq van Berkhey [1]).

In zeker schrijven van „die Raaden des Furstendoms Gelre en Graafschaps Zutphen" aan de Staten van Gelderland, dd. Arnhem 25 April 1786 [2]), was, naar aanleiding van een beklag in een advies van „de Momber en S. Momber" van het Landschap Zutphen over den hoon in openbare geschriften hun aangedaan, gewezen op de buitensporigheid der vreemde, beter gezegd: buiten Gelderland gevestigde, Courantiers en andere schrijvers van periodieke geschriften, bij hunne mededeelingen betreffende Gelderland, zijne Collegiën, Regenten, en ingezetenen. Van meening zijnde dat het beste was dat de Staten besloten tot een' algemeenen maatregel tegen de drukpers, wezen „die Raaden" op het feit dat „de dagelyksche ervarentheid een ieder (moest) overtuigen, dat 'er nà alle waarschijnlijkheid persoonen in (Gelderland) gevonden (werden), welke door parthy zugt gedreeven zig niet (ontzagen) om aan die vreemde Courantiers of Autheurs van het een of ander periodicq geschrift zulke zaaken te suppediteeren, waar door meestendeels 't zy direct, 't zy indirect, door suppressie, omissie, of verdraajinge van de waare omstandigheeden van het een of ander voorval, onwaarheeden en lasteringen werden opgegeeven en door het gantsche Land verspreid, zoo dat men met gerustheid (mocht) zeggen, dat zulke geschriften (schenen) te zyn geworden geprivilegeerde lasterschriften, waar door een ieder, hoe onschuldig ook mogt zyn, geëxponeert (was) om beschuldigd en in zyn goede naam gekrenkt te worden, zonder ooit te kunnen te weeten krygen, wie zyne beschuldiger (was), en hoe daar tegens behoorlyke satisfactie in rechten (zou) bekoomen, terwyl zodaane Courantiers en andere Schryvers zig ongehouden (reekenden) om haaren Autheur te noemen, of ook wel zich (trachtten) te behelpen

---

1) Mr. J. I. Van Doorninck, Bibl. v. Nederl. Anon. en Pseudon. No. 1945.

2) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1786, blz. 295—307, meer bepaald blz. 304 en vlgg.

met de uitvlucht, dat zoo een brief, waar by haar iets (was) opgegeeven, (was) ongeteekent, waar door zulke lasteraars zig (vleiden) altyd in 't donkere te zullen blyven schuylen, zonder ooit achterhaalt te kunnen worden, 't geen wel het verfoejelyke en strafbaare caracter van dusdaanige persoonen (aantoonde), maar te gelyk (deed) zien, hoe 't eindelyk eens tyd (werd) om zoo een meer en meer toeneemende kwaad, waar door de publicque rust geturbeert, het zaad van tweedragt voortgeplant en het zo hoognodige vertrouwen tusschen Regenten en Ingezeetenen geheel verbrooken (werd), met nadruk tegen te gaan, hoe zeer ook te gelyk de conservatie van de goede ordre in eene welgestelde en gepoliceerde Regeering en d'eenigheid tusschen d'Ingezetenen de nuttigheid van dien (kwam) aan te raaden." — „Die Raaden" gevoelden „wel, dat, vermits de Drukpers van dit alles zoo zeer niet — in de Provincie (Gelderland scheen) te resideeren, maar die Couranten en periodique geschriften in andere Provincien (werden) gedrukt, en daar van daan in (Gelderland) gezonden en gedebiteert, zulks d'executie ten dien opzichte moejelyker (kwam) te maaken terwyl d'experientie reeds meer dan eens (had) geleert, van hoe weinig kracht en vrucht gedaane klachten en verleende brieven van voorschryvinge geweest (waren), en (zy) overzulks (de Staten) niet anders (konden) aanraaden dan om tot weeringe van dit kwaad de toevlucht te neemen tot zodaane middelen van redres, welke — in de Provincie (Gelderland), en dus in (der Staten) eyge boezem executabel (zouden) zyn." — „Die Raaden" vleiden zich aan de Staten „eenige toerykende middelen, waar door de voortgang van dit kwaad in de zamenleevinge (zoude) kunnen worden gestuit, ten minsten eenigzints belemmert, te kunnen voorslaan."

Naar aanleiding van dit verlangen uit Zutphen, en, zooals in Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 12, blz. 276 staat aangewezen, „in een zeer naauw verband met het gebeurde" te Hattem en Elburg in den zomer van 1786, werd door de Staten van Gelderland op 8 September 1786 eene publicatie vastgesteld tegen het misbruik der drukpers. In

eene zeer uitvoerige inleiding [1]) beklaagden de Staten zich dat sedert geruimen tijd „eenige onrustige geesten — een schandelyk misbruik (hadden) gemaakt, van de gewoone Couranten, wier aantal men buitengewoon vergroot (had), en van verscheiden weekelyksche of op andere gezette tyden uitkomende geschriften, door daar in telkens te doen plaatsen zodanige articuls, waar door (hunne) Souvereine vergadering, de Heer Erfstadhouder, de Raaden dezer Landschap, de Officieren, Magistraaten en Ministers, (hunne) Resolutien, Placaaten en bevelen, op de onwaarachtigste en eerrovenste wyze werden afgeschilderd." Teleurgesteld in hunne verwachting „dat of de Courantiers of Aucteurs van de opgem. geschriften, — van zelfs, of op bevel der Overheden, in wier territoir die gedrukt (werden), — tot inkeer zouden komen, en dus (hen) niet noodzaaken tot het gebruik van middelen, om dezelve kragtdadig te beteugelen," en ziende dat het „kwaad van erger tot erger (was) overgeslagen, in zo verre dat de gemelde Courantiers en andere Schryvers (durfden) onderneemen om inzamelingen van penningen tot het oprigten eener Geldkasse, van die der respective Souverainen (der) vereenigde Provincien onderscheiden, en het geen nog verder (ging), om daar door eenige van (Gelderlands) Ingezeetenen, die zy met naame (opgaven), in hunne misdaadige aankantingen, tegen (der Staten) wettige bevelen te styven en te sterken, in het openbaar aan te kondigen" — „om aan de Ingezetenen dezer Landschap, wanneer zy zig tegens 's Lands wetten (zouden) verzetten, te belooven, dat zogenaamde Vrycorpsen, en gewapende Maatschappyen in andere Provincien, gereed staan zouden, om hun in dezelve geweldige ondernemingen te beschermen en te ondersteunen; ja zelfs om in 't openbaar aan te pryzen een vorm van Regeering, welke volgens hun voorgeven door een gering aantal persoonen, die zy Regenten in de respective Provincien (noemden), zoude gesmeed zyn, met oogmerk om denzelven, by gebrek van andere middelen

---

1) Zie het geheel in Nieuwe Nederl. Jaarb. 1786, blz. 936—947.

door medewerking van (Gelderlands) In- en Opgezetenen, die zy van den (aan de Staten) gedaanen eed en hulde, en trouwe en gehoorzaamheid zouden tragten af te trekken, in te voeren" — zagen de Staten zich verplicht maatregelen te beramen.

„Ofschoon (zy) nooit eenige intentie (hadden) gehad of nog (hadden), om de Vryheid der Drukpers te beteugelen, wanneer die op eene betamelyke wys, tot voorstand der Burgerlyke Vryheid, ontdekking van waarheid en aanmoediging van deugd en opregte Vaderlandsliefde (werd) gebruikt, zo (vonden zy zich) egter tans genoodzaakt, om, daar, boven en behalven 't gunt (zy) hier voor (hadden) opgegeeven, veele van de Couranten en andere Geschriften nog telkens (inhielden) aanstotelyke en beledigende berigten en aanmerkingen omtrent buitenlandsche Mogendheden niet alleen, maar dat daar in ook de Heeren Staten Generaal, dezer Vereenigde Nederlanden, de Heeren Staten der andere Provincien, zo wel als (zy), den Heer Erfstadhouder, de Collegien van Politie en Justitie, mitsgaaders de Leeden en Ministers van dezelven voorts hunne Resolutien, Brieven, Advizen, Vonnissen enz. op eene leugenagtige en lasterlyke wys, met verzwyging der waare omstandigheden van tyden en zaaken, (werden) geplaatst, en dat alzo die Courantiers en Aucteurs van andere tydschriften, zig tegen alle reden en billykheid (opwierpen) als de hoogste Richters, zo over de Souvereinen zelve, als over de door hun ingestelde Collegien en Vergaderingen, ten einde dezelve gehaat te maaken, de Vryheid in het adviseeren weg te neemen, 't misvertrouwen aan te kweeken, de tweedragt die men, hoe langs zo meer in deeze Provintie, (trachtte) te zaaijen, te vermeerden, en dus de hoop op herstel van rust en eensgezindheid tusschen de Ingezetenen te verydelen." — „Weshalven (zij), om nog zo mogelyk alle de onvermydelyke gevolgen, welke daar uit tot bederf van Land en Volk te wagten (waren), te voorkoomen, na op al 't gunt voorsz. ingenomen te hebben de Consideratien en het Advis van de Raaden dezes Furstendoms en Graafschaps, vervat by der-

zelver Missive van den 28sten Augustus deezes jaars, (zich) verpligt gevonden (hadden), daar tegens op 't ernstigste te voorzien." — „Ten welken einde (zij) onder inhaesie van (hunne) Publicatie van den 11den Mei 1786, waar by (zij hunne) intentie omtrend het maintien van den wettigen Regeeringsvorm (hadden) te kennen gegeeven, als mede onder inhaesie van (hunne) successive Publicatien en Placaaten tegen de Pasquillen en Lasterschriften, speciaal die van den 31 July 1781 en 8 Mei 1783, goedgevonden (hadden) te ordonneeren en te statueeren, zo als (zij deden) by deezen."

1.

„Dat aangezien binnen deeze Landschap geene Couranten, Gazettes of zoortgelyke nieuwstydingen tot nog toe (werden) gedrukt, maar dat dezelve zo uit andere Provintien, als nabuurige Landen, (werden) ingevoerd, en aldus uitgegeven en verkogt; niemand eenige Couranten, Gazettes of andere publique nieuwstydingen, in wat taal of onder wat titel, (zoude) mogen uitgeven of verkoopen, zonder daartoe alvoorens schriftelyke permissie te hebben verkregen van de respective Magistraten in de Steeden, en van de Hoofd-Officieren op 't platte Land, ter plaatse van elks woninge, en ook niet langer dan geduurende deeze permissie, op eene boete van duizend Guldens."

2.

„Dat vermits inzonderheid de Zuidhollandsche, beide Nederlandsche, Vaderlandsche, en Historische Couranten, de Post van den Neder-Rhyn en Politike Kruyer zedert eenigen tydt byna gewoon werk (hadden) gemaakt, om met afwijking van het oorsprongelyk oogmerk en wettige instelling, waar toe diergelyke Geschriften zouden moeten dienen, en dus in plaatse van te bevatten binnen of buitenlandsche nieuwstydingen, tans meerendeels (waren) opgevuld met Brieven en aanmerkingen over publicque zaaken, ook dikwils met valsche en oproerige beschuldigingen, zoo tegens Overheeden als byzondere Persoonen, derhalven by deezen op het ern-

stigste (werd) verbooden, dat by provisie en voorbehoudens (hunne) verdere dispositie omtrend alle andere dergelyke nieuwspapieren, als by tyd en wylen bevonden (zouden) worden, in het zelfde Cas te vallen; alle deze hier boven uitgedrukte geschriften binnen dezen Provincie niet (zouden) mogen worden uitgegeeven, of verkogt, of ter publieke leezing (zouden) mogen worden voorgelegd, op eene boete van duizend Guldens voor de eerste reyse, en van drie duizend Guldens voor de tweede reyse, boven en behalven, zo wel voor de eerste als tweede reys, van banissement of andere arbitraire straf naar omstandigheden van zaaken."

3.

„Dat, by aldien de voorsz. persoonen de respective boeten hier in vermeld niet zouden kunnen betalen dezelve met geesseling, bannissement of confinement naar omstandigheden van zaaken (zouden) moeten gestraft worden."

„En, nademaal (de Staten) met al het gunt voorsz. geen ander oogmerk (hadden), dan om zoo veel mogelyk onder den zeegen van God Almagtig, de rust, vreede en eensgezindheid, onder 's Lands Ingezetenen in het gemeen, en, onder die van deze Provintie, in het byzonder te herstellen, en daar door de anders naderende ondergang dezer Republiek te voorkoomen;"

„Zo (verboden zij) meede op 't allerernstigste alle Collectes en verzamelingen van penningen, tot welke byzondere eindens, hoe genaamd, dezelve ook zouden mogen gerigt zyn, zo daar toe niet met bekendmaking der redenen, expresse permissie van (hen), of van de respective Hoofd-Officieren en Magistraaten, (was) verkreegen."

„En, daar (zij) in 't zeekere onderrigt (werden), dat zig binnen deeze Provintie niet zelden (lieten) vinden, deeze en geene Vreemde personen, zo die tot zogenaamde Vrycorpsen of gewapende maatschappyen in de nabuurige Provincien (behoorden), als andere, welke zig niet (ontzagen hunne) goede In- en Opgezetenen op te ruijen en aan te hitzen, onder belofte van hulp, die zy hun egter niet dan met de

hoogste misdaad en verbreeking van alle grondwetten van den staat, zouden kunnen verleenen, zo (gelastten) en (bevalen zij) alle Officieren en Magistraaten wel ernstelyk, dat zy na alle zodane persoonen, in valle zy zig in hunne respective Districten gewapender hand of in sterken getalle mogten vertoonen, het strengste onderzoek (zouden) doen, en dezelve voor de eerste reis beveelen, van zonder vertoef deze Provintie te verlaten, en in cas van disobedientie, of dat dezelve zig daar aan weder schuldig mogten maken, hen te apprehendeeren, en tegen dezelve als verstoorders van de publique rust, te procedeeren."

4.

„En eindelyk, doordien ook de dagelyksche ondervinding meer dan waarschynlyk (maakte), dat er binnen deeze Provintie persoonen (moesten) gevonden worden, die door partyzugt gedreven, aan de Courantiers en andere schryvers, als waar van (de Staten) den invoer en verkoop binnen deze Provincie hier vooren, verbooden (hadden, suppediteerden) stukken, en reflexien, 't zy by weege van Brieven, Advysen, Requesten, of anders op eenige Resolutien, Missives, Memorien, Vonnissen, of eenig ander stuk of stukken, respectivelyk geëmaneerd van de Heeren Staaten Generaal, van (de Staten van Gelderland), of van de Heeren Staaten van eenige andere Provincien, van eenig hoog of minder Collegie van Politie of Justitie, van eenige Magistraats Regering of Regtbank van eenige Stad of Plaats, of van Lid of Leden van dien, binnen (Gelderland) of andere Provincien, of ook dezulken, waar door eenige buitenlandsche Mogendheid, of eenig hooge standspersoonen (werden) gelaedeert; zo (verboden de Staten) by deezen wel expresselyk dat niemand, van wat rang of staat 't (ware), voor zyn persoon, 't zy in daar toe belegde of op te rigten genootschappen, die (de Staten) tevens voor het toekomende illegaal (verklaarden), al zodane zaaken of stukken aan eenig vreemd Courantier of andere Schryver (zoude) mogen toezenden, of op eenigerley wyze, 't zy direct of indirect, (zoude) mogen fourneeren,

meede op eene boete van duisend Guldens, boven arbitrale Correctie, naar omstandigheden van zaaken."

„Beveelende voorts alle Officieren, en Magistraaten aan de executie van den inhoud van deeze Publicatie in allen opzigten de hand te houden, als meede, dat zy in conformiteit van (der Staten) vorige Publicatien met alle vlyt en naarstigheid (waakten) tegen 't maken, drukken en uitgeeven van allerley pasquillen, en eerrovende libellen, auctoriseerende wyders den Hove Provinciaal in 't Generaal, om wanneer eenige andere, dan de bovengenoemde nieuwspapieren, bevattende zoortgelyke verbodene zaaken, en ook de reeds genoemde onder eene andere benaming of gedaante mogten te voorschyn komen, daar tegens mede conform (der Staten) intentie, hier boven vervat, te voorzien."

Ofschoon nu deze Publicatie, ten einde „ter kennisse van een ieder (te) kunnen komen, — alomme binnen (het) Furstendom en Graafschap (zoude) worden gepubliceerd en geaffigeert," zoo is het tot die openbare afkondiging niet gekomen. Zoodra was niet de inhoud uitgelekt, of de publicatie werd in de dagbladen met den naam van Bloed-Plakkaat bestempeld, en tot schimp met roode inkt in 14 blz. gedrukt [1]) en alom verspreid. Volgens de Nieuwe Nederl. Jaarb. 1786, blz. 935, werd de publicatie „op eene nadere brief van het Hof, of ook de Utrechtsche en Leidsche Couranten onder het verbod moesten begrepen worden, nog in advys gehouden," maar in Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 12, blz. 282, wordt als misschien medewerkende oorzaak daarvoor gewezen op den stap der inwoners van Nijmegen, waar de Burgerij, op het gerucht dat de publicatie eerlang zou worden afgekondigd, verklaarde zulks niet te zullen gedogen, en de Gemeenslieden der stad, die het plakkaat beschouwden als een openbare inbreuk op de stedelijke voorrechten, voor zooverre men het, buiten hunne bijzondere bewilliging en medewerking, aan de stad zoude willen opdringen, bij den Magistraat eene uitdruklijke Tegenverkla-

1) Catal. Bibl. Vereen. Boekh., blz. 59, sub litt. kk.

ring inleverden. Ofschoon nu eene oude aanteekening zegt dat die publicatie is „ingetrokken 18 Sept. 86," dus tien dagen nadat ze was vastgesteld, welke aanteekening ook melding maakt van eene „Beschryving van de lykstaatsie van de: overledene publicatie tegen de licentie der drukpers" [1]), zoo vindt men bij Wagenaar, t. a. p., vermeld, hoe die van Harderwijk in November 1786 op den landdag als hun gevoelen omtrent die publicatie te kennen gaven, dat hoe gewenscht ook maatregelen waren tegen de losbandigheid der drukpers, deze publicatie daartoe niet geschikt was, te minder, daar in Gelderland zeer weinig, en zooverre men te Harderwijk wist, niets van den in de publicatie aangewezen aard gedrukt werd. „Hoe ook (kon) den Ingezetenen het leezen der gedrukte Papieren belet worden?" — Vandaar dat zij tot het vaststellen dezer publicatie niet konden medewerken, „maar daar tegen moesten protesteeren, en als nog van Advys (waren), dat die Publicatie (moest) worden geseponeerd. Immers (konden zij) dezelve, voor (hunne) Stad, welker Regeering van onverdenkelyke tyden gehad (had) het *Jus leges condendi*, (het Regt om eigen Wetten te maaken), zonder dat ooit de Souverain daar in eenige inzage (had) gehad, niet verbindende houden."

De afkondiging der publicatie werd alzoo, 't zij in September, 't zij in November 1786, opgeschort. Maar daar het voor Gelderland zoo ernstig kwaad voornamelijk uit Holland kwam, richtten de Staten een schrijven, dd. Zutphen 16 November 1786, aan die van Holland, hunne „byzondere goede Vrienden, Nagebuuren en Bondgenooten," met verzoek om „dadelyke voorziening — tegen de licentie der Courantiers en van verscheide weekelyksche of op andere gezette tyden uitkomende Geschriften." Na in dit schrijven eenige overwegingen te hebben ontleend aan de inleiding hunner ontworpen publicatie, zeggen de Staten dat, „dewyl

---

1) Zie „Lijst van eene verzameling politique en andere stukken," blz. 46, vermeld in Catal. Bibl. Vereen. Boekh., blz. 142, herkomstig uit de „Lijst der Boeken door den Heer Frederik Muller aan de — Vereeniging — geschonken, blz. 4.

(zij penetreerden) de inconvenienten, welke door eene volkomene suppressie dier Couranten en Nieuwspapieren wegens de Advertentien, die veel al daar inne geplaatst (werden), voor de goede In- en Opgezeetenen zouden kunnen worden veroorzaakt; byzonderlyk daar, tot nog toe, geene Couranten binnen deeze Provincie (werden) gedrukt, (hadden zij) wel gepraefereert met het doen emaneeren van een alzulk verbod tegens het debiteeren en uitgeeven van dezelve in deeze Provincie provisioneel te supersedeeren." — „Maar egter teffens vermeend (zich) niet te mogen dispenseeren van (de Staten van Holland), en de Heeren Staaten der Provincien, waar in alzulke Couranten en Nieuwspapieren gedrukt (werden), te verzoeken van wegens het gewigt der zaake, der zelver hooge attentie daar op ook bepaaldelyk te fixeeren; en te willen considereeren, hoe de gemoederen der goede In- en Opgezeetenen door zoodanige Schriften (werden) verhit; hoe tweedragt, onrust, wantrouwen, en verdenking van Ingezeetenen tegen de wettige Overheeden (werden) ingeboezemd, en hoe, by nader gevolg daar door alle hoop op herstel van rust en eensgezindheid tusschen de Ingezeetenen ten eenemaal verydeld (werd)." — „En het (was) op deeze onbetwistbaare gronden, dat (zij), hoe zeer (zij) ook anderzints alieen (waren) om de vryheid der Drukpers te beteugelen, wanneer die op eene betamelyke wyze tot voorstand der Burgerlyke vryheid, ontdekking van waarheid, en aanmoediging van deugt, en opregte Vaderlandsliefde (werd) gebruikt, (Hun) Ed. Mog. te gelyk op het Vriendenbuurlykste en ernstigste (verzochten), dat (Hun) Ed. Mog. tegens zoodanig schandelyk misbruik, het geen van de gewoone Couranten, en van verscheide weekelyksche, of op andere gezette tyden uitkomende Geschriften (werd) gemaakt, dadelyke voorzieninge (geliefden) te doen; immers dat daar inne niet geplaatst (werden) zulke Articuls, die voor de wettige Regeeringsform volkomen subversief waren, waar in de Souveraine Vergaderingen, der zelver Resolutien, Placaaten en Beveelen, den Heere Erfstadhouder, en eenige hooge Stadsperzoonen door verfoeyelyke lasteringen op de eerro-

venste wyze (werden) aangetast, en gelaadeert, of waar door de goede In- en Opgezeetenen der respective Provincien, tegens integreerende Leden dier Vergaderingen (werden) gepraeoccupeert, en van de allenthalvige gehoorzaamheid hunner wettige Overheeden afgetrokken."

Bij Holland viel hierop Woensdag 29 November 1786 het gewone besluit, dat de missive zoude „worden geexamineert door de Heeren van de Ridderschap en verdere hun Edele Groot Mogende Gecommitteerden tot het groot Besoigne" [1]). Ook de Staten van Utrecht ontvingen den brief, en stelden dien evenzoo „in handen van Heeren Ordin. Gedeputeerden, om te dienen van consideratien" [2]).

Ook de Staten van Friesland lieten zich aan de losbandigheid der nieuwspapieren gelegen liggen in eene publicatie vastgesteld „op het Landschapshuis binnen Leeuwarden den 25 September 1786" [3]). Daar zij „met aandoening en tot (Hun) innig leedwezen dagelyks (bevonden): — dat veele der Couranten en andere Nieuwspapieren zoo in Holland als elders gedrukt en in (Friesland) wordende ingevoerd, al dikwils vervuld (waren) met volstrekte onwaarheden, ook vele der wezenlykste gebeurtenissen daar in niet zelden met bygevoegde, opgesierde en verzonnene omstandigheden in een ten eenemaal verkeerd dagligt (werden) geplaatst, en zulks over al met geduurige inmengzels van de hatelykste en honendste uitdrukkingen en schadelykste lasteringen, niet slegts ten aanzien van particuliere Personen, Amtenaren en Leden der Regeering, maar zelfs betrekkelyk gehele Collegien en den Souverain zelven; baarblykelyk ondernomen met het verfoeyelykst oogmerk, om de zoo ongelukkig thans smeulende Onlusten in (Hun) gezegend Gemeenebest aan te

---

1) Resol. Staten van Holland van Woensdag 29 November 1786, blz. 4600. Nieuwe Nederl. Jaarb. 1786, blz. 1398. Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 12, blz. 284, 5.

2) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1786, blz. 1621.

3) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1786, blz. 1171. Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 13, blz. 140.

kweeken, het zaad van twist en tweedragt te zaaijen, en het zo nodig vertrouwen tusschen de Regenten en Ingezetenen, waare het mogelyk, alomme weg te nemen", — zoo hadden zij „(hoe zeer het ook buiten (Hun) bereik (ware), dat kwaad, — als uit andere Provintien zyn oorsprong hebbende, dadelyk en volleedig te stuiten,) egter niet — willen af zyn, om den voortgang en uitwerking daar van zo aller verderfelykst voor de bloei (van Friesland) en aller Ingezetenen waaragtig en duurzaam Welzyn, voor zoo veel in (Hun was), voor te komen, en te beletten, door niet alleen (Hunne) goede Ingezetenen daar tegen op het welmenendst en nadrukkelykst te waarschouwen, maar ook elk en een iegelyk op het ernstigst te verbieden, om zulke Onwaarheden, Lasteringen en Rustverstorende berigten na te drukken, en op die wyze de verdere verbreiding daar van te bevorderen; willende (zij) tevens aan een ieder hebben geinterdiceerd en verbooden, zoo als (zij interdiceerden) en (verboden) by dezen, om eenige geschriften in rym of onrym, en onder welken naam het ook zyn (mocht), waar in de handelingen der Regeering van de Republyk in het algemeen, of van deze of andere Provintien, Steden of Landen in het byzonder werden getaxeerd, gepreezen of gelaakt, of waar in Regenten, Amptenaaren of particuliere Persoonen in hun eer of reputatie (werden) gequest en beledigt, te maaken, schryven of drukken, of dezelve alhier gemaakt, geschreven of gedrukt zynde te verkopen, uit te strooyen, divulgeren of te communiceeren" — „onder poene" van „Bannissement of zwaardere Straffe aan den Lyve —, naar omstandigheid van zaaken".

Ook in een' brief aan de Staten van Holland, dd. Leeuwarden 14 December 1786, wezen de Staten van Friesland op „de voorbeeldeloze licentie der Drukpers" — gelijkende „naar een stinkpoel, die dagelyks (overliep) van de vuylste en quaadaardigste leugens en lasteringen" — bovenal in Holland, die de Staten van dat gewest „niet *konden*, 'of niet (*wilden*) beteugelen en straffen", een beweren dat stellig niet weinig bijdroeg tot het besluit van die van Holland,

om den brief niet alleen niet te beantwoorden, maar ook zelfs niet in de notulen op te nemen [1]).

Herhalende wat door haar reeds in 1785 was gezegd, dat namelijk op het gebied der vrijheid van drukpers de deur open of toe moest zijn, wees de redactie der Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken er in 1787, blz. 206, op, „dat men zelfs alle schyn van rechtvaardigheid (verzaakte), als men den eene party eene onbepaalde vryheid (vergunde), terwyl men den anderen den vinger op den mond (legde)". — „Wat (moest) men — oordeelen, als de wetten, tegen alle lasterschriften slaapende, op eens (werden) werkzaam gemaakt, zoo dra de andere party van die zelfde vryheid gebruik (maakte), en in de dagpapieren iets (zeide), dat niet (geviel)?" Deze uiting van onpartijdigheid — waarvoor geen reden bestond, omdat de vervolgingen tegen de drukpers in deze jaren wel degelijk de schrijvers van beide partijen golden — strekte tot inleiding der mededeeling, hoe de Staten van Holland op Vrijdag 16 Februari 1787 in een schrijven van Gecommitteerde Raden, naar aanleiding van zekeren brief in de Brielsche Courant van 10 Februari, werden gewezen op het feit, dat gemelde Raden „by aanhoudenheid klagten (ontvingen), over verscheide andere Couranten, welker licentie thans meede tot het toppunt (scheen) te wezen gesteegen", waarom zij zich verplicht vonden de Staten „by deeze gelegenheid in consideratie te geeven, of (Hun) Ed. Groot Mog. niet zouden kunnen goedvinden, hoogst der zelver reeds geëntameerde deliberatien, over het reprimeeren van de licentie der Courantiers binnen (Holland) in het generaal, zonder uitstel voort te zetten, en tot uitroeying van dit verderflyk kwaad zodanige voorziening te doen, als (Hun) Ed. Groot Mog. na der zelver hooge wysheid (zouden) vermeenen te behooren." De Staten van Holland gaven gevolg aan dien wenk, door dienzelfden dag eene aanschrijving te doen aan Heeren Bailluwen en Officieren, om met

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1786, blz. 1537—40; 1547. Resol. Staten van Holland van Dinsdag 19 December 1786, blz. 5216, 7.

betrekking tot de licentie der courantiers, ieder in hun district, „met alle diligentie te executeeren (der Staten) Placaaten en Publicatien zonder eenige dissimulatie of conniventie, respectivelyk op poene van privatie van hunlieder Officie" [1]). Deze „aanschryving tot beteugeling," teekenden de Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken aan, „kon niet wel anders dan algemeen zyn. Ondertusschen (was) het waaragtig, en by allen bekend, dat deze aanschryving geen den minsten invloed op de Couranten en andere geschriften gehad (had); dat eenige Bailluwen, hebbende willen aan die aanschryving voldoen, en daartoe eenige drukkers van Couranten dagvaarden, moeilykheid ontmoet (hadden) in decreet van dagvaarding ten dien einde van de Rechters te verkrygen, en zig genoodzaakt (hadden) gevonden, hier van aan het Hof van Justitie in 's Hage kennis te geven: ja het (was) bekend, dat de dag- en weekschryvers zig dus gesterkt ziende, hunne ongebondenheid meer als verdubbeld (was) geworden. Het ging met de Drukpers even als met de wapening: eens aan beiden den vryen teugel gevierd zynde, was derzelver vaart zo sterk, dat 'er geen stuiten aan was; zo dat men wel haast van de willekeur van de gewapende Lieden, die de kragt in handen hadden, moest afhangen."

De Resolutien der Staten-Generaal van Maandag 7 Mei 1787, blz. 384, maken melding van een schrijven van Willem V aan Fagel, den Griffier van H. H. M., dd. Nijmegen, 4 Mei, dat aldus luidde: „Met veel verwonderinge hebbe Ik gezien in sommige Nieuwspapieren gerugten als of *van hier op een dag zeventien Expressen waren afgevaardigt aan alle Regimenten in Gelderland, en zoo men zegt, in Utrecht leggende, met last om zig marschvaardig te houden, en aan de Boeren om hunne Paarden op Stal te houden tot het vervoeren van Geschut:* Ik kan aan Uw WelEd.Gestrenge melden, dat zulks een louter verdigtsel is, en eene absolute onwaarheid, en dat Ik My zelfs niet kan verbeelden wat of aanleiding tot een diergelyk verstrooisel heeft kunnen gee-

---

1) Resol. Staten van Holland van Vrijdag 16 Februari 1787, blz. 806.

ven; Ik ben niet gewoon om My te stooren aan de lastertaal waar meede de Nieuwspapieren vervult zyn, seedert eenige jaaren, maar dit verspreide gerugt is my voorgekomen te zyn van zoo veel aanbelang dat Ik geoordeeld hebbe noodig te zyn Uw Wel-Edele Gestrenge te melden, dat niets daar van waar is, en dat Ik denke dat het zelve geinventeert is om wantrouwen onder de goede Ingezeetenen te doen gebooren worden. Ik hebbe gemeent geene Missive over Couranten nieuws aan hunne Hoog Mogende te moeten schryven, en dat het beeter was Uw Wel-Ed. Gestrenge van de onwaarheid dier tyding te informeeren, met verzoek om daar van aan hunne Hoog Mog. kennis te geeven." — Fagel voldeed aan dit verlangen, en de Staten-Generaal wisten er niet beter op dan Gedeputeerden van de Provincien waar couranten werden gedrukt te verzoeken „de voorsz. valsche gerugten door de Courantiers die dezelve (hadden) gedebiteert te doen retracteeren." In eene Publicatie van de Staten van Holland, tot beteugeling van tumultueuse bewegingen van 4 Juli 1787 [1]) — naar ik vermoed de laatste van dien aard vóór de reactie van September, — uitgelokt door een voorstel van die van Rotterdam ter vergadering der Staten van Holland, werd onder meer „wel expresselyk (verboden) het aanrichten van eenige tumultueuse beweegingen, het schreeuwen van Orange boven, het zingen, speelen of blaasen van zoogenaamde Prince-Deuntjes, en andere, strekkende tot oneer, kleinachting van de Staaten van den Lande, of aanspooring tot commotien, het rondloopen met, en het dwingen tot het teekenen van zogenaamde Requesten, direct strydende tegen de gemanifesteerde wil van hun Edele Groot Mogende; als meede het strooyen of distribueeren van alle oproerige Blaadjes, Liedjes of Couranten, onder welke benaming zulks ook zoude mogen zyn; op poene, dat die geenen, welke zig daar aan schuldig zouden mogen maaken, rigoureuselyk aan den Lyve met geesseling,

1) Resol. Staten van Holland van Woensdag 4 Juli 1787, blz. 3848. Groot Plac. Boek, IX, 429. Nieuwe Nederl. Jaarb. 1787, blz. 1730.

en zelfs, na bevind van zaaken, met de Koorde, dat 'er de dood na (volgde, zouden) worden gestraft, hoedanige strafoeffeningen (zouden) geschieden de Plano, en buiten figuur van Proces, ten aansien van dezulken die op de daad zelve betrapt mogten worden." Strenger kon het zeker niet!

De laatste klacht tegen de dagbladen in het algemeen vóór de omkeer in September 1787 schijnt geweest te zijn die waarvan de Resolutiën der Staten van Holland van Donderdag 26 Juli 1787, blz. 4749, melding maken. Dien dag toch ontvingen de Staten een schrijven van den Raad van State van twee dagen vroeger, dat aldus luidde: „Hoe zeer Wy gewoon worden aan de onwaarheden, die dagelyks ook ten Onzen opzigte in de Nieuwspapieren van U Edele Mog. Provincie' werden gedebiteert, meenen Wy egter Uw Edele Mog. ditmaal te mogen doen reflecteeren, dat op heeden in verscheide Couranten aan het publicq is meede gedeelt, dat door den Raad van State op den 23 dezer maand aan de Admiraliteit te Amsterdam eene Ordre of Resolutie zoude zyn gezonden van de *Staten-Generaal* met *de bekende drie en een halve Stem genoomen*, om *tweè hunner Schepen te zenden na de Zuiderzee*, *om het Schip dat daar van Amsterdam kruist in de grond te booren*, en wel in sommige met hatelyke exhortatien, en in andere met byvoeging, *dat men niet twyfelde of 'er zoude aan alle die violentien wel paal en perk worden gestelt*." — „Wy verkiezen juist niet stil te staan by de zaak zelve, nadien Uw Ed. Mog. en alle die eenige kennis van zaken hebben overvloedig weeten, dat haar Hoog Mog. Orders aan Collegies ter Admiraliteit nimmer door Ons worden gezonden; dat ook niets deeze of zoortgelyke zaken concerneerende, ter Onzer deliberatie gebragt is, of immer gewoon is gebragt te worden, ja dat de voorgewende Ordre zelve geheel is gefingeert, en nooyt heeft geëxteert, en dat door haar Hoog Mogende geene zodaanige maar veel eer eene geheel tegenstrydige Resolutie met concurrentie van Heeren Gedeputeerden uit zes Provincien is genomen; maar wy meenen alleen aan de serieuse overweging van U Edele Mogende te moeten overlaaten, wat

'er worden moet van een Land, waar in op dusdaanige wyze de leugen en laster zyn Zetel vestigt, en de Nieuwspapieren, genoegzaam met publicque authoriteit bekragtigt, dienen om Persoonen en Collegien by de Natie, en het onkundig dog respectabel Publicq, suspect en gehaat te maaken." Als naar gewoonte luidde het besluit der Staten dat de brief zou worden gezonden aan Burgemeesters en Regeerders van de steden en plaatsen binnen Holland waar couranten werden uitgegeven, „met verzoek om op de retractatie der gemelde periode in dezelve Missive vervat, de nodige ordre te stellen."

Na de omkeer van zaken in September 1787, gaf een voorstel van die van Dordrecht en Schiedam ter vergadering der Staten van Holland [1]), om tegen het „Landverwoestend kwaad" — „van naamlooze en andere Schriften" — dat „een der vrugtbaarste bronnen van onrust en tweespalt gebleken (was) geweest te zyn, — zodanige efficacieuse voorsiening te doen, als de bevordering der herstelling van de rust en 's Lands waare welzyn (zouden) vereisschen," der Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken aanleiding om, in verband met het zoo moeilijk vraagstuk in hoeverre de vrijheid van drukpers kon worden beperkt, waarbij, met het oog op het Groot-Placaatboek, niet kon worden getwijfeld aan het bestaan van wettelijke bepalingen op dat stuk hier te lande, uit te roepen: „Het heeft ons aan geene Wetten ontbrooken, die waren 'er mogelyk te veel; maar aan de uitvoering derzelver, daar de blinde dweepery het gezond verstand overschreeuwde, en het geweld van overdreevene yveraars de uitvoerende macht tegenstondt. Wat zouden derhalven nieuwe Wetten ter bepaalinge der Vryheid van de Drukpers vermogen? Wat zou derzelver tiendubbeld getal vermogen in eenen diergelyken tyd, dat geen ééne van dezelve konde ter uitvoer worden gebragt?"

Van de volgende klacht maken nog de Resolutiën der

---

1) Resol. Staten van Holland van Donderdag 11 October 1787, blz. 4135. Nieuwe Nederl. Jaarb. 1787, blz. 5201.

Staten-Generaal van Maandag 3 December 1787, blz. 1273, melding. Dien dag namelijk besloten H. H. M. „dat aan de Heeren Staaten van de Provincie van Holland en Westvriesland by Missive (zoude) worden gerepresenteert, dat haar Hoog Mog. met veel verwondering in een van de Couranten gevonden (hadden) het Rapport van den 20 November ten opzigte van het Compliment aan hunne Majesteiten de Koningen van Pruissen en Groot-Brittannien te doen [1]); dat haar Hoog Mog. dit van die consequentie (was) voorgekomen, dat sy by provisie en onvermindert alle verdere deliberatien over de licentie der Courantiers zig verpligt (vonden) hooggemelde Heeren Staaten te verzoeken van zig te willen laaten informeeren op welke wyze en door wie, dit Rapport aan den Courantier (was) gesuppediteert, en voor het vervolg zorg te willen draagen dat geen Rapporten of Pointen van consideratie die een object van deliberatie by de Hooge Vergaderingen (uitmaakten), in Couranten of publique Nieuwspapieren (werden) geplaatst." Natuurlijk werd bij Holland de missive commissoriaal gemaakt, maar voor ditmaal werd toch „dien onvermindert (besloten) aan Burgemeesters en Regeerders van de Steden en Plaatsen deezer Provincie, alwaar Couranten, Dag en Weekblaaden, en speciaal de Post van de Neder-Rhyn (werden) gedrukt en uitgegeeven, en àan de Heeren Gecommitteerde Raaden zoo veel den Haag (aanging), (zoude) worden aangeschreeven, om de nodige voorsiening te doen, dat de licentie der Courantiers en van de Dag- en Weekblaaden, en speciaal van de Post van de Neder-Rhyn, in den haare op de efficacieuste wyze (werde) beteugelt." Dat hier in het bizonder de aandacht wordt gevestigd op De Post van den Neder-Rhyn, vindt zijn reden in het feit, dat na 14 September 1787 de nummers 602 tot en met 614 van dit blad te Amsterdam werden uitgegeven; want bedoeld rapport is er niet in te vinden.

---

1) Het mocht mij niet gelukken iets naders omtrent dit Rapport te vinden.

Intusschen had de omkeer van zaken te Utrecht op 14 November 1787 de volgende Publicatie uitgelokt [1]: „Burgemeesteren en Vroedschap der Stad Utrecht, met geen minder smarte als verontwaardiging gezien hebbende, dat verscheiden, zo Courantiers als kwaadaartige en baatzuchtige Schryvers, zedert een geruimen tyd, en vooral in deezen loopend Jaare, zig niet ontzien hebben in hunne Couranten en weekelyksche Geschriften de Hooge Staatsvergaderingen dezer Landen en derzelver byzondere Leden, mitsgaders Zyne Doorl. Hoogheid den Heere Prinse Erfstadhouder, en Haare Koninglyke Hoogheid Mevrouwe de Prinsesse, op eene allerhatelykste en hoogstbeledigende wyze te prostitueeren, en derzelver hooge besluiten en heilzaame bevelen op eene schandelyke en strafwaardige wyze te taxeeren en te traduceeren, ten einde daar door Hooggemelde Persoonen aan het Publyk verdacht te maken, en ten toon te stellen als openbaare Vyanden van den Lande, zulks nergens anders toe strekkende geweest is, als om partyschap, twist en oproer, onder de In- en Opgezetenen te stooken, en dezelve tot de verfoeijelykste ondernemingen op te hitzen en te vervoeren. En byzonder in aanmerking genomen hebbende, dat daaraan, boven veele anderen, zig ten ergsten hebben schuldig gemaakt de Schryvers van de zogenaamde *Zuid-Hollandsche Courant*, te Woerden by RYK PALING WILLEMSZ., van de *Vaderlandsche Courant*, te Buiksloot by de Gebroeders BAALDE, en van beide de *Nederlandsche Couranten*, te Amsterdam by JAN VERLEM en DIRK SCHUURMAN uitgegeven, als mede de Schryver of Samenstellers van 't verderflyk Tydschrift, geïntituleerd *de Post van den Neder-Rhyn*, bevorens gedrukt en uitgegeven by GYSBERT TIMON VAN PADDENBURG binnen deze Stad, en thans te Amsterdam by HERMANUS KEYZER gedrukt en uitgegeven wordende, gelyk ook van den *Spectator met de Bril* en *Politieke Kruyer*; Hebben Hun Ed. Groot Achtb., om zoo veel in hun is, een

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1787, blz. 5781. Utrechtsche Provinciale Staats Courier, 1787, No. 52.

openbaare blyk te geven van Hunne hoogste indignatie en verfoeijing van al zulke schandelyk en strafwaardige Lasterschriften, goedgevonden en verstaan, zo als Hun Edele Groot Achtb. goedvinden en verstaan by deezen, alle Boekverkoopers en anderen, welke gewoon zyn Couranten en weeklyksche Bladschriften uit te geven, op het strengste te interdiceeren, het ontbieden, ontvangen, verkopen, bezorgen, divulgeeren en dessemineren (op welk eene wyze zulks ook zoude mogen wezen) van alle bovengenoemde Couranten, Tydschriften of Weekbladen, zo verre dezelve reeds gedrukt of uitgegeven zyn, of nog en in het vervolg mogten gedrukt en uitgegeven worden, op poene van by iedere Contraventie te zullen verbeuren een boete van drie honderd Guldens, een derde gedeelte ten behoeve van de Heer Hoofd-Officier dezer Stad, een derde ten behoeve dezer Stadaalmoeseniers-kamer, en een derde voor den geenen welke van een contraventie in deze aanwyzinge zal doen, en wiens naam zal worden gedecreteerd. Waarschouwende de Vroedschap ook by dezen alle Boekverkoopers, als mede den Vendumeester deezer Stad, alle de bovengenoemde Tydschriften, en speciaal het meergemeld befaamd Weekblad, onder den Titel van den Post van den Neder-Rhyn, op de Auctien van Boeken, of andere publyke Verkoopingen, het zy geheel of by gedeeltens, niet te veilen noch te verkoopen, maar willende dat dezelven voor verbodene Werken gehouden, en daar voor erkend zullen worden. Gebiedende wyders aan alle Boekhandelaren, en anderen hier vooren bedoeld, ingevalle aan hun eenige der voorzeide Couranten of weeklyksche Geschriften wierden toegezonden, dezelve immediaat over te brengen in handen van de Heeren van den Ed. Achtb. Gerechte dezer Stad op poene als voren."

Evenzoo werd op 22 December 1787 door de Heeren van de Weth te Rotterdam het besluit genomen, en aan de Hoofdlieden van het Boekverkoopersgild gelast: „Dat Hun Ed. Gr. Achtb. zich ten hoogsten (zouden) laten gelegen leggen, dat de Periodicque Geschriften, welken binnen deze Stad zouden mogen worden gedrukt of uitgegeven, voortaan

op eene bescheidene wyze en zonder licentieuse, schimpende of eerroovende uitdrukkingen werden geschreeven, en verders alle spotprinten, ook de nog overig zynde Exemplaren van *De Post van den Neder-Rhyn*, *De Republikain aan de Maaze*, *het Kroegpraatje* enz. in Burgemeesterskamer zouden moeten worden overgebragt enz." [1]).

Twee maanden later werden bij de „Publicatie van de Staaten van Holland, houdende Amnestie ten behoeven der geenen, welke zig in de verdeeldheden voor de Revolutie van den jaare 1787 gemengt hadden," dd. 15 Februari 1788, onder meer personen van die Amnestie ook uitgesloten: „De Directeurs en Schryvers der Historiesche, Vaderlandsche, beide Nederlandsche, Zuidhollandsche Couranten, Politieke Kruyer en Spectator met den Bril," terwijl de Staten nogmaals „ernstiglyk verboden — het insereeren van spotagtige, hekelende of tergende perioden, het zy by forme van Brieven, als anders in Couranten of periodique Geschriften" [2]). Waar in Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 20, blz. 196, sprake is van de uitsluiting van genoemde dagbladschrijvers van bedoelde amnestie, staat aangeteekend: „Schoon de Schryver en Uitgeever der *Haarlemsche Courant*, blykens zyne Dagmaaren van dien tyd, hoewel niet in dien toon als eenige der opgenoemde Medecourantieren, zich zeer sterk hadt uitgelaaten, liep hy, door een gunstig gesternte bejegend, vry van op deeze Naamlyst te verschynen, hoewel hy 'er, zo ons verzekerd is, op gestaan hebbe. In welke vrykoming hy ten Medegenoot hadt den althans in den beginne sterken en onbewimpelden Schryver van den *Courier van Europa*."

In Mei van ditzelfde jaar 1788 werd, volgens de Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken, 1788, blz. 829, te Amsterdam aan de boekverkoopers de volgende aanzegging gedaan: „Door order van myne Heeren van den Gerechte, wordt aan alle Gildebroederen ten allerernstigste aangezegd, zich

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1787, blz. 5979.
2) Groot Placaat Boek, deel IX, blz. 441.

te wagten van het doen drukken, uitgeven of verkoopen, van zekere blaadjes, genaamd *De Hedendaagsche Prater*, *de Praatmoer*, *de Praatvaar*, *de Nieuwsvertelder*, *Louw en Krelis*, *Grietje en Diewertje*, *de Snapster*, *Jaap en Teunis*, *Hendrik en Cornelis*, of andere dergelyke blaadjes, waar in eenige Kerkelyke of Politieke bedenkingen voorkomen, of Magistraats-Persoonen of Particulieren beledigd worden." Maar als op blz. 1005 (Juni 1788) nogmaals van dit verbod wordt melding gemaakt, heet het dat van deze „geschriften egter zommigen vervolgens weder geoorloofd zyn."

Uit de jaren 1789 en 1790 zijn mij geen maatregelen tegen de dagbladen in het algemeen bekend, doch bij Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 24, blz. 221, leest men op het jaar 1791: „Het veelvuldig ophaalen, het streng verbieden, het straffen der Schryveren en Uitgeeveren, die men in handen kon krygen, van Schriften tegen de thans standgrypende Staatsgesteltenis aanloopende, of ter begunstiging strekkende van denkbeelden, welke men, ten deezen tyde, gaarne geweerd zag, of zogt te onder te houden, benam veelen den lust en moed om iets van dien aart der voorheen des zweetende Drukpersse aan te bevelen. — Dan, wanneer de grondbeginzels der nieuwe *Fransche* Constitutie, in dat Ryk niet alleen veld wonnen; maar meer en meer vastheids kreegen; en die denkbeelden van Staatshervorming zich wyd en zyd verspreidden; wanneer het geschaapen stondt, dat de *Franschen*, door moedbetoon en veelvuldige opofferingen, geheel *Europa* een voorbeeld van Staatsomwenteling zouden geeven, dagt men, in eene andere Stad van *Holland*, de verspreiding van dusdanige beginsels, en begrippen te zullen kunnen weeren, althans te belemmeren, door de Schryvers der Couranten op de Raadhuizen te ontbieden; ten einde hun, door vermaaningen, en bedreigingen, af te schrikken, om, wegens de Gebeurtenissen en Staatsbesluiten in *Frankryk*, iets te melden, 't geen voedsel kon geeven aan de Patriotten hier te Lande, of argwaan wekken by de tegenwoordige Regenten. — Men wil, dat de toenmaalige Regeering van *Haarlem*, die in yver voorbeeld-

lyk was, het zo verre trok, dat zy den Stads Courantier bykans durfde verbieden om iets gunstigs te vermelden uit *Frankryk*, terwyl de groote voorvallen aldaar het oog, en de aandagt, van geheel *Europa* trokken. Op de vraag, „wat hy dan van daar berigten moest?" stondt men verlegen om een beslissend antwoord te geeven, 't welk eenigen schyn van voeglykheid hadt. — Dan die zydelingsche en onderhandsche werking scheen aan het oogmerk niet te voldoen. Dit gaf gelegenheid tot het inslaan van eenen anderen, en openlyker, weg."

In 't begin van 1791 namelijk werd eene Publicatie afgekondigd, te Amsterdam en Rotterdam op 27 Januari, te Delft op 28 Januari, te Dordrecht mede in Januari, en te Haarlem op 4 Februari, van geheel denzelfden inhoud [1]). Ofschoon te Amsterdam het stuk op denzelfden dag heet te zijn vastgesteld en afgekondigd, was het te Rotterdam, blijkens een onder mij berustend afschrift, reeds op 22 Januari gearresteerd in deze bewoordingen:

„Alzoo myne Heeren van den Gerechte in ervaring gekomen zyn, dat verscheide Courantiers en andere Schryvers van Nieuwstydingen in hunne geschriften, van tyd tot tyd, niet alleen onwaarheden stellen, maar ook zig veroorlooven aanmerkingen te plaatsen, 't zy van hun zelven, 't zy uit andere binnen of buitenlandsche Papieren overgenomen, die dikwils, schoon onder bedekte en dubbelzinnige termen voorgestelt, zeer laesif zyn voor Vorsten, Regeeringen en Leden van dien, en geschikt om de Leesers verkeerde denkbeelden in te boesemen, en zulks niettegenstaande by onderscheiden Placaaten van den Lande, daar tegen te meermalen is voorzien."

„Zoo is 't, Dat myne Heeren voornoemt, ten einde de Courantiers en andere Nieuwsschryvers te beter tot hunnen plicht te houden, en metterdaad te doen gehoorsaamen Hun Ed. Groot Mog. Placaat van den 9 December 1702 het welk expresselyk verbied dat geene Couranten, Gazettes, of andere

---

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1791, blz. 11, 16, 25, 90, 134.

Nouvelles, onder wat naam zulks zoude mogen wezen, gedrukt, verkogt en gedivulgeerd mogen worde zonder daar toe te hebben bekomen permissie van de Magistraat van de Plaats harer residentie, en zodanige permissie bekomen hebbende, in dezelve eenige gekroonde Hoofden, uitheemsche Hooge Personagies, ofte anderen van wat staat of conditie die zouden mogen zyn, eenige den minsten aanstoot te geven, op poene van arbitrairlyk en na exigentie van zaken aan den Lyve te zullen worden gecorrigeerd en gestraft; hebben goed gevonden en verstaan te statueeren, zoo als Hun Ed. Groot Achtb. statueeren by dezen."

„Dat van den eersten April 1791 en voortaan geene Couranten, Gazettes, of zoortgelyke geschriften, onder wat naam zulks zoude mogen wezen, binnen deze Stad en Jurisdictie van dien zullen mogen worden gedrukt, verkogt of gedivulgeerd, dan, na dat de Schryvers of Uitgevers van dezelve permissie daar toe aan Heeren Burgemeesteren zullen hebben verzogt, en van Hun Ed. Groot Achtb. bekomen of schoon zy al zodanige permissie van de Magistraat der Plaats alwaar de voorsz. geschriften geschreven, gedrukt of uitgegeven worden, mogten hebben bekomen."

„Dat mede, van nu voortaan, wanneer bevonden mogt worden, dat in eenige Couranten, Gazettes, of andere geschriften, eenige laesive of steekende periodes waren geinsereerd, door welken eenigen aanstoot aan gekroonde Hoofden, Hooge Personagien, of anderen, van welken staat of conditie die zouden mogen zyn, zoude kunnen worden gegeven, het drukken en uitgeven van zodanige geschriften aanstonds voor altoos zal worden verboden, en de permissie, wanneer zulks na het verleenen van dezelve mogt geschieden, aanstonds zal worden ingetrokken, alles onverminderd de straffen by Hun Ed. Groot Mog. bovengemeld Placaat, daar tegen gestatueerd."

„Verbiedende Hun Ed. Groot Achtb. dienvolgens aan alle Boekdrukkers, Boekverkoopers, Boekbinders, Koffijschenkers, Logementhouders, Societeithouders, Herbergiers, Tappers, of andere dergelyke Neringdoende Lieden binnen deze

Stad en deszelfs Juridictie, eenige Couranten of zoortgelyke schriften, onder welken naam zulks ook zoude mogen wezen, waar van het drukken, uitgeven of divulgeeren door Heeren Burgemeesteren dezer Stad niet zal zyn gepermitteerd, voor te hangen nog ter leezing te leggen of te geven, zullende dezelve gehouden zyn, de exemplaaren van zodanige niet gepermitteerde Couranten, welke aan hun gezonden of ter hand gesteld zouden mogen worden, zonder eenig verzuym, te stellen in handen van den Heer Hoofd-Officier dezer Stad, alles op verbeurte van eene boete van *f* 50 : — : — voor de eerste reize, *f* 100 : — : — voor de tweede reize, en suspensie van derzelver Neering voor altyd, voor de derde reize; welke boetens zullen worden geappliceerd voor een derde ten behoeve van den aanbrenger, voor een derde ten behoeve van den Heer Hoofd-Officier, en voor een derde ten behoeve der Nederduitsche Gereformeerde Diaconie Armen dezer Stad."

„Werdende voorts ook wel expresselyk verbooden het omloopen met, bestellen en rondbrengen van, zodanige niet gepermitteerde Couranten of zoortgelyke geschriften, op poene van arbitraire correctie.

„Het oogmerk dier Afkondigingen," heet het verder by Wagenaar, blz. 224, „was geen ander, dan om die verleende vergunning, gegeeven ten wille van zodanige Steden als te veel jaargelds van de daar uitgegeevene Couranten trokken, om dezelve openlyk te onderdrukken, daar in, van ter zyde, te gemoet te komen, op de minste aanleiding, te kunnen intrekken. Het bloot verhaalen der Gebeurtenissen bleef des vry, en kon die schynbaar veel beduidende maatregel niet in 't minste dienen om derzelver indruk, voor welke men zo zeer vreesde, voor te komen."

De laatste ernstige maatregel tegen de dagbladen in het algemeen binnen Holland tijdens het bestaan van de Republiek der Vereenigde Nederlanden is geweest de hernieuwing der Resolutiën van 16 October 1723 en 9 Februari 1771. Bij schrijven van 16 Maart 1792 namelijk [1]) vestig-

1) Resol. Staten van Holland van Donderdag 22 Maart 1792, blz. 202. Groot Plac. Boek, dl. 9, blz. 453.

den Gecommitteerde Raden de aandacht der Staten van Holland op het feit, „dat, hoe zeer hoogst deselve geduurende dese Eeuw van tyd tot tyd, en wel insonderheid by (Hun) Edele Groot Mog. Resolutien van 16 October 1723 en 9 February 1771, (hadden) voorsien tegens de licentie der Courantiers, het zelve egter nimmer (was) geweest van dat effect, dat daar door aan het heilsaam oogmerk van (Hun) Edele Gr. Mog. (was) beantwoord; het contrario daar van (werd) ten duidelykste gemanifesteert door meenigvuldige klagten en propositien, welke na dien tyd (waren) gedaan, en in de Registers der Resolutien van (Hun) Edele Groot Mog. van tyd tot tyd te vinden (waren); wel is waar, dat die Propositien doorgaans (waren) gerenvoyeert aan een Commissoriaal Besoigne, dog het (was) niet minder waar, dat het ook daar by veeltyds (was) gebleven, zonder dat by (Hun) Edele Groot Mog. op dese materie eene nadere directe Resolutie genomen (was); inmiddels (was) het buiten alle contestatie, dat 'er onder de Courantiers jegenswoordig wederom de zoodanige gevonden (werden), welke zig niet (ontzagen) reflexien te maaken, of expressien te gebruiken, waar van het gevolg niet anders konde zyn, en ook met 'er daad reeds meer dan eens was geweest, dat daar door aan Buitenlandsche Hoven offensie was gegeven, zoo danig dat daar over van tyd tot tyd klagten door de Ministers van andere Mogendheden waren gedaan." — „Hoe zeer nu, — de twee bovengemelde Resolutien van (Hun) Edele Groot Mog. nimmer (waren) ingetrokken, maar integendeel by speciaale Resolutien (waren) geinhaereert, en (Gecommitteerde Raden) mitsdien (zich) verpligt (rekenden), om, in geval (Hun) Edele Groot Mog. niet mogten goed vinden hier op immediaat te resolveeren, (zich) daar naar, hangende (Hun) Edele Groot Mog. deliberatien over dese — Missive, te gedraagen, zoo (was) het egter naar (Gecommitteerden) begrip ten hoogsten noodsaakelyk, dat deselve wederom op nieuws (werden) levendig gemaakt, en het (was) dan ook om die reden, dat (zij) de vryheid (gebruikten), (Hun) Edele Groot Mog. in bedenking te geven, of (Hun) Edele Groot

Mog. niet zouden kunnen goed vinden, om op nieuws, en met inhaesie van (Hun) Edele Groot Mog. anterieure Resolutien, tot dese materie relatief" een nader besluit te nemen. Dienovereenkomstig besloten de Staten van Holland op Donderdag 22 Maart 1792 tot hernieuwing hunner resolutiën van 16 October 1723 en 9 Februari 1771, in schier gelijkluidende bewoordingen als in laatstgemeld jaar, nogtans onder bijvoeging dat „dese Resolutie niet alleen (zoude) werken in de Steden, alwaar jegenswoordig Couranten werden uitgegeven, maar ook in alle de verdere Steden, stem in Staat hebbende, en alwaar Burgemeesteren en Regeerders mogten goed vinden, het drukken van Couranten te admitteeren, ten welken einde de — Aanschryving generaalyk aan alle de Steden, als meede aan de Heeren Gecommitteerde Raaden, ten opsigte van de andere Steden en Plaatsen binnen deese Provincie, met inhaesie van de qualificatien by voorige Resolutien aan de Heeren Gecommitteerde Raaden gedemandeert, (zoude) worden gedaan, ten einde zorge te draagen, dat geene nieuwe Couranten (werden) geadmitteert, als onder de verpligting en het verbod hier bevoorens breeder gemeld."

Eindelijk moet worden gewezen op een voorstel „van de Heeren van de Ridderschap en Edelen tegen insertie van valsche en onrustende tydingen in de Couranten" ter vergadering der Staten van Holland van Vrijdag 19 Februari 1793; naar aanleiding waarvan „de Leden van die Steden, alwaar Couranten (werden) uitgegeven, (aannamen) alle devoir in den haare te doen, dat hun Ed. Groot Mog. Resolutien en Ordres daaromtrend, behoorlyk (werden) gemaintineerd en naargekomen" [1]).

De wensch in 1786 door Schepenen, Raad en Gezworen

1) Resol. Staten van Holland van Vrijdag 19 Februari 1793, blz. 203.

Gemeente der stad Zwolle uitgesproken, „dat de *Drukpers — door een uitdrukkelyk Staatsbesluit van alle banden* (*mocht*) *worden ontheven*" [1]), werd in Januari 1795, althans in Holland, schijnbaar vervuld. Nadat namelijk in den avond van Maandag 26 Januari de Provisioneele Repraesentanten van het Volk van Holland in de plaats waren getreden van de Staten van Holland en Westvriesland, en een Committé van Algemeen Welzyn was ingesteld ter vervanging der beide collegiën van Gecommitteerde Raden [2]), werd door de nieuwe vertegenwoordigers op 31 Januari vastgesteld eene *Publicatie, behelzende de erkentenis en verklaaring der Rechten van den Mensch en van den Burger* [3]), waarin zij „aan hunne Medeburgeren meenende verschuldigd te zijn eene plechtige verklaaring van de gronden, op welke hunne daaden en handelingen berust(t)en", onder meer verkondigden: „dat de Vrijheid de magt is, welke ieder Mensch toekomt om te mogen doen al het geen anderen in hunne rechten niet stoort: dat dus haare natuurlyke bepaaling bestaat in deeze stelling: Doe niet aan eenen anderen, het geen gij niet wilt dat u geschiede. — Dat het ieder dus geoorloofd is zijne gedachten en gevoelens aan anderen te openbaaren, het zij door de Drukpers of op eenige andere wyze."

Maar tegenover deze uiting van vrijzinnigheid staat men verbaasd over de willekeur, sprekende uit een besluit van slechts drie dagen later van dezelfde Provisioneele Repraesentanten [4]) „om het Committé van Algemeen Welzyn te verzoeken, tot het neemen van de noodige maatregulen, ten einde de Courantiers deezer Provincie in het vervolg de Decreeten en Publicatien deezer Vergadering werden toegezonden, met last, om dezelven geheel en niet Extractsge-

---

1) Zie hierboven blz. 198.

2) Decreeten van de Provisioneele Repraesentanten van het Volk van Holland van dien dag, blz. 5, 6, 7.

3) Volledige Verzameling der Publicatien van de Prov. Repr. v. h. Volk v. Holland en der Staten-Generaal. Sedert het begin der Revolutie in 1795, cet., dl. 1, No. 3.

4) Decreeten van Dinsdag 3 Februari 1795, blz. 78.

wyze te plaatsen"; aan welk verzoek het Committé van Algemeen Welzyn bij aanschrijving van zijnen voorzitter Pieter Roos Lz. des anderen daags voldeed in deze bewoordingen: „Wij schryven U by dezen aan, dat gy voortaan alle Placaaten, Publicatien, en andere Stukken, welken by of door de Vergadering van de Provisioneele Repraesentanten van het Volk van Holland, en by of door ons, of eenig ander Committé van Holland gedaan en genomen, en aan U, ten dien einde gezonden zullen worden, op ontfang derzelve, in het geheel in Uwe Courant zult hebben te plaatsen, zo als wy U gelasten, deeze en de inleggende Publicatie, in deszelfs eerst uit te geeven Courant te plaatsen" [1]. Van soortgelijke willekeur getuigt ook de aanschrijving der Provisioneele Repraesentanten van Dinsdag 10 Februari 1795 [2]) aan Mr. Etienne Luzac te Leiden, om behoorlijk te zorgen, dat hij in zijne couranten niets aangaande de Repraesentanten van het Fransche Volk zoude plaatsen als hetgeen hem van wege hunne vergadering zoude worden verstrekt.

Bij de Publicatie van 31 Januari 1795 was „de Vryheid der Drukpers zeer generaal en onbepaald gelaaten" [3]). Dit was intusschen niet overeenkomstig de tijdsomstandigheden. In eene *Publicatie tegen oproerige beweegingen en contra-revolutionaire bedoelingen* van 4 Maart 1795 [4]) werd dan ook reeds onder meer uitdrukkelijk verklaard en gedecreteerd „dat allen, die openbaare gesprekken (voerden), of Geschriften (uitgaven), welke daar heen (waren) gerigt, om de (toenmalige) ordre van zaken en van bestier, die op de onvervreemdbaare Rechten van den Mensch en van den Burger (was) gevestigd, in een haatelijk daglicht te stellen, en te belaagen, of omver te werpen; die geschikt (waren), om anderen tegen dezelve op te hitsen; of om, het zij door het

1) Nieuwe Nederl. Jaarb. 1795, blz. 797.

2) Decreeten van dien dag, blz. 219.

3) Missive van de Municipaliteit van Amsterdam, dd. 21 Nov. 1795, betreffende de Nationaale Courant; zie aangehaalde Decreeten van Maandag 23 November 1795, blz. 531.

4) Volledige Verzameling der Publicatien enz., dl. 1, No. 16.

opzettelijk verzinnen en verspreiden van valsche tijdingen, het zij anderzins, geruchten te doen ontstaan, of hoop te doen voeden, van eene toekomstige tegenomwenteling, waardoor het Stadhouderlijk en Aristocratisch Bestuur zoude hersteld, en dus eene waare inbreuk op de Rechten van het vrije Volk van Nederland, zoude gemaakt worden; of die zich schuldig (maakten) aan beginselen, die, werden zij niet tegengegaan, den weg tot oproerige beweegingen en verderfelijke bedrijven tegen het algemeen welzijn, en de Souvereiniteit van het Volk, zouden kunnen baanen, aan den Lijve, met eene strenge geesseling en daarop volgende gevangenis van vijf Jaaren, en daarna bannissement uit deeze Provintie, (zouden) worden gestraft."

Van een besluit van geheel anderen aard door de Provisioneele Repraesentanten van het Volk van Holland genomen, maken hunne Decreeten van Dinsdag 16 Juni 1795, blz. 1025, melding. Dien dag namelijk werd op voorstel van het Committé van Algemeen Welzijn onder meer besloten „de leverantien van Couranten door het Land, geheel afteschaffen," waarmede, naar ik vermoed, een einde werd gemaakt aan een gebruik van oudsher dagteekenende, dat de onderscheidene regeeringscollegiën couranten ontvingen op kosten van den lande.

Hoe weinig eenstemmigheid er al spoedig bestond over de ware beteekenis van het verkondigde beginsel, dat het ieder geoorloofd was zijne gedachten en gevoelens aan anderen door de drukpers te openbaren, blijkt duidelijk uit eene klacht in eene missive van de Municipaliteit der Stad Gouda, dd. 11 Juli 1795, bij de Provisioneele Repraesentanten van het Volk van Holland ingeleverd [1]). Daarbij werd de aandacht gevestigd op een artikel in N°. 48, *Supplement aux Nouvelles politiques du Mercredi* 17 *Juin* 1795, eene courant die te Bern in Zwitserland werd gedrukt, welk artikel aldus luidde:

---

1) Decreten van Maandag 13 Juli 1795, blz. 241; van Donderdag 16 Juli 1795 blz. 306.

„De la Haye le 30 May. Ce jours derniers, il s'est passé, à Rotterdam plusieurs scenes sanglantes, occasionnées par les Anti-Stadhouderiens qui ont exercé des vengeances feroces sur plusieurs partisans de la Maison d'Orange: On a pillé leurs Maisons, et maltraité leurs personnes au point que déja quelques-uns en sont morts. Un détachement de notre Garnison, composé de 300 Dragons François, s'est en conséquence porté à Rotterdam, où l'on a arrêté plusieurs individus qui ont eu part à ces désordres."

„Dit verhaal," aldus schreef men uit Gouda naar Den Haag, „met de opgave der gebeurtenissen in die Stad, vergeleeken zynde, zo als het zelve gisteren 10 July met goedkeuring van den Franschen Generaal Osten in het Supplement der Fransche Leidsche Courant te vinden is, laat geen twyfel over of de zaak is op de onkundigste en kwaadaardigste wyze door den Haagschen Correspondent (zonder twyfel een Voorstander van diergelyke gruwelen onder het voorig Oranje bestuur) verdraait, en het zal u even min als ons onverschillig kunnen zyn te zien, hoe de eer onzer braave Landgenooten, op de schandelykste wyze beledigd, en onze goede en heilige zaak der Vryheid en Revolutie in het haatelykst dagligt gesteld word."

„Het is daarom, dat wy u in consideratie geeven, of het niet pligtmatig en nodig is: aan de Magistraat van Bern deswegen aanschryving te doen, en van dezelve te verzoeken, dat zy de nodige mesures neemen, om den Schryver van gemelde Dagblad van dergelyke passen te dehorteeren, en u kennis te doen hebben van deszelfs bedriegelyken Correspondent in 's Hage, ten einde dezelve op eene gepaste wyze tot zynen plicht terug te brengen."

„Het zal niet ongevoeglyk zyn hier teffens uwe attentie voor een oogenblik te bepalen, op de verregaande vryheid of liever licentie, die sommige onzer inlandsche Dagbladschryvers zich in hunne verhaalen of veel meer in hunne onkundige, doldriftige en beleedigende aanmerkingen niet ontzien aan te matigen, waar door nog de waarheid nog het heil der Ingezeetenen, nog het welzyn des Lands, maar veel

eer het tegendeel van dit alles bevorderd; en tweedracht, onderling wantrouwen en verwarring aangestookt en gevoed worden."

„Immers de Vryheid, zo dra zy doorslaat tot losbandigheid, is niet meer Vryheid, is niet meer der Bataven waardig; Wy verzoeken u dus zodanige maatregelen te neemen, als geschikt zyn om ook dit kwaad op zulk een wyze tegen te gaan, dat nog de natuurlyke Vryheid op de Rechten van den Mensch gegrond, van te kunnen zeggen en schryen (*sic*) het geen men gevoeld, daar door benadeeld worden, nog aan den anderen kant onwaarheid, laster en tweedracht in de hand gewerkt wordt."

De burgers Van der Hoop, Van de Wall en Velt, in wier handen de missive werd gesteld, merkten drie dagen later in hun advis op „betrekkelyk de Bernse Courant," dat het „zakelyk te wenschen was, dat indien wy reeds een Ambassadeur in Zwitzerland hadden, dezelve aan die Aristocratische Regeering (om niet te zeggen Despooten) onder het oog gebragt wierd, dat men niet langer met onverschilligheid konde aanzien, de opeenstapeling van leugens, waarmede dat papier zedert het begin onzer gezeegende ommekeer van zaaken, steeds vervuld was, met betrekking tot de gebeurtenissen in ons Vaderland; vooräl daar men zeker wist, dat geen particulier, maar eene der voornaamste personaadjes te Bern de directie over de Nouvelles Politiques (had): was het niet dat daardoor zelfs aan dat Libel te veel eer zoude toegekend worden, als of zulks eenigen invloed op de opiniën van Europa konde hebben; daar in tegendeel in Zwitserland zelfs, als leugenägtig, en de Gecoäliseerde Mogendheden toegedaan, bekend (stond)."

Dat „omtrend de licentie der dagblad Schryvers, en de daartegen te neemen precautie, vermeenen (moesten), Gecommitteerdens genoegsaam te zullen weezen, aan die Municipaliteit in 't byzonder, en in 't generaal te rememoriëeren; dat de Committés van Waakzaamheid steeds werkzaam (waren) of (behoorden) te zyn, om te waaken tegen alle dat geene dat publieke Schryvers zich verstouten zou-

den, met oproerige oogmerken in hunne dagbladen als anderzints te insereeren, daar het voor het overige strydig zoude weezen met de denkbeelden van waare vryheid, om iemand hy zy, wie hy zy, te beletten zyne gedagten over de gebeurtenissen opentlyk te zeggen, zoo lange de publieke rust, of de geconstituëerde authoriteiten, daardoor niet, zonder reden, met de daad (werden) gestoord of aangevallen en verminderd."

Gecommitteerden meenden, dat aan de Municipaliteit van Gouda ten opzichte van genoemd punt kon worden geantwoord: „daar — alle Schryvers die de waarheid spaaren, het zy, zich die binnen ons Vaderland, het zy die zich buiten hetzelve te Bern of elders bevinden, niet dan met verachting moeten beschouwd worden; zoo gelooven wy dat het beneden de waardigheid is van recht geaarte Vaderlanders om zich daaröver eenige demarches te permitteeren, vooräl geconvinceerd zynde, dat de Committés van Waakzaamheid en der Buitenlandsche zaaken wel alle middelen zullen aanwenden en in het werk stellen, om de poogingen der Oproerstookers en Vyanden van onze gezegende omwenteling en verkreegen Vryheid te vereïdelen, en hunne verdiende straffe te erlangen."

Zoo konden ook de Provisioneele Repraesentanten van het Volk van Zeeland in eene resolutie van 25 September 1795, uitvloeisel van eene klacht tegen N°. 23 van *Le Courier de la République Batave*, „niet nalaaten zig te beklaagen over de alles overtreffende stoutheid der Courantiers en Bladschryvers, voornamelyk in Holland, die de vryheid der Drukpers, dat voornaame bolwerk andersints der Nationaale Vryheid op de voorbeeldelooste wys schandelyk (misbruikten), onder het oog van de Justitie, en in spyt der geconstitueerde Machten, welker gezag zo weinig ontzien als geëerbiedigd (werd), de Repraesentanten der Fransche Natie zelfs niet uitgezonderd." Reden waarom zij „van oordeel (waren), dat de Provisioneele Repraesentanten van Holland (door de Staten-Generaal behoorden) verzogt te worden, om tegen dergelyke excessen efficatieus te voorzien, indien zy

zelfs niet (wilden) de hand leenen tot eene volstrekte regeeringloosheid en verwarring."

Van soortgelijke meening was ook de burger S. Iz. Wiselius, die op Woensdag 30 September 1795 bij Holland een voorstel deed omtrent het schandelijk misbruik dat van de vrijheid der drukpers werd gemaakt, onder bijvoeging van een decreet dat ten dien opzichte zou kunnen genomen worden [1]. In 't kort kwam zijn voorstel hierop neder. Bij een vrij Volk moest de Drukpers ook vrij zijn. Bij een goed en billijk Gouvernement, bij een Gouvernement dat niet wilde regeeren maar alleen besturen, moest het geoorloofd zijn dat een ieder vrij spreeke en vrij schrijve over het Bestuur. Aan beperking van deze vrijheid mocht niet worden gedacht. „Maar geheel anders (was) het gelegen met byzondere Persoonen. Wanneer men in naamlooze geschriften een iegelyk, wien men (wilde), straffeloos (mocht) beledigen, dan (had) 'er geene vryheid van de Drukpersse plaats, maar veeleer eene schadelyke losbandigheid. Wanneer personeele haat, dwaaze nayver, wraakzugt, ongegronde agterdocht of zodanige buitensporige hartstochten de pen eens naamloozen Schryvers (scherpten), om de deugd en Vaderlandsliefde van eenig Burger aan te randen, of deszelfs goeden naam te bekladden, dan (was) het niet alleen politiek noodzakelyk, maar het (werd) zelfs de onvermydelyke plicht van het Gouvernement, tegen zulke ongeregeldheden te waaken." Immers onder „de veiligheid van Persoonen en Goederen" was „de goede naam wel wezenlyk en ontegenzeggelyk begrepen," en de overheid moest die handhaven, vooral wanneer de belasterden of beschuldigden leden van het Gouvernement of eenig ander openbaar bestuur waren, die zich dikwijls niet konden rechtvaardigen, zooals bij opgelegde geheimhouding. Hij stelde daarom voor

1) Decreeten van de Provisioneele Repraesentanten van het Volk van Holland van Woensdag 30 September 1795, blz. 496, waar evenwel het voorstel niet is afgedrukt, maar dat te vinden is in Nieuwe Nederl. Jaarb. 1795, blz. 5678—83.

te decreteeren dat „alle geschriften, hoe ook genaamd, en welke titul 'er aan (mocht) gegeeven worden, waarin byzondere Persoonen, het zy door directe beschuldigingen, het zy door derzelver daaden of levenswyze in een hatelyk of bespottelyk daglicht te stellen, het zy door geheimzinnige insimulatien of diergelyke, het zy met naamen, het zy door zodanige omschryvingen, dat de bedoelde Persoon daar uit kenbaar (werd, werden) ten toon gesteld; gelyk ook alle geschriften, waarin op de eene of andere wyze (werd) gezegd of te kennen gegeeven, als of in het (toenmalig) Bestuur landverraders, vyanden van 's Volks Vryheid of andere ongeschikte Persoonen zouden geëmployeerd zyn, van nu voortaan met den naam en voornaam van den Schryver (zouden) moeten ondergetekend zyn, ten einde men zoude kunnen weten, waar en by wien zig te moeten vervoegen, om de behoorlyke bewyzen van dat alles te erlangen. — Dat ook mitsdien aan alle Boekdrukkers, Boekhandelaaren, Uitgeevers, mitsgaders allen en een iegelyk wel expresselyk (werde) geïnterdiceerd, dergelyke naamlooze, hier boven breder omschreven, Geschriften te drukken, te verkoopen, uittegeeven of te dissemineeren, op poene, dat alle zodanigen, die bevonden mogten worden hier aan contrarie te hebben gehandeld, zo wel als de Autheuren of Schryvers van diergelyke naamlooze papieren, ingevalle dezelve mogten worden ontdekt en geapprehendeerd, als verstoorders der publieke rust en als schenders van de veiligheid van Persoonen en Goederen, aan den lyve (zouden) worden gestraft." In overeenstemming met het denkbeeld van Wiselius, werd het voorstel in handen gesteld van het Committé van Algemeene Waakzaamheid [1]) om advies, maar het is mij niet gebleken dat, zooals Wiselius tevens wilde, het voorstel „ten allerspoedigsten" tot eene Publicatie heeft geleid, „met zodanige veranderingen of verzwaringen van straf, als (de Vergade-

---

1) Blijkens Wagenaar, Vad. Hist., Vervolg, dl. 30, blz. 46, sedert 1 Mei 1795 gevestigd.

ring der Provisioneele Repraesentanten) in haare wysheid (zoude) oordeelen te behooren."

Dat er inderdaad weinig is terecht gekomen van het schoonklinkend beginsel op 31 Januari 1795 verkondigd, dat het ieder geoorloofd was zijne gedachten en gevoelens aan anderen door de drukpers te openbaren, blijkt uit de brutaliteit waarmede het Committé van Algemeene Waakzaamheid op Vrijdag 8 Januari 1796 aan Mr. Etienne Luzac aanzegging deed „om zich zonder verwyl van eenen anderen Redacteur, de Republikeinsche regeeringsvorm toegedaan, te voorzien, en daarvan binnen 8 dagen opgave te doen, en zoo telkens by het aanstellen van eenen anderen Redacteur, zonder immer den tegenwoordigen weder te werk te stellen, op poene van contrarie doende, dat zyn Dagblad finaal zou worden verboden."

En toch was datzelfde Committé van Algemeene Waakzaamheid eene maand later van meening „dat het ten eenemale beneden de waardigheid van (de Vergadering der Provisioneele Repraesentanten moest) worden gehouden, dat door dezelve een last zou worden afgevaardigt aan de Leydsche en Haarlemsche Courantiers, om opgave te doen, niet alleen wie de steller (was) van (zekere) insertie, maar ook door wien dat stuk ter plaatsing (was) toegezonden" [1]).

Overige klachten tegen sommige dagbladen gedurende den loop van 1796 geven geen aanleiding tot opmerkingen van algemeenen aard. Maar wel moet hier ter plaatse de aandacht worden gevestigd op het toelaten van dagbladschrijvers ter vergadering van het Provinciaal Bestuur van Holland, den 2den Maart 1796 getreden in de plaats van de Provisioneele Repraesentanten van het Volk van Holland. Openbare behandeling van zaken was bij vorige regeeringscollegiën niet bekend geweest. Eerst de Nationale Vergadering, op Dinsdag 1 Maart 1796 geopend, hield hare zittingen in het openbaar. Slechts enkele gewestelijke en plaatselijke

1) Decreeten van de Prov. Repr. van Maandag 22 Febr. 1796, blz. 488, en Donderdag 25 Febr., blz. 549.

besturen, als die van Utrechts Provinciale Vergadèring en Leidens Raad, waren haar hierin voorgegaan. Bij Holland nu stelde burger Chandon op Woensdag 22 Maart 1797 voor in 't vervolg te vergaderen met open deuren, maar dit voorstel vond, ook al wegens de onkosten voor het maken van tribunes, geen instemming bij de meerderheid der vergadering. Doch hierop stelde burger A. Loosjes Pz. in de bijeenkomst van Donderdag 6 April 1797 als maatregel van tegenwicht voor, dat te beginnen met de eerstvolgende vergadering een of meer personen zouden worden toegelaten om van al hetgeen in de vergaderingen voorviel aanteekeningen te maken, ten einde die in druk voor het algemeen verkrijgbaar te stellen, voor welken arbeid zich wel iemand zou aanbieden; het volk toch moest niet alleen de Decreeten, maar ook de beraadslagingen zijner vertegenwoordigers leeren kennen. In advis gehouden tot de bijeenkomst van Maandag 10 April 1797, werd het voorstel dien dag goedgekeurd, en het Provinciaal Committé, sedert 1 April 1796 opgetreden als plaatsvervanger van vorige Committés [1]), gemachtigd om op verzoeken tot toelating te beschikken, en te zorgen voor behoorlijke plaatsen in de zaal ten behoeve van de verslaggevers. Als zoodanig hebben zich daarop aangemeld Jan Heuvelman Junior en Albert Sloos, die zich ten hunne kosten als redacteurs van een dagblad van het verhandelde ter vergadering aanboden, gelijk ook zekere J. A. Hemminga; van dezen is daarop door het Provinciaal Committé alleen Heuvelman toegelaten, benevens zekere Tekelenburg voor wien intusschen J..H. Lemminck zou optreden. Later meldde zich ook nog C. Hitters — waarschijnlijk dezelfde bij wien in 1795 Le Courier de la République Batave werd gedrukt — aan, met verzoek om toelating „als Correspondent van onderscheidene Courantiers," maar dit verzoek werd gewezen van de hand, als niet overeenkomstig met de bedoeling. In overeenstemming met de aan het

1) Zie Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 35, blz. 185. Volledige Verzam. der Publ. enz., dl. 4, No. 146.

Provinciaal Committé verstrekte opdracht, werden op 8 Mei 1797 door dit college eenige bepalingen voor de ter vergadering van Holland toegelaten dagbladschrijvers vastgesteld, waartoe onder meer behoorde de verplichting om verbeteringen, hun door de leden der vergadering verstrekt, te plaatsen, en zich te gedragen naar hetgeen hun door den Voorzitter, met goedvinden der Vergadering, in voorkomende gevallen zou worden gelast [1]). Van dien arbeid dier dagbladschrijvers moet de vrucht zijn geweest het *Dagverhaal der Handelingen van het Provintiaal Bestuur van Holland*, uitgegeven te 's Gravenhage bij de boekverkoopers Van Cleef, Leeuwestyn, ter Drukkerij van Van Schelle en Comp., bewerkt door denzelfden schrijver en in hetzelfde formaat als van het Dagverhaal der Handelingen van de Nationaale Vergadering, in welks 6de deel, blz. 128 (13 Juni 1797) het wordt vermeld.

De gewichtigste taak der Nationale Vergadering, op Dinsdag 1 Maart 1796 geopend, was het ontwerpen eener Constitutie. De Commissie daartoe benoemd diende haar ontwerp op Donderdag 10 November 1796 in, bij monde van haren voorzitter, den Harlingschen geneesheer en welbekenden letterkundige Simon Stijl [2]). Omtrent de drukpers werd in dat ontwerp onder „Titul IX. Algemeene Beschikkingen", in de „Derde Afdeeling. Gemengde Zaaken" voorgesteld: Art. 741. „De Vryheid der Drukpers mag door geen Wetten verkort of belet worden"; art. 742. „Er mogen geen Boeken uitgegeven, gedrukt of verkogt worden, dan met den naam van den Schryver, of Drukker, of Uitgever, en zullen deeze, wegens daarin gevonden wordende personeele beledigingen verantwoordelyk zyn" [3]). Toen, onder het tijde-

1) Zie over dit alles Decreeten van de Vergadering van het Provinciaal Bestuur van Holland van Woensdag 22 Maart 1797, blz. 8; verder blz. 13 en 30; Maandag 3 April, blz. 53; Donderdag 6 April, blz. 80; Maandag 10 April, blz. 108; Woensdag 12 April, blz. 132; Zaterdag 13 Mei, blz. 49. Een en ander is ook uiteengezet door Mr. G. W. Vreede, Bijdr. tot de Gesch. der Omwenteling van 1795 tot 1798, I, blz. 112—115.

2) Dagverhaal der Handel. van de Nat. Vergad. III, 590.

3) Dagverhaal enz. III, 635.

lijk voorzitterschap van den Hoogleeraar K. W. De Rhoer, art. 741 op Dinsdag 28 Maart 1797 aan de orde kwam [1]), kon de vergadering het over de zaak niet eens worden, en werd besloten om èn art. 741 en 742 in advis te houden. Een der leden, Hoffman, had de meening uitgesproken dat art. 741 „niet onder de gemengde zaaken, maar onder de principes behoorde, en daar reeds was uitgedrukt" [2]). Wat toch was het geval?

Als niet gegrond op de Eén- en Onverdeelbaarheid der Republiek had het ontwerp der Commissie veel tegenstand gevonden. Een voorstel van Hartogh in de zitting van Donderdag 1 December 1796 om dat beginsel tot grondslag van een Plan van Constitutie aan te nemen, was 's anderendaags door de Vergadering gedeeld [3]). Hiervan nu was het gevolg dat Bosch in de zitting van Dinsdag 6 December voorstelde eene commissie te benoemen tot verbetering, aanvulling en omwerking van het Plan van Constitutie, waartoe twee dagen later 7 leden werden benoemd [4]). Deze brachten hun Ontwerp, voorafgegaan door „gronden van Rechten en Pligten van den Mensch en Burger", ter tafel in de zitting van Donderdag 29 December 1796; de Commissie begreep dat de art. 741 en. 742 konden blijven [5]). Wegens gemis aan klaarheid en eenvoud vielen die „gronden van Rechten en Pligten" echter niet in den smaak der vergadering, en op Dinsdag 3 Januari 1797 werd daarom aan de beide leden der Commissie Floh en Bosch, onder toevoeging van Hartogh, opgedragen een „nieuw Ontwerp van Rechten en Plichten" op te stellen [6]). Dit nieuw Ontwerp kwam op Vrijdag 13 Januari 1797 ter tafel [7]), en hierin nu kwam

1) Dagverhaal V, 475, 6.
2) Namelijk in art. 5 van het Ontwerp der zoo aanstonds te vermelden Commissie van 3 Jan. 1797.
3) Dagverhaal IV, 189—194, 196—203, 205—213.
4) Dagverhaal IV, 218, 9; 220—4; 232.
5) Dagverhaal IV, 306—355, inzonderheid blz. 333.
6) Dagverhaal IV, 335—343; 351—8; 361—5.
7) Dagverhaal IV, 475; 482—484.

onder de Rechten voor art. 5 aldus luidende: „Ieder Lid der Maatschappy heeft het recht, zyne gedachten, by monde of in geschrift, of door middel van de Drukpers, vry en onbelemmerd aan den dag te leggen." In de zitting van Maandag 30 Januari 1797 werd omtrent dit nieuw ontwerp evenwel opgemerkt, hoe bedoelde Rechten en Plichten voortvloeiden uit de vooraf geplaatste Grondbeginselen, en daarom werd eene nieuwe commissie benoemd om de gewenschte overeenstemming te bewerken [1]. Deze commissie bracht eerst rapport uit in de zitting van Woensdag 5 April 1797 [2], en in de door haar voorgedragen „beginzelen der Rechten en Plichten van den Mensch en Burger" als grondslag der Constitutie, las men in art. 6: „De Vryheid in den Burgerstaat bestaat in het vermogen van den Burger om over zich zelven en zyne eigen daden, naar zyn goedvinden te beschikken, voor zoo verre zulks met den uitgedrukten wil der Maatschappy, dat is de Wet, niet strydig is"; en in art. 13: „De Wetten kunnen alleen daden en handelingen gebieden of verbieden, doch nimmer gedachten en gevoelens. Het staat aan een ieder vry, dezelve by monde, geschrifte, of door de Drukpers aan anderen te openbaaren, mits deeze openbaaring niet strekke tot belediging der Maatschappy, noch van eenig byzonder Persoon." Maar ook met deze redactie kon de vergadering zich niet vereenigen, en op nieuw werd het onderwerp verwezen naar eene commissie. Zelfs bij herhaald zoeken is het mij niet mogen gelukken het rapport dezer commissie te vinden, maar onder de „beginzelen der Rechten en Pligten van den Mensch en Burger" geplaatst vóór het „Ontwerp der Constitutie voor het Bataafsche Volk" als grondslag der Constitutie [3], gelijk het in de zitting van Dinsdag-avond 30 Mei 1797 werd vastgesteld [4]), luidde art. VI: „De Vryheid in den Burgerstaat bestaat in het vermogen van den Burger, om over zich

1) Dagverhaal IV, 698.
2) Dagverhaal V, 558—567; 569—574.
3) Dagverhaal VI, 421.
4) Dagverhaal VI, 171.

zelven en zyne eigen daaden, naar zyn goedvinden, te beschikken, voor zoo verre zulks met den uitgedrukten wil der maatschappy, dat is de Wet, niet strydig is: onder die daaden behoort mede de openbaring van zyne gedachten en gevoelens by monde en geschrifte, of door middel van de Drukpers." Intusschen werd, gelijk men weet, dit Ontwerp van Constitutie op 8 Augustus 1797 door de Natie verworpen. — De Tweede Nationale Vergadering, op Vrijdag 1 September 1797 geopend, benoemde in hare zitting van Vrijdag 15 September 1797 andermaal eene Commissie tot het ontwerpen van een Plan van Constitutie [1]), welke commissie de vruchten van haren arbeid aanbood in de zitting van Dinsdag 6 Maart 1798 [2]). Reeds Donderdag-avond 15 Maart 1798 werd het Ontwerp in behandéling genomen, en Zaterdag-middag 17 Maart 1798 vastgesteld [3]). In deze Staatsregeling nu [4]), door het Bataafsche Volk in de Grond-Vergaderingen van 23 April goedgekeurd, en daarna in de Constitueerende (sedert 22 Januari 1798) Vergadering op Dinsdag 1 Mei 1798 afgekondigd [5]), luidde art. 16 onder de vooraf geplaatste „Burgerlyke en Staatkundige Grondregels" als volgt: „Ieder Burger mag zijne gevoelens uiten en verspreiden, op zoodanige wijze, als hij goedvind, des niet strijdig met het oogmerk der Maatschappij. De vrijheid der Druk-pers is heilig, mids de Geschriften met den naam van Uitgever, Drukker, of Schrijver, voorzien zijn. Dezen allen zijn, ten allen tijde, aanspraaklijk voor alle zoodanige bedrijven, door middel der Drukpers, ten aanzien van afzonderlijke Persoonen, of der gantsche Maatschappij, begaan, die door de Wet als misdaadig erkend zijn."

Hoe netelig het vraagstuk betreffende de Vrijheid van Drukpers was, werd in 1797, hangende de beslissing der

---

1) Dagverhaal VII, 158.
2) Dagverhaal IX, 51.
3) Dagverhaal IX, 138—140 (verg. 84—87 en VIII. 443—450); 148, 9.
4) Dagverhaal IX, 298—304; 306—312; 314—320; 326 (de pagineering geraakte in de war) —332; 334—340; 346—348.
5) Dagverhaal IX, 595.

natie over den eersten arbeid der Nationale Vergadering ten overvloede bewezen door hetgeen binnen Holland voorviel naar aanleiding van eene uit Friesland ontvangen klacht over het weekblad Heraclyt en Democryt. Die klacht, aldus schreef het Provinciaal Committé, in dato 3 Juli 1797, aan het Provinciaal Bestuur van Holland, betrof „de vryheid van de Drukpers, en het misbruik dat van die vryheid steeds (werd) gemaakt, en waar omtrent eens paal en perk (behoorde) te worden gesteld." — „Wy," luidde het verder, „eerbiedigen de vryheid van de Drukpers, en wy willen gaarne volmondig erkennen, dat zonder dezelve de vryheid niet meer bestaat; dan het zy verre van ons, dat wy het misbruik, 't welk van dezelve sedert een geruimen tyd is gemaakt, zouden goedkeuren, neen, wy beschouwen dezelve als alleen geschikt om 's Volks-Vryheid te belaagen, tweedragt te zaaien, den eerbied en alle ondergeschiktheid voor alle geconstitueerde Magten weg te neemen en te verguizen, en daar door de zagte banden der maatschappye van een te scheuren, en de goede zaak des Vaderlands en der Vryheid, den doodsteek toe te brengen. — Wy hebben te meermalen onze pogingen aangewend, om dat misbruik tegen te gaan, dan te vergeefsch; en het zal ons aangenaam zyn, in deze een regel te erlangen, waar naar men zich in 't vervolg zou hebben te gedragen, en daar door in staat gesteld worden, die geen, welke de vryheid der Drukpers in losbandigheid verbasteren, en daar door het vertrouwen tusschen het Volk en de geconstitueerde Magten ontzenuwen, de leer van desorganisatie prediken, en de goede Ingezetenen tot muitery inviteeren, naar gelang van zaken en omstandigheden, de juiste belooning van hunne wandaden te doen ondervinden; terwyl wy zonder dat nimmer in staat zyn, op diergelyk een aanzoek van eenige geconstitueerde magt, hoe gegrond dezelve ook anders mogte zyn, eenige serieuse attentie te kunnen slaan, veel minder om daar op eenige mesure, hoegenaamd, te kunnen neemen."

De missive werd gesteld in handen van de burgers L. Wetzler, Van der Jagt en A. Loosjes Pz. Deze commissie,

waarvan burger Van der Jagt intusschen zitting nam in de Nationale Vergadering, rapporteerde eerst vier maanden later. Blijkbaar benoemd „tot het onderzoek der middelen ter beteugeling van de licentie der Drukpers," lieten beide burgers zich volgenderwijs hooren over dit punt: „Schoon wy gaarne erkennen, dat 'er vooral in tyden van gisting der gemoederen, gelyk wy sedert zo veele jaaren beleefd hebben en nog beleeven, misbruik gemaakt wordt van de zo heilzaame betaamelyke vryheid der Drukpers, zien wy egter geene mooglykheid, om zonder middelen, die erger dan de kwaal zelve zyn, naardien zy zo al niet regelrecht op Despotisme uitloopen, daarin toch zeer spoedig ontaarden, die losbandigheid te beteugelen — ja wat meer is, met die middelen zelfs is de Drukpers niet zodanig aan banden te leggen, dat dezelve haare schaadelykste uitwerkselen niet onder het Volk van eenig Land te weeg brengt. — Immers tegen naamlooze Papieren, waar van zich en Uitgevers en Schryvers bedekt houden, is geheel geene remedie. Hoe vruchteloos heeft het voorig Gouvernement daar na gezogt en by herhaaling zich te leur gesteld gevonden, waarvan het overtollig zyn zou, voorbeelden by te brengen. 't Is immers genoegzaam bekend, met hoe weinige moeite, en hoe kleine kosten men een geheime Drukpers kan aanleggen en in werking brengen; hoe één Man dezelve geheel kan dirigeeren en wat dies meer zy. — En komen de Papieren met naamen van Uitgevers of Schryvers in het licht, en wordt in dezelve iets beledigens voor Collegien of individueele Persoonen gevonden, dan immers staat de weg van Rechten open, voor eene gedrukte laesie, even als voor eene mondelinge injurie. — Om welke redenen, (beide Burgers) van advis zouden zyn, de zaak te laaten in state — en dus het Provinciaal Bestuur van Friesland over te wyzen tot de ordinaris Justitie, indien hetzelve daar voor termen (meende) voorhanden te zyn." Met dit advies vereenigde men zich dan ook bij Holland [1]).

1) Decreeten van de Vergadering van het Provinciaal Bestuur van Hol-

Tijdens het Uitvoerend Bewind, 25 Januari 1798 opgetreden, met zijn vijf Directeuren en vijf Agenten, bleven bemoeiingen met de dagbladen ook niet uit. Van die in algemeenen zin, of met betrekking tot buitenlandsche dagbladen, wordt vooreerst melding gemaakt in de Notulen van het Uitvoerend Bewind, in handschrift te vinden op 's Rijks Archief, van 6 Februari 1798, No. 19, op welken dag gelezen werd eene missive van onzen te Hamburg gevestigden Minister Abbema, dd. 30 Januari, aan den Burger M. Van der Goes, met bericht van de ontvangst der missives van de provisioneele commissie uit de Constitueerende Vergadering tot de buitenlandsche zaken [1]), dd. 23 Januari, inhoudende een relaas van het voorgevallene op 22 Januari, — en tevens berichtende dat hij een uittreksel uit die missives had medegedeeld aan de vreemde ministers en aan de Syndici van Hamburg, Bremen en Lubek. Het Uitvoerend Bewind verzocht daarop den Secretaris Buys om den Minister Abbema aan te schrijven acht te geven, of, gelijk reeds had plaats gehad, de nieuwspapieren te Hamburg gedrukt eenige valsche berichten inhielden betrekkelijk de gebeurtenissen van 22 Januari, en zoo ja, dan te Hamburg sterke vertoogen te doen. Toen Abbema hierop den 16den Februari antwoordde dat hij op dit punt reeds werkzaam was geweest, en gemelde berichten zouden worden ingetrokken, prees het Uitvoerend Bewind Abbema's naarstigheid [2]). In dato 9 Maart 1796 verzekerde Abbema daarop, dat hij zooveel mogelijk waken zoude tegen de losbandigheid der courantiers te Hamburg, alhoewel men hem steeds die van de Bataafsche Republiek voor de voeten wierp; waarop het Uitvoerend Bewind hem deed antwoorden, dat hij zelf Bataaf zijnde kon beoordeelen hoe moeielijk de zaak was [3]).

Op 9 Februari 1798 bracht Wybo Fynje bij het Uitvoe-

---

land van Woensdag 13 September 1797, blz. 72; van Vrijdag 12 Januari 1798, blz. 201.

1) Verg. Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 39, blz. 138.

2) Notulen van 21 Februari 1798, No. 36.

3) Notulen van 15 Maart 1798, No. 40.

rend Bewind ter tafel het nummer van 2 Februari van het Fransche nieuwspapier *Le Publiciste* [1]), waarin eenige valsche berichten waren ingevoegd omtrent de arrestatie van den Burger Pasteur [2]), hetgeen „niet anders dan tot eene zeer verkeerde beschouwing der maatregelen, bij de laatste omwenteling genomen", kon aanleiding geven. Het Uitvoerend Bewind begreep daarom den Minister Meijer te moeten aanschrijven, om officiëel bij het Fransche Gouvernement stappen te doen, ten einde het plaatsen van dergelijke valsche berichten werd voorkomen, terwijl kennisgeving van de zaak zou geschieden aan den Gezant De la Croix met verzoek om ondersteuning [3]).

Bij gelegenheid dat de Graaf Von Löwenhielm, de Zweedsche Gezant, in Februari 1798 klaagde over de Friesche — lees Leeuwarder Courant — gaf het Uitvoerend Bewind hem den wensch te kennen, dat het Bataafsch Gouvernement voortaan in de Zweedsche nieuwspapieren niet werd beleedigd; twee maanden later, in April 1798, berichtte Von Löwenhielm dat het Zweedsch Gouvernement een streng onderzoek zou laten doen omtrent het voorgevallene in zekeren schouwburg te Stokholm, waar een stuk was opgevoerd waarin de schrijver zich buitengewoon stekelachtige en zelfs onbescheiden uitdrukkingen betreffende den zeeslag bij Kamperduin, op 11 October 1797, zou hebben veroorloofd [4]).

Op Woensdag 16 Mei 1798 werd door het Uitvoerend Bewind besloten „den Extraordinaris Minister Plenipotentiaris der Bataafsche by de Fransche Republiek, den Burger W. Buys, aanteschryven en te gelasten, om de verkeerde denkbeelden te corrigeeren, welke de Fransche Dagbladen te Parys gedrukt en gedistribueerd wordende, ten aanzien van het inwendige der Bataafsche Republiek, de geest van het Gouvernement en de Leden van hetzelve verspreid(d)en,

---

1) Zie Hatin, Bibliographie, pag. 232.
2) Verg. Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 39, blz. 119.
3) Notulen van 9 Februari 1798, No. 34, en 28 Februari 1798, No. 49.
4) Notulen van 21 Februari 1798, No. 41; 16 April 1798, No. 9.

(werdende) de middelen van dit oogmerk te bereiken, aan zyne prudentie toevertrouwd en overgelaaten; het zy hy noodig mogt oordeelen om een Fransch Dagblad ten dien byzondere einde te doen aanleggen, wanneer hem, zoo veel mogelyk van wegens dit Bewind stukken (zouden) worden gesuppediteerd, het zy wel door iemand te Parys te engageeren, die (zoude zorgen) dat de aan hem door den Minister Buys ter hand gestelde Stukken, door de Redacteurs van Fransche Nieuwspapieren (werden) geplaatst. — (Werdende) hy Minister Buys verder gequalificeerd, om ten dien einde zoodanige uitgaven te doen, als hy Minister met den aart der zaake, en de hier vooren gemanifesteerde intentie van dit Bewind, (zoude) oordeelen overëenkomstig te zyn" [1]). De spoedig hierop gevolgde terugroeping van Buys heeft deze plannen stellig reeds in de geboorte gestuit.

Dienzelfden Woensdag 16 Mei 1798 had de Fransche Gezant De la Croix, aan zijnen disch gezeten zoowel zijn handlanger Ducange als de Generaal Daendels. Na den maaltijd viel het gesprek als bij toeval op het sedert het vorig jaar uitgegeven weekblad *De Politieke Blixem*, waarvan de gastheer zoo vrij was te zeggen „dat zodanig een blad, in de daad zeer slegt, zeer schadelyk was, en dat men op deze wyze allengs het Gouvernement poogde om te keeren, door het algemeen daar van een belaglyk denkbeeld te doen vormen." Generaal Daendels zeide hierop „dat dit papier nog niets was, in vergelijking van een ander, het welk eerst den voorigen dag was in het licht gekomen, onder den tytel van *Constitutioneele Vlieg*, waarin de Burger Ducange en de Minister zelf een rol speelden, en aanstonds trok hy het gezegde blad, in het Nederduitsch geschreven,

1) „Extract uit de secreete Notulen van het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek" van Woensdag 16 Mei 1798 in zekere „Memorie door de leden van 't Intermediair Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek aan de Eerste Kamer van 't Vertegenwoordigend Lichaam; houdende hunne verantwoording van het door hun verrigten op en na den 12 Juny 1798 met een Schets van het geen verder verdient te worden verrigt. In den Haag, Ter 's Lands Drukkery. 1798," blz. 184.

uit zyn zak, waar in men in de daad in slegt Fransch een artikel (aantrof), het welk even slordig als elendig (was), het welk tegen den Burger Ducange gerigt (scheen), wiens naam zonder vol uitgeschreven te zyn, egter zeer ligt daar uit (kon) opgemaakt worden, gelyk ook eene Noot, waar in de Minister van Frankryk onder den naam van Van der Cruissen (scheen) aangeduid te zyn. Deze Artikels (waren) zo plat, zo plomp, dat zy elk verstandig man niet dan walging (konden) verwekken." — „Op de aanmerking van den Minister, dat dit alles zeer strafbaar was, en hy zich verwonderde, dat het Gouvernement zulke stukken niet ten strengsten vervolgde, hernam de Generaal, dat het begin van dit blad egter *zeer goed* was; zelfs wilde hy 'er den Minister een gedeelte van vertaalen, die, door het overige daar van reeds afkeerig gemaakt, 'er geen den minsten acht op sloeg." — Aan het slot dezer mededeeling schreef Ducange nog: „Wat de verachtelyke Schryvers van de *Constitutioneele Vlieg* (waar van de Generaal Daendels welligt niet geheel vreemd is) aanbelangt, zy zyn zeer ligt te raaden, zoo aan de laagheid van hun styl, als aan de boosheid hunner oogmerken; doch men zou zich vernederen, met hun te antwoorden. Met welk eene duisternis deze ellendelingen zich voor het overige ook tragten te dekken, de policie van staat, met het XVI. Artikel der Grondbeginzelen van de Staatsregeling gewapend, zal hen in het binnenste hunner schuilhoeken wel weten te vinden, en te dwingen in het licht te verschynen. Het zou al te ongelukkig zyn, dat 'er in een beschaafd land straffeloos lasteraars van dien aart bestonden" [1]).

Ongetwijfeld bestaat er een nauw verband tusschen het zooeven medegedeelde na-maaltijd gesprek en de „Proclamatie van het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek, betreffende het misbruik van de vrijheid der drukpersse.

---

1) „Verklaaring van B. Ducange omtrent het gepasseerde tusschen den Generaal Daendels, den Franschen Minister La Croix, enz. 18 Mey 1798", in Jaarb. der Bat. Rep., dl. 13, blz. 21—24.

Geärresteerd den 22 Mei 1798. Het vierde Jaar der Bataafsche Vrijheid"; want De la Croix was op dat oogenblik de spil waarom zich alles hier te lande bewoog. Deze Proclamatie was van den volgenden inhoud [1]:

„Het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek, aan de Ingezetenen van dezelve Republiek, Heil en Broederschap!"

„Medeburgers!"

„De vrijheid der Drukpers is het Bolwerk der Burgerlijke Vrijheid. — Niet alleen dient zij om het verstand te verlichten, en het hart te verëdelen; waar door Republikeinsche Deugden gebooren worden, en eene vrij geworden Natie, na de schokken der omwenteling verduurd te hebben, voor de Vrijheid wordt geschikt gemaakt, en in staat gesteld om eene rijke voldoening in haare zegeningen te vinden, voor de tallooze rampen die zij ondergaan heeft; maar waar is de Heerschzuchtige, die met loosheid of geweld de Vrijheid durft belaagen, en de slagen, die de vrijheid der Drukpers hem toebrengt, niet zidderend te gemoed ziet? waar de Tijran, die de eerste van zijne euveldaaden niet heeft gekenmerkt door de vrijheid der Drukpers aan te randen? waar de Dwingeland, hoe trots, hoe magtig ook, die in haar niet een onverwinlijke tegenstand heeft aangetroffen? Zij is het, die zijne geheime Raadslagen openbaar maakt, en daar door verijdelt: — Zij is het, die zijne eerste gangen voor de menigte met haare waare couleuren afteekent, en dat edel gemor voortbrengt, dat, als het gebrul van den aangevallen leeuw, zijnen bespringer van schrik doet verbleeken. — Zij is het, die, als de nood daar is, de alarmklok aan alle zijden trekt, en het gantsche Volk om het altaar der Vrijheid schaart. Dat men ons in de historie der Waereld den tijran noeme, die voor deezen ontzachlijken ringmuur niet zijne schande of zijn dood gevonden heeft!"

„Welk een jammer derhalven, wanneer een vrij Volk zulk eenen onbereekenbaren zegen voorbedachtelijk verwaar-

---

1) Volledige verzameling der Publicatien enz., dl. 8, No. 42, a; Jaarboeken der Bataafsche Republiek, dl. 13, blz. 28—32.

loost en misbruikt! wanneer men de Vrijheid der Drukpers, dat het middel zijn moest om de Vrijheid te bewaaren, door eenige onwaardige Burgers ziet miskennen, en aangrijpen, om diezelfde Vrijheid naar het hart te steeken? — Of zoude er bij mogelijkheid Vrijheid kunnen bestaan zonder orde? Zou het Vrijheid zijn, wanneer de eer der Burgeren veil was voor de naamlooze Lasterzucht van eenige weinige onverlaaten? Zou het Vrijheid zijn, wanneer men, naar welgevallen, ongestraft mogt schenden, en wien men wil, beledigen? — wanneer men alle ondergeschiktheid zoude mogen den bodem inslaan, en zijn lust boeten, aan al wat in Bewind gesteld is? Zou het Vrijheid zijn, alle Bestuuringen als vereenigingen van zoo veele heerschzuchtigen en deugnieten rond te draagen; hun ondeugden toe te schrijven, die zij niet bezitten; hun wandaaden toe te kennen, die zij niet bedreven hebben, om ze te schimpen, te bespotten, te verguizen, om ze veracht en gehaat te maaken? — Neen, Bataaven! zoo dit Vrijheid ware, dan zoude de Vrijheid geen zegen maar een vloek zijn, en zoo de Vrijheid der Drukpers, ter bevordering hier van zoude moeten dienen, dan ware het beter geweest, dat het Menschelijk vernuft van den mildaadigen Schepper der natuur nooit het vermogen had gekreegen, om immer deeze verbaazende uitvinding te konnen doen; dan ware het beter geweest, dat er nooit Letteren waren uitgevonden, en dat het Menschdom in deezen nimmer het redenloos gedierte had konnen overtreffen."

„Zullen wij dan, om dat de middelen, die tot behoud der Vrijheid moesten dienen, misbruikt worden, en tegen de Vrijheid zelve worden aangevoerd, die middelen ongestoord en onverbeeterd laaten voortgaan? — Zullen wij gedoogen, stilzittende gedoogen, dat de Vrijheid voor onze oogen, met haare eigen schoonste Wapenen worde te onder gebragt? — Neen, Bataaven! die ons tot zoodaanig eene lafhartigheid in staat acht, die kent ons niet. Wij hebben eenmaal gezwooren, dat wij de Vrijheid tegen alle aanvallen zouden beschermen; gij kunt U verzekeren, dat wij dien Eed zullen gestand doen. — Wij hebben geene uitzonderingen bedon-

gen; zijt dus gerust, dat alle haare Vijanden, tot nu toe, ook onze Vijanden zijn, die wij zullen poogen te verpletten."

„Zinds lange zagen wij het kwaad opkomen. Onze tedere zorg, om de Vrijheid der Drukpers toch voor alle belemmering te behoeden, vertraagde onze maatregels, en de vijanden der Vrijheid bouwden hunne steeds aanwakkerende stoutheid op onze schijnbaare werkeloosheid, die zij ten onrechte voor slapheid aanzagen."

„Het publiek wordt overlaaden met Schotschriften, waar van de eene al misdaadiger dan de andere geschreeven wordt, en, even als het onkruid op de velden, wiesch hun aantal bij den dag aan, en klom ten laatsten tot die hoogte, dat er nu nog maar een schijnt te ontbreeken, om alles te voltooijen, die aanraadt de Ponjaart op te vatten, om het hart te doorsteeken van elken beminnaar der Vrijheid. Wij beroepen ons op de ondervinding van elk, die bekend is met de uitvloeizels, die hedendaagsch de misbruikte Drukpers oplevert. — Een *Politique Blixem*, een *Constitutioneele Vlieg*, een *Revolutionaire Vraag-al*, en veele andere zullen hier van ten bewijze verstrekken; en de overtuiging, die men hier van heeft, zal, bij elk redelijk Mensch, de maatregulen billijken, die wij voorneemens zijn daar te stellen."

„Deeze maatregulen zullen niet zagt zijn. — Zij zullen niet meer, gelijk voorheen, dienen om een onwettig Gouvernement, en een even onwettige Regeeringsvorm staande te houden, en dus op onvoldoende, op halve hulpmiddelen uitloopen; maar zij zullen bepaald worden, door het gevoel, dat wij hebben, dat een zoo verregaand misbruik der Drukpers niets minder is, dan een daadelijke aanval op de Constitutie, op de Vrijheid zelve; en die onze blaakende vrijheidsliefde kent, zal voorzeker bezeffen, wat wij gevoelen en konnen onderneemen, wanneer wij deeze in gevaar beschouwen. — Mogt intusschen deeze onze openlijke aankondiging dienen, om het aangekondigd kwaad te doen ophouden; en onze reeds beraamde maatregulen voorkomen, door die weinigen tot hun pligt te rug te brengen, die ons, ondanks ons zelven, tot slagen zouden noodzaaken, die wij,

hoe welverdiend, echter zoo ongaarne toebrengen. Mogten de genoemde Tijdschriften, mogten alle andere voortbrengsels der vrije Drukpers, haarer waardig worden, en strekken, om op eene voegzaame wijze de daaden van hun te beöordeelen, wien de uitoeffening van eenige magt is toevertrouwd. Mogten deeze en alle Schrijvers, mogt elk en een ieder, wien het aangaat, dan deeze onze pooging in het waare daglicht beschouwen, en aanzien, zoo als zij waarachtig is, als eene uiterste proeve, om, is het mogelijk, door overreeding te bewerken, wat wij anders door gezag zeker zullen bereiken; wanneer onze maatregels op niets anders zullen uitloopen, dan om hen als vijanden der Vrijheid en van het Vaderland te behandelen, die of daadelijk werkzaam, of behulpzaam zijn in het voortbrengen of verspreiden van zoodaanige strafwaardige Geschriften; als onverbeeterlijke en hardnekkige Vijanden der Vrijheid en van het Vaderland, wier ondergang door het publiek belang bevoolen wordt; omtrend het welk de noodige voorstellen voor de Wetgeevende Vergadering bij ons reeds in gereedheid liggen."

Toen nu de Eerste Kamer — naar ons spraakgebruik de Tweede Kamer — op Woensdag 23 Mei 1798 door eene missive van het Uitvoerend Bewind kennis kreeg van deze Proclamatie, en de voorzitter C. van der Hoeven de vraag stelde, of de vergadering met hem goedvond haar aan te nemen voor kennisgeving, maakte Gevers daartegen bezwaar, omdat hij niet „overtuigd was, dat daarin niets voorkwam, waardoor de vrijheid der Drukperse zoude kunnen benadeeld worden," en gaf nader te kennen, dat aangezien de Proclamatie „zonder Decreet dezer Vergadering geëmaneerd" was, zij behoorde „gesteld te worden in handen eener Personeele Commissie, om de Vergadering op dezelve te dienen van consideratien en advys". Vonk, van wien wordt beweerd dat hij op dat oogenblik de hand had in *De Constitutioneele Vlieg*, meende evenwel dat de Vergadering niet anders doen kon dan de Proclamatie aannemen „voor Notificatie, in afwagting van de voorstellen, waar van in (dat stuk

werd) gewag gemaakt"; hij onthield zich daarom ook zijne „gevoelens mede te deelen over den inhoud der Proclamatie, en (zeide) alleenlyk by deze gelegenheid, dat (hij) van de rechtvaardigheid van het Uitvoerend Bewind (verwachtte), dat het door het doen dezer Proclamatie den weg niet (had) afgesneden aan de Publieke Schryvers, om zich, geactionneerd wordende van hunne competente Rechter, te verdedigen, en dat zy dus zoms niet (zouden) afhangen van de beoordeeling van den Agent der Policie, of de grillige caprice van dezen of geenen Officier van Justitie, die in het denkbeeld mogt vallen, dat dit of dat Artikel, in een openbaar geschrift voorkomende, lastertaal of geschikt was, om de geconstituëerde Machten te vilipendeeren, en dus doende op grond hunner sustenue eenen Drukker of Schryver, door middel eener politicque dispositie, door Geldboetens of anderzins te straffen, zonder dat hy recours tot zynen rechter zoude gehad hebben." Toen ook Ockerse zich met het voorstel van den Voorzitter vereenigde werd dit door de Vergadering aangenomen [1]).

In Augustus 1798 bleek het aan het Uitvoerend Bewind dat het „Fransche tijdschrift" genaamd „*Journal des Francs, par les représentants du peuple Marquezy (du Var), Guesdon (de la Manche), et autres écrivains patriotes*" [2]), gedrukt te Parijs Rue de l'Université, opgevuld was met lastertaal tegen 't Bataafsche Gouvernement, en tegen de meeste leden van het Vertegenwoordigend Lichaam, waarom besloten werd het voorhanden exemplaar van bedoeld blad te stellen in handen van den Agent van Buitenlandsche betrekkingen met last om aan den Burger Champagny Aubin, chargé d'affaires [3]), te doen blijken van de uiterste gevoeligheid van het Uitvoerend Bewind, dat van de rechtvaardigheid van het Fransch Gouvernement verwachtte dat de redacteurs

1) Dagverhaal der Handel. van het Vertegenw.- en Intermediair Wetg. Lichaam, dl. 1, blz. 174.

2) Hatin, Bibliographie, pag. 235.

3) Verg. Wagenaar, Vaderl. Hist., Vervolg, dl. 40, blz. 56.

van genoemd blad zouden worden berispt op eene wijze geëvenredigd aan den smaadelijken hoon het Bewind aangedaan [1]).

Het was naar aanleiding eener missive van den Agent der Marine van 31 October 1798, dat het Uitvoerend Bewind daags daarna, overeenkomstig de gedane voordracht besloot: 1. Om den Agent van Inwendige Politie te gelasten, om zorg te dragen dat het uitloopen van 's lands schepen en vaartuigen uit de verschillende havens der Republiek, alsmede het inschepen van troepen, noch in de couranten die in de Republiek gedrukt en uitgegeven werden, noch in de zoogenaamde Texelsche Lijst, aan de Natie werd medegedeeld, ten einde een en ander zooveel mogelijk geheim werd gehouden tot afbreuk van den vijand; 2. den Agent der Marine alleen en voorloopig te machtigen, om zoodanig nieuws, als van wege de Marine ter kennis van het publiek kon gebracht worden, den Courantiers te doen toekomen [2]).

Eerst twee en een half jaar later komt de vrijheid der drukpers weder ter sprake bij gelegenheid dat op 2 Mei 1801 door het Uitvoerend Bewind kennis werd genomen van eene missive van den Agent van Inwendige Politie van 30 April, daarbij om aangevoerde redenen in overweging gevende, of het Bewind niet zou kunnen goedvinden den Agent van Justitie te machtigen de onderscheiden Hoven en Gerechten, mitsgaders de Bailluwen aan te schrijven met behoorlijke naarstigheid tegen het misbruik van de vrijheid der drukpers te waken, en tegen alle schrijvers, drukkers en uitgevers van eenige geschriften, die aanstonds als oproerig konden worden beschouwd, of op ondermijning eener Republikeinsche orde van zaken waren aangelegd, met allen ernst en ten strengste te procederen. Maar tot eene beslissing kwam het niet: de zaak werd aangehouden [3]).

---

1) Notulen van 14 Augustus 1798, No. 27, volgens den Index.
2) Notulen van 1 November 1798, No. 11.
3) Notulen van 2 Mei 1801, No. 41.

Van soortgelijken aard als het besluit van 1 November 1798 was dat van 18 Mei 1801, waarbij, in aanmerking genomen dat het voor de belangen der Bataafsche Republiek niet anders dan schadelijk kon zijn, wanneer er omtrent de middelen van verdediging der Republiek door de publieke Nieuwspapieren, of op eenige andere wijze, berichten of tijdingen werden medegedeeld, hetzij dat die berichten en tijdingen al of niet met de waarheid overeenkomstig waren — besloten werd den Agent van Inwendige Politie aan te schrijven om te zorgen, dat in de publieke Nieuwspapieren binnen de Bataafsche Republiek wordende uitgegeven geenerhanden berichten of tijdingen werden geplaatst, of uit buitenlandsche papieren overgenomen, die betrekking hadden tot den staat en de beschikking over de middelen der verdediging van de Republiek zoo te water als te land [1]). Vandaar nu dat in de vergadering der Municipaliteit van Amsterdam van Dinsdag 26 Mei 1801 werd „geleezen Extract uit het Register der Resolutiën van den Agent van Inwendige Politie, van den 21sten (Mei), waarbij de onderscheidene Departementaale Bestuuren, op grond van een Besluit des Uitvoerenden Bewinds, van den 18den bevoorens, (werden) aangeschreeven en gelast, om respectivelijk te zorgen, dat in de publieke Nieuwspapieren, binnen derzelver Departementen uitgegeeven wordende, geenerhande berichten of tijdingen (werden) geplaatst, of uit Buitenlandsche Papieren (werden) overgenomen, welke betrekkelijk (waren) tot den staat van, en de beschikking over de middelen der defensie van deze Republiek, zo te Water als te Lande; met verderen last, om naauwkeurig toetezien, dat door alle Schrijvers, Drukkers of Uitgeevers van eenige publieke Nieuwspapieren, Week- of Dagbladen, aan denzelven last van het Bewind, punctuëelijk (werde) voldaan; zijnde dezelve Extract-Resolutie, op last van den Voorzitter van het Departementaal Bestuur van den Amstel, bij apostille van den 23sten (Mei), gesteld in handen van deze Vergadering, met aan-

1) Notulen van 18 Mei 1801, No. 27.

schrijving, om aan den inhoud van hetzelve, zo veel dezelve (aanging), te voldoen: — En besloten deze Aanschrijving te stellen in handen van het Committé van Binnenlandsche Correspondentie, om het noodige te verrichten" [1]).

Op dienzelfden 26sten Mei 1801 werd door het Uitvoerend Bewind besloten aan het Vertegenwoordigend Lichaam voor te dragen maatregelen te nemen, om te beletten dat leden van het Bestuur of ambtenaren in publieke geschriften werden gelasterd, waardoor zij onnut werden voor den dienst van den lande; voorbehoudens het recht van eigenhandige en geteekende aanklachten en beschuldigingen [2]).

Zoowel het eerste „Ontwerp eener Acte van Staatsregeling" [3]) van Dinsdag 19 Mei 1801, waar in art. 10 werd gezegd: „Een ieder mag zyne gevoelens vryelyk uiten en verspreiden. De vryheid der Drukpers is heilig. De Wet zorgt tegen het misbruik, dat van een en ander, ten nadeele der Maatschappy, zoude kunnen worden gemaakt", als het op 16 October 1801 afgekondigde tweede „Ontwerp van Staatsregeling voor het Bataafsche Volk" [4]) van 14 September 1801, waarvan art. 3 luidt: „Een iegelyk kan doen en verrigten alles wat hem behaagt, maar blyft wegens alle zyne daden, zo wel als wegens het verspreiden zyner gevoelens, verantwoordelyk volgens de Wet", is in het Vertegenwoordigend Lichaam wel in het algemeen besproken [5]) maar niet artikelswijze.

De eerste bemoeiïng van algemeenen aard met betrekking tot de dagbladpers tijdens het Staats-Bewind is geweest die van Donderdag 8 April 1802, toen „in aanmerking genomen zynde, dat van tijd tot tijd, in de Publieke Nieuws-

---

1) Dagblad der Vergaderingen van de Municipaliteit van Amsterdam, 10de stuk, blz. 92.

2) Notulen van 26 Mei 1801, No. 54.

3) Dagverhaal der Handel. v. h. Vertegenw. Lichaam, dl, 12, blz. 290—296; 298—304; 308—312.

4) Dagverhaal enz., dl. 13, blz. 600—608.

5) Dagverhaal enz., dl. 12, blz. 374—386; 398—428; 435—455; 473—494; 502—518; 524—550; dl. 13, blz. 608—623; 665—684.

papieren Daden en Besluiten van het Bataafsche Gouvernement (werden) geplaatst, van welkers aanwezen zelve 't Gouvernement geheel ignorant (was), en dat op deze wyze, aan zommige, door het zelve Gouvernement, genomene Besluiten, eenen geheel verkeerden, en met deszelfs oogmerk strydende zin, zoude kunnen worden gegeven; dat het wyders van de uiterste noodzakelijkheid (was), dat tegen zulke verrichtingen, het zy dezelve uit moedwil (geschiedden), of uit onkunde (waren) voortgesproten, (werde) gewaakt" — werd „besloten, den Agent van Inwendige Policie aan te schryven en te gelasten, zoo als (geschiedde) by deze, om de Redacteurs, Drukkers of Schryvers van de Publieke Nieuwspapieren, binnen de Bataafsche Republiek, te doen aanzeggen, dat zy zich zorgvuldig (zouden) hebben te wachten, om Daden of Besluiten van het Bataafsch Gouvernement, als Nieuwstydingen, in hunne Geschriften, op te geven, van welkers waarheid zy niet ten vollen onderricht (waren); zullende zoodanige Redacteurs, Schryvers of Drukkers van Nieuwspapieren, welke het eerst zoodanige verminkte of onwaarachtige Nieuwstydingen (zouden) hebben geplaatst, worden gestraft door de suppressie der uitgave van zoodanige Nieuwspapieren voor den tyd van zes weeken" [1]).

Deze waarschuwing intusschen baatte niet, want op Donderdag 17 Juni daaraanvolgende werd „in aanmerking genomen zynde, dat, niettegenstaande het Besluit —, in dato den 8 April (1802), No. 71, ten aanzien van het plaatsen der Besluiten, en handelingen van het Bataafsch Gouvernement, in de publieke Nieuwspapieren en Weekbladen, breeder by gemelde Besluit omschreven, zommige dier Schryvers zich niet (ontzagen), om met verwaarlozing van den eerbied en ontzag, door ieder individuëel Lid der Maatschappy, aan het Gouvernement der Bataafsche Republiek verschuldigd, de handelingen van dat Gouvernement, op eene allezins ergerlyke wyze, voor te stellen, waar door aan dezelve han-

1) Notulen van het Staats-Bewind der Bataafsche Republiek van Donderdag 8 April 1802, No. 71.

delingen en Besluiten, tegen de goede wil en meening van het Gouvernement aan, eenen geheelen verkeerden, en met deszelfs oogmerk strydende zin gegeven (werd), en daar door, wel verre van pligtmatig alle aanleiding te vermyden, waar door de partyschappen en verdeeldheden, op nieuw, zouden kunnen worden gefoveerd, integendeel hunne booze oogmerken aan den dag (legden), om opnieuw het zaad van twist en tweedragt te strooyen", — „besloten, den Agent van Inwendige Policie aanteschryven en te auctoriseeren, zoo als (geschiedde) by deze, om de Perssen, waarop de Nieuwspapieren en Weekbladen (werden) gedrukt, welke (vielen) in de termen van het Besluit, van den 8 April (1802), No. 71, by provisie te doen verzegelen" [1]).

Bij missive nu van 22 Juni 1802 gaf gemelde Agent aan het Staats-Bewind kennis, dat hij, ter voldoening aan vermeld besluit, onmiddellijk zoowel de drukpersen van den Burger B. A. Fallée, drukker van de weekbladen *De Heer Politieke Blixem* en *De Heer Janus Janus-Zoon*, als die van den Burger M. van Tienen, drukker van de weekbladen *De Politieke Blixem* en *Janus*, had doen verzegelen, en tevens den noodigen last aan de Municipaliteit van Groningen had verstrekt om op gelijke wijze de drukpersen van A. F. Vos en Comp., bij wien het weekblad *De Nieuwe Onverwachte Courier* werd gedrukt, te verzegelen; terwijl hij voorts om daarbij aangevoerde redenen in overweging gaf, of het niet beter en meer geschikt ter bereiking van het in dezen voorgesteld oogmerk, zoude zijn, wanneer door het Staats-Bewind eene Publicatie werd vastgesteld, waarbij aan allen en een iegelijk het drukken of uitgeven van dergelijke geschriften stellig werd verboden; en zulks op eene door het Staats-Bewind te bepalen straf, ten einde alzoo met meer grond tegen de overtreders van zoodanig bevel, indien ze zich mochten opdoen, te kunnen optreden [2]).

Na een op dit punt uitgebracht rapport van de Burgers

---

1) Notulen van het Staats-Bewind van Donderdag 17 Juni 1802, No. 66

2) Notulen van het Staats-Bewind van Donderdag 24 Juni 1802, No. 30.

Spoors en Gockinga, besloot het Staats-Bewind den Agent van Inwendige Policie te kennen te geven, „dat de intentie van het Staats-Bewind, in het nemen van het Besluit van (17 Juni), No. 66, geweest (was), hem Agent te qualificeeren, niet alleen tot provisioneele verzegeling der Perssen, waarop Nieuwspapieren en Weekbladen gedrukt (werden), vallende in de termen van het Besluit van den 8 April —, No. 71, maar ook zoodanige andere Perssen, waartoe de Autheurs of Redacteurs van soortgelijke lasterschriften vervolgens successivelyk, hetzy onder den gewonen of eenigen nieuwen tytel, hunnen toevlucht mogten nemen, als wenschende het Staats-Bewind dat gestrenge maatregelen (mochten) kunnen vermijd worden, en dat eenige achtereenvolgende en zonder oogluiking gestelde voorbeelden, eindelijk, genoegzaam (zouden) zijn, om het kwaad te stuiten, zonder nadeel toetebrengen aan de vryheid der Drukpersse, immers tot zoo lange, aan de Wetgevende Vergadering, voorstellen, over dit aangelegen onderwerp, (konden) worden gedaan, speciaal wanneer hy Agent in 't oog (hield), zoo als hem, ten ernstigsten, by dezen (werd) gerecommandeerd, zich van de verzegeling der Drukpersen, welke tot het opleggen van zulke Schandbladen (werden) misbruikt, niet te laten afschrikken, door de achterhouding van den naam der Drukkers, en het voorgeven der Uitgevers, dat zy daarvan zouden onkundig zijn, vermits in zoodanig geval, de Winkel van den Uitgever of de Uitgevers (behoorde) te worden gesloten en verzegeld, tot zoo lang des Drukkers naam en de plaats der Persse (zoude) zijn aangewezen, waartoe hy Agent, voor zoo veel des noods, mede (werd) geauctoriseerd by dezen; alles onder reserve van zoodanige andere maatregelen, als waar toe de hardnekkigheid der Aucteurs van zoodanige Twist en Tweedragt stokende Geschriften het Staats-Bewind mogten noodzaken" [1]).

In Februari 1804 zag het Staats-Bewind zich genoodzaakt, op soortgelijke wijze als vroeger in 1798 en 1801

1) Notulen van het Staats-Bewind van Maandag 28 Juni 1802, No. 65.

had plaats gehad, de Departementale Besturen aan te schrijven „om, ieder in den haren, de noodige ordres te stellen, ten einde, in de Nieuwspapieren, in hunlieder Departement uitgegeven wordende, geene tydingen, noch wegens het uitlopen, noch wegens de sterkte der te Vlissingen, of elders in deze Republiek, verzameld wordende Flotille (werden) geplaatst" [1]).

Toen weinige maanden later de vrienden van Oranje door middel van de drukpers op den staat der gemoederen gingen werken, werd in de bijeenkomst van het Staats-Bewind van Vrijdag 15 Juni 1804 (Notulen, No. 23) door den Voorzitter Brantsen opgemerkt „dat, niettegenstaande de subsisteerende algemeene Wetten, en byzondere, successivelijk, door het Gouvernement gemaakte bepalingen tegen het schryven, drukken, uitgeven en dissimineeren van naamlooze Geschriften, Libellen en Weekbladen, waar in de handelingen, het zy van het Gouvernement, het zy van andere Mogenheden, gelijk mede van byzondere Persoonen, op eene eerrovende en kwaadaartige wyze werden getraduceerd, en in het haatlijkste daglicht geplaatst, zedert eenigen tyd, op nieuw, zoodanige Libellen en naemloze Bladen in het publiek werden gespargeerd, welkers inhoud derzelver sinistre oogmerken maar al te zeer kenmerkten; en dat inzonderheid deze kwaadaartige geest was doorstralende in zeker, zedert eenigen tyd, uitgekoomen Weekblad, onder den naam van *Themis*, in welke niet alleen onderscheidene oproerige en hoonende uitdrukkingen tegen het Bataafsch Gouvernement, en de thans gevestigde Orde van Zaken, werden gevonden, maar ook, inzonderheid in het vierde Nummer, (aan den Praesident onder Couvert toegezonden), het Fransch Gouvernement, en deszelfs Keizer, op eene allerkwaadaartigste en lasterlijkste wyze werd getraduceerd en verguist, hetgeen ten opzichte van elke Mogenheid moest worden geächt als

---

1) Notulen van het Staats-Bewind van Vrijdag 24 Februari 1804, No. 24. Besluiten van het Departementaal Bestuur van Holland van Dinsdag 28 Februari 1804, No. 1.

ongeöorloofd, en, ten opzichte van 's Lands eersten Bondgenoot, ten hoogsten strafbaar en misdadig was", waarom hij voorstelde, „om, zoo tegen de verregaande licentie van de Drukpers in het algemeen als ten opzichte van het Weekblad *de Themis* in het byzonder, de ernstigste maatregelen te nemen." Het eerste gedeelte van dit voorstel nu werd door de vergadering gesteld in handen van de Burgers Van Hoogstraten, Spoors, De Beveren, Byleveld, en den Algemeenen Secretaris, om de vergadering daaromtrent te dienen van consideratien en advis, en deze leden rapporteerden reeds den daaropvolgenden Dinsdag 19 Juni 1804, (Notulen, No. 32):

„dat zylieden dat Voorstel met alle aandacht hebbende overwogen, en daar over met den Burger Van Maanen, Procureur-Generaal van den Hove van Justitie in Holland, geconfereerd hebbende, volkomen overreed waren, dat het belang, de rust en veiligheid van den Staat gebiedend vorderden, dat, ten dezen opzichte, generale en meer efficacieuse middelen, als tot hier toe hadden plaats gehad, zouden dienen te worden beraamd."

„Dat zy Gecommitteerden echter voor de Vergadering niet konden verbergen, dat deze materie was van zoodanigen delicaten aart, dat hier niet minder dan quaestie was, om het misbruik eener Vryheid, als die der Drukpersse, zoo hoognoodig en een der eerste Voorrechten van eenen vrijen Burgerstaat, te beteugelen, en binnen de palen der ware beteekenis van het woord te brengen; dat dezelve de ernstigste en tevens omzichtigste deliberatiën en overdenkingen vereischten, en waaromtrent de kortheid des tijds, dewijl in dezen, op dit oogenblik, nadrukkelyke mesures gevorderd wierden, hen Gecommitteerden niet toeliet eene beredeneerde Voordragt te doen; aan zich reserveerende om, over deze geheele zoo gewigtige materie, nader hunne gedachten aan de Vergadering openteleggen."

„Dat intusschen de dagelijks toenemende licentie der Drukpersse, en het successivelijk paroïsseeren van Schot- en Schand-schriften van onderscheiden aart, en onderscheidene tendentie, naar mate de gevoelens en Politicque opiniën der

Schryvers dit medegebragt (hadden), naar opinie der Gecommitteerden vorderde, dat, daar het scheen, als of bij zommige Magistraten en Rechtbanken, al mede om verschillende redenen, eenige huiverigheid resideerde, om de subsisteerende Wetten, tegen het uitgeven en verspreiden van zulke Schriften bestaande, en waar van, onder anderen de Placaten van de Staten van Holland, van den 13 January 1691, en 7 Maart 1754 [1]) ten bewyze (strekken), met genoegzamen klem ter uitvoer te brengen, of aan derzelver werking de hand te leenen, in dezen ten minste eene provisioneele maatregel, aanspooring en aanmaning vorderde, en waartoe, hunnes erachtens, zeer geschikt zoude zijn, een generale aanschryvinge aan de Departementale Bestuuren, en, door dezelve, aan de Departementale Gerechtshoven, om de subsisteerende Wetten, tegen het schryven, drukken en verspreiden van zoodanige naamloze, eerrovende en oproerpredikende Schot-schriften, te maintineeren en te doen maintineeren; en voords aan de Procureurs-Generaal der respective Departementale Gerechtshoven, van wegens het Staats-Bewind, de exacte naarleving van dezelve aantebeveelen; en dat wyders, met betrekking tot het opgehaalde Weekblad *de Themis*, waarvan men den Schryver meende uitvindig te zullen kunnen maken, mede eene nadere maatregel zoude behooren te worden genomen, weshalven de Commissie aan de Vergadering voordroeg, te nemen het navolgend Besluit:

„Gehoord het bovenvermeld Rapport,"

„En in aanmerking zijnde genomen, dat hoe zeer het ook eene onbetwistbare waarheid zy, dat de Vryheid van de Drukpersse een der eerste en belangrijkste Voorrechten van eenen vrijen Burgerstaat is, en dezelve als zoodanig behoort te worden gehandhaafd en geëerbiedigd, het echter eene even min onbetwistbare waarheid blijft, dat alle misbruik van dezelve, in eene toomloze Licentie ontäardende, in den Staat hoogst nadeelig, en als de waare Vryheid, Rust en

---

1) Lees 18 Januari 1691, Gr. Pl. Boeck IV, 389; dat van 7 Maart 1754 zie Gr. Pl. Boeck VIII, 570.

Veiligheid der Leden van de Maatschappije stoorende, hoogst strafbaar wordt, en vooral dan, wanneer de Schryver en Disseminateurs, onder het masker der anonymiteit schuilende, hunnen laster tegen het Gouvernement, andere Mogenheden van Europa, Geconstituëerde Auctoriteiten, of Hoge Ambtenaren en andere Individuëele Persoonen uitstortende, het der Justitie moeijelijk, en zomtijds onmooglijk maken, in dezen, naar Rechten, te kunnen werkzaam zijn."

„Is, onder voorbehoud van zoodanige algemeene voorzieningen, als hier omtrent noodig bevonden zullen worden, besloten, de respective Departementale Bestuuren van het Bataafsch Gemeenebest aanteschryven, om, onverwijld, elk in den haren, de respective Departementale Gerechtshoven, Magistraten en Rechtbanken, op derzelver verantwoordelijkheid, te gelasten, om de subsisteerende Placaten, Wetten en Ordonnantiën, tegen het schryven, drukken en verspreiden van naamloze en andere Eerroovende Pasquillen, Schotschriften of Weekbladen, waarby het Bataafsch Gouvernement, de Hoge Magten van Europa, of andere Geconstituëerde Auctoriteiten, Hoge Ambtenaren of Individuëele Leden der Maatschappije, worden gelasterd, getraduceerd of derzelver handelingen in een verkeerd en hatelijk daglicht geplaatst, en hoedanige Schriften niets anders dan het wantrouwen, en de partyschap aanvuuren, vermeerderen en gaande houden, en welker tendentie niet anders kan zijn, dan om de gevestigde Orde van Zaken te benadeelen en te ondermynen, op het efficacieuste naarteleeven en te observeeren, of te doen naarleeven en te doen observeeren, door alle zoodanige middelen van Policie en Justitie, als respectivelijk aan dezelve Gerechtshoven, Magistraten en Rechtbanken, naar den aart hunner functiën en der zaken, is competeerende, en alles zonder eenige conniventie of dissimulatie."

„Wordende wyders de respective Procureurs-Generaal, by de Departementale Gerechtshoven dezer Republiek, aangeschreven en gelast, om op de naarlevinge en handhaving der ten dezen subsisteerende Wetten een wakend oog te houden, en tegen degeenen, welke, daaromtrent, in gebreken

of nalatig mogten zijn, te procedeeren, naar Rechtsbehooren."

„En zal Extract dezes worden gezonden aan de respective Departementale Bestuuren, de Procureurs-Generaal by de Departementale Gerechtshoven dezer Republiek, om zich daar naar, voor zoo veel elk hunner aangaat, te gedragen, en voords aan het Nationaal Gerechtshof, tot informatie."

Nadat de vergadering zich vereenigd had met dit rapport, werd het vermelde ontwerp in een Besluit omgezet, en werden „Gecommitteerden wyders verzogt, om, zoo spoedig als zulks het gewigt der zake (zoude) toelaten, der Vergaderinge derzelver consideratiën, omtrent de verdere generale maatregelen, medetedeelen." Toen hierop, ruim veertien dagen later, Vrijdag 6 Juli 1804 (Notulen, No. 28 *b*), een besluit was genomen tot verbanning van den schrijver van *De Themis* werd tevens besloten, dat de geheele zaak en de aanleidende omstandigheden ter kennis van het volk zou worden gebracht bij eene Publicatie, waarvan het veréischt aantal exemplaren aan het Wetgevend Lichaam, het Nationaal Gerechtshof, het Nationaal Sijndicaat, en aan de onderscheidene Departementale Besturen zou worden gezonden, terwijl ook een aantal van 70 exemplaren zou worden gezonden „aan den Commissaris tot de, door de Fransche aan deze Republiek, gecedeerde Landen, ten einde, dezelve in die Landen te doen afkondigen en aanplakken, alömme, waar zulks gewoon en gebruikelijk (was)."

Deze „Publicatie van het Staats-Bewind der Bataafsche Republiek, tegen het Schrijven, Drukken en Verspreiden van Schotschriften, Pasquillen en Libellen. Gearresteerd den 6e Julij 1804" [1]) nu was van den volgenden inhoud:

„Het Staats-Bewind der Bataafsche Republiek, allen den genen, die deze voorkomen zal, doet te weten:"

„Dat hetzelve met zeer groot ongenoegen, en de hoogste verontwaardiging heeft gezien, dat eenige kwalijkgezinde Personen, dezen Staat een vijandig hart toedragende, zich sedert eenigen tijd op nieuw vertoond, en als het ware be-

1) Volledige Verzameling enz., dl. 19, No. 419.

ijverd hebben, om op onderscheidene wijzen, en vooral door het schrijven, drukken, uitgeven en verspreiden van namelooze en andere vuilaardige, ergerlijke, en injurieuse Pasquillen en Schotschriften, de gevestigde Orde van Zaken aan te randen of te ondermijnen, door, in soortgelijke Schriften en Weekbladen, de Hooge Regering van den Lande, en de forme van dien, mitsgaders aanzienlijke Ambtenaren, en andere ten hoogste respectable Personen, op eene schandaleuse en diffamatoire wijze te lasteren en te traduceren, en het zaad te strooijen, waar uit vernieuwde Burgerlijke oneenigheden, en tweespalt in den Staat zouden kunnen geboren worden, alles tot vermindering van de Auctoriteit en het wettig Gezag van de Hooge Regering van den Lande, in het algemeen, en van de onderscheidene Collegiën en Vakken van Politie en Besturen, in het bijzonder, en tot afkeering van de goede affectie, respect, eere en gehoorzaamheid, welke de goede Ingezetenen, in eene geregelde Maatschappij, aan de gevestigde Orde van Regering, en aan de Personen, in het Bestuur van zaken gesteld, verschuldigd zijn."

„Dat hetzelve met geene mindere indignatie heeft bespeurd, dat, in een en ander dier Schotschriften en Libellen, de Mogendheden van Europa, en andere Uitheemsche Hooge Personadiën, Geallieërden, Vrienden en Naburen dezer Republiek, op eene even licentieuse en kwaadaardige wijze geïnjuriëerd, of derzelver handelingen, oogmerken, en bedoelingen op eene wijze zijn voorgesteld geworden, welke aan zoodanige Mogendheden zeer grooten aanstoot en offensie zoude kunnen geven, en waar uit dan zeer vele, en pernicieuse gevolgen zouden te duchten zijn, dewelke niet anders dan nadeelig voor de belangen van den Staat zouden kunnen worden."

„Dat het Staats-Bewind dit alles hebbende opgemerkt, en overwogen, en voor oogen hebbende deszelfs verpligting jegens de Ingezetenen dezer Republiek, om de vastgestelde Orde van Zaken te maintineren en te handhaven, en vastelijk van zin zijnde, om alle zoodanige woelingen en machi-

natiën, van welken aard of natuur dezelve ook zouden mogen zijn, of van welke zijde dezelve ook zouden mogen komen of ondernomen worden, op de krachtdadigste wijze tegen te gaan, en te doen ophouden; de Staatsregeling te handhaven en te beschermen, en niet te gedoogen, dat dezelve op eenigerlei maniere worde aangerand, noch dat de beginselen en fundamenten, waarop dezelve gevestigd is, worden verwrikt, ondermijnd of losgemaakt; en daarom ook reeds bij Besluit van den 21. Junij l.l., om het bovengemelde kwaad te keer te gaan, (onder voorbehoud van zoodanige nadere algemeene voorzieningen, als hieromtrent noodig bevonden zullen worden,) heeft besloten, om de respective Departementale Besturen van het Bataafsch Gemeenebest aan te schrijven „om onverwijld", enz. enz. Zie hiervóor blz. 260.

„Dat het Staats-Bewind, onder meer andere Libellen dezer dagen uitgekomen, bijzonderlijk deszelfs aandacht gevestigd hebbende op den vuiläardigen, fastieusen en zeer bedenkelijken inhoud van zeker Weekblad; geintituleerd *de Themis*, en bij Besluit van den 15. Junij jongstl., de Departementale Besturen hebbende aangeschreven, om hetzelve onverwijld te doen ophalen, en tegen het verder verspreiden van dat Weekblad te waken, zich daar naar, om moverende redenen, heeft gedaan informeren, door wien dat Weekblad was geschreven."

„Dat uit de Berigten en Bescheiden dien aangaande, aan het Staats-Bewind vervolgens gesuppediteerd, op de allerontegenzeggelijkste en overtuigendste wijze is gebleken, dat de Schrijver van dat Libel is, Philippus Verbrugge, gewezen Predikant te Koedijk, een Man, welke zich reeds meer dan twintig jaren, onafgebroken heeft bezig gehouden met het schrijven, en door den Druk gemeen maken van ontelbare, ergerlijke, injuriëuse, oproerige, factieuse, en ruststorende Schotschriften, daar over te meermalen Criminaliter in Regten is betrokken, en zelfs gestraft geworden."

„Dat het Staats-Bewind daarvan overtuigd, en in aanmerking genomen hebbende, dat gemelde Philippus Verbrugge een voorwerp was, het welk door deszelfs langdurige, onaf-

gebrokene, en boosaardige woelingen bij aanhoudendheid getoond had, en bleef betoonen, aan dit Land, waarin hij alle de voordeelen der Maatschappij genoot, een vijandelijk hart toe te dragen, en opzettelijk te willen blijven overtreden die verpligting, welke de Maatschappij van denzelven regt had te vorderen, en door welke kwaadaardige handelwijze hij dan ook alle regt en aanspraak op de bescherminge der Burgerlijke Maatschappij verloren en verwerkt had; en voorts geconsidereerd hebbende, dat de toenemende licentie en overmoed van Pasquil-schrijvers in deze oogenblikken gebiedend vorderde, dat een exempel wierde gestatuëerd, het voor de belangen van den Lande, tot conservatie van de goede Orde en Politie, en maintien der Staatsregeling, zich verpligt heeft gevonden, de noodige orders te stellen, ten einde voornoemde Philippus Verbrugge, indien hij zich als nog op het Territoor van dezen Staat mogte onthouden, dadelijk te apprehendeeren, en denzelven onder Militaire Escorte over de Grenzen dezer Republiek te doen brengen, met inthimatie, indien hij zich mogte verstouten, wederom binnen dezelve te komen, of daarin zich te onthouden, dat als dan de noodige maatregelen zouden worden gesteld, waar door hij belet zoude worden, immer de rust of veiligheid van den Staat te kunnen storen."

„Dat het Staats-Bewind laatstelijk gemeend heeft, niet alleen eene openlijke kennisgeving van dezen buitengewonen maatregel van Politie, aan alle de goede Ingezetenen van den Lande, tot derzelver geruststelling, verschuldigd te zijn, maar aan dezelve, tevens bij deze gelegenheid, te moeten bloot leggen deszelfs hoogste verontwaardiging over alle machinatiën, van wat aard of natuur die ook zouden mogen zijn, welke tegen de gevestigde Orde van Zaken, en de forme van Regering van dit Land, onder anderen, door soortgelijke Geschriften worden in het werk gesteld; deszelfs wil en begeerte, dat daar tegen in het vervolg, zonder eenige conniventie of dissimulatie, achtervolgens de subsisterende Wetten, Plakkaten en Ordonnantiën, allerwegen worde voor-

zien; de middelen door het Staats-Bewind aanvankelijk daartoe gebezigd, en eindelijk deszelfs serieuse intentie, om, volgens Eed en Pligt, die Staatsregeling, en forme van Regering en deszelfs wettig Gezag te zullen handhaven en beschermen."

In Augustus 1804 zag het Staats-Bewind zich genoodzaakt maatregelen te nemen tegen èen buitenlandsch nieuwspapier. Toen namelijk „in het buiten 's Lands uitkomend Nieuws-papier, *le Courier de Londres* [1]), by aanhoudenheid allerlei lasterlyke en honende uitdrukkingen en reflexiën, omtrent onderscheidene Hoge Magten van Europa of geconstituëerde Auctoriteiten, en Persoonen (voorkwamen), en welkers inhoud verders van zoodanigen aart (was), dat hetzelve niet anders dan onrust, twist en dissidentie (kon) te weeg brengen", besloot het Staats-Bewind „de respective Departementale Bestuuren (der) Republiek aanteschryven, om, elk in den haren die gewisse voorzieninge te doen, dat het gedachte Nieuws-papier *le Courier de Londres* (werde) opgehaald, en de noodige orders gesteld, ten einde hetzelve noch gedebiteerd, noch verkogt noch gedistribuëerd" werd [2]).

De Staatsregeling van 26 April 1805 bevatte geen bepalingen betreffende de vrijheid van drukpers. Onder het gelijktijdig met deze staatsregeling opgetreden bestuur van den Raadpensionaris Mr. Rutger Jan Schimmelpenninck verscheen op Woensdag 4 September 1805 het eerste nummer van de Bataafsche Staats-Courant, waarvan de oprichting en verschijning heel wat tegenkanting ondervond van de zijde der dagbladpers. Intusschen wordt in de „Notificatie van Hun Hoog Mogenden, vertegenwoordigende het Bataafsch Gemeenebest, houdende onder zekere Bepaling, Voorzieningen, tegens het Nadrukken en Debiteeren, van alle zoodanige Staats-Stukken, als welke ter Staats-Drukkerij der Bataafsche

---

1) Hatin, Bibliographie, vermeldt op dit jaar geen blad onder dezen titel.

2) Notulen van het Staats-Bewind van Maandag 27 Augustus 1804, No. 31; Besluiten van het Departementaal Bestuur van Holland van Woensdag 29 Augustus 1804, No. 1.

Republiek, worden Gedrukt en Uitgegeven. Gearresteerd den 13. December 1805" [1]) nadrukkelijk verklaard „dat het aan de Schrijvers van Couranten (zoude) vrijstaan, om dezelve Staats-Stukken in hunne Nieuwspapieren over te nemen."

Maar dat de particuliere couranten de Staats-Courant niet vooruit zouden zijn, daarvan vindt men een aardig bewijs bij het optreden van Koning Lodewijk. Op Maandag 9 Juni 1806 toch werd de Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken aangeschreven en gelast „om onverwijld met eene expresse Courier den Hoofd-officier der stad Dordrecht noodige orders te geven, ten einde door denzelven (werde) gezorgd, dat, bij de aankomst van de Fransche post, op (dien dag), het Parijsche Dagblad de *Moniteur* (werde) aangehouden, en noch in de Dordsche Courant, noch elders (werde) publick gemaakt, vóór en aleer de van wege het Gouvernement te doene Koninklijke Proclamatie den Volke (zoude) zijn bekend gemaakt en afgekondigd" [2]). Die Koninklijke Proclamatie vindt men in het eerste nummer van de Koninglyke Staats-Courant van Woensdag 11 Juni 1806. Maar het was bij ditzelfde Decreet of Besluit van Maandag 9 Juni 1806, No. 4, sub 2^{e}., dat de Wethouders der stad Amsterdam werden aangeschreven en gelast, „om het aldaar bij den Boekverkooper J. G. Rohloff uitgegeven wordend Dagblad *de Ster* te doen supprimeren, en zorge te dragen, dat geen tijdschrift of andere dergelijke onder nieuwe benamingen, waarin het Gouvernement op eene of andere wijze, direct of indirect (werd) beledigd, niet verder (werde) gecontinueerd of uitgegeven", en sub 3°., „om door de respective Departementale Besturen de stedelijke Regeringen van zodanige plaatsen, alwaar Couranten (werden) gedrukt, te doen aanschrijven, om de Redacteurs en Uitgevers der Couranten ten ernstigsten te gelasten zich in hunne Nieuwspapieren te onthouden van alle zoodanige politieke reflexiën,

---

1) Volledige Verzameling enz., dl. 21, No. 474.

2) Decreten en Besluiten van Zijne Majesteit den Koning van Holland van Maandag 9 Juni 1806, No. 4, sub 1°.

als andere welke eenigzins zouden kunnen dienen, om de daden van 't Gouvernement te beoordeelen, en zich in het plaatsen van Staats-stukken alleen te gedragen naar hetgeen in de Staats-Courant van wege het Gouvernement (zoude) worden gevonden; en tevens ten zelven einde de vereischte attentie te slaan op andere tijdschriften, die binnen hunne stad of ressort (werden) in 't licht gegeven, met kennisgeving aan dezelve stedelijke Regeringen, dat het Gouvernement aan de nakoming dezes zoo veel gewigt (hechtte), dat dezelve wegens de overtreding van dien (werde) aansprakelijk gesteld."

In overeenkomst met deze bepaling werd twee maanden later, bij Decreet van Zaterdag 2 Augustus 1806, No. 47, eene aanschrijving gericht tot den Minister van Binnenlandsche Zaken „om de vereischte aanschrijvingen te doen, dat — de Redacteurs en Uitgevers van Couranten en andere Nieuwspapieren, zich in het plaatsen van Staats-stukken alleen (moesten) gedragen, naar het geen in de Koninklijke Staats-Courant van wege het Gouvernement (zou) worden gevonden, en dat door dezelve geene Staats-stukken hoegenaamd, noch eenige Uittrekzels uit dezelve (werden) geplaatst, dan de zoodanige, welke reeds in de Staats-Courant (zouden) zijn geplaatst geweest." In de Verzameling van Wetten van Zijne Majesteit den Koning van Holland, dl. 1, blz. 332, vindt men dan ook als uitvloeisel van dit besluit een dito van het Departementaal Bestuur van Holland van 26 Augustus 1806 om „geene Publicatiën in de Couranten te plaatsen, dan na dat dezelve in de Koninklijke Courant zijn geinsereerd geweest;" want onder de in het besluit van 9 Juni bedoelde Staats-stukken moesten ook Publicatiën van wege het Gouvernement worden begrepen.

Geen beoordeeling van de daden van het Gouvernement — en toch handhaving van de vrijheid der drukpers! In het Koninklijk Decreet van 14 [1]) Juli 1806, waarbij werd vast-

---

1) In de Koninglijke Staats-Courant van Zaterdag 26 Juli 1806, No. 28

gesteld eene „Instructie voor den (op 4 Juli benoemden J. F. R. van Hooff tot) Directeur-Generaal voor de Justitie en Politie van het Koningrijk Holland," toch luiden de artikelen:

„22. Hij handhaaft de Vrijheid der Drukpers, doch zorgt tevens, dat geene geschriften, die met den naam van den Uitgever, Drukker, of Schrijver niet zijn voorzien, worden uitgegeven, verkocht of verspreid."

„23. Indien bij eenig werk, hoe zeer met den naam van den Uitgever, Drukker of Schrijver voorzien, de Maatschappij beledigd wordt, of het zelve tegen de zekerheid van den Staat is ingerigt, belet hij, op onzen last, de verdere uitgave en verspreiding van zoodanig werk; en zorgt, dat tegen den Uitgever, Drukker of Schrijver, ingevolge de Wetten, worde geprocedeerd."

„24. Een Chef de Bureau zal bijzonder belast zijn met het toezigt over de Journalen van alle periodique en zelfs van alle gedrukte werken. Hij Directeur zal zich een Exemplaar doen toekomen van elk in het licht komend Werk, en daar van aan ons verslag doen, na elken dag te hebben gelezen een uittreksel van het geen belangrijks mogt in het licht komen" [1]).

Een tweetal de vrijheid der courantiers beperkende maatregelen bevatte de „Publicatie van Zijne Majesteit den Koning van Holland. Houdende Algemeene Verordeningen, behoorende tot de Geneeskundige Staatsregeling van het Koningrijk Holland. Gearresteerd den 3den April 1807", waarvan de artikelen 4 en 5 aldus luidden: „Geen Courantier zal vermogen eenige Advertentie, betrekkelijk tot de genezing van Ziekten of de krachten van Geneesmiddelen, in de Nieuwspapieren te plaatsen, zonder dat dezelve

(117), waarin het Decreet is te vinden, is in het opschrift ten onrechte sprake van 4 Juli; verg. de onderteekening, en Decreten en Besluiten enz. van Maandag 14 Juli 1806, No. 6.

1) Verg. A. C. Kruseman, De Fransche Wetten, blz. 201—3, uit de Besluiten van het Departementaal Bestuur van Holland. Zie verder ook blz. 204—8.

door de Departementale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzicht, onder welker Ressort het Nieuwspapier wordt uitgegeven, na voorafgegaan schriftelijk verzoek van den Belanghebbenden, geexamineerd en met eene favorabele dispositie voorzien zal wezen, bij overtreding hier van, zal hij telken reize verbeuren de Somma van *f* 25, ten behoeve van de Kassa der Departementale Commissie." — „Op gelijke boete, door den Courantier te verbeuren, zullen geene Geboorte- of Dood-Advertentiën in de Couranten geplaatst mogen worden, waar in melding gemaakt is van de moeijelijkheid der Verlossing, van de oorzaak des Doods of andere omstandigheden, die vóór of na de Verlossing mogten hebben plaats gehad" [1]).

Belemmerend voor de dagbladpers was ook zeker de bepaling in het „Decreet van Zijne Majesteit den Koning van Holland, Gearresteerd den 28 Augustus 1807. Houdende nadere maatregelen tegen de Communicatie van dit Koningrijk met Groot-Brittannien," waarvan art. 7 luidde: „Alle Correspondentiën, Journalen enz., welke langs een' neutralen weg aankomen, zullen werden aangehouden en verbrand."

In het daaropvolgend jaar, 1808, werd bij Besluit van 10 September, No. 71, de Minister van Justitie en Politie geautoriseerd „alle Courantiers te gelasten een Exemplaar

---

1) De bepaling van art. 5 komt ook voor in een Besluit van den Minister van Justitie en Politie van 22 Juli 1808 in de Verzameling van Wetten van Z M. den Koning van Holland, dl. 6, blz. 368; verg. ook Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken, 1814, van M. Stuart, blz. 453.

In De Oude Tijd van 1869, blz. 357, deelde Th. Jorissen, onder het opschrift van „Toezicht op Doodsadvertentien" de gelijkluidende aanschrijving mede van den Landdrost van Amstelland van 16 April 1808, en verder het volgende: „Toen deze aanschrijving in 't vergeetboek scheen te geraken, herinnerde de landdrost (Van Stirum) den 2den Jan. 1810 er de Burgemeesters van Amsterdam, Haarlem en Alkmaar aan, gebood hun de courantiers te ontbieden en er hen opmerkzaam op te maken, onder bedreiging van poene en boete, gestatueerd bij art. 5 der Wet van 3 April 1807. Dat deze aanschrijvingen waren uitgelokt door de Departementale Commissie van Geneeskundig Toezicht, mag men afleiden uit de bijzonderheid, dat deze Commissie in Februari op nieuw op het verbod aandrong."

van hunne Couranten aan den Land-Drost van hun Departement in te zenden."

Naar aanleiding dat in het weekblad de Konst- en Letterbode het Reglement voor het Koninklijk Instituut was opgenomen, en een daarop gevolgd rapport van den Minister van Justitie en Politie, werd bij Besluit van 10 September 1808, No. 72, geheel in aansluiting aan vroegere bepalingen, genoemde Minister gelast alle drukkers van nieuwspapieren te waarschuwen „geene Stukken het Koninklijk Instituut betreffende te plaatsen, ten zij dezelve in de Koninklijke Courant (waren) aangekondigd geworden." Vandaar de Notificatie van 21 September 1808, opgenomen in de Verzameling van Wetten enz., dl. 6, blz. 369, luidende: „De Minister van Justitie en Politie, hier toe door Zijne Majesteit geautoriseerd, interdiceert en verbiedt bij dezen aan de Drukkers en Uitgevers van Dagbladen en Tijdschriften, om eenigerhande Stukken, het Koninklijk Instituut betreffende, te plaatsen, ten zij dezelve alvorens in de Koninklijke Courant aangekondigd zijn geworden."

Streng voorzeker was de in art. 2 van het „Besluit, Houdende bepalingen, betreffende de uitlegging en uitbreiding der Wet van den 13den van Bloeimaand 1808, betrekkelijk het nemen van maatregelen omtrent het doen van In- en Buitenlandsche Negotiatien, en het bepalen van het Zegel voor dezelve. Gegeven den 17den van Grasmaand 1809," voorkomende bepaling dat „die genen, welke advertentiën of aankondigingen aan het Publiek (ten behoeve van geldlichtingen voor wien ook zonder 's Konings voorafgaande toestemming) in de Couranten (zouden) plaatsen, of dezelve (zouden) uitgeven, of in omloop brengen, hoedanig, op welk eene wijze, en onder welk een' schijn zulks ook zoude mogen geschieden, — eene boete (zouden) verbeuren van *zes duizend Guldens.*"

Zoo hield ook een „Besluit, opzigtelijk het inzenden van Exemplaren aan den Boekverkooper des Konings en der Koninklijke Bibliotheek, van Werken, welke men door den druk het publiek wil aanbieden. Gegeven den 22sten van Grasmaand 1809," de volgende artikelen in:

„Art. 2. Alle Courantiers of Uitgevers van Maand-werken of Dagbladen, hoe ook genaamd, zullen mede gehouden zijn, bij de uitgave van elk Stuk of Nummer, daarvan aan bovengemelden Boekverkooper drie Exemplaren te doen toekomen."

„Art. 3. Geene publieke Verkoopingen van Boeken, Prentwerken, losse Prentkunst, Schilderijen, Teekeningen, en in het algemeen al wat tot de Kunsten en Wetenschappen betrekking heeft, waarvan een Catalogus of Naamlijst gedrukt is, zullen in eenig Nieuwspapier vermogen te worden aangekondigd, vóór en aleer insgelijks deze Catalogussen of Naamlijsten aan gemelden Boekverkooper zullen zijn ingezonden; des echter, dat Catalogussen of Naamlijsten van Verkoopingen van andere Voorwerpen aan deze inzending niet onderworpen zullen zijn."

„Art. 5. Geene der bovengenoemde zaken zullen mogen worden uitgegeven, dan alvorens aan de gemelde inzending voldaan zij: ook zal, met uitzondering der vervolgde Stukken of Nummers van het bij art. 2 vermelde, geene aankondiging daarvan in eenige Couranten, Week- of Dagbladen, mogen geschieden, dan van de zulken, welke in de Koninklijke Couranten vermeld worden, ontvangen te zijn; zullende deze annonce aan de Inzenders tevens verstrekken ten blijke der ontvangst."

„Art. 6. Alle Boekdrukkers, Boekverkoopers, Courantiers, of Uitgevers voor Maand-, Week- of Dagbladen, hoe ook genaamd, welke niet aan de vorenstaande bepalingen zouden mogen voldoen, zullen telken reize verbeuren eene Somma van twintig zilveren Dukatons, waarvan één derde zal genoten worden door den Officier van de Justitie, die de calange zal doen, één derde ten behoeve van de Koninklijke Bibliotheek en één derde voor den Aanbrenger" [1]).

Eigenaardig voorzeker was de „Aanschrijving van den Land-Drost van het Departement Amstelland, den 15 van Sprokkelmaand 1810. No. 4" gedaan, waarvan het „Alphabetisch Register op de Decreten van Zijne Majesteit, den

1) Verg. A. C. Kruseman, De Fransche Wetten, blz. 210—213.

Koning van Holland," enz. enz., 13de stukje, blz. 57, melding maakt, dat namelijk de „Courantiers — in het vervolg geen Artijkelen, de Pruissische Finantien betreffende, in de bij hùn uit te gevene Nieuwspapieren (mochten) insereren, dan dewelke (voorkwamen) in de Berlijner Courant."

In Juli 1810 had de inlijving plaats. Niet aanstonds intusschen waren de gevolgen merkbaar bij de dagbladen. Wel bestond reeds in Frankrijk een „Décret Impérial contenant Réglement sur l'Imprimerie et la Librairie. Du 5 Février 1810" [1]), waarbij een Directeur-Generaal, onder de bevelen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, belast werd met alles wat betrekking had tot de boekdrukkerij en den boekhandel, waartoe het recht tot voorafgaand onderzoek van elk voor den druk bestemd werk behoorde, en waarop, naar ik vermoed, het verbod gegrond was van den Prins van Plaisance, algemeen Stadhouder des Keizers, van 23 October 1810, om iets hoegenaamd uit vreemde nieuwspapieren over te nemen, alvorens zoodanige stukken den Minister van Justitie en Politie te Amsterdam en door dezen den Stadhouder ter goedkeuring waren ingezonden, op straffe van opheffing [2]). Evenzoo volgde weldra een „Décret Impérial relatif aux Journaux des départemens. Du 3 Août 1810" [3]), aldus luidende:

„Art. 1er. Il n'y aura qu'un seul journal dans chacun des départemens, autre que celui de la Seine."

„2. Ce journal sera sous l'autorité du préfet, et ne pourra paraître que sous son approbation."

3. Néanmoins les préfets pourront autoriser provisoirement, dans nos grandes villes, la publication de feuilles d'affiches ou d'annonces pour les mouvemens des marchandises, pour ventes d'immeubles; les journaux qui traitent exclusivement de littérature, sciences et arts ou agriculture.

---

1) Rondonneau, Collection des Lois Françaises, Tome 2, pag. 531.

2) Zie Handel. Maatsch. Nederl. Letterk. 1873, blz. 63.

3) Rondonneau, Tome 2, pag. 296.

Les dites feuilles ne pourront contenir aucun article étranger à leur objet."

„4. Notre ministre de l'intérieur nous fera, le 1er Septembre prochain, un rapport sur les dites feuilles d'affiches, ou d'annonces dont la publication pourrait être définitivement déterminée."

Van welk Decreet het „Décret Impérial qui autorise la publication de Feuilles d'annonces et de Journaux de littérature, sciences et arts dans diverses villes de l'empire. Du 14 Décembre 1810" [1]) een uitvloeisel was, nogtans zonder bepalingen voor het oude Noord-Nederland, waar beide voorâfgegane Decreten, die van 5 Februari en 3 Augustus 1810, eerst uitvoerbaar werden verklaard bij het „Décret Impérial qui ordonne l'exécution, dans divers Départemens réunis, du Décret du 5 Février 1810, contenant Réglement sur l'Imprimerie et la Librairie, et de celui du 3 Août suivant, relatif aux Journaux des Départemens" van 9 April 1811 [2]), waarvan de inhoud was:

„Art. 1er. Le décret du 5 février 1810, portant réglement sur l'imprimerie et la librairie, et celui du 3 août suivant, seront publiés et exécutés dans les départemens de l'ancienne Hollande, et dans ceux des Bouches-de-l'Elbe, des Bouches-du-Weser, et de l'Ems-Supérieur."

„2. Les journaux en feuilles quotidiennes seront réduits conformément au Décret du 3 août dernier; et le nombre des journaux à conserver sera réglé en notre Conseil, sur le rapport du ministre de l'intérieur et l'avis du directeur général de l'imprimerie et de la librairie."

Van de uitvoerbaar-verklaring van het Decreet van 3 Augustus 1810 bij art. 1 van het Decreet van 9 April 1811, was het gevolg, dat in bijna alle Departementen bestaande couranten in de hoofdplaatsen, alhoewel vreemd genoeg op onderscheidene tijdstippen, tot dagbladen van het Departement werden verheven. Zoo werd in het Departe-

1) Rondonneau, Tome 2, pag. 303.
2) Bulletin des Lois de l'Empire Français, 4e série, Tome 14, pag. 338.

ment van de Monden van den Rijn de 's Hertogenbossche Courant reeds op 1 Januari 1811, in dat van de Monden van de Maas de Haagsche Courant op 3 Mei 1811, in dat van de Monden van de Schelde de Middelburgsche Courant op 1 Juni 1811, in dat van de Wester-Eems de Ommelander Courant op 1 Juli 1811, in dat van Friesland de Leeuwarder Courant op 1 Augustus 1811, in dat van de Monden van den IJssel de Zwolsche Courant op 2 Augustus 1811, in dat van den Boven-IJssel, naar ik vermoed, de Departementale Geldersche Courant te Arnhem op 3 September 1811, in dat van de Ooster-Eems evenzoo vermoedelijk eene reeds bestaande Departementale Courant te Aurich, op ik weet niet welk tijdstip, in een dagblad van het Departement veranderd, terwijl in het Departement van de Zuiderzee als 't ware een geheel nieuw Departementaal dagblad werd opgericht den 1sten December 1811.

Van art. 2 van het Decreet van 9 April 1811 was een uitvloeisel het „Décret Impérial qui autorise la publication de Feuilles et d'Ecrits périodiques dans différentes villes de l'Empire" van 26 September 1811 [1]), waarvan de inhoud deze was:

„Art. 1er. La publication d'une feuille périodique d'affiches, annonces et avis divers, dans les villes dont le tableau est joint au présent décret sous le No. I, est définitivement autorisée."

„2. Il sera pris des informations ultérieures sur la demande de maintenir des feuilles périodiques d'affiches, annonces et avis divers, dans les villes dont le tableau est joint No. II, pour savoir combien elles ont d'abonnés, quel est leur bénéfice annuel d'après l'état des dépenses et des recettes, et si, d'après la population du chef-lieu et de l'arrondissement, les intérêts commerciaux ou autres motifs, elles sont nécessaires."

„3. Les feuilles d'affiches, annonces et avis divers, seront publiées séparément des journaux des départemens; en conséquence, leur impression continuera d'appartenir aux im-

1) Bulletin des Lois cet., 4e série, Tome 15, pag. 306.

primeurs qui en étaient chargés avant notre Décret du 3 août 1810."

„4. Ces feuilles, bornées aux seuls objets indiqués par leur titre, ne pourront contenir aucun article de nouvelles politiques ou de littérature."

„5. Pour faciliter l'exécution des publications prescrites par le Code de procédure civile, articles 683, 962 et 964, elles pourront avoir lieu dans les feuilles d'arrondissement de sous-préfecture, comme dans celles de département; mais les annonces dans les feuilles de département seront suffisantes pour l'exécution de la loi."

„6. Dans les départemens où l'usage des deux langues est conservé, les feuilles d'affiches seront imprimées sur deux colonnes, dont l'une française, et l'autre allemande, hollandaise ou italienne, suivant les lieux."

„Les journaux politiques de ces départemens sont assujettis à la même règle, à l'exception de ceux de la ci-devant Toscane."

„7. Notre ministre de l'intérieur, sur la proposition de notre directeur général de la librairie, réglera le format des affiches, leur justification, et le prix de l'insertion par ligne. L'imprimeur ne pourra percevoir au-dessus de la fixation, sous peine de concussion."

„8. Les écrits périodiques désignés dans le tableau joint au présent décret sous le No. III, pourront être publiés, sous la surveillance de notre ministre de l'intérieur, dans les villes indiquées au dit tableau."

In de Tabel „No. I. État des Villes dans lesquelles une feuille d'Affiches, Annonces et Avis divers, est définitivement autorisée," waarheen in art. 1 wordt verwezen, worden Alkmaar, Amsterdam, Breda, Delft, Dordrecht, Emden, Groningen, Haarlem, 's Gravenhage, Jever, Leeuwarden, Leiden, Maastricht, Rotterdam, Utrecht, en Zierikzee, aangewezen als plaatsen waar in oud Noord-Nederland advertentiebladen werden toegelaten. Die advertentiebladen, volgens art. 3 van het Decreet, de voortzettingen van hetgeen men de stads-couranten noemde, hebben in het eene Departement

vroeger dan in het andere het licht gezien, gelijk in dat van de Zuiderzee met December 1811, in dat van de Monden van de Maas met Januari 1812, terwijl in dat van de Wester-Eems, voor mij onverklaarbaar voorbarig, reeds op 1 Juli 1811 te Groningen een advertentieblad werd uitgegeven. Intusschen zijn waarschijnlijk niet in alle aangewezen plaatsen advertentiebladen verschenen; in Delft althans zag de uitgever van zijn recht daarop af. Tot de weinige slachtoffers van de Decreten van 3 Augustus 1810 en 26 September 1811 heeft de Fransche Leidsche Courant behoord.

In de Tabel „No. II. Etat des Villes pour lesquelles on a proposé de conserver une feuille d'Affiches, Annonces et Avis divers, et pour lesquelles il sera pris des informations préalables,'' waarheen in art. 2 wordt verwezen, wordt als eenige Hollandsche naam die van „Omlanden" vermeld, waarmede waarschijnlijk de Groninger Ommelanden zijn bedoeld.

Ten opzichte van het voorschrift in art. 6 betrekkelijk het drukken der advertentie- en departementale bladen in twee kolommen of talen, zij aangeteekend, dat zulks reeds, ten minste voor zooverre de nieuwsberichten betrof, omstreeks het einde van Januari of het begin van Februari 1811 was ten uitvoer gebracht, doch vruchteloos was tot heden mijn zoeken naar een Keizerlijk Decreet, een bevelschrift van den Gouverneur-Generaal der Hollandsche Departementen, een Prefecten-besluit, of eene aanschrijving van den een' of anderen Maire, krachtens welke de dagbladen genoodzaakt waren bedoelden maatregel in te voeren. De Moniteur van Amsterdam was reeds met No. 6, van Vrijdag 20 Juli 1810, in twee talen verschenen. Een Keizerlijk Decreet van 18 October 1810 [1]) hield in een Algemeen reglement ter organisatie der Hollandsche Departementen voor het jaar 1811. Titel III van dat Decreet handelde „De l'usage de la langue hollandaise dans les nouveaux départe-

---

1) Courier van Amsterdam van Dinsdag 30 October 1810, No. 87; Mr. C. J. Fortuijn, dl. 1, blz. 183.

mens." — „Van het gebruik der hollandsche taal in de nieuwe departementen," en behelsde één artikel (21) luidende: „La langue hollandaise pourra être employée, concurremment avec la langue française, dans les tribunaux; dans les actes d'administration, dans ceux des notaires et dans ceux sous signature privée." — „Men zal de hollandsche taal gelijk met de fransche kunnen bezigen bij de regtbanken, in de akten van administratie, in notariële en onderhandsche geschriften." Staat het nu vast dat nieuwspapieren gebracht werden tot „actes sous signature privée" of „onderhandsche geschriften", dan was dit artikel de grondslag van het verschijnen der couranten in twee talen. Doch waarom geschiedde zulks dan niet onmiddellijk bij den aanvang van 1811, maar eerst in de laatste dagen van Januari of de eerste dagen van Februari 1811? En de zaak wordt er niet duidelijker op met het oog op art. 6 van het Decreet van 26 September 1811. Immers die bepaling was reeds meer dan een half jaar in werking.

In de Tabel „No. III. État des Journeaux affectés aux Sciences, à la Littérature et aux Arts, dont la publication est définitivement autorisée," waarheen in art. 8 wordt verwezen, is voor Amsterdam sprake van een „Ouvrage périodique pour les hommes de lettres", waarmede de „Boekzaal der Geleerde Wereld, of Tijdschrift voor Letterkundigen", en van een „Journal des sciences et arts du département du Zuyderzée," waarmede het „Tijdschrift van Kunsten en Wetenschappen van het Departement der Zuiderzee", anders gezegd de „Vaderlandsche Letteroefeningen", is bedoeld; en voor Haarlem van een „Courrier général des arts et des lettres", waarmede de „Nieuwe Algemeene Konst- en Letterbode" is verstaan.

Hoe een en ander werd ten uitvoer gelegd blijkt uit het volgend „Uittreksel uit het register der besluiten van de prefektuur (van het departement) van de Zuiderzee" [1]), medegedeeld in den Courier van Amsterdam van Woensdag

1) Verg. A. C. Kruseman, De Fransche Wetten, blz. 217—223.

20 November 1811, No. 326, gelijk er een dergelijk van de prefektuur van het Departement der Monden van de Maas van 27 November 1811 voorkomt in het Journal du Département des Bouches de la Meuse van Vrijdag 29 November 1811, No. 209.

„De rekwestmeester, graaf des Rijks, lid van het legioen van eer, prefekt van het departement van de Zuiderzee;"

„Gezien het keizerlijk decreet van den 3den augustus 1810, houdende, dat er slechts een enkel politiek dagblad in elk der departementen, buiten dat van de Seine, zal bestaan;"

„Gezien het keizerlijk decreet van den 14den december 1810, betrekkelijk het uitgeven van advertentie-bladen en letterkundige dagbladen;"

„Gezien het keizerlijk decreet van den 26sten september 1811, betrekkelijk de dagbladen, waarvan de uitgave geautoriseerd is;"

„Al verder gezien de instructien van mijnheer den directeur-generaal der boekdrukkerijen en van den boekhandel, gedagteekend van den 4den dezer loopende maand november;"

„Besluit:"

„Art. 1. Te rekenen van den 1sten december aanstaande is de uitgave van alle de tijdschriften, welke in het departement van de Zuiderzee worden uitgegeven, verboden."

„Ook is verboden de uitgave van alle verzamelingen van advertentien en aankondigingen, alsmede die van gedrukte of geschreven bijzondere bulletins van aankondigingen en advertentien, van de prijs-courant der koopwaren, koers van openbare effecten en van de wissel, het uitloopen en binnenkomen van schepen, enz., als welke tot den eigendom der in art. 3 vermelde advertentie- en aankondigings-bladen behooren."

„2. Van dat tijdstip af aan, zal er, buiten de geautoriseerde aan de wetenschappen en letterkunde gewijdde bladen, slechts een enkel departementaal dagblad zijn, hetwelk gedrukt zal worden te Amsterdam, onder den titel van: *Feuille politique du département du Zuiderzée. (Staatkundig dagblad van het departement van de Zuiderzee).*"

„3. Er zullen vier advertentie-bladen zijn, welke gedrukt zullen worden te Amsterdam, Haarlem, Alkmaar en Utrecht, onder den titel van: *Affiches*, *annonces et avis divers de.... (Advertentien*, *aankondigingen en verschillende berigten van....)*"

„4. Het staatkundig blad benevens de advertentie-bladen zullen in de beide talen worden gedrukt."

„Elke bladzijde zal in twee kolommen worden verdeeld, de eene in het fransch en de andere in het hollandsch; de eene zal noodwendig de vertaling van de andere moeten behelzen."

„5. Het staatkundig dagblad alsmede de advertentie-bladen zullen gedrukt worden in 4°. en op papier, gezegd *carré d'impression*. (drukmediaan)."

„6. Het staatkundig dagblad van het departement moet bestaan uit staats-nieuws, artikelen van letterkunde, wetenschappen en kunsten, uit de handelingen van het bestuur en verhalen van bijzondere zaken."

„7. Het staatkundig dagblad van het departement zal tooneelberigten en aankondigingen van geboorte- en sterfgevallen kunnen plaatsen; mitsgaders aankondigingen van boeken, prenten en muzijk, wanneer deze bevorens in het algemeen journaal van den boekhandel zullen geplaatst geweest zijn."

„8. De lengte der linien en van de bladzijden, benevens de letters van het staatkundig dagblad van het departement, wordt aan het welgevallen van den drukker overgelaten."

„9. De artikelen, welker plaatsing tot de advertentie-bladen behoort, worden vermeld in de nota, aan het tegenwoordig besluit geannexeerd."

„10. De lengte der regels of het formaat der advertentiebladen zal moeten zijn, acht-en-een-halve centimeter; de lengte der bladzijde van vijf-en-zestig regels, berekend tegen het corpus van garmond letter."

„11. De prijs van plaatsing zal niet meer dan twintig centimes per regel mogen te boven gaan, op poene van aan knevelarij schuldig te zijn."

„12. De letters zullen garmond en brevier zijn, naarmate zulks met de plaats in het blad uitkomt."

„En zal dit besluit worden toegezonden aan den heer directeur-generaal der politie; aan de heeren onder-prefecten; aan den heer maire der stad Amsterdam, en aan de heeren drukkers van het staatkundig dagblad mitsgaders aan die van de advertentiebladen."

„Amsterdam, den 18den november 1811."

„*(geteckend,)*" „Graaf De Celles."

„Voor extract conform,"

„*De auditeur secretaris-generaal,*"
„P. A. J. L. De Stuers."

„NOTA"

„*Van de voornaamste artikelen, waarvan de plaatsing behoort tot de* advertentie-bladen *en* verschillende berigten, *mitsgaders*
GEREGTELIJKE ADVERTENTIEN."

„De geregtelijke advertentien, door het wetboek van burgerlijke regtspleging voorgeschreven, bestaan voornamelijk uit die"

„Van verkoopingen van gearresteerd huisraad en goederen;"

„Van verkoopingen van inboedels door sterfgeval;"

„Van verkoopingen van gearresteerde vruchten te velde staande;"

„Van verkoopingen van gearresteerde renten;"

„Van verkoopingen van gearresteerde onroerende goederen;"

„Van verkoopingen van onroerende goederen ten gevolge van hoogere opbieding;"

„Van verkoopingen van onroerende goederen, waartoe de voogden gemagtigd zijn;"

„Van verkoopingen bij licitatie;"

„Van verkoopingen van roerende en onroerende goederen, door erfgenamen onder beneficie van inventaris geschiedende;"

„Van verkoopingen van roerende en onroerende goederen door de curators van niet aanvaarde erfenissen;"

„Van verzoeken tot scheiding van goederen en van vonnissen, welke de scheiding uitspreken;"

„Van alle vonnissen, welke scheiding van tafel en bed, of eene echtscheiding uitspreken, wanneer de man of de vrouw handel drijven;"

„In het stuk van faillissementen, van alle vonnissen, welke verzegeling gelasten, het tijdstip der opening van het faillissement verklaren, een' regter commissaris en agenten benoemen;"

„Van de verkoopingen van roerende en onroerende goederen den debiteuren, ter beneficie van cessie toegelaten;"

„Van alle vonnissen, bepalende een tijdsgewricht tot het verifieren der schuldvorderingen;"

„Van alle advertentien, door den commissaris van het faillissement aan de crediteuren gedaan wordende;"

„Van alle vonnissen tot rehabilitatie;"

„Van het judicium van preferentie en concurrentie;"

„Van de bewaring der hypotheken;"

„Van het overdragen van onroerende goederen;"

„Van alle beteekening, gedaan tot purge van legale hypotheken;

„Van alle vonnissen van curatele, en van die, welke de afwezendheid constateren;"

„Van verzegelingen;"

„Bij deze artikelen kan men nog voegen de vonnissen der regtbanken en gewijsden der geregtshoven, wanneer derzelver plaatsing door de hoven en regtbanken geautoriseerd is."

„HANDELS-ADVERTENTIEN."

„Zoodanig zijn:"

„Het vertrek, aankomst en ladingen van schepen;"

„De koopmanschappen, die te land of te water aankomen;"

„De regterlijke decisien of die van arbiters, den koophandel betreffende;"

„De berigten, betrekkelijk de douane;"

„De advijzen of gevoelens van kooplieden over commerciële questien;"

„De prijs-couranten der koopwaren;"

„De prijs-courant van den wissel en publieke fondsen;"

„De zeetijding, betrekkelijk koopvaarders, prijsmakingen, gestrande of vermiste schepen, echter zonder eenige bijzonderheden, over de gevechten, welke bij die gelegenheden mogten hebben plaats gehad;"

„De verkoopingen van schepen en van derzelver ladingen;

„De vonnissen van de prijs-raden, prevotale-hoven en regtbanken der douane."

„PARTICULIERE AANKONDIGINGEN."

„Dezelve bestaan, bij voorbeeld, uit:"

„Huur-voorwaarden voor de goederen der gemeenten, der godshuizen, kerkgebouwen en andere openbare gestichten;"

„Gunningen van hout-vellingen, toebehoorende aan gemelde etablissementen of aan het gouvernement;"

„Aanbestedingen van werken voor rekening van het gouvernement, of der gemeenten;"

„Willige verkoopingen en verhuizingen van allerlei aard, het zij voor rekening van het gouvernement, het zij voor die van particulieren;"

„Verloren effecten en goederen;"

„Aankomst van koopwaren;"

„Van boeken, prenten en muzijk, na bevorens in het algemeen journaal van den boekhandel aangekondigd te zijn geweest, doch zonder eenige ontleding of beoordeeling;"

„Tooneel-berigten en aankondigingen van geboorte en sterfgevallen, zoo wel als het departementaal dagblad;"

„Artikelen betreffende de modes;"

„De trekking der loterijen;"

„Van verhuringen en verkoopingen van huizen, landgoederen, huisraad en allerlei goederen;"

„Van aanvragen en advertentien van particulieren."

Voor Noord-Nederland natuurlijk ook verbindend en van beteekenis was het „Décret Impérial qui autorise la Direction générale de l'Imprimerie et de la Librairie à publier un Journal d'annonce de toutes les Éditions d'ouvrages im-

primés ou gravés" [1]), d.d. Amsterdam, 14 October 1811, waarbij Napoleon „voulant prévenir plus efficacement que par le passé, la publicité des ouvrages prohibés ou non permis, donner aux libraires les moyens de distinguer les livres défendus de ceux dont le débit est autorisé, et empêcher qu'ils ne soient inquiétés pour raison de la vente des derniers ouvrages," besloot:

„Art. 1er. La direction générale de l'imprimerie et de la librairie est autorisée à publier, à dater du 1er novembre prochain, un journal dans lequel seront annoncées toutes les éditions d'ouvrages imprimés ou gravés, qui seront faites à l'avenir, avec le nom des éditeurs et des auteurs, si ces derniers sont connus, le nombre d'exemplaires de chaque édition et le prix de l'ouvrage."

„Elle y fera aussi insérer, avant la publication des ouvrages, les déclarations qui auront été faites par les libraires, pour la réimpression des livres du domaine public."

„2. Les fonds provenant des abonnemens au journal de la librairie seront affectés aux dépenses de la direction générale."

„3. Conformément aux dispositions de l'article 12 de l'arrêt du conseil du 16 avril 1785, il est défendu à tous auteurs et éditeurs, directeurs et rédacteurs des gazettes, journaux, affiches, feuilles périodiques, et autres papiers publics, tant à Paris que dans les départemens, même de ceux étrangers dont la distribution est permise dans l'Empire, d'annoncer, sous tel prétexte que ce puisse être, aucun ouvrage imprimé ou gravé, national ou étranger, si ce n'est après qu'il aura été annoncé par le journal de la librairie, en se conformant pour le prix de l'ouvrage, à celui qui aura été indiqué dans ce journal, à peine de deux cents francs d'amende pour la première contravention, et d'amende arbitraire ainsi que de déchéance de leurs permissions en cas de récidive, même de telle autre peine qu'il appartiendra, s'il s'agissait d'ouvrages non permis ou prohibés."

---

1) Bulletin des Lois, 4e série, Tome 15, pag. 473.

Evenzoo moet hier worden gewezen op art. 4 van het „Décret Impérial qui détermine les cas où les Actes tant publics que privés, faits ou passés dans les Départemens réunis, en langue du pays, ne pourront être présentés à l'enregistrement, s'ils ne sont accompagnés d'une traduction française; et qui statue, en outre, sur l'usage de la langue française dans les journaux" [1]), van 22 December 1812, luidende:

„Aucun journal, quel que soit son titre, ne sera assujetti à être imprimé dans les deux langues."

„Ne sont point comprises dans la présente disposition les nouvelles politiques, lesquelles seront imprimées à deux colonnes, dont l'une française, lors même qu'elles ne seraient pas l'objet principal du journal où elles sont insérées; et si les articles sont extraits d'un journal français, le texte français sera conservé."

Zoo is ook voor Noord-Nederland van beteekenis de bepaling van art. 2 van het „Décret Impérial qui autorise la publication de Feuilles périodiques dans plusieurs villes de l'Empire" [2]), van 22 Maart 1813, luidende: „Le journal pédagogique d'Amsterdam est autorisé."

---

1) Bulletin des Lois, 4e série, Tome 17, pag. 297.
2) Bulletin des Lois, 4e série, Tome 18, pag. 506.

WIDENER
CANCELLED
AUG 1989

B 6900.5 vol.7
Nagelaten geschriften van Mr. W. P.
Widener Library 005597877
3 2044 080 299 753